

**M.Ö. IV. BİNYIL-M.Ö. I. BİNYIL ARASINDA
DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NDE
YERLEŞİM MODELLERİ**

YUSUF POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Temmuz 2008

**M.Ö. IV. BİNYIL-M.Ö. I. BİNYIL ARASINDA DAĞLIK PHRYGİA
BÖLGESİ'NDE YERLEŞİM MODELLERİ**

Yusuf POLAT
11252133750

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Danışman: Doç.Dr. Taciser SİVAS

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temmuz 2008

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

M.Ö. IV. BİNYIL İLE I. BİNYIL ARASINDAKİ DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ YERLEŞİM MODELLERİ

Yusuf POLAT

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2008

Danışman: Doç. Dr. Taciser SİVAS

Günümüzde Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya İl sınırları içinde yer alan, bereketli ovalara, derin vadilere ve ormanlık alanlara sahip Dağlık Phrygia Bölgesi, M.Ö. IV. Binyıldan I. Binyıla kadar geçen süreçte farklı kültür ve uygarlıkları bünyesinde barındırmıştır.

Çalışmamızda M.Ö. IV. Binyıl ile M.Ö. I. Binyıl arasında Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki yerleşmelerin, bölgenin coğrafi özellikleri ve topoğrafik yapısıyla olan ilişkisi tespit edilerek yorumlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında, Coğrafi Bilgi Sistemi programlarının çalışma sisteminin bir bölümünü oluşturan, var olan haritalar program üzerine koordinatlı atılarak her bir dönem ayrı bir harita üzerinde gösterilmiştir. Böylece Dağlık Phrygia Bölgesinde saptanmış olan arkeolojik yerleşmelerin dönem ve buluntu farklılıklarına göre ayrı ayrı haritaları üretilmiş ve görsel analiz yapılmıştır. Aynı zamanda bu süreç içinde, farklı kültür evrelerinin yerleşim stratejilerindeki dönemsel farklılıkların ortaya konulması ve topoğrafik yapıyı da göz önünde bulundurarak hangi tür yerleşimlerin nasıl bir topoğrafik yapıdan faydalanarak yoğun olarak kullandığının saptanması da ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında bölgede toplam 40 Höyük, 24 kale, 6 adet düz yerleşme, 25 nekropol değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünü Dağlık Phrygia Bölgesi'nin fiziki coğrafyasının tanımı, ikinci bölümde antik kaynaklar ve arkeolojik veriler ışığında Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası, üçüncü bölümde bölgede yer alan yerleşmeler, yerleşim tiplerine göre gruplara ayrılarak tanıtılmıştır. Son olarak yerleşim tiplerinin coğrafi konum ve topoğrafik yapılarına göre genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Dağlık Phrygia, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Höyük, Nekropol, Düz Yerleşme, Kale.

ABSTRACT

Master of Art Thesis

THE SETTLEMENT MODELS IN THE HIGHLANDS OF PHRYGIA BETWEEN The IV th. MILLENIUM B.C. AND I-st. MILLENIUM B.C.

Yusuf POLAT

Anadolu University

Graduate School of Social Sciences

Program in Classical Archaeology, July 2008

Advisor: Associate Professor Taciser SİVAS

The Highlands of Phrygia which consisted of provinces of Eskişehir, Afyonkarahisar and Kütahya, have fertile plains, deep valleys and heavily forested areas. Therefore, The region has been a homeland to many cultures between the IV th. Millennium B.C. and I st. Millennium B.C.

This M.A. thesis focuses on the relations among the settlements in the highlands in the provinces of Phrygia between the IV. Millennium B.C. and I. Millenium B.C. with geographical characteristics and topographical structure of that region.

In this study, GIS (Geographical Information System) have been applied onto the current maps associated with the region. Thus, according to the varieties of the artefacts and periods, cultural phases of the region have been presented by using different maps and several analysis techniques.

Furthermore, M.A. thesis includes the period diversities of the different cultures in their settlement-strategies. Evidently, 40 Mounds, 24 Fortresses, 6 Flat Settlements and 25 Necropolises were investigated in the region and were evaluated according to the systematics used in the settlement archaeology.

First chapter of the M.A. thesis includes the physical geography of the highlands of Phrygia. Second chapter includes the historical geography of the highlands of Phrygia according to the ancient authors and archaeological data. In Third chapter, the types of settlements have been classified and described depending on this classification. Last chapter includes the geographical situation and topographical structures of the settlement types in the region.

KEY WORDS

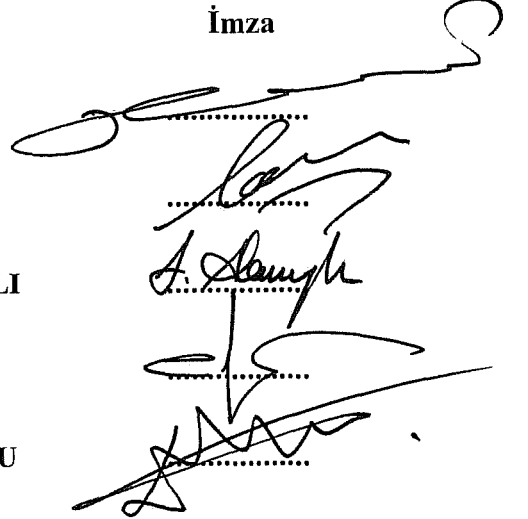
The Highlands of Phrygia, Geographical Information Systems (GIS), Mounds, Necropolis, Flat Settlements, Fortress.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Yusuf POLAT'ın "M.Ö. IV.Binyıl-M.Ö. I.Binyıl Arasında Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Yerleşim Modelleri" başlıklı tezi 24 Ekim 2008 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalında, **Yüksek Lisans Tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Taciser SİVAS
Üye : Prof.Dr.Can AYDAY
Üye : Doç.Dr.Hüseyin Sabri ALANYALI
Üye : Yard.Doç.Dr.Erkan İZNİK
Üye : Öğr.Gör.Dr.Eser KORTANOĞLU

Prof.Dr.Ramazan GEYLAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf POLAT

Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans 1997 Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü

İş

2001- Öğretim Görevlisi. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Yayınlar

- 1- "Antik Mozaiklerin Restorasyonu - Konservasyonu ve Kaldırılması" **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3 (2002) s.287–305, 01.01.2000
- 2- "Arkeolojik Seramik Buluntuların Restorasyonu ve Konservasyonu", **II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s. 185–191, Eskişehir, 17–30 Haziran 2002.
- 3- "Phryg Kaya Anıtlarında Görülen Tahribatlar" Anadolu Üniversitesi –Edebiyat Fakültesi, **I.Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu,(Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı)**, Eskişehir, 12–15.05.2004/Bildiri.
- 4- "Afyon İli Köhnüş Vadisinde Bulunan Phryg Anıtları Üzerinde Görülen Bozulmalar". **VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Afyonkarahisar Belediyesi yayınları, Ankara, 2007, s. 521–526.
- 5- "The Phrygian Rock Cut Religious Monuments, the Destructions of the Monumets and their Restoration Processes." (baskıda) **Symposium on Mediterranean Archaeology (SOMA 2005)**, Chieti University, Chieti-Pescara, Italy, February 24-26, 2005.

6- "The Phrygian Rock Cut Altars and Their Restoration and Conservation Proposals", EES 2007 (International Conference on Environment: Survival and Sustainability), Nicosia- Northern Cyprus, 19–24 February 2007, s. 122

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Ağın-Elazığ, 08 Ekim 1975, cinsiyet: Erkek, Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ.....	1
Amaç.....	2
Yöntem.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYASI

1. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN SINIRLARI	7
2. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN JEOLojİK YAPISI.....	9
3. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN DAĞLARI	12
3.1. Türkmen Dağı.....	12
3.2. Şaphane Dağı	13
3.3. Günyüzü Dağı	14
4. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN VADİLERİ	15
4.1. Doğanlı Vadisi.....	15

4.2. Yazılıkaya-Midas Vadisi.....	16
4.3. Kümbet Vadisi	17
4.4. Köhnüş Vadisi.....	17
4.5. Karababa Vadisi.....	18
4.6. Doğuluşah Vadisi.....	18
4.7. Fındık Vadisi.....	19
 5. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN OVALARI	20
5.1. Porsuk Ovası	20
5.2. Sarısu Ovası	21
5.3. Yukarı Sakarya Ovası.....	21
 6. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN NEHİRLERİ VE AKARSULARI.....	23
6.1. Sakarya Nehri.....	23
6.2. Porsuk Çayı.....	24
6.3. Seyit Su	25
 7. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN İKLİMİ	27
8. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN BİTKİ ÖRTÜSÜ	31

İKİNCİ BÖLÜM

PHRYGİA BÖLGESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE PHRYGİA BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ BÖLÜMLERİ	34
1.1. Phrygia Magna.....	36
1.2. Phrygia Epictetos.....	37
1.3. Phrygia Paroreios	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE YER ALAN YERLEŞİM TİPLERİ VE KATALOĞU

1. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NDE BULUNAN HÖYÜKLER	45
1.1. Sübren Höyük	45
1.2. Kavaközü Höyük	46
1.3. Derbent Höyük.....	47
1.4. Akören (Ayran) Höyük	48
1.5. Kırcı Höyük.....	50
1.6. Karaağaçpınar Höyük.....	51
1.7. Karapazar Höyük.....	51
1.8. Kurupınar (Avdan) Höyük.....	53
1.9. Kayaagzı Höyük.....	54
1.10. Alpanoz Höyük	55
1.11. Taşhk Höyük.....	56
1.12. Kavacık Höyük	57
1.13. Büyükpınar Höyük.....	58
1.14. Yazıdere (Üryan) Höyük.....	59
1.15. Ayvalı Höyük	60
1.16. Kokarkuyu Höyük.....	60
1.17. Küllü (Seyitgazi 1) Höyük	62
1.18. İlme Höyük.....	63
1.19. Kesenler Höyük	63
1.20. Göknebi (Hüyünboyu) Höyük	64
1.21. Soğulcak Çiftliği.....	65

1.22. Çiftlik Yaması.....	66
1.23. Çakmakören Höyük.....	67
1.24. Akın Höyük.....	68
1.25. Çatören Höyük.....	69
1.26. İkikuyu Höyük.....	70
1.27. Eğriova Höyük.....	71
1.28. Keçiçayırı Höyük.....	72
1.29. Hankaraağaç Höyük	73
1.30. Gökçekuyu (Kulapa) Höyük.....	74
1.31. Kuşcu Höyük	75
1.32. Karaağaç Höyük.....	75
1.33. Kümbet Höyük.....	76
1.34. Ablak Höyük	78
1.35. Beyköy Höyük.....	78
1.36. Döğer Höyük	80
1.37. Malatça Höyük.....	81
1.38. Akçakaya Höyük	82
1.39. Kocakaya Höyük	83
1.40. İtburnu Höyük.....	84
2. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE BULUNAN DÜZ YERLEŞMELER.....	85
2.1. Berberini.....	85
2.2. Kayabaşı-İnli.....	86
2.3. Asmainler	86
2.4. Gökçekısıık.....	87
2.5. Kes Kaya(Çatalkaya)	88
2.6. Orman Fidanlığı	90
3. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE BULUNAN KALELER	91
3.1. Doğanlı Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri.....	92

3.1.1. Doğanlı Kale.....	92
3.1.2. Deve Boynu.....	93
3.2. Yazılıkaya-Midas Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri.....	94
3.2.1. Akpara Kale	94
3.2.2. Pişmiş Kale.....	95
3.2.3. Gökgöz Kale	98
3.2.4. Kocabaş Kale	99
3.2.5. Yazılıkaya-Midas Kale.....	100
3.3. Kümbet Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri	102
3.3.1. Kümbet Asar Kale.....	102
3.3.2. Demir Kapı Kale.....	104
3.3.3. Ballık Kale.....	105
3.3.4. Yapıldak Asar Kale	106
3.3.5. Dübecik Kale.....	107
3.4. Köhnüş Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri.....	108
3.4.1. Köhnüş Kale.....	108
3.4.2. Demirli Kale	110
3.4.3. Bayramaliler Kale (Kala Tepe)	112
3.4.4. Üçler Kaya(Üçkayacık)	113
3.4.5. Döğer Asar Kaya	114
3.4.6. Avdalaz Kale	115
3.5. Türkmen Dağı'nın Güneyinde Bulunan Phryg Kaleleri	116
3.5.1. Göçeri Kale.....	116
3.5.2. Deliktaş Kale	117
3.6. Türkmen Dağı'nın Kuzeyinde Yer Alan Vadilerdeki Phryg Kaleleri.....	118
3.6.1. Fındık Asar Kale.....	118
3.6.2. Doğuluşah Kale.....	121
3.7. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Hellenistik Dönem Kaleleri.....	122
3.7.1. Kırk Kız Kale.....	122
3.7.2. Capana Kale.....	123

4. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE BULUNAN NEKROPOLLER.....	124
4.1. Türkmen Dağı'nın Güneydoğusunda Bulunan Nekropoller.....	124
4.1.1. Bardakçı-Keçiçayırı Nekropolü	124
4.2. Doğanlı Vadisi'nde Bulunan Nekropoller	125
4.2.1. Deve Boynu.....	126
4.2.2. Hamamkaya	126
4.2.3. Gerdekkaya.....	127
4.3. Yazılıkaya-Midas Vadisi'nde Bulunan Nekropoller	129
4.3.1. Yazılıkaya-Kırk Göz Kayalığı	129
4.4. Kümbet Vadisi'nde Bulunan Nekropoller	131
4.4.1. Ayıni Nekropolü	132
4.4.2. Körestan Mevkii	133
4.4.3. Deliklikaya Nekropolü	134
4.4.4. Asmacık Tepesi	135
4.4.5. Güllü Ören	136
4.5. Kümbet Vadisi ile Köhnüş Vadisi Arasında Bulunan Nekropoller	138
4.5.1. Seyrecek.....	138
4.5.2. Ahlatçı İnler	139
4.5.3. Demirli Kale Nekropolü.....	140
4.6. Köhnüş Vadisi'nde Bulunan Nekropoller	141
4.6.1. Boncukluinler.....	141
4.6.2. Akkuş Yuvası -Aslankayalar	142
4.7. Türkmen Dağı'nın Güneyinde Bulunan Nekropoller	143
4.7.1. Ayazin (Metropolis) Nekropolü.....	143
4.7.2. Beyköy –Yumrukayalar Nekropolü.....	145

4.7.3. Üçlerkayası.....	146
4.7.4. Urumkuş-Karamusa Nekropolü	148
4.8. Türkmen Dağı'nın Doğusunda Bulunan Nekropoller	149
4.8.1. Osmanbey Nekropolü.....	149
4.9. Türkmen Dağı'nın Kuzeybatısında Bulunan Nekropoller	150
4.9.1. Ovacı-İnli.....	150
4.9.2. Fındık.....	151
4.10. Türkmen Dağı'nın Kuzeyinde Bulunan Nekropoller	152
4.10.1. Hasırcı Çiftliği.....	152
4.10.2. Sivrikaya.....	154
4.10.3. İtburnu Nekropolü	154

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE YER ALAN YERLEŞİM TİPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. HÖYÜKLERİN DÖNEMSEL FARKLILIKLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	158
2. DÜZ YERLEŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	169
3. KALELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	170
4. NEKROPOLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	174
SONUÇ	184
EKLER	188
KAYNAKÇA	285

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Arkeolojik Yerleşmelerin Yüzdelik Değerleri (Y.Polat).

Şekil 1.2: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan İTÇ Höyüklerin Dönemsel Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 2.1: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyüklerin Tabaka Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 2.2: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyüklerin Dönemsel Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 3.1: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyüklerin Bakı Dağılımı (Y.Polat).

Şekil 3.2: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Düz Yerleşmelerin Dönemsel Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 4.1: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Düz Yerleşmelerin Bakı Dağılımı (Y.Polat).

Şekil 4.2: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Kalelerin Dönemsel Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 5.1: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Kalelerin Bakı Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 5.2: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Nekropollerin Tabaka Dağılım Grafiği (Y.Polat).

Şekil 6.1: Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Nekropollerin Dönemsel Dağılım Grafiği (Y.Polat).

KISALTMALAR

AJA	American Journal of Archaeology
AS	Anatolian Studies. Journal of The British Institute of Archaeology At Ankara
AST	Araştırma Sonuçları Toplantıları.
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemleri.
CNRS	Fransız Bilimler Araştırma Merkezi
DTCFD	(Ankara Üniversitesi) Dil.Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
ETO	Eskişehir Ticaret Odası.
İÜCE	İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü
JHS	Journal of Hellenistic Studies.
KST	Kazı Sonuçları Toplantıları.
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua.
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı.
MTA	Maden Tetkik Arama
RE	Pauly-Wissowa Real Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.

TASK	Tarih, Arkeoloji, Sanat ve Kültür Mirasını Koruma Vakfı
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri.
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi.
TÜBİTAK	Türkiye Bilim Teknoloji Araştırma Kurumu.
UTM	Universal Transverse Mercatr
WGS	World Geodetic System

GİRİŞ

Günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce, son Buzul Çağı'nın sona ermesiyle Anadolu yaylası ılıman iklimin etkisi altına girmiş ve bu durum doğrudan bitki örtüsünü etkilemiştir. İnsanoğlu, Paleolitik Dönem boyunca yüzyıllardır geliştirmekte olduğu teknolojik birikimi ile birlikte, belli coğrafi bölgelerdeki geçici yerleşmeleri terk ederek yavaş yavaş mevsimlik ve uzun süreli yerleşme yerlerinde yaşamlarını sürdürmeye başlamıştır. Mevsimlik ve kalıcı yerleşmeler toprağa yerleşme yolunda atılan ilk adımdır. Artık insanların bitkiler ve hayvanlar ile belli bölgelerde uzun süre birlikte yaşamaya başlamaları, onların yaşam döngülerini, gözlemlerini, bitkileri kültüre almaları ve hayvanları evcilleştirmeleri ile sonuçlanmıştır. Bir yandan bitki ve hayvanları evcileştirenler yerleşik hayat düzeni içinde kendilerini de evcilleştirmişlerdir¹.

Bu kültürel evrim sürecinde, insanoğlunun gün geçtikçe doğaya egemen olduğu görülür. Yerleşmeler, çevredeki tarım alanları ve kullanılan arazi ile birlikte düşünülmeye başlanmıştır². Tarımsal üretim ve yer bağının oluşmasıyla, toprak tarımcı topluluklar için ölüm kalım sorunu olmuş, üzerinde gelip geçilen bir yer olmaktan çıkıp; savunma yolunda uğrunda ölünen bir “vatan” durumuna gelmiştir³. Gelişen teknoloji ve artan nüfus yoğunluğu ile birlikte farklı coğrafyalarda farklı kültüre sahip insan toplulukları ortaya çıkmış bunun sonucu olarak da kültürler arası bilgi alış veriş, ticari ilişkiler ve

¹ Buzul Çağı sonrası Anadolu'da iklim koşulları ve insanların yerleşik düzene geçişleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., W. H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev: Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 1994), s. 23 vd.; G. Childe, **Tarihte Neler Oldu**, (Altıncı Basım, Çev: Mete Tunçay-Alaaddin Şenel, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995), s. 47 vd.; E. Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, (Net Yayınları, İstanbul, 2000), s.21 vd.; E. Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Tübitak, Ankara, 2000), s. 3.; M. Özdoğan, “Çanak Çömlekli Neolitik Çağ”, **ArkeoAtlas (Anadolu'nun Tarihöncesi)**, Sayı: 1, (İstanbul, 2002), s. 88.; V. Sevin, **Anadolu Arkeolojisi**, (Der Yayınları, İstanbul, 2003), s. 14 vd.; V. Sevin, **Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar**, (İletişim Yayınları, İstanbul, 2003), s. 18 vd.; B. Güvenç, **İnsan ve Kültür**, (Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 1996), s.178. ; B. Clouch, **Uygarlık Tarihi**, (Varlık Yayınevi, İstanbul, 1965), s.16.; A. Şenel, **İlkel Topluluktan Uygar Topluma**, (Dördüncü Basım, Bilim ve Sanat, Ankara, 1995), s. 61.; Ayrıca Buzul Çağı'nın sona ermesi sonucu insanoğlunun Dünya yüzeyine yayılımı ve Eskiçağ yerleşmelerinin haritalar ışığında detaylı anlatımı için bkz., C. McEvedy, **İlkçağ Tarih Atlası**, (Çev. Aysen Anadol, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2005), s. 20 vd.; Tarımsal faaliyetlerin başlaması ve bitkilerin evcilleştirilmeleri için ayrıntılı bilgi için bkz.; **Dünya Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt: I, s. 37 vd.; A. Yörük, **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, (Der. Turhan Yörük, Nobel Yayınları, 2006), s.3 vd.

² A. Kahraman- A. Kılıç, “İklim ve Coğrafya Etmenlerinin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü”, **Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslar arası Sempozyumu**, (Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü ve Ege Yayınları, İstanbul, 1999), s.259.

³ Şenel, a.g.e., s.167.

kültürler arası anlaşmazlıklar artmıştır. İnsanoğlunun, avcılık ve besin toplayıcılığı evrelerindeki göçebelikten, tarım ve hayvancılık nedeniyle yerleşik düzene geçmeleriyle köy ve kent olgusu ortaya çıkmıştır. Ülke kavramının ortaya çıkmasıyla Jeopolitiğin⁴ önemi artmış ve yerleşmeler; jeolojik-jeomorfolojik yapı, coğrafi konum, mevki, siyasi durum, iklim, flora (ormanlık alanlar, tarım bölgeleri), yer üstü ve yeraltı kaynakları (su kaynakları, maden yatakları), doğal yol güzergâhları vb. özellikler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Zamanla siyasi, askeri ve ekonomik yapı özellikleri bu tercihlerde belirleyici rol oynamıştır⁵.

Çalışmamızda, bu kültürel süreç içerisinde M.Ö. IV. binyıl ile M.Ö. I. binyıl arasındaki zaman dilimi içerisinde günümüz Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya il sınırları içinde yer alan, bereketli ovalar, derin vadiler ve ormanlık alanları bünyesinde barındıran Dağlık Phrygia Bölgesi'nin yerleşim modelleri irdelenmiştir. Bölgede yürütülen yüzey araştırmalarının ve kazıların artmasıyla yapılacak olan analizlerin doğruluğu artacaktır⁶.

Amaç

Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde, yeni teknolojilerin getirdiği yenilikler tüm meslek gruplarında uygulama alanı bulmakta, uygulamacılara zaman, emek, maliyet anlamında büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Bu yeniliklerin başında özellikle arkeoloji alanında son yıllarda etkin olarak kullanımı yaygınlaşan bir yöntem olan, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) gelmektedir.

Tanım olarak CBS, coğrafi verinin toplanması, saklanması, güncelleştirilmesi, değiştirilmesi, analiz edilmesi ve haritalar üretilerek yorumlanabilmesini sağlayan; yazılım, donanım ve kullanıcıdan oluşan bir sistem olarak adlandırılmaktadır.

⁴ Jeopolitik teriminin tanımı için ayrıntılı bilgi için bkz.; A. Defay, **Jeopolitik**, (Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitapevi, Ankara, 2005); S. İlhan, " Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri", **Belleten**, Cilt: XLIX, Sayı: 195, (TTK Basımevi, Ankara, 1985), s. 607 vd.

⁵ Eski Çağda köy ve kent olgusunun ortaya çıkışı ile ilgili arkeolojik verilerin değerlendirilmesi için bkz.; T. Çağlar, **Uygarlığın Seyir Defteri**, (İkinci Basım, Arkadaş Kitabevi, Ankara, 1996), s. 22.; İnsanların yer seçimlerinde jeopolitik durumdan faydalanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Ö. Koçak, H. Sayın, "Eski Çağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri", **AA**, Sayı: XVI, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2002), s.337 vd.

⁶ Yapılan analizler ve sonuçları dördüncü bölüm ve sonuç kısmında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Son yıllarda ülkemizde büyük bir uygulama alanı bulan CBS arkeolojik çalışmalarda da etkin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bu konu ile ilgili hazırlanan yüksek lisans tezleri ve seminerlerde sunulan makaleler bunun bir göstergesidir⁷. Yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar sonucu, insan topluluklarının zaman içerisinde geçirdikleri evreleri, yerleşme yerleri, ekonomik yapıları, tarımı, hayvancılığı vb. özellikleri bilgisayar ortamında depolanıp, CBS programları ile harita ve veri tabanları sayesinde daha hızlı ve ekonomik olarak değerlendirilebilmektedir. CBS kullanılarak kazı ve yüzey araştırmalarının daha ekonomik ve sağlıklı yapılmasının en güzel örneklerinden biri de Yozgat ili Sorgun Köyü'nde bulunan Kerkenes kazısı'dır. Burada yapılan CBS çalışmaları neticesinde Demir Çağı kenti olan Kerkenes'in sokak ve cadde ağları yeniden ortaya çıkartılmaya çalışılmış, cadde ağı yapılandırılarak analiz edilmiş ve sonuçlara göre bu ağın işlevi ortaya konmuştur. Çalışma alanında elde edilen veriler CBS' de incelenerek kazılacak alanların seçimine yardımcı olmuştur⁸.

Bu çalışmamızda amacımız, M.Ö. IV. binyıl ile M.Ö. I. binyıl arasında farklı dönemlere tarihlenen günümüz Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya il sınırları içinde yer alan yerleşmelerin, bölgenin coğrafi özellikleri ve topoğrafik yapısıyla olan ilişkisi, dönemler arasında yerleşim modellerinin tespit edilip yorumlanmasıdır. Ayrıca bir diğer amacımız da, bu süreç içerisinde, farklı kültürlerin yerleşim stratejilerindeki dönemsel

⁷ Coğrafi Bilgi Sistemlerinin arkeolojik yüzey araştırmalarında kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; G. Lock, **Using Computer in Archaeology**, (NewYork, 2003), s. 69 vd.; Coğrafi Bilgi Sistemlerinin arkeolojide kullanılması ile ilgili hazırlanmış olan yüksek lisans tezleri için bkz.: F. Demir, **Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemlerini Kullanarak Ceyhan Ovasında Test Alanı Höyüklerinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri AnaBilim Dalı, Adana, 2002.; M. İsmail Solmaz, **Çukurova Bölgesinde Höyük ve Arkeolojik Kalıntıların Saptanması ve Bazı Höyüklerin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Ana Bilim Dalı, Adana, 2003.; İ.M. Ozulu, **Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Arkeolojiye Uygulanması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Ana Bilim Dalı, Eskişehir, 2005. Seminer için bkz.; 3. Uzaktan Algılama Ve Türkiye'deki Uygulamaları Semineri, Ankara, 1997.; CBS uygulamalarına bir diğer örnek ise Van arkeolojik sahası ve yakın çevresi için, Urartular döneminde araziden nasıl faydalandığını CBS teknikleriyle incelenmesi için bkz.; H. Turoğlu, "Yoncatepe (Van) Arkeolojik Sahası ve Onun Yakın Çevresi İçin CBS ve UA Teknolojileri ile Paleo-Landuse Analizi", **4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri**, (Fatih Üniversitesi, İstanbul, 2006).; H. Chapman, **Landscape Archaeology and GIS**, Tempus Publishing, 2006.; s.1-8.; J. Conolly-M. Lake, **Geographical Information Systems in Archaeology**, Cambridge University Pres, New York, 2007.

⁸ S. Branting, 2004 yılı Ulaştırma Üzerine CBS Çalışmaları, s.10, <http://www.metu.edu.tr/home/wwwkerk/kerk2/17downlds/KNewsPdf/KNews2004.pdf> (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

farklılıkların ortaya konulması ve topoğrafik yapıyı da göz önünde bulundurarak hangi tür yerleşimlerin nasıl bir topoğrafik yapıdan faydalanarak yoğun olarak kullandığının saptanmasıdır. Bu çalışmalar esnasında, CBS⁹ programlarının çalışma sisteminin bir bölümünü oluşturan, var olan haritalardan yeni haritalar üretme özelliği kullanılarak Dağlık Phrygia Bölgesi'nde tespit edilmiş arkeolojik yerleşmelerin kullanım dönemlerine göre ayrı ayrı haritaları üretilmiş, görsel olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan veri tabanları sayesinde, bölgede tespit edilmiş olan arkeolojik yerleşmelere ulaşımın daha kolay olmasına olanak sağlamıştır. Arkeolojik veriler; UTM koordinat sisteminde, WGS 84 datumunda, 36. dilimde oluşturulan çalışma dosyalarında hazırlanmış ve değerlendirilmiştir.

Yöntem

Hazırlamış olduğumuz yüksek lisans çalışması üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada kütüphane çalışması yapılmıştır. Öncelikle Eskişehir Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi'nde var olan kaynaklar incelenmiştir. Daha sonra Ankara Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nde, İstanbul Alman ve Fransız Arkeoloji Enstitülerinin kütüphanelerinde bulunan kaynaklar incelenerek konumuz ile ilgili olanların fotokopileri alınmıştır. Daha sonra İngilizce, Almanca ve Fransızca olan bu kaynakların çevirileri yaptırılmıştır. Konu ile ilgili daha önce hazırlanmış olan tezler Yüksek Öğretim Kurumu Web sayfasından araştırılarak hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tezine faydalı olabilecek tezlerin fotokopileri temin edilerek incelenmiştir.

Harita Genel Komutanlığı tarafından 1994 yılında hazırlanmış olan, bölgenin 1/25.000 ölçekli haritalardan yararlanılarak hazırlanmış 1/100.000 ölçekli haritalardan faydalanılmıştır. Konu ile ilgili eski tarihli ve güncel haritalar, ilgili internet sitelerinden temin edilmiştir. Hazırlanan tez çalışmasında topoğrafik ve morfolojik yapıyı detaylı inceleyebilmek için 1/25.000 ölçekli haritalar kullanılmıştır. Buna karşın Dağlık

Phrygia Bölgesi büyük bir alanı kapsaması nedeniyle elde edilen yerleşme verileri 1/100.000 ölçekli haritalar üzerine eklenmiştir¹⁰.

İkinci aşamada, Dağlık Phrygia Bölgesi'nde daha önce yapılmış arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları yayınlardan taranmış, fotoğrafları ve topoğrafik haritaları temin edilmiştir. Yapılan tüm bu çalışmalar sonucunda Dağlık Phrygia Bölge'sinde bulunan arkeolojik yerleşmelerin (Höyük, düz yerleşme, kale, nekropol) nitelikleri, bulunduğu coğrafi konum ve yükseklikleri tablosal verilere dönüştürülmüş, tarayıcılar ile taranmış olan 1/25.000, 1/100.000 ve 1/250.000 ölçekli raster formatındaki topoğrafik haritalar ise vektör biçiminde (nokta, çizgi, poligon) mekânsal veri olarak hazırlanmıştır. Elde edilen topoğrafik haritalar altlık olarak kullanılmış, Coğrafi Bilgi Sistemi ortamına aktarılarak vektör biçiminde sayısallaştırılmış ve 1/25.000–1/100.000'lik iki farklı ölçekli olarak tasarlanmıştır. Dağlık Phrygia bölgesinde bulunan arkeolojik kalıntılar (Höyük, düz yerleşme, kale, nekropol) topoloji mantığına uygun olarak sayısallaştırılmış ve haritalar üzerine işlenmiştir. Ayrıca, kütüphane çalışmalarından elde edilen bilgiler düzenlenerek bilgisayar ortamına aktarılmış, bölgedeki yerleşimlerin dönemsel farklılıkları var olan 1/25.000 ve 1/100.000'lik haritalara işaretlenerek her bir dönem için yeni haritalar üretilmiştir.

Üçüncü aşamada ise, her bir eleman grubuna karşılık gelen öz nitelikler ve bu öz niteliklere ait etiketler oluşturulmuştur¹¹. Hazırlanan öz nitelikler üzerinde bulunan etiketlerde yapılacak olan analiz çalışmalarını kolaylaştırmak için, coğrafi konum, yön, tip, buluntu türü ve dönem bilgileri girilmiştir¹². Mekânsal ve tablosal veriler CBS destekli yazılım ile birleştirilerek Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan farklı dönemlere ait arkeolojik verilerin birbirlerine olan uzaklıkları, konumları ve ilişkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

¹⁰ Arkeolojik alanlar üzerinde yapılan CBS çalışmalarında kullanılan harita ölçekleri için ayrıntılı bilgi için bkz.; Chapman, H., 2006, *a.g.e.*, s. 27, 71.

¹¹ Her bir yerleşme grubuna karşılık gelen öz nitelikler ve öz niteliklere ait etiketler dördüncü bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

¹² Arkeolojik GIS çalışmalarında oluşturulan etiketlerin standart düzeni için bkz.; Chapman, 2006, s. 69 vd.

Hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tezimizin birinci bölümünde, Dağlık Phrygia Bölgesi'nin fiziki coğrafyası, ikinci bölümde antik kaynaklar ve arkeolojik veriler ışığında Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası, üçüncü bölümde bölgede yer alan yerleşim tipleri ele alınmış, dördüncü bölümde de yerleşim tiplerinin coğrafi konum ve topoğrafik yapılarına göre, dönemsel özellikleri de belirtilerek genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYASI

1. PHRYGİA BÖLGESİ'NİN SINIRLARI

Phrygler, M.Ö. XII. yüzyıldan itibaren Makedonia ve Thrakia'dan dalgalar halinde Anadolu'ya göç eden, Thrak kökenli bir toplumdur¹³. Phrygia Bölgesi ismini M.Ö. XII. yüzyıl'ın sonlarından itibaren Phryglerden almıştır. Phrygler önceleri Propontis'in (Marmara Denizi) güney kıyıları, sonra Sangarios (Sakarya) ırmağı yöresinde oturan Phryg boyları M.Ö. X. yüzyılın başlarına doğru Orta Anadolu'ya varmış, M.Ö. IX. yüzyılda Gordion'u güçlü bir kale durumuna getirmişlerdir¹⁴.

M.Ö. VIII. yüzyılda güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmış olan Phrygler'in genel olarak sınırları; Orta Anadolu'nun yüksek yaylası, Kızılırmak ve Konya ile Niğde bölgelerine kadar uzanan yöreyi içine almaktaydı¹⁵. En geniş sınırları, doğuda Kappadokia, güneyde Lykaonia ve Pisidia, batıda Lydia, Karia ve Mysia, kuzeyde Bithynia ve Paphlagonia bölgeleri yer alır¹⁶ (**Harita 1**) Günümüzde yaklaşık olarak

¹³ Phryglerin kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; R. D. Barnett, "Phrygia and The Peoples of Anatolia in The Iron Age", *The Cambridge Ancient History*, Volume: II, Chapter XXX, (Cambridge At The University Press, London, 1967), s. 3.; P. Carrington, "The Heroic Age of Phrygia in Ancient Literature," *AS*, XXVII: 117-127, (1977), s. 117 vd.; J.P. Mallory, *In Search of the Indo- Europeans: Language, Archaeology and Myth*, (London, 1989), s. 30 vd.; G. Frankovich, *Santuari e Tombe Rupestri dell'antica Frigia e un'indagine Sulle Tombe Della Licia*, (L'erma di Bretschneider, Roma, 1990), s. 1 vd.

¹⁴ Johannes Friedrich, "Phrygia (Geschichte)", *RE*, C. XX, No: 1, 1941, sütun 882-891; V. Sevin, "Frigler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Cilt: II, (İstanbul, 1982), s. 248 vd.; Eckart Olshausen, "Phryges, Phrygia", *Der Neue Pauly*, C. IX, 2000, sütun 966-967.; V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, (TTK Basımevi, Ankara, 2001), s. 194.; Son tarihllemeler ışığında Gordion'un tabakalanması için bkz.; Mary Voight, "Old Problems and New Solutions Recent Excavations at Gordion", *The Archaeology of Midas and The Phrygians Recent Work at Gordion*, Edited by: Lisa Kealhofer, (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, 2005, s. 22 vd.; K. DeVries, "Grek Pottery and Gordion Chronology", *The Archaeology of Midas and The Phrygians Recent Work at Gordion*, Edited by: Lisa Kealhofer, (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, 2005, s. 36 vd.; K.DeVries ve diğerleri, "New Dates for Iron Age Gordion", <http://www.antiquity.ac.uk/projGall/devries/devries.html> (Erişim Tarihi: 12.11.2007).

¹⁵ Sevin, V., 1982, *a.g.e.*, s. 248 vd.; Sevin, V., 2001, *a.g.e.*, s. 195 vd.

¹⁶ Klasik Phrygia'nın sınırları için bkz.; Barnett, *a.g.e.*, s. 24 vd.; Sevin, V., 2001, *a.g.e.*, s. 195 vd.;

Eskişehir, Afyonkarahisar, Ankara illerinin tümünü, Kütahya ilinin doğusunu, Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey kesimini kapsamalarına karşın, kesin sınırlarının saptanması güçtür (**Harita 2**).

Zaman içinde çeşitli bölümlere ayrılan Phrygia Bölgesi, M.Ö. 184–183 yıllarında Bergama Kralı Eumenes II ile Bithynia Kralı Prusias I arasında yapılan savaşta, Bergama Kralı Eumenes II savaşı kazanması sonucunda Phrygia topraklarının bir bölümü Bergama Krallığına verilmiştir. Yeni kazanılan bu toprakları Bergamalılar “Phrygia Epiktetos” yani “sonradan kazanılan Phrygia” olarak tanımlamışlardır¹⁷ (**Harita 3**).

Phrygia Epiktetos’un günümüz sınırlarının; Kütahya ilinin güneyinden, kuzeyde İznik Gölü’ne, kuzeydoğuda da Mudurnu ve hatta Gerede’ye kadar uzanan bir alanı kapladığı söylenebilmektedir¹⁸.

Klasik dönemde Küçük Phrygia/ Phrygia Epiktetos sınırları içinde yer alan dağlık bölge, C.H.E. Haspels tarafından Dağlık Phrygia (Higlands of Phrygia)¹⁹ olarak tanımlanmıştır. Dağlık Phrygia Bölgesi’nin merkezinde Türkmen Dağı silsilesi yer almaktadır. Doğusunu Eskişehir iline bağlı Seyitgazi (Nacoleia) ilçesi sınırlandırır, güney ucu Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi sınırları içindeki Köhnüş Vadisi’ne, batısı Kütahya iline bağlı Sabuncupınar köyü civarına, kuzeyi ise, Eskişehir merkez ilçeye bağlı Gökçekısıık köyü ve çevresine kadar uzanmaktadır²⁰. İl sınırları olarak ele alındığında, Eskişehir (Dorylaion)’in güneybatısı, Kütahya’nın (Kotyaion) doğusu ve

(<http://www.ancientlibrary.com/gazetteer/0276.html>) (Erişim Tarihi: 06.02.2007)

¹⁷ Strabon XII, 4, 563; Sencer, Şahin, “Phrygia Epiktetos”, *AST*, Sayı: IV, (Ankara, 1986), s. 265.; Sevin, V., 2001, *a.g.e.*, s. 198.; D. Magie, *Anadolu’da Romalılar Attalos’un Vasiyeti*, (Çev. Nezih Başgelen-Ömer Çapar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001), s. 42.

¹⁸ Sevin, V., 2001, *a.g.e.*, s. 198.; Şahin, *a.g.e.*, s. 265.; Magie, *a.g.e.*, s.42.

¹⁹ C.H.E. Haspels, *The Highlands of Phrygia. Sites and monuments*. (New Jersey: Princeton, Princeton Universty Pres, 1971), s.20.; Phrygia bölgesi’nin coğrafi sınırları için bkz. Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası. Geographika*, Çev.: Adnan Pekman (XII-XIII-XIV. Kitaplar), (İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993), s. 279.

²⁰ T. Tüfekçi Sivas Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya il sınırları içindeki Kaya Anıtları, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999), s. 5.; T. Tüfekçi Sivas.-H. Sivas, *Frig Vadileri (Frigler’den Türk Dönemine Uzanan Kültürel Miras*, (TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Eskişehir Şubesi, Eskişehir, 2007) s. 14.

Afyonkarahisar'ın (Akroenos) kuzey- kuzeybatı sınırlarında yani üç ilin sınırlarının kesiştiği dağlık alanda bulunmaktadır (**Harita 4**).

Dağlık Phrygia Bölgesi günümüzde merkezi Türkmen Dağı olarak bilinen Küçük Asya'nın yüksek platosunun kuzeybatı bölümünde yer almaktadır²¹. Kuzeybatıda Kütahya il sınırları içindeki Fındık yerleşiminden güneydoğuda bulunan Eskişehir ili, Han ilçesi, Yazılıkaya köy'ünde bulunan Yazılıkaya –Midas vadisi'ne kadar dağlık alan kuş uçuşu 60 km. uzunluğundadır²². Yine Fındık yerleşmesinden Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi sınırları içinde bulunan Köhnüş vadisi'ne kuş uçuşu 69 km., batıdan doğuya doğru; Afyonkarahisar ili, Döğer kasabasından, Yazılıkaya- Midas vadisi'ne kuş uçuşu 30 km. uzunluğundadır (**Harita 5**).

2. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİ'NİN JEOLojİK YAPISI

Dağlık bölgenin büyük bir bölümü” Üçüncü Zaman” a ait volkanik tüf ile kaplıdır²³ (**Harita 6**). Dağlık Phrygia Bölgesi'nin merkezini oluşturan Türkmen Dağı, 1/500.000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası'nın Ankara Paftası içinde kalmaktadır. Türkmen Dağı kütlelerini tüfler oluşturmaktadır. Tüfler dışında bazalt, kil taşı, killi-kumlu-çörtlü kireçtaşlarına da rastlanmaktadır. Kütle genel olarak neojen yaşlıdır²⁴.

Bölgenin özellikle kuzeybatısı, güney ve güneydoğusunda derin vadiler bulunmaktadır. Bu vadiler, dik ve yüksek kayalıklardan oluşmuş plato veya düz tepeli dağlarla sınırlıdır.

²¹ E. Chaput, **Phrygie, Exploration Archeologique I, Geologie et Geographie Physique**, Paris, 1941, s. 2.; Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 20.

²² Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 20.

²³ Chaput, E., 1941, **a.g.e.**, s. 38 vd.; Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s.21.; Sivas, T., 1999, **a.g.e.**, s.8.

²⁴ H. Pamir ve C. Erentöz, **1/500.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası, Ankara Paftası**, (MTA Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1975), s.111.; Chaput, E., 1941, **a.g.e.**, s. 68 vd.

Türkmen Dağı'nın kuzeybatısındaki, Doğuluşah ve Fındık Vadilerinde bulunan kaya birimleri tüftür²⁵.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan Yazılıkaya ve çevresinde yapılan araştırmalar neticesinde, bölgenin en yaşlı kaya birimi olan metamorfik kaya birimleri, Yazılıkaya- Çifteler karayolu üzerinde ve Yazılıkaya'nın yaklaşık 3 km. doğusunda gözlenir. Kırka civarında çok geniş bir alanı kaplayan Neojen yaşlı kaya birimleri Miyosen yaşlı kireçtaşı birimleriyle başlar. Silisli-çörtlü olan ve gözenekli bir yapıya sahip olan bu kireçtaşının üzerine hafif bir uyumsuzlukla 30–40 m. kalınlığında Pliosen yaşlı marn ve kil serisi gelmektedir. Genellikle volkanizma ürünü olan, görsel bir ortamda depolanan ve sahada oluşan tüfün Pliosen başlarında boraks yataklarının oluşmasında rol oynayan KKD-GGB doğrultulu faylardan etkilendiği düşünülmektedir²⁶.

Kümbet ve Yapıldak Köyü civarında bulunan kaya birimleri tüftür. Kümbet Vadisinin içi, tüf kayalarının ufalanması sonucu oluşan alüvyonlarla kaplıdır. Benzer bir durum Türkmen Dağı'nın güneyindeki Köhnüş ve Karababa Vadileri içinde geçerlidir.

Neojen gölleri altındaki yanardağlardan çıkan lavlar, platoda, göller ve akarsular üzerinde kalınlığında farklı sertlikte tüf tabakasını oluşturmuştur. Ana volkanlardan püsküren maddelerle şekillenen plato, şiddeti daha az küçük volkanların püskürmeleriyle sürekli değişime uğramaktadır. Vadi yamaçlarından inen sel sularının ve rüzgârın, tüflerden oluşan yapıyı aşındırmasıyla "*Peribacası*" adı verilen ilginç oluşumlar ortaya çıkmaktadır.

²⁵ M.Z. Gözler-F. Cevher-E.Ergül-H.J. Asutay, **Orta Sakarya ve Güneyinin Jeolojisi**, (Yayınlanmamış Rapor), (MTA, Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara, 1996), s. 55

²⁶ C. Ayday ve R.M. Göktan, "A Preliminary Engineering Geology Study Directed To The Conservation Of Midas Monument", **International Earth Sciences Congress On Aegean Regions**, 1, (Edit. M.Y. Savaşçın-A.H.Eronat, İzmir, 1990), s.102.; C. Ayday ve R. M. Göktan, "Yazılıkaya (Midas) Anıtı Civarında Gözlenen Kaya Blok Devrilme ve Kayma Mekanizmaları", **Türkiye Jeoloji Kurultayı Bülteni**, 8, (Edit. Tuncay Ercan-Sefer Örcen, Ankara, 1993), s. 156.; Binal, Adil-Kasapoğlu, K. Erçin-Gökçeoğlu, Candan, "Eskişehir-Yazılıkaya Çevresinde Yüzeyleyen Volkanosedimanter Kayaçların Donma- Çözülme Etkisi Altında Bazı Fiziksel Ve Mekanik Parametrelerin Değişimi", **Hacettepe Üniversitesi YerBilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni**, (Ankara, 1997), s. 42 vd.

Dağlık Phrygia sınırları içinde kalan bölgede bulunan kayalık alanlar, jeolojik olarak tuf olması nedeniyle erozyonla kolayca erimektedirler. Bu nedenle peri bacası oluşumları görülmektedir. Yağmur sularının yüzeyden akarken yaptığı aşındırıcı etki, kolayca eriyen tuf kayalarında oyulmalara ve yüzeyde aşınmalara neden olmaktadır. Yağmur sularının bu denli etkili ve güçlü yüzey akıntısı olarak gelişmesine ise en önemli etken bitki örtüsünün azlığı ve tüflerin geçirimsiz olmasıdır. Benzer bir durumda, jeolojik yapısı benzerlik gösteren Kappadokia’da, peribacaları ve kaya kiliselerinin alt kesimlerinde yüzey sularının “topuk aşınması” olarak tanımlanan oyulmalara neden oldukları gözlemlenmiştir. Tüflerin zemine yakın kısmı oyulduğundan üst parçalar konsol durumunda kalmaktadır²⁷.

Peri bacaları, Türkmen Dağı çevresinde yer alan vadilerde yoğun olarak görülmektedir. Eskişehir ili, Han ilçesi, Yazılıkaya ve Kümbet vadilerinde, İhsaniye ilçesi, Döğer kasabası çevresinde, peri bacaları oluşumları görülmektedir²⁸.

Üçüncü jeolojik zamanın ikinci yarısına ait volkanik arazinin ve bunlarla nöbetleşen göl ve akarsu kökenli tortul tabakaların aşınmasından sonra, birinci derecede savunma yerleri haline gelen tepe, sırt ve dağlar etkili olmuşlardır. Riyolit ve trakit lav ve tüflerden oluşmuş tepe, sırt ve kayalık yamaçların yontulup, kale, sur ve kaya mezarlarının yapılmasında, bu tip kayaların jeolojik yapısının yumuşak olması nedeniyle kolaylık sağlamıştır. Trakit lav ve tüflerin fiziki parçalanması ve kimyasal ayrışması ile oluşan topraklar, tarım ve ormanların gelişmesini sağlamıştır²⁹.

Dağlık Phrygia Bölgesi’nin dış kısımlarının denizden yüksekliği yaklaşık 1000 – 1400 m. arasında değişmektedir. Türkmen Dağı’nın merkezindeki tepeler 1829 m. yüksekliğe ulaşmaktadır. Bölgenin çevresi çöküntü alanları ile çevrilmiştir. Kuzeydeki Eskişehir Ovası, en alçak çöküntü alanı olup deniz seviyesinde yüksekliği 704 m.dir. Doğusunda, deniz seviyesinden yüksekliği 900–1000 m. olan Yukarı Sakarya Ovası bulunmaktadır.

²⁷ Radet, M.G., 1895, a.g.e., s. 455.; Z. Ahunbay, **Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon** , (İstanbul: Yem Yayınları, 1996), s.47.

²⁸ **Afyonkarahisar İli Phryg Vadisi Kültür ve Turizm Kuşağı**, (T.C. Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, 2006), s. 57 vd.

²⁹ İ. Yalçınlar, “Türkiye’de Eski Çağ İnsanlarının Bazı Faaliyet ve Eserlerinde Coğrafi Etkiler”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Cilt: I, (Ankara, 1990), s. 30.

Batıda, bünyesinde Eskişehir'e doğru uzanan Porsuk (Tembris) nehrinin de bulunduğu ve deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 930 m. olan Kütahya Ovası; güney yönde ise, deniz seviyesinde yüksekliği ortalama 1000 m. olan geniş Afyonkarahisar Ovası uzanmaktadır³⁰.

3. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİ'NİN DAĞLARI

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin merkezinde Türkmen Dağı yer almaktadır. Kuzeyden Bozdağ ve Sündiken Dağları, güneyden Emirdağ gibi doğal sınırlarla çevrilidir.

Dağlar, Dağlık Phrygia Bölgesinde bulunan ovaları çeşitli yönlerden kuşatır. Dağlık alanlarda, farklı aşınma ve çözünme sonucu ortaya çıkan şekiller, genellikle belirgindir. Ovalardan dağlara doğru, çeşitli yükseltilerde uzanan platolar vardır. Dağlık Phrygia Bölgesi'nin kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan, Anadolu'nun iç sıradağlarından Bozdağ ve Sündiken Dağları yer alır ve uzantıları doğuda Sakarya Irmağı'na kadar sokulur. Dağlık Phrygia Bölgesi'nin sınırlarının dışında doğusunda, Sakarya yayının içinden başlayan Sivrihisar Dağları, güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanmaktadır (Harita 7).

3.1. Türkmen Dağı (Elaphoeis Dağı)

Klasik ve Roma dönemlerinde adı Elaphoeis³¹ olan Türkmen Dağı; 39° 16'-39° 38' kuzey enlemleri ile 30° 06'-30° 36' doğu boylamları arasında ve Dağlık Phrygia Bölgesi'nin merkezinde yer almaktadır. Türkmen Dağı, kuzeybatı- güneydoğu istikametinde uzanan bir dağ kütesidir. Kuzey ve kuzeydoğusunda Eskişehir, batısında

³⁰ Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Jeomorfolojisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Chaput, E., 1941, a.g.e., s. 67 vd.; Sivas, T., 1999, a.g.e., s. 7.

³¹ A. Talbert J. -Richard, *Barrington Atlas of The Grek and Roman World Map by Map Directory*, Volume: II, (Princeton University Pres, 2000), s. 960.

Kütahya, güneyinde Afyonkarahisar yer almaktadır. Dağ, batıda ve kuzeyde Porsuk Çayı, doğuda ise Seydi Su ile sınırlıdır. Porsuk Barajı'nın güneyinden başlar ve uzantıları ile birlikte Sakarya Ovası'na dek uzanır. Güney bölümü ise, Seydi Suyu'nun güneye ve batıya doğru uzanan çeşitli dereleri ile parçalanarak Nuri Dağı ile birleşmektedir.

Türkmen Dağı'nın en yüksek noktası 1826 m. yüksekliğindeki Türkmenbaba Tepe'dir³². Bunun dışında önemli yükseltileri; Küçüktürkmen Tepe (1795 m.), Kızıltepe (1127 m.), Çilehane Dağı (1151 m.), Tahtalıbaba Tepesi (1337 m.), Ardıçlı Tekke Mevkii (1261 m.), Kızıl Tepe (1110 m.), Beşsaray Mevkii (1338 m.), Herek Tepe (1245 m.), Kırıl Tepe (1410 m.), Kuyu Tepe (1440 m.), Yaylacık Tepe (1566 m.), Yüksek Kıran Tepe (1546 m.), Büyük Yatır Tepe (1400 m.), Kızıl Tepe (1340 m.), Dede Tepe (1550 m.), Oluk Dağı (1713 m.), Pişmiş Kale (1398 m.), Deve Eriği Tepe (1630 m.) ve Göktepe (1630 m.)'dir³³.

Türkmen Dağı, coğrafi konumundan dolayı Küçük Asya'nın anahtarı durumundadır³⁴. Bunun en büyük nedenlerinden biri, Türkmen Dağı'nın İç Batı Anadolu ile İç Anadolu arasında tampon bölge oluşturup geçişleri zorlaştırmasıdır. Türkmen Dağı'nın yukarıda anlatılan birçok yükseltisinin yanı sıra, çevresi de dağlarla çevrilmiştir. Güneydoğusunda Emir Dağları (2201 m.), doğusunda Murat Dağı (2309 m.), batısında Şaphane (2120 m.) ve Eğriöz Dağı (2070 m.) ile doğal bir kale görünümündedir³⁵.

3.2. Şaphane Dağı

39° 01' -09° 38' kuzey enlemleri ile 30° 45' -48° 36' doğu boylamları arasında yer alan Şaphane Dağı (1765 m.), Dağlık Phrygia Bölgesi'nin güney doğusunda Afyonkarahisar İl sınırları içinde, İscehisar İlçesine bağlı Alanyurt Köyü'nün kuzeyinde ve Şuhut

³² Chaput, E., 1941, a.g.e., s. 68.; Kütahya 2002, s.22.

³³ Eskişehir il Yılığ 1967, s. 55.

³⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 20.

³⁵ Ayrıca bkz.; B. Klaus and N. Mersich, *Tabula Imperii Byzantini 7: Phrygien und Pisidien*, (Viyana, 1990), s. 55.

İlçesine bağlı Ağzı kara Mahallesinin batısında yer almaktadır. Kuzeydoğusundan Karanlık dere, batısından Kıyır Deresi geçmekte ve Yapıldak civarında birleşerek Seydi Çayını oluşturmaktadır³⁶. Doğusundan Yakaağıl Deresi akmaktadır.

3.3. Günyüzü /Arayit Dağı (Dindymon)

39° 17' kuzey enlemi ile 31° 41' doğu boylamı arasında ve Dağlık Phrygia Bölge'sinin doğusunda yer almaktadır. Bugün Pessinus'un (Ballıhisar) güneydoğusunda, Sivrihisar sıradağlarının son bölümünü oluşturmakta ve Günyüzü-Arayit Dağıdır (1819 m.) olarak adlandırılmaktadır. Dağ özellikle Kybele Kültü için önemlidir³⁷. Antik kaynaklarda Dindymon dağı ile ilgili bahisler geçmektedir. Bu dağ Pessinus yakınlarındaki günümüz Günyüzü Dağı olarak adlandırılmaktadır³⁸.

“... Phrygialılar ve İda Dağında oturan Troialılar Rhea'ya saygı gösterip ibadet ederler; Ona Agdistis ve Tanrıların Anası Phrygia'nın büyük Tanrıçası adını verirler ve o ibadet gördüğü yerlere göre İdaea ve Dindymene ve Siplylene ve Pessinuntis ve Kybele ve Kybebe adlarını alır.³⁹” “...Kybele'nin ismini Kybelon Dağından aldığı gibi, Diydmenes ülkesi de ismini üst tarafındaki Dindymon dağından almıştır. Yakınında Sangarios nehri akar ve bu nehrin üzerinde eski Phrygia'lılar, Midas'a ve diğerlerine ait iskân kalıntılarına rastlanır. Fakat bu izler büyük kentlere ait olmayıp, büyükçe köyler niteliğindedir⁴⁰.”

³⁶ Sivas, T., 1999, a.g.e, s. 10.

³⁷ Belke-Mersich, a.g.e., s. 158.

³⁸ Leake, W.M., 1824, a.g.e., s. 84.; Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 149.; Talbert, a.g.e., s.960.

³⁹ Strabon, X, 3, 12.

⁴⁰ Strabon, XII, 5, 3.

4. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİ'NİN VADİLERİ

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde, Türkmen Dağı merkez olarak alındığında; Eskişehir İl sınırları içinde, Türkmen Dağı'nın, güney doğusunda, Doğanlı, Yazılıkaya-Midas (Yükseklik 1315 m.) ve Kümbet Vadileri yer almaktadır. Türkmen Dağı'nın güneyinde, Köhnüş ve Karababa Vadileri (Yükseklik 1100 m.) Afyonkarahisar İl sınırları içerisinde, Doğuluşah ve Fındık vadileri kuzeyde Kütahya il sınırları içerisinde bulunmaktadır⁴¹.

Dağlık Phrygia Bölgesinde yer alan derin vadileri, yüksek ve dik tuf kayalıkları sınırlandırmıştır. Özellikle vadi girişlerinde yer alan yüksek kayalıklar savunma ve yerleşim amaçlı kullanılmıştır.

4.1. Doğanlı Vadisi

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Çukurca Köyü'nün kuzeybatısı boyunca devam etmektedir⁴². 39° 13'-39° 13' kuzey enlemleri ile 30° 42'-30° 41' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Vadi kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda, 1350 m. uzunluğuna, genişliği kuzeydoğu girişte 600 m., güneybatıya vadinin sonuna doğru daralarak 250 m. ye kadar düşmektedir. 1800 yılında William Martin Leake'nin Seyitgazi ilçesinden Doğanlı Vadisi'ne doğru yaptığı araştırma gezisinde; "...Bir saat kadar ormanda yürüdükten sonra çok güzel bir vadiye geldik. Sola döndüğümüzde, bunun bir mil (1609 m.) uzunluğunda, çeyrek mil (402.25 m.) genişliğinde küçük bir vadi olduğunu keşfediyoruz. Vadide, topraktan yükselen ve bize kale veya kule kalıntısını anımsatan taş yükseltiler görüyoruz⁴³. Bunlardan bazıları 150 feet yükseklikte. Bir veya ikisi diğerlerinde tamamen ayrı bulunuyor." Doğanlı Vadisi'nin

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Sivas, T., 1999, a.g.e., s. 8.; T. Sivas, "Frigler ve Çevresindeki Frig Vadileri", ETO, Sayı:77, (Eskişehir, 2000), s. 16 vd.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2007, a.g.e., s.15.

⁴² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 27, 48.

⁴³ W.M. Leake'nin bahsettiği bu yükseltiler, Doğanlı Vadisinin girişinde bulunan Doğanlı Kale, doğusunda bulunan Pişmiş Kale, Akpara Kale, Gökgöz Kale, Kocabaş Kale olmalıdır.

isminin nereden geldiği bilinmiyor, muhtemelen vadinin girişindeki Doğanlı Kalenin şeklinin doğana benzemesi veya günümüzdeki ismi Çukurca Köyü'nün geçmişteki isminden almış olabilir⁴⁴.

Doğanlı Vadisi'nin güneyinden başlayarak kuzeydoğusuna devam eden ilkbahar-kış mevsiminde aktif olarak akan, Seyitgazi çayının kaynaklarından birini oluşturan, Boğaz Dere yer almaktadır⁴⁵.

4.2. Yazılıkaya-Midas Vadisi

Eskişehir ili, Han ilçesi, Yazılıkaya Köyünden, Yapıldak Köyüne giden yol vadinin içinden geçmektedir. 39° 12'-39° 11' kuzey enlemleri ile 30° 43'-30° 42' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Vadi kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda, 1800 m. uzunluğunda ve kuzeydoğudan giriş 1250 m. genişliğinde, güneybatıya vadinin sonuna doğru küçülerek 180 m.'ye kadar daralmaktadır. W. M. Leake, Doğanlı Vadisi'nden hemen sonra başlayan Midas- Yazılıkaya Vadisi'ne geçmiş ve buradaki Anıtları incelemiştir⁴⁶.

Vadinin kuzeyinden girişte, Akpara Kale Tepe (1402 m.) görünür ve güneydoğusunda üç tepe daha vardır; Gökgöz Kale Tepe, Pişmiş Kale Tepe ve Kocabaş Kale Tepe. Yazılıkaya-Midas Kenti yerleşmesi üzerinden bakıldığında Kümbet Vadisi görülebilmektedir. Çukurca Köyü'nden başlayarak Yazılıkaya Köyü'nün batısına, Gökçeğüney Köyü ve buradan da Yapıldak Köyü'ne kadar 10 km.'dir. Vadinin etrafı çam-meşe ormanları ile kaplıdır.

⁴⁴ W.M. Leake; "Vadi bizim görmediğimiz komşu Köyün adı olan Doğanlı adını taşıyor." diye vadinin ismine açıklık getirmeye çalışmıştır.; Leake, W.M., 1824, a.g.e., s.22.; M.G.Radet, "En Phrygie Rapport Sur Une Mission Scientifique en Asie Mineure", Nouvelles Archives, VI, (Paris, 1895), s. 453.l; J. R.A. Steuart, *Description of Some Ancient Monuments With Inscriptions Still Existing in Lydia and Phrygia Several of Which are Supposed to be Tombs of the Early Kings*, London,1842.(

http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?parent_id=341395&word=
(Erişim Tarihi: 09.10. 2006)

⁴⁵ C. Texier, *Küçük Asya "Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi"*, Cilt: 2, (Ankara, 2002), s.357.

⁴⁶ Leake, W.M., 1824, a.g.e., s.23 vd.

4.3. Kümbet Vadisi

39° 12'-39° 09' kuzey enlemleri ile 30° 37'-30° 40' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Vadi kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda, 5800 m. uzunluğunda ve kuzeybatıdan (Kümbet Köyü'nden) giriş 900 m. genişliğindedir. Bu genişlik yaklaşık 2000 m. devam ettikten sonra vadi 1500 m. genişliğine ulaşmakta ve Yapıldak Köyü'nden başlayarak tekrar daralarak 1000- 900 m., güneydoğuya vadinin sonuna doğru 180 m.'ye kadar daralmaktadır. Kümbet Vadisi, Kümbet Köyü'nün güneydoğusundan başlayıp, Oynaş ve Yapıldak köylerini geçtikten sonra sonlanan uzun bir vadidir. Dağlık Phrygia Bölgesinde bulunan en uzun ve kale yerleşmesi bakımından en zengin vadisidir.

Vadinin güneybatı kesiminde yüksek Türkmen Dağı silsileleri devam eder. Kümbet Köyü'nden vadiye girişte güneybatıda sırasıyla; Kızıl Tepe (1313 m.), Kalemboşağı Tepe, Akyar Tepe (1241 m.), Kara Tepe (1197 m.) yüksek tepeleri yer almaktadır. Bu yükseltiler nedeniyle de vadiye güney yönden çıkış, dar Kıyır (Kıhır) deresini takip eden bölümden daha kolaydır. Vadinin büyük bölümü Yazılıkaya – Midas şehrinden bakıldığında görülebilmektedir⁴⁷.

4.4. Köhnüş Vadisi

39° 03'-39° 03' kuzey enlemleri ile 30° 31'-30° 31' doğu boylamları arasında kuzeybatı, güneydoğu doğrultusunda uzanan, kuş uçuşu uzunluğu 1100 m. olan bir vadidir. Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Kayıhan Kasabası sınırlarında olup, Afyonkarahisar-Eskişehir karayolunun 32. km'sinde batıya doğru 2 km gidilerek ulaşılan tuf arazi içinde 5-6 m yüksekliğe ulaşan dik kaya blokları arasında yer almaktadır. Vadi'nin güneydoğusunda yer alan kayalık alan Aslan Kayalar, batısında yer alan kayalıklar ise Akkuş Yuvası kayalıkları olarak isimlendirilmiştir. Köhnüş Vadisi tepelerle çevrili

⁴⁷ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 22, fig. 17.

korunaklı bir düzlüktür. Vadi tabanı derin olmamasına karşın, vadiden geçen Deliktaş Deresi'nin bol yağışlı mevsimlerde su seviyesinin artması ve bunun sonucu olarak da beraberinde getirdiği toprak ve milleri vadiye doldurmasıyla günümüzde vadi tabanı yaklaşık 4-5 m. yükselmiştir. Köhnüş Vadisi'nin güneybatı köşesinde, güneye doğru dar bir vadi devam etmektedir. Akkuş Yuvası kayalıklarının daha aşağısı kesimde, bu kayalıklara yaklaşık 500 m. mesafede yer alan Matlaş Anıtı⁴⁸ örneğinde vadi tabanının günümüzde ne kadar yükseldiği görülebilmektedir.

4.5. Karababa Vadisi

39° 01'-39° 01' kuzey enlemleri ile 30° 33'-30° 32' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Vadi güney- kuzeybatı, 950 m. uzunluğunda ve 450 m. genişliğindedir. Eskişehir'in güneyinde, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya il sınırlarının kesiştiği, Türkmen Dağı'nın güneyindeki Kayıhan Kasabasının kuş uçuşu yaklaşık 3800 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Köhnüş Vadisi'ne paralel seyreden kuzeyden güneye doğru uzanan geniş bir vadidir.

Vadi, güneyden girildiğinde; doğusunda Avlağı Tepe (1261 m.), batısında Deliktaş Tepe, kuzeyinde Sazak Köyü ve kuzeydoğusunda Hasankırı Tepesiyle sınırlandırılmıştır.

4.6. Doğuluşah Vadisi

39° 31'-39° 31' kuzey enlemleri ile 30° 10'-30° 11' doğu boylamları arasında bulunan Doğuluşah Vadisi, doğu-batı doğrultusunda ve 1450 m. uzunluğundadır. Kütahya ili'nin 20 km. kuzeydoğusunda, merkez ilçe sınırları içerisinde ve Türkmen Dağı'nın kuzeybatısında yer alır. Doğuluşah Köyü'nün kuş uçuşu 2800m. kuzeybatısında,

⁴⁸ Matlaş Anıtı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.12, 32, 85-86,fig.157-158 ; Sivas, T., 1999, a.g.e, s. 86 vd.

Sabuncupınar'ın 2 km. güneyindedir. 500 m. genişliğinde her iki tarafı kayalık alanlarla çevrili bir vadidir. Vadinin güneyden girişte; doğusunda Asarkaya Tepesi (Doğuluşah Asar Kale), Kayadağı Tepesi (1058 m.) ve Talıkataşı Tepesi, batısında, Kızıltepe (1085 m.) bulunmaktadır. Bu yükseltiler çam-meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Dağlık Phrygia Bölgesinde yer alan diğer vadilerle karşılaştırıldığında, kayalık alanlar yüksek değildir ve vadinin derinliği azdır.

Vadinin içinden İnceözü Deresi akmakta ve bu dereye Doğuluşah Asar Kale'nin kuzeyinde kuş uçuşu 500 m. uzaklıkta Yoncalı Deresi ve 880 m. uzaklıkta Köklük Deresi birleşmektedir.

4.7. Fındık Vadisi

39° 33'-39° 33' kuzey enlemleri ile 30° 12'-30° 12' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Vadi kuzey – güney doğrultusunda, 750 m. uzunluğunda, 95 m. genişliğindedir. Kütahya ilinin 25 km. kuzeydoğusunda, merkez ilçe sınırları içerisinde Türkmen Dağı'nın kuzeybatısında yer alır⁴⁹. Vadinin içinden Doğuluşah Deresinin devamı olan, burada Fındık Çayı adını alan ve kuzeyde Porsuk Çayı'na karışan dere geçmektedir.

Vadinin, doğusunda Koca Tepe (1131 m.), batısında Talıkataşı Tepe, güneydoğusunda Baklaya Tepesi, kuzeyinde Fındık Tepe (1104 m.) bulunmaktadır. Bu tepelerin oluşturduğu derin vadiler, çevreden gelebilecek saldırılara karşı doğal bir koruma sağlamaktadır. Buradaki yükseltiler çam ve meşe ağaçlarıyla kaplıdır.

⁴⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 30 vd.

5. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİNİN OVALARI

Tarım ve hayvancılık insan yaşamının idamesi için önemli bir faktördür. Hayvancılık dağlık alanlarda yapılmasına karşın, günümüzde olduğu gibi, antik dönemde de temel besin maddesi olan buğday ve arpa üretimi için düz arazilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Dağlık Phrygia Bölgesi'ni çevreleyen ovalar ziraat için kullanılmıştır. Kalın alüvyal bir toprak tabakası ile kaplı olan bu ovalar çok verimlidir ve günümüzde buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç ve şeker pancarı ekimi yapılmaktadır⁵⁰.

5.1. Porsuk Ovası

Porsuk Ovası, Kütahya il sınırından başlayarak Porsuk Çayı'nın yatağı boyunca kuzeydoğu yönünde uzanır. Eskişehir İl merkezinden sonra, doğuya yönelir ve Ankara İl sınırına kadar sokulur. Porsuk Ovası; kuzeyden Bozdağ ve Sündiken Dağları, güneyden Sivrihisar Dağları ve Türkmen Dağı'nın doğu uzantılarıyla çevrilir. Yaklaşık olarak yüz ölçümü 410 km² dir. Ova, Kütahya il sınırından Eskişehir İl merkezine dek oldukça eğimli, dar bir vadi şeklindedir. "Porsuk Çukurluğu" olarak adlandırılan bu bölüm, İl merkezine yaklaştıkça genişlemeye başlar. Ovanın, Muttalıp ve Sultandere köyleri arasında yaklaşık 13 km. ye ulaşan genişliği, doğuda Çavlum Köyü yakınlarında daralır ve 1 km.ye dek iner. Bu boğazdan sonra yeniden genişler ve en geniş durumunu burada kazanır. Ovanın genişliği, bu yöredeki Sepetçi ve Fevziye Köyleri arasında 21 km. ye ulaşır. Daha sonra yeniden daralmaya başlar. Ova, özellikle Refahiye Köyü'nden sonra dar bir vadiye dönüşür⁵¹.

Batı-doğu yönünde eğimli olan Porsuk Ovası'nda eğim fazla değildir. Ovanın denizden yüksekliği, Sultandere Köyü yöresinde 836 m, Söğütönü yöresinde ise 835 m.dir.

⁵⁰ Mortan, A. 1997, **a.g.e.**,s. 386.; www.eskisehir.bld.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

⁵¹ http://www.eskisehir-bld.gov.tr/esk_taniyin/7.htm (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

Porsuk Çayı'nın Sakarya Irmağı'na karıştığı yerde, ovanın yüksekliği 650–700 m. arasında değişmektedir. Yani, ovadaki en büyük yükselti farkı yaklaşık 125 m. dir⁵². Kalın alüvyal bir toprak tabakası ile kaplı olan Porsuk Ovası, çok verimlidir. Ovada buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç ve şeker pancarı ekimi yapılmaktadır.

5.2. Sarısu Ovası

Porsuk Ovası'nın batı uzantısı, "Sarısu Ovası" olarak adlandırılan bir ovada noktanır. Sarısu Çayı'nın her iki yanında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanır.

Kuzeyde Bozdağ, güneyde Küçük Türkmen Dağı ile çevrili olan ovanın denizden yüksekliği 840 m.dir. İnönü'nün kuzeyinden başlayan ova, doğu yönüne akışlıdır ve fazla eğimli değildir. Sarısu Ovası'nın en geniş yeri İnönü ile İstasyon arasındadır. Burada yaklaşık 4 km. genişliğe ulaşır. Doğuya gidildikçe yavaş yavaş daralır. Sarısu Ovası, Okubalı yöresinde bir boğazı aştıktan sonra yeniden genişler. Ova, Eskişehir İl merkezi yakınlarındaki Karagözler Köyü'nün batısında Porsuk Ovası ile birleşir. Kalın alüvyal topraklarla kaplı Sarısu Ovası'nda buğday, arpa, çavdar, mısır, pirinç ve şeker pancarı ekimi yapılır⁵³. Bugün 180 bin hektar olan, Eskişehir ili buğday alanlarının %44 ü yani 80 bin hektarı Sarısu-Porsuk ovasında bulunmakta ve İl buğdayının %46 sı elde edilmektedir⁵⁴.

5.3. Yukarı Sakarya Ovası

Adından da anlaşılacağı üzere bu bölüm, Sakarya Nehrinin sularını topladığı yukarı bölümünü kapsamaktadır. Nitekim bölümün başlıca yükselti ve düzlüklerini, Sakarya boyundaki ovalar ile bunlar arasındaki dağ sıraları ve yaylalar oluşturmaktadır.

⁵² http://www.eskisehir-bld.gov.tr/esk_taniyin/7.htm (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

⁵³ http://www.eskisehir-bld.gov.tr/esk_taniyin/7.htm (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

⁵⁴ E. Güngördü, *Türkiye'nin Coğrafyası*, (Ankara, 2003), s. 181.

Düzlüklerin yükseltisi 800–1200 m. arasında değişirken, bunlar üzerindeki dağlar 1500 m.'yi (Günyüzü-Arayıt Dağı 1819 m.) aşar. Bölümün temeli; granit, siyenit gibi billurlu kayalar, killi şistler ve tüfler, orta kesimde ise Neojen tortullarından meydana gelen bir örtü bulunur⁵⁵.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin doğusunda yer alan Yukarı Sakarya Ovası, Porsuk Ovası'ndan sonra bölgenin çevresinde bulunan en geniş düzlüktür.

Kuzeyden Sivrihisar Dağları ve Türkmen Dağı'nın kuzey uzantıları, batıdan Türkmen Dağı'nın doğu uzantıları, güneyden ise Emirdağ'la çevrilidir. Bu geniş düzlüğün denizden yüksekliği 800–1000 m. arasındadır.

Yukarı Sakarya Ovası, doğudaki Yağverviran ve Gerenli Köyleri yöresinden, Sivrihisar İlçe merkezine doğru sokulur. Ovanın başlangıçta 14 km. olan genişliği, Sivrihisar'ın kuzeyinde 4 km'ye düşer.

Yukarı Sakarya Ovası, Porsuk Ovası gibi tam düz değildir. Ovadaki en belirgin kabartı, Mahmudiye İlçesi'nin batısındaki 1.301 m yüksekliğindeki "Kırgız Dağı" dır. Yine aynı yörede Congerçalı ve Çerkezçalı Tepeleri bulunmaktadır. Çifteler İlçe merkezinin güneydoğusunda en yüksek noktasına ulaşan Çal Kütlesi, uzantıları ile çok geniş bir alanı kaplar. Yukarı Sakarya Ovası'nın en geniş yeri Aksaklı ve Yukarı Kepen Köyleri arasındadır. Bu kesimde genişliği 76 km.ye yaklaşır⁵⁶.

Yer yer kalın bir toprak tabakası ile kaplı olan ova, Sarısu ve Porsuk Ovaları kadar verimli değildir. Yukarı Sakarya Ovası'nda genellikle buğday, arpa, çavdar, mısır, susam, ayçiçeği ve şeker pancar ekimi yapılmaktadır.

⁵⁵ Yazıcı, İ.H., 2002, a.g.e., s. 29.; Güngördü, E., 2003, a.g.e., s. 182 vd.

⁵⁶ <http://www.eskisehirliyiz.biz/taniyalim.asp?sec=6> (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

6. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİ'NİN NEHİRLERİ VE AKARSULARI

Dağlık Phrygia Bölgesi, tatlı su ve sıcak su kaynakları bakımından zengindir. Sakarya Nehri (Sangarios)⁵⁷, Porsuk Çayı (Tembris, Thybrius, Tembrogius), Seyit Su (Parthenios Çayı), Sarısu (Bathys, Hermos) Deresi ve bu derelere katkı sağlayan birçok küçük dere, bölgenin önemli tatlı su akıntılarıdır (**Harita 8**)⁵⁸.

6.1. Sakarya Nehri (Sangarios)

Büyük Phrygia platolarının bütün sularını yatağında toplayan Sakarya nehri (Sangarios), Eskişehir'in Çifteler İlçesi yakınlarından doğan Sakarya nehrinin uzunluğu, kolları ile birlikte toplam 824 km.'dir. Ancak başlangıcında yer alan bazı kaynaklarının kuruduğu göz önüne alınırsa ırmağın uzunluğu 720 km kabul edilir. Eskişehir sınırları içindeki uzunluğu 159,5 km.'dir. Sakarya nehri havzası 58,160 km² lık alanla Türkiye'nin yüzey alanının yaklaşık % 7'sini kapsamaktadır. Bütün havzada toplam 1 336 500 hektarlık ova bulunmaktadır. Havza genelde az engebeli bir topografyaya sahiptir. Sakarya nehrinin önemli yan kolları başta Porsuk, Ankara Çayı olmak üzere Seydi Çay, Çarksuyu, Karasu, Girmir Çayı, Göynük Çayı, Mudurnu Çayı ve Göksu'dur. Havza içinde yer alan iller, Ankara, Eskişehir, Kütahya, Bilecik ve Sakarya'dır⁵⁹.

Nehrin geçiş güzergahı Dağlık Phrygia Bölgesi dışında olmasına karşın, Phrygia kentlerinden Gordion'un içinden geçerek Bithynia bölgesindeki Calpe ve Heraclea Pontike (Karadeniz Ereğlisi) kentlerinin arasından Karadeniz'e dökülmektedir⁶⁰.

⁵⁷ Sakarya Nehri (Sangarios), Dağlık Phrygia Bölgesi sınırları içinde olmamasına karşın, bölgeye yakınlığı ve kaynağı dağlık bölgeden çıkan suların birleşim noktası olduğundan bölüm içine dâhil edilmiştir.

⁵⁸ Ayrıca konu ile ilgili bkz.; Chaput, E., 1941, *a.g.e.*, s. 91 vd.; Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 24 vd.; Sivas, T., 1999, *a.g.e.*, s. 9 vd.

⁵⁹ B. Şengörür, D.İsa, "Sakarya Nehrine Ait Su Kalite Gözlemlerinin Faktör Analizi", *Türk J Engin Environ Sci* 25, (Tübitak, 2001), s. 416. (<http://journals.tubitak.gov.tr/engineering/issues/muh-01-25-5/muh-25-5-2-0001-6.pdf>) (Erişim Tarihi: 13.02.2007)

⁶⁰ S.Yanakieva, "The Name Of the River Sangarios", *Epicrafica Anatolica*, Heft:34, (Bonn, 2002), s. 139.

Antik yazarlardan Strabon; “Khalkedon (Kadıköy) ve Herakleia (Karadeniz Ereğlisi) arasında akan birkaç ırmak vardır....Sangarios bunların içindedir. Sangarios’un kaynakları Pessinus’dan 150 stadion kadar uzaklıkta olan Sangia Köyü dolaylarındadır. Irmağın büyük bir kısmı Phrygia Epiktetos’tan ve ayrıca Bithynia’nın bir kısmında akar” diye bahseder⁶¹.

Strabonda, Sakarya nehrinin kaynağı ile ilgili olarak; Pessinus yakınlarındaki Sangia Köyünden doğduğunu dile getirerek nehrin bir kaynaktan doğduğunu söylemiştir. Charles Texier’in 1834 yılı, Temmuz ayında bölgede yaptığı araştırmalarda, Sakarya nehrinin kaynağını başlıca üç kaynaktan ve birçok küçük kaynağın birleşmesiyle oluştuğunu belirtmiştir⁶². Sakarya (Sangarios) Nehrinin batı tarafındaki kolu, kaynağını Seyitgazi ilçesi’nin bulunduğu kuzey ve güneye uzanan büyük bir vadi girişinden alır⁶³. Kuzeyde, Angora (Ankara) ırmağı, batıda Seyitgazi, Porsuk çayı ve Gallus ya da Bedre Çayı’dır⁶⁴.

6.2. Porsuk Çayı (Tembris, Thybrius, Tembrogius)

Sakarya (Sangarios) Nehri’nin en büyük kollarından biridir (326 km.).⁶⁵ Çay Altıntaş Köyü yakınlarındaki, Dindymos (Murat) Dağı’nın⁶⁶ kuzeydoğu yönünden doğar⁶⁷. Kuzeyden Kotiaeiium (Kütahya)’dan geçerek, kuzeydoğuya devam ederek Dorylaion (Eskişehir)’a uzanır. Gordion (Yassıhöyük)’dan geçer ve Sangarios’la birleşir⁶⁸. Kotiaeiium (Kütahya)’nın doğu sınırını oluşturur⁶⁹.

⁶¹ Strabon, XII, 3 7.; W.M. Ramsay, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, (İstanbul, 1961), s.156.

⁶² Sakarya nehrinin kaynağı ve yapılan hatalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Texier,2002, a.g.e., s. 279 vd.

⁶³ Chaput, E., 1941, a.g.e., s. 96.; Texier, 2002, a.g.e., s. 342.

⁶⁴ Texier, 2002, a.g.e., s. 281.

⁶⁵ Belke-Mersich, a.g.e., s. 400.; H. Saraçoğlu, **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, (İstanbul, 1990), s. 133 vd.; Texier 2002, s. 332.; **Kütahya 2002**, a.g.e., s. 27.; E. Güngördü, **Türkiye Coğrafyası**, (Ankara, 2003), 182.

⁶⁶ Saraçoğlu, H., 1962, a.g.e., s.79.

⁶⁷ Saraçoğlu, H., 1962, a.g.e., s. 101.

⁶⁸ Belke-Mersich, a.g.e., s. 400.; Texier, a.g.e., s. 332.; Yazıcı, a.g.e., s.28 vd.

⁶⁹ Texier, a.g.e., s. 284.

Porsuk Çayı, kar ve yağmurlarla Nisanda 6,8 m³/sn su taşır. Kaynak nahiyesinde kar kalınlığı daha fazla olan, fazla yağmur gerektiren ve karların erimesini hızlandıran lodos rüzgârlarının sık estiği dönemlerde (1950 gibi) akım 260 m³/sn çıkmıştır. Kar ve yağmurla beslenme mayıstan itibaren yerine yağmur ve kaynaklarla beslenmeye bırakır. Ağustos ayında 3,6 m³/sn ye düşer⁷⁰.

6.3. Seyit Su (Parthenius)

Sakarya'nın kollarından biri olan Parthenios'un bugünkü adı Seyitsu'dur. Nakoleia (Seyitgazi) bu çayın kıyısındadır Seyitsu (Parthenius) Sakarya Nehri'nin başında bulunur. Yapıldak Köyü'nün güneyindeki Kıyır Deresi, doğudan Şaphane Dağı'ndan gelen Karanlık Dere ile birleşerek Seydi Çayı adını alır. Yapıldak'tan geçen çay, Kümbet Köyü sınırları içinde Kümbet deresi ismini alır. Kümbet Köyü'nün yakınlarında, Değirmen Dere, Kunduzlu Çayı ve Akpınar Çayı Harami Dere denen yerde birleşir ve Kırka İlçesinin kuzeyinde, Karaören Köyü'nde Çatören Barajına dökülür. Çatören Köyü'nde barajdan çıkarak kuzey yönde ilerleyen Seydi Çayı, Seyitgazi (Nakoleia)⁷¹ İlçesini geçtikten sonra Çifteler İlçesi yakınında Aşağı Sakarya Ovasına iner. Fakat sulamalarda ve yollardaki bataklıklarda çok kayıp verdiği için suyu yaz aylarında çok zayıflar soldan gelen Sarısu'da buna büyük bir ilave yapamaz, kaynak suları ile birleşerek büyür ve en son İnler Deresi (Yüzükbaşı)'ni bünyesine katarak gerçek bir ırmak görünümünü alır. Doğuya doğru devam eden kısımda Sarısu (Bathys)'yla birlikte İnler Deresi'ni de alarak Beylikahır (Beylikova)'nın biraz aşağısında Porsuk Çayı'na karışır⁷².

Dağlık Phrygia Bölgesinde Porsuk ve Sakarya Nehirlerine birleşen ve bölgeye dağılmış olan birçok irili ufaklı dere bulunmaktadır (**Harita 8**).

⁷⁰ Güngördü, a.g.e., s. 182.

⁷¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 25; Güngördü, a.g.e., s.183.

⁷² H. Saraçoğlu, Türkiye Coğrafyası Üzerine Etütler; Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller, Cilt:II, (M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1962), 100 vdd.

Dağlık Phrygia bölgesi sınırları içinde ayrıca, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesine bağlı, Döğler Beldesi sınırları içerisinde yer alan Emre Gölü bulunmaktadır⁷³. Döğler istasyonunun güney doğusunda, Akarçay ile Porsuk Havzaları arasında, Döğler beldesi - Demirli Köyü arasında, Cinkaya Yurdu Tepe ile Tavşanlı Tepe arasında yer alan volkanik bir yörede, Leğen dağının doğu dibinde yer almaktadır. Çayırılıklarıyla birlikte yarım km² yer kaplayan Emre Gölü (Yükseklik 1140 m.), kabataslak elips şeklindedir, kenarları kumludur, kuzeyi ve güneyi dağlıktır, diktir⁷⁴.

Emre Gölü, Döğler Deresi tarafından sürekli beslendiği gibi mevsimlik Göyşak deresi, Emiryaylası deresi, Sazaklıyer deresi Söğütlü deresinin suları ile çevresindeki Ayaz Pınarı, Deveci Pınarı, Eğrek Pınarı ve Sığır Geçidi pınarlarının suları ile beslenmektedir⁷⁵. Birçok kaynak tarafından beslenmesi nedeniyle gölün su seviyesi yağışların bol veya az olmasına bağlıdır.

Gölün ortasına doğru çok derinlik arttığından, kışın ağır soğuklarda kenarlar donsa bile bu kısım donmaz. Gölde Emre suyu adında çıkan ve sazlık boyunca akan küçük bir ayak Döğler'e gelir ve oradan demiryolu boyunca Kütahya ovasına doğru akar. Bu ayak ağustosta ayında kurumasına rağmen, asıl gölalanı daralmamaktadır⁷⁶.

7. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİ'NİN İKLİMİ

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Eski Çağ iklim koşullarının belirlenmesi için herhangi bir çalışma yapılmamış olmasına karşın, Önyasya Bölgesi'nin yüzey şekillerine göre ayrılan bölgeleri için yapılan genellemelerin bu bölgeyi de içine alması gerekmektedir. Bu

⁷³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34.

⁷⁴ Saraçoğlu, H., 1990, a.g.e., s. 454.

⁷⁵ <http://www.frigvadis.org/ktv.php?l=tr&id=189> (Erişim Tarihi: 10.07.2006)

⁷⁶ Saraçoğlu, H., 1990, a.g.e., s. 454.

çalışma kapsamında ele alınan dönemlerde Önasya'nın da içinde bulunduğu kuşağın önemli iklim değişiklikleri geçirdiği saptanmıştır⁷⁷.

Dünya denizlerinin ilk kez günümüz seviyesine eriştiği ve iklimin bugünküne benzediği dönem, M.Ö. 4. bin başlarıdır. Bu binyılda devam eden ısınma sonucu deniz seviyelerinin bugünkü seviyeden ortalama 3 m. kadar yüksekte olduğu saptanmıştır. Bu ısınma steplerde kuraklığa yol açarken, içinde Anadolu'nun da bulunduğu bölgede bugünden daha sıcak ve nemli bir iklimin (Klimatik Optimum/ Atlantik Dönem) hüküm sürmesine yol açmıştır. Bu durumun sonucu olarak da ormanlık alanlar ve bozkırların durumu günümüz seviyesine yaklaşmıştır⁷⁸.

Bu ısınma süreci binyılın sonlarına doğru yerini tekrar hızlı bir soğumaya bırakmış; dünya denizlerinin seviyesi M.Ö. 4.binyıl sonu ile M.Ö. 3. binyıl başlarında tekrar günümüz seviyesine yaklaşmıştır. M.Ö. 3. binyılda soğuma sürecinin devam etmesi sonucu deniz seviyeleri yaklaşık M.Ö. 2400-2300'lerde günümüz seviyesinin ortalama 2-2,5 m. altına düşmüş ve steplerden nehir vadilerine doğru göçlere neden olan kurak bir dönem başlamıştır (Suboreal Dönem).

M.Ö. 3. binyıl sonu ve II. binyıl başlarında dünyanın tekrar ısınması sonucunda deniz seviyesi tekrar günümüz seviyesinin yaklaşık 2 m. kadar üzerine çıkmıştır (Subatlantik Dönem). Bu dönemde Önasya ve Avrupa'da kuru, Avrasya steplerinde ise nemli iklim şartları hüküm sürmüştür⁷⁹.

M.Ö. II. binyıl'ın ikinci yarısında tekrar soğumaya bağlı bir kuraklık yaşanmış, denizlerin seviyesi tekrar günümüz seviyesinin altına düşmüştür.

⁷⁷ A.T. Ökse, "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demirçay Yerleşim Tarihi". *Belleten*, cilt. LXII, sayı. 234, (Ankara: 1998), s.304.; Kronolojik olarak Anadolu'daki iklim koşullarının incelenmesi için ayrıntılı bilgi için bkz.; B. Darkot, "Yurdumuz İklim Tarihinin Son Safhalarına Dair Bazı Düşünceler", *TTK*, Sayı:II, (İstanbul, 1943), s. 641 vd.

⁷⁸ Sevin, V., a.g.e., 2003, s. 19 vd.

⁷⁹ Darkot, a.g.e., s. 641.

M.Ö. 1200/ 1150'lerde Önasya'da kısa bir süre hüküm süren yağışlı ve sıcak iklim yerini M.Ö. I. binyılın ilk yarısında (M.Ö. 900–450) tekrar serin ve kuru bir döneme bırakmıştır⁸⁰.

Yüzey araştırmaları yoluyla toplanan ve çoğunluğu seramik parçalarından oluşan yüzey buluntularından edinilen bilgilerin yanı sıra, yerleşmelerin konumları ve yüzeyden tanımlanabildiği kadarıyla boyutları ve nitelikleri de, bazı dönemlerde insanların yaşam tarzlarının belirlenmesinde önem taşımaktadır. Bu bilgilerin değerlendirilmesi ile eski dönemlerde hüküm süren çevre koşullarının, politik uygulamalarının, tarihi olayların ve o dönem insanının eriştiği teknoloji düzeyinin insanların yaşam tarzını ne oranda etkilediği ortaya koyulabilmektedir⁸¹.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin, günümüz iklim koşulları Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illerinin iklim şartlarının ayrı ayrı incelenmesiyle ortaya konulabilmektedir. Üç ilin iklim özellikleri, Afyonkarahisar ve Kütahya illeri Ege Bölgesi'ne dâhil olmasına rağmen birbirine paralel seyretmektedir. İç Anadolu Bölgesi'nin iklim şartları incelenirken, Ege Bölgesi'ne dâhil olan Kütahya ve Afyonkarahisar İlleri bazen bu bölge içinde incelenmektedir. Bu durumun en büyük nedenlerinden biri, üç il arasındaki yükseltilerin birbirine paralellik göstermesi, diğeri ise, kuzey ve güney kısımlarda yer alan yüksek dağlardır⁸².

Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş noktasında bulunan Eskişehir ilinde Ege ve İç Anadolu'ya özgü iklim özellikleri görülse de, sert bir kara iklimi hâkimdir. Kışlar sert ve sürekli. Yaz ayları ise gündüzleri sıcak, geceleri serindir. Gece ve gündüz sıcaklıkları arasında büyük farklılıklar gözlenir. ilin yıllık ortalama sıcaklığı 11°C civarındadır⁸³.

⁸⁰ Ökse, T., 1998, a.g.e., s.305.

⁸¹ Ökse, T., 1998, a.g.e., s.209.

⁸² U. E. Çölaşan, *Türkiye İklimi*, (Ankara, 1960), s. 218.

⁸³ Sevin, V., 2001, a.g.e., s. 199.

⁸⁴ A. Korkut, Sungur- N. Günel, *Türkiye'nin Fiziki Coğrafyası*, (Eskişehir, 1991), s. 127.; S. Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, (Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1991). s. 13 vd..

⁸⁵ Eskişehir ili iklimi, yağışlar, sıcaklık, rüzgarlar vb. bilgilerin ayrıntıları için bkz., *Eskişehir İl Yıllığı*, (Eskişehir, 1967), s. 58-72.

Aylık ortalamaya göre yılın en soğuk ayı, -2° ile ocak ayıdır. Aralık ayının ortalarından, şubat ayının ortalarına kadar çok soğuk günler ve don olayları yaşanır. -10° ile -25° arasında değişen derecelere rastlanabilir. Ancak ocak ayı içinde 10° ile 15° lik ılık günler de geçilir. Mart ayında daha çok don olayına rastlanır. Baharın ikinci yarısında maksimum sıcaklık, 20° 'nin üstüne çıkar. Haziran, temmuz ve ağustos aylarında en sıcak günler yaşanır. En düşük sıcaklık 10° - 15° 'dir Temmuz ayının ikinci yarısı ile ağustos ayının ilk yarısında en yüksek sıcaklık, 30° - 40° arasında değişir. Burada, kara iklimi özelliğini gösteren en belirgin olay, aynı zamanda gece ile gündüz sıcaklığında 12° ile 29° arasında büyük ısı farklarının olmasıdır. Sonbahar mevsimi, sıcaklığın 20° nin altına düşmesiyle, ağustos ayının ikinci yarısından itibaren kendini belli eder. Eylül ayının sonunda sıcaklık, 0° 'ye kadar inebilir. En yüksek sıcaklık ise, yine eylül ayı içinde, yazın devamı olarak 20° ile 30° arasında oynayabilir. Ekim ayında ortalama sıcaklık, 10° civarında seyreder. Yağışlar, kışın kar ve yağmur halinde görülür. Aralık ayından itibaren yağışlar daha çok kar şeklindedir. Nisan ayı sonundan itibaren havalar ısınmaya başlar. Eskişehir'de bahar yağmurları, batı ve güneybatıdan gelerek, sağanak halinde düşer. Yıllık ortalama yağış miktarı $378,9 \text{ kg/m}^3$ 'dür.

Temmuz ve ağustos aylarında, Akdeniz yaz kuraklığı özelliklerini gösterir. Ancak çok hafif olarak, Karadeniz yaz yağmurlarını da alır. Ekim ayında yağmur, kasım ayında sulu karın yağması, kışın başladığını gösterir.

Eskişehir'de rüzgârlar, kışın doğudan batıya eser. Baharın ilk aylarında kuzeybatı rüzgârları hâkimdir. Baharın sonunda güneybatı, batı ve kuzeybatıdan gelen rüzgârlar görülür. Yaz mevsiminde bazen geçici olarak günlük şiddetli doğu rüzgârları da görülebilir. Sonbaharda ise, eylül sonundan itibaren doğu, kuzeydoğu ve güneydoğu rüzgârları ortaya çıkar⁸⁶.

Afyonkarahisar ilinde, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve karlı geçmektedir. Konum olarak geçit bölgesinde oluşu; kısmen Orta Anadolu, kısmen de Ege Bölgesi iç kısımları ile, Akdeniz Bölgesi iç kısımlarının etkisi altında kalmasına neden olmakta,

⁸⁶ Albek, a.g.e., s. 13-15.; Sivas, T., 1999, a.g.e., s.8.

rakımın da yüksek olması iklimin oldukça sert bir görünüm sergilemesini sağlamaktadır⁸⁷.

Afyonkarahisar ili, kuzeyde “Batı Rüzgârları Sistemi” nin etkisinde bulunan orta ve batı Avrupa’nın her mevsimi yağışlı ”ılıman iklimi” ile Doğu Avrupa’nın “Karasal İklimi” ve güneyde “Subtropikal Yüksek Basınç Rejimi”nin etkisinde bulunan her mevsimi kurak, tropikal bölge arasında bir geçiş kuşağında yer almaktadır. Diğer taraftan, Afyonkarahisar ve çevresi farklı çevrelerden gelen hava akımlarının etkisi altında kalmakla beraber, hava koşulları yıl içerisinde sürekli olarak değişiklik göstermektedir⁸⁸.

Coğrafi bölge itibariyle Ege’ye dâhil olan Kütahya ili, tarımsal bölge olarak da Orta Anadolu’ya girmektedir. Bu nedenle Orta Anadolu, Marmara ve Afyonkarahisar geçit iklimlerinin etkisi altında kalmaktadır. Afyonkarahisar ilinde olduğu gibi rakımın yüksek oluşu kışın oldukça sert ve soğuk geçmesine neden olmakta, yağışlarda daha ziyade kar şeklinde görülmektedir⁸⁹.

Üç ilin kesişme noktasında bulunan Dağlık Phrygia Bölgesi’nde günümüz iklim koşulları il bazında irdelendiğinde ufak tefek farklılıklar olmasına karşın genel olarak benzerlikler göstermektedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve karlı geçmektedir. Gece-gündüz ısı farklılıkları oldukça fazla değişkenlik göstermektedir. Sonbahar başlarında gündüzler oldukça sıcak geçerken, geceleri don olayları görülmeye başlar ve sonra hemen kışa geçilir. İklimin karasal karakteri aşırı sıcaklıkların (maksimum ve minimum) yüksek değerlere ulaşmasını sağlar⁹⁰.

⁸⁷ S. Sefa, Afyonkarahisar, Bilecik, Eskişehir, Kütahya Yöresi Sulanır Şartlarında Yüksek Verimli Bazı Buğday Çeşitlerinin Azotlu ve Fosforlu Gübre İsteği ile Olsen Fosfor Analiz Metodunun Kalibrasyonu ve Uygulanacak Tohum Miktarının Tesbiti, (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eskişehir Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Eskişehir, 1991), s.26.; Ö.Yılmaz, Afyonkarahisar ve Çevresinin İklim Özellikleri, (Afyonkarahisar, 1999), s. 71.

⁸⁸ Anadolu’nun Kilidi Afyonkarahisar, Afyonkarahisar Valiliği, Afyonkarahisar, 2004, s. 14 vd.

⁸⁹ Sami, a.g.e., s.28.; Kütahya 2002, (Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, Ankara, 2002), s. 29.; Ayrıca Dağlık Phrygia Bölgesi’nin iklimi için bkz.; Chaput, E., 1941, a.g.e., s. 81 vd.

⁹⁰ H. Yazıcı, İç Anadolu Bölgesi Coğrafyası, (Ankara, 2002), s. 31.

8. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİ'NİN BİTKİ ÖRTÜSÜ

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin merkezini oluşturan Türkmen Dağı'nın bitki örtüsü çeşitlilik göstermektedir. 800–900 m. yükseltiler arasında tüylü meşe, saçlı meşe, katran ardıcı, kokulu ardıç, boylu ardıç, alıç ve ateş diken; 900–1000 m. de karaçam, saçlı meşe, katran ardıcı, alıç, laden; 1000–1100 m. 'de karaçam, laden, katran ardıcı ve saçlı meşe; 1100–1200 m. 'de karaçam, laden, saçlı meşe ve mazı meşesi yayılış göstermekte bu yükseltiden itibaren katran ardıcına rastlanmamaktadır. 1200–1300 m yükseltiler arasında sarıçam, karaçam, mazı meşesi, kayın, titrek kavak, karagürgen, kuşburnu ve böğürtlen türleri görülmekte, saçlı meşe'ye ise 1200 m. den sonra rastlanılmamaktadır. 1300–1400 m arasında sarıçam, karaçam, kayın, titrek kavak, mazı meşesi, adi gürgen, kuşburnu ve böğürtlen görülmekte, 1400 m. den sonra kayın ve mazı meşesi kaybolmaktadır. 1500 m. 'den sonra karaçam ve gürgene rastlanmamaktadır. 1600–1700 m. arasında sarıçam, kuşburnu ve böğürtlen, 1700 m. 'nin üzerinde ise sarıçam görülmektedir. Her ne kadar ayrıntılı olarak bu türler görülmekte ise de genel olarak 800–900 m. yükseltiler arasında meşe ve ardıç türleri, 900–1200 m. yükseltiler arasında karaçam, 1200–1700 m. yükseltiler arasında sarıçam temel ağaç topluluğunu oluşturur⁹¹.

Türkmen Dağı'nın kuzeybatısında yer alan Doğuluşah ve Fındık Vadilerinin bitki örtüsü çam ve meşe ağaçlarıdır. Özellikle Fındık Vadisi ve çevresindeki tepeler sık çam ve meşe ormanlarıyla kaplıdır. Vadi içlerinde tarım nedeniyle orman örtüsü kaybolmaktadır.

Yapıldak ve Kümbet civarında vadiyi oluşturan tepelerde çam ormanları arasında, yüksek meşeler görülmektedir. Seyitgazi, Yazılıkaya arasında vadilere ulaşınca kadar bozkır bitkileri görülmektedir. Bu durum bu bölümdeki arazinin düz ve tarıma elverişli olmasıyla açıklanabilir. Doğanlı ve Yazılıkaya vadilerinde ağaç topluluklarına tepelerin

⁹¹ Ş. T. Güner, Türkmen Dağı (Eskişehir, Kütahya) Sarıçam Ormanlarının Yükseltiye Bağlı Büyüme Beslenme ilişkileri), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji AnaBilim Dalı, 2006), s.45.

sırtlarında ve üst noktalarında rastlanmaktadır. Bu ağaç toplulukları yoğunluk alarak çam, meşe ve ardıçtır.

William Martin Leake (1800) Seyitgazi ilçesi'nden Yazılıkaya vadisi'ne doğru yaptığı araştırma gezisinde bu bölgede, büyük miktarlarda reçine elde edilen çam ormanlarından bahsetmektedir. Bunun yanı sıra gezi esnasında büyük yangınların kalıntılarını gördüğüne ve bu durumun ormana büyük zararlar verdiği ormanların o yıllarda da tahrip edildiğine işaret etmektedir⁹².

Yazılıkaya ve çevresinde M. Georges Radet (1886) ilk izlenimleri, yörenin kapkara ormanlar ile çevrelendiğini belirtmektedir⁹³. Oysa 1893 yılındaki gezisinde pek çok ormanın yok olduğuna tanık olmuştur⁹⁴.

Türkmen Dağı'nın çevresinde düzlük ve vadilerden itibaren, 1100 m. yükseltiye kadar meşe ve ardıç türleri, 1100–1400 m. yükseltiler arasında karaçam, 1400 m. nin üzerindeki yükseltilerde ise sarıçam genel ağaç topluluklarını oluşturmaktadır⁹⁵.

Eskişehir'in güneyindeki platolarda ve Çifteler Ovası'nda orman yoktur fakat karakteristik step bitkileri vardır⁹⁶.

Dağlık Phrygia'nın Afyonkarahisar İl sınırları içinde kalan bölümlerinin bitki örtüsü; kuzeyde İhsaniye ile Eğirli Dağı çevresinde ormanlık alanlar görülmektedir. Bu alanlar özellikle saçlı meşe ve karaçam ormanlarıyla kaplıdır, fakat son yıllarda nüfus artışı, tarım ve hayvancılık için daha fazla toprağa gereksinim duyulması nedeniyle çoğunlukla engebeli ve yükseksek yerlerde orman oluşumları devam etmektedir. Ayrıca karaçam ormanlarının yok edilmesi nedeniyle yerini meşe toplulukları almıştır⁹⁷.

⁹² Leake, a.g.e., s.21.

⁹³ Ayrıca bkz.; Sevin, V., 2001, a.g.e., s. 199.

⁹⁴ M. G. Radet, *En Phrygie Rapport Sur Une Mission Scientifique en Asie Mineure*, (Nouvelles Archives, VI, Paris, 1893), s. 455.; Albek, S., 1991, a.g.e., s. 16.

⁹⁵ Güner, a.g.e., s. 47.

⁹⁶ Albek, a.g.e., s. 16.; http://www.eskisehir.gov.tr/bitki_h.asp (Erişim Tarihi: 06.05.2007)

⁹⁷ Afyonkarahisar ilinin bitki örtüsü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Afyonkarahisar 2001 İl Yıllığı, s. 47.; Anadolu'nun Kilidi Afyonkarahisar, 2004, a.g.e., s. 22 vd.

İnsan nüfusunun artması ve bunu sonucu olarak yeni yerleşim yerlerine gereksinim duyulması ve tarım yapabilmek için ormanların arazilerinin tarla olarak yok edilmesinin yanı sıra, E. Chaput ‘un ormanların yok edilmesinin farklı bir açıdan yorumlaması göz ardı edilmemelidir. “ Gerçi Doğu Phrygia bölgesinde insanlar ormanları çok tahrip etmişlerdi. Fakat bunun yanında muhtemelen XVIII yüzyıldan itibaren, ormanların azalmasına neden olabilecek iklim değişiklikleri olmuştur”⁹⁸.

Günümüz iklim koşullarını göz önünde bulundurduğumuzda, ozon tabakasının delinmesi ve buzulların hızlı bir şekilde erimeye başlaması bunun sonucu olarak sürekli ısınan bir dünyada yağmur ve kar suyuna ihtiyaç duyan ormanların artık gereksinimi olan suyu yeterince temin edemediği için azalması Chaput’un tezini doğrulamaktadır. Fakat tüketim toplumunda, artan nüfusla birlikte, yerleşim alanlarına, ahşaba ve tarım yapabilmek için boş araziye olan ihtiyaç ve bu nedenle de ormanlık alanların yok edilmesi de bu azalmanın bir nedeni olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

⁹⁸ Chaput, E., 1941, a.g.e., s.120.

İKİNCİ BÖLÜM

PHRYGIA BÖLGESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE PHRYGIA BÖLGESİ'NİN COĞRAFI BÖLÜMLERİ

Phrygia Bölgesi'nin sınırları, Antikçağ yazarlarının bildirdiğine göre zamanla değişikliklere uğramıştır⁹⁹. İç taraflarda “Phrygia Maior”, “Phrygia Minor” ve Hellespontos ile Propontis'in güneyinde de “Phrygia Hellespontos” vardı. Ayrıca Emir dağları ile Sultan dağları arasındaki yüksek vadi, “Phrygia Paroreios” olarak adlandırılmıştır. Geç Roma döneminde Phrygia bölgesinin güney ve güney batıdaki kesimleri Pisidia eyaletine bırakıldıktan sonra, geriye kalan toprakları ikiye ayrılmış ve bunlara “Prima” ve “Secunda” adı verilmiştir. M.S. IV. yüzyıla doğru “Magna” ve “Parva” (Büyük ve Küçük) adını alan topraklar, M.S. 360 yıllarından itibaren “Pacationa” ve “Salutaris” olarak anılmaya başlamıştır¹⁰⁰.

Coğrafyacılar tarafından “İç Batı Anadolu'nun Eşiği” olarak adlandırılan bölge, bir yandan İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı kesimini çevirirken, diğer yandan da kollar halinde denize dikey olarak uzanan dağlar arasında vadiler ile Ege ve Marmara denizi kıyılarına doğru açılır¹⁰¹. Bu konumu ile İç Anadolu Bölgesi'nin batıya açılan kapısı, doğu ile batıyı birleştiren ana yolların düğüm noktasıdır ve tarih boyunca stratejik önemini daima korumuştur¹⁰².

Bu bölgedeki yol sistemlerinden ikisi, İç Anadolu'nun Tembris (Porsuk) ve Batys (Sarısu) vadilerinde yani Eskişehir ve Kütahya bölgesinde aşağı Sangarios (Sakarya)

⁹⁹ Xenophon, 1;9;7; Diodorus Siculus, XVIII;5,4; Strabon, II,5,31; Plinius.Phryg siyasi tarihi ile ilgili

¹⁰⁰ W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (çev. M. Pektaş, İstanbul, 1960), s.163 vd.

¹⁰¹ R. İzbirak , Türkiye, İstanbul, 1984, s. 14.

¹⁰² Sivas, T., 1999, a.g.e., s.7.

vadisi ile İznik ve Bursa'ya ve güney Phrygia'ya, Menderes'in çıkış bölgesine, oradan da Karia, Lydia ve Ege'nin zengin kıyı kentlerine (Ephesos gibi) kadar uzanmaktadır¹⁰³.

Eski çağlarda Anadolu'yu oluşturan bu bölgeleri birbirine bağlayan büyük kervan yolları, ülkeyi enine boyuna geçmiş, göçlerin ve tecimin aktığı damarlar olmuş, devletlerin iletişim kanalları haline gelmiştir. Bu yolların batıdaki durak yerleri farklıdır. Avrupa'dan geçişlerde İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı; Marmara'nın derin bir girinti yaptığı koyun sonunda, bir liman kenti olan Nikomedeia (İzmit); ya da Kyzikos (Belkıs) limanı. Bütün bu yollardan gelişlerde, alışıl gelmiş yollar Dorylaion (Eskişehir) üzerinde platoya gidiliyordu. Bugün de tren yolu, I. Haçlı Seferlerine gidenlerin geçtiği yolları izlenmektedir¹⁰⁴.

Coğrafi konumundan dolayı Phrygia bölgesi sürekli olarak el değiştirmiş ve bu coğrafya üzerinde farklı medeniyetler arasında birçok savaş meydana gelmiştir. Bu durumun en büyük nedenlerinden biri de doğu ile batı arasında köprü konumunda olmasıdır. W.M. Ramsay, "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" adlı kitabında; "Asya ile Avrupa arasında bir köprü gibi uzanan Anadolu yarımadası tarihinin başlangıcından beri doğu ile batının savaş meydanı olmuştur. Bu köprüden doğunun dini, sanatı, uygarlığı Yunanistan'a geçmiş, yine bu köprüden Yunan medeniyeti Makedonyalı İskender eliyle doğuyu ele geçirmek, Asya'yı da Hindistan'ın kalbine kadar değiştirmek üzere geri dönmüştür"¹⁰⁵ diye bahsederek bölgenin önemini vurgulamıştır.

Phrygia Bölgesi üzerinde egemenlik kurmak için yapılan mücadelelerin yanı sıra, her iki tarafı yüksek dağlarla çevrili ve bu dağlar arasındaki geçitler, vadiler, şehirleri ve ülkeleri birleştirmek için uygun yol ağının bulunması, ticari ve askeri olarak da bu bölgeyi önemli kılmıştır. Bölgeden, doğu ile batı arasındaki ilişkilerde başlıca iki yol aktif görünmektedir. Bunlardan biri, Phrygia üzerinden Batı Anadolu'ya uzanan

¹⁰³ E. Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Phrygia ve Bölge Müzelerindeki Taş Eserleri*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), s. 13.

¹⁰⁴ S. Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Tübitak, (Çeviri: Ender Varinlioğlu, Ankara, 2000), s. 8.

¹⁰⁵ Ramsay, W.M., 1960, *a.g.e.*, s. 23.

karayoludur ve daha çok Phryg eserlerinin naklinde kullanılmıştır. İkinci yol ise güneyden geçmektedir¹⁰⁶.

Bizans Döneminde; Başkent Konstantinopolis'i Suriye ve Filistin'e bağlayan ana yollar, hem ticari hem dinsel hem de askeri öneme sahiptir. Bölgenin bu önemli konumu, Orta Çağda da devam etmiştir ve Bizans dönemi Phrygia'sı, kuzeyinde Dorylaion, doğusunda Amorion ve Polybotos (Bolvadin), batısında Menderes ve Gediz ırmaklarının vadileri, güneyinde Sozopolis (Uluborlu), Laodikeia (Denizli-Ladik), Chonai (Honaz) kentleri arasındaki alanı kapsamıştır. Bu alanın büyük bir bölümü Anadolu platosuna aittir. Bu bölgenin yol bağlantıları, bereketli ovaları, geçitleri, askeri kilit noktalarını oluşturan kentleri ve kaleleri (Dorylaion, Amorion, Kotyaion, Sublaion gibi.), Phrygia'nın Orta Çağda Türkler ve Bizanslılar arasındaki stratejik önemini ortaya koymaktadır.

1.1. Phrygia Magna

Phrygia bölgesinin daha güney ve doğudaki geniş bölümünü oluşturan ve içine alan kesimi Phrygia Magna (Büyük Phrygia) olarak adlandırılmaktaydı. Bu bölüm Orta Anadolu platosunun önemli bir kesimini kapsıyordu. Sınırları doğuda Halys (Kızılırmak) ve Tatta'ya (Tuz Gölü), batıda Denizli-Pamukkale yöresine, güneybatı uçta da bugünkü Elmalı Ovası'na kadar uzanan bölgenin kuzeydoğusu daha sonraları Pontos adını alarak "Pontos Kappadokiası" olarak adlandırılmıştır¹⁰⁷ (**Harita 1**).

Phrygia Magna'nın M.Ö. 277 yani Galatların gelişinden önceki en önemli kenti Gordion (Yassıhöyük)'dur. Sangarios ile Tembris ırmaklarının birleştiği yere yakın bir yerde, Sangarios'un doğu kıyısında eski bir höyük ve etekleri üzerine kurulmuştur¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 33.; V. Sevin, "Demir Çağında Anadolu-Batı ilişkileri", **Zafer Taşlıkhoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları I**, (İstanbul, Kanaat matbaası, 1999), s. 120.

¹⁰⁷ Sevin, V., 2003 a, a.g.e., s. 238.

¹⁰⁸ Sevin, V., 2001, a.g.e., s.200 vd.

Doğu'da yine M.Ö. 277 yıllarında Galatların bölgesine dâhil olan Ankyra'nın (Ankara) önceleri önemli bir Phryg yerleşmesi olduğu, gerek kentin çevresine dağılmış arkeolojik buluntular, gerekse antik yazarların verdikleri bilgilerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Örneğin Hacıbayram Camii çevresindeki kalıntılar ile tümülüs mezarlar Ankara'daki Phryg varlığının en canlı tanıklarını oluşturmaktadır.¹⁰⁹

Gordion ve Ankyra'da olduğu gibi, Galat istilasından sonra Galatia Bölgesi içinde kalmış ve Midas tarafından kurulduğuna inanılan üçüncü Phryg kenti Pessinous'tur (Ballıhisar)¹¹⁰.

Bu üç önemli Phrygia Magna şehirlerinin yanı sıra yine aynı bölge içinde yer alan diğer şehirler; Hierapolis (Pamukkale), Laodikeia (Goncalı, Eskihisar), Kolossai (Honaz), Keretapa (Kayadibi), Eriza (Dereköy ?), Kibyra (Gölhisar), Lagbe (Kırkpınar), Tyriaion Teke Kozagaç), Anaura (Sarıkavak), Bonita (Çardak), Lakerion (Dazkırı ?), Kelainai (Dinar), Metropolis (Tatarlı), Euphorbion (Kınık), Synada (Şuhut), Dokimeion (İscehisar), Motella (Yeşiloba), Thiounta (Gözler), Pepouza (Bidez ?), Lounda (İsabey), Eumeneia (Işıklı), Peltai (Çivril Yakınları), Siblia (Gümüşsu)'dur¹¹¹.

1.2. Phrygia Epiktetos

Epiktetos Grekçe kökenli olup Epiktao fiilinden türetilmiş bir sıfattır. Elde edilmiş, yeni kazanılmış, ilaveten kazanılmış, ilaveten fethedilmiş anlamına gelmektedir. Strabon bölgenin sınırlarının karmaşıklığından ve kesin olarak belirlenemeyeceğinden söz etmektedir¹¹².

... “ Bithynia'lıların güney sınırında Mysia Olympos'u denem dağın etrafında oturan Mysia ve Phrygialılar vardır ve bu kabilelerin her biri ikiye ayrılmıştır. Phrygia'nın bir

¹⁰⁹ Sevin, V., 2001, a.g.e., s.201.

¹¹⁰ Sevin, V., 2001, a.g.e., s.202.

¹¹¹ Sevin, V., 2001, a.g.e., s.200 vd.

¹¹² Strabon, XII, 8,2.; Ramsay, W.M., a.g.e., 1887, s. 344.; A. Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, (Ankara, 2001), s.23 vd.

kısmına Büyük Phrygia denir ki burada Midas hüküm sürmüştür. Ve bir bölümü Galatia'lılar tarafından işgal edilmiştir. Oysa Hellaspontus (Çanakkale Boğazı) üzerindeki ve Olympos'un (Uludağ) etrafındaki kısım Küçük Phrygia yani Phrygia Epiktetos'tur." Strabon tarafından yapılan bu tanımlamadan, küçüğü Batıda büyüğü ise doğuda olmak üzere Anadolu'da iki farklı Phrygia bölgesi olduğu anlaşılmaktadır¹¹³. S. Şahin Phrygia Epiktetos'un kuzey sınırlarını, doğuda Köroğlu ve Abant silsilesi, batıya doğru Mudurnu vadisini takip eden dağ sıralarıyla Sakarya ırmağının bir bölümü, daha sonra İznik gölünü güneyde çevreleyen dağlar ve Uludağ masifinin oluşturduğunu belirtmektedir¹¹⁴. Bu sınır aynı zamanda, Bergama Krallığı'nı MÖ. II. yüzyılda Bithynia Krallığı'ndan ayıran sınır olmaktadır¹¹⁵.

M.Ö. 3 ve 2. yüzyıllarda Bithynia ve Bergama krallıkları arasında çıkan savaşta, Bithynia Kralı I. Prusias, Phrygia'nın büyük bir bölümünü zapt etmiştir ve güneyde Aizonai ve Kadoi'a kadar olan toprakları ülkesine katmıştır. M.Ö. 184–183 yıllarında Bergama Kralı II. Eumenes'in ordusu, kardeşi Attalos'un komutası altında Bithynia Kralı I. Prusias'ı yenmiş ve I. Prusias'la arasında tartışmalı olan Kuzey Phrygia'nın bir bölümünü elde etmiştir. Yeni kazanılan bu toprakları Bergamalılar "Phrygia Epiktetos" (sonradan kazanılan Phrygia) olarak adlandırmışlardır¹¹⁶.

Phrygia'nın kuzeybatı kesimini kapsayan Küçük Phrygia ya da Phrygia Epiktetos, Roma Döneminde bir birlik içine girmiş ve federal para sistemleri olan Aizonai (Çavdarhisar), Nakoleia (Seyitgazi)¹¹⁷, Kotiaeiun (Kütahya)¹¹⁸, Midaeion (Karahöyük), Dorylaion (Eskişehir/Şarhöyük) ve Kadoi (Gediz)¹¹⁹ adlı altı önemli kenti bulunmaktadır¹²⁰.

¹¹³ Strabon, XII, 4,1.; Sevin, 1982, a.g.e., s.248.

¹¹⁴ Şahin, a.g.e., s. 266.

¹¹⁵ Şahin, a.g.e., s. 267.

¹¹⁶ Strabon XII, 4, 563; Şahin, a.g.e., s. 265.; Sevin, V., 2001, a.g.e., s. 198.; Magie, a.g.e., s.42.; A.E. Astin, F.W. Walbank, M.W. Frederiksen, R.M. Ogilvie, **The Cambridge Ancient History, Rome and the Mediterranean**, Volume: VIII, (Cambridge University Press, United Kingdom, 1999), s. 271.; Sviatoslav, Dmitriev, "Memnon on the Siege of Hreclia Pontica by Prusias I and the War Between the Kingdoms of Bithynia and Pergamum", **JHS**, Volume:127, (Published by the Council of the Society For the Promotion of Hellenic Studies, London, 2007), s. 134.

¹¹⁷ Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 156.

¹¹⁸ Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 156.

¹¹⁹ Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 160.

¹²⁰ Strabon, XII, 576, 12, s. 61; Sevin, V., 2001, a.g.e., s. 209.

Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyeti sonucunda M.Ö. 133 yılındaki ölümüyle Pergamon Krallığına ait topraklar Roma'ya bırakılıyordu.¹²¹ M.Ö. 129 yılında da Pergamon Devleti'nin üzerinde Anadolu'daki ilk Roma eyaleti "Provincia Asia" kurulmuştur. Roma idari bakımdan güçlük çıkarması olası olan doğudaki devletleri kendisine müttefik olan devletlere dağıtmıştır. Büyük Phrygia, Pontos kralı VI. Mithridates'e, Lykonian ise Kappadokya Krallığına verilmiştir.¹²² Phrygia Epiktetos'un batı kısımlarının yani İznik Gölü ile Uludağ silsilesi arasında kalan bölge de Bithynia Eyaletine verilmiştir.¹²³

M.Ö. 116 yılında Pontos Eyaletine verilmiş olan Büyük Phrygia toprakları tekrar alınarak Asia Eyaletine bağlanmıştır. Bunun üzerine Pontos Kralı VI. Mithridates Roma'nın Anadolu üzerinde günden güne toprak elde etmesine karşı gelerek kısa sürede Anadolu'da Kappadokia, Bithynia ve Phrygia'yı ele geçirmiştir. Buraların yönetimlerini satraplıklara bölmüştür. Fakat Romalı komutan Sulla'nın başarılı seferleri sonucunda M.Ö. 85 yılında imzalanan Dardanos Barışı ile buraları Roma tekrar geri almayı başarmıştır. Mithridates'e son darbeyi Pompeius M.Ö. 64 yılında vurmuştur. Mithridates'in ölümüyle Asya Eyaleti ve bu eyaletin bir parçası olan Phrygia Epiktetos Roma'nın denetimi altına girmiştir. Pompeius, Anadolu'da ele geçirdiği yerlerde yeni düzenlemeler yapmış, Bithynia ile Pontos birleştirilmiştir. Anadolu'da, Asya, Kilikya ve Bithynia-Pontos Eyaletlerinin dışında kalan topraklar, Roma'nın vasalı olan krallıklara bırakılmıştır.¹²⁴ Pompeius'un yapmış olduğu bu düzenlemeler sırasında Phrygia Epiktetos da Asya eyaletinden alınarak Bithynia eyaletinin yönetimine verilmiştir. Phrygia Epiktetos'un Orta Sakarya havzasındaki bölümü ise, M.S. II. yüzyıla kadar Asya eyaletinde kalmıştır.¹²⁵

Augustus, M.Ö.25 yılında Galatia kralı Amyntas'ın ölümüyle sahip oldukları topraklar üzerinde Galatia Eyaletini kurmuştur. Bu eyalete dâhil olan bölgeler arasında Pisidia ve

¹²¹W. Hazlitt, *The Classical Gazetteer*, 1851, s. 274. (<http://www.ancientlibrary.com/gazetteer/0276.html>) (Erişim Tarihi: 06.02.2007)

¹²² M. Özait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Cilt: II, (İstanbul, 1982), s. 1982, s.389.

¹²³ Şahin, a.g.e., s. 268.

¹²⁴ Özait, a.g.e., s.362 vd.

¹²⁵ Şahin, a.g.e., s.268.

Lykonía ile birlikte Phrygia'nın doğusu da yer almıştır. M.S. 74 yılında imparator Vespasianus zamanında, Kappadokia ve Galatia Eyaletlerinin birleştirilmesi sonucu geniş bir alan yayılan Galatia eyaletinde bir takım idari güçlükler doğmuştur. Bu nedenle M.S. 107–113 yılları arasında Traianus birleşik Galatia-Kappadokia eyaletlerini birbirinden ayırmıştır. Yeni düzenleme ile Galatia Eyaleti tekrar Augustus dönemindeki sınırlarına ulaşmıştır. İmparator Diocletianus (M.S. 284–305) zamanında imparatorluk 12 Diocesis'e bölünmüş ve eyaletler büyük çapta yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde Pisidia Eyaleti kurulmuş ve Galatia'nın güneyi ile birlikte Phrygia Paroreios, Lykia – Pamphylia Eyaletinin kuzeyi yeniden belirlenmiş, ardından Constantin döneminde Phrygia bölgesinde yeniden düzenlemeler yapılmıştır¹²⁶.

1.3. Phrygia Paroreios

Phrygia Paroreios, Strabon'da Tyraion ve Holmi şehirleri arasında uzanan vadi olarak tanımlanmıştır.”...Phrygia'da Paroreia'nın başlangıcında olan Holmi'ye gelinir ki, Karura'dan sonra burası 920 stadiadır. Paroreia'nın sonlarına doğru Lykaonia'nın yakınında Philomelion'dan Tyriaion'a 500 stadia'dan biraz fazladır...”¹²⁷. W.M. Ramsay ise, Phrygia Paroreios'u Emir Dağları ile Sultan Dağları arasında uzanan yüksek vadi olarak tanımlamıştır. Polybotos ile Tyriaion kentleri arasında uzandığını söylediği yörenin, güneyde sınırlarını tüm Phrygia Bölgesi'nin güneyi ile Neapolis ve Anaboura kentlerinin kuzeyine Apollonia ve Antiocheia kentlerinin ise güneyine kadar devam ettiğini belirtmiştir¹²⁸.

Phrygia Paroreios kentleri; Dokimaion (İscehisar), Polybotus (Bolvadin), Julia, İpsos, Holmi (Çay), Philomelion (Akşehir), Thymbrion, Tyraion (Ilgın), Ganzania, Lysias, Kheledonia, Euphorbium (Kınık), Metropolis (Tatarlı), Apamea (Dinar), Anaua (Saıkavak), Laodikeia (Eskihisar), Hieropolis (Pamukkale), Hieropolis (Koçhisar), Synnada (Şuhut), Prymnessos (Sülün), Kinnabarion, Melisa'dır.

¹²⁶ Özsait, a.g.e., 398 vd.

¹²⁷ Strabon, XIV.2, 29.

¹²⁸ Ramsay, W.M., 1961, a.g.e., s. 163.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİ'NDE YER ALAN YERLEŞİM TİPLERİ VE KATALOĞU

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde yer alan yerleşim tipleri Höyük, Düz Yerleşme, Kale ve bu yerleşimlerle bağlantılı olarak nekropol alanları olarak dört grup altında incelenmiştir.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan yerleşmelerden Höyük, Düz Yerleşmeler ve Nekropoller saat yönünde, Kaleler ise yine saat yönünde fakat vadilerdeki konumlarına göre incelenmişlerdir.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan höyükler araştırmacılar tarafından yapılan yüzey araştırmaları neticesinde üzerlerinden toplanan arkeolojik verilerle tarihlendirilmişlerdir. Bu höyükler üzerinde toplanan malzemeler çoğunlukla Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, M.Ö. II. Binyıl ve M.Ö. I. Binyıla tarihlendirilmektedir.

Anadolu yarımadasında M.Ö. VI. binyılın ilk yarısından itibaren başladığına inanılan süreç, Yunanca *khalkos* = bakır ve *lithos* = taş sözcüklerinden oluşan Kalkolitik Çağ terimi ile adlandırılmıştır¹²⁹. Bu isim, alet, silah veya süs eşyası yapımında taşın yanı sıra madenin de kullanıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, insanlığın gelişim süreci içinde, diğerlerinden belirgin çizgilerle ayrılmış böyle özel bir dönemin varlığı tartışmalıdır. Çünkü insanoğlunun madenle tanışması çok daha önceye, Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ'a kadar uzadığı anlaşılmıştır¹³⁰.

Bu nedenle Neolitik Dönem'den İlk Tunç Çağı'na geçişte arada kalan Kalkolitik Çağ'ı başka bir isimle adlandırma ihtiyacı hissedilmiştir. Veli Sevin bu konuda, Neolitik Dönem'den Kalkolitik Dönem'e geçişte kültürel bir kesintinin olmadığını, taş alet yapımının giderek azalarak madenciliğin geliştiğini belirterek Kalkolitik Çağ'a "İleri Üretimci Topluluklar Dönemi" ya da "Gelişken Köy Dönemi" gibi adlar verilmesi

¹²⁹ E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, (Çizgi Kitabevi, Konya, 2002), s. 10.; Sevin, V., 2003a, a.g.e., s.75.

¹³⁰ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s.75.

konusunda görüş bildirmiştir¹³¹. Savaş Harmankaya ise yine madenin Kalkolitik Dönem buluşu olmadığını daha önceleri kullanıldığını belirterek, gelişen teknoloji ile birlikte, son yıllarda 14C (Radyokarbon) ile birlikte gelen mutlak tarihler neticesinde artık kültürleri M.Ö. binli tarihlerle, bu dönemin “M.Ö. IV. bin yılın ilk çeyreğine”, “ikinci yarısında” ya da “başında” cümlelerle ifade edilmesini önermiştir¹³².

Genel olarak Kalkolitik Çağ, M.Ö. VI. binyılın ilk yarısında başlayarak M.Ö. IV. binyılın başına kadar geçen süreç olarak algılanmaktadır. Kendi içinde Erken, Orta ve Geç Kalkolitik Çağ olarak üç evreye ayrılmıştır. Tez konumuz, M.Ö. IV. binyıl’dan başladığından dolayı; Geç Kalkolitik Dönem’den itibaren Dağlık Phrygia Bölgesi’ndeki arkeolojik veriler ele alınmıştır. Geç Kalkolitik Dönem M.Ö. IV. binyıl başlarına tarihlenmektedir.

Orta Kalkolitik ile başlayan ve Son Kalkolitik Çağ’da devam eden süreçte hemen hemen tüm Anadolu’daki yerel kültür grupları arasında ilk defa ortak bazı özellikler ortaya çıkar. Dönemin sonlarına doğru ise bu kültürel gelişim sürecinde, İlk Tunç Çağı’na geçişi simgeleyen önemli bir kırılma noktası oluşur. Bu şekilde önceki dönemlerin itici gücüyle, Anadolu Tunç Çağı Uygarlığı" olarak adlandırılan yerel bir uygarlığın ilk temelleri atılır. İlk başlarda kültürler mozaikinden oluşan bu uygarlık, özellikle M.Ö. III. binyılın ikinci yarısında, giderek daha bir bütünlük kazanır ve komşu bölgelerde de etkilerini daha yoğun bir şekilde hissettirir¹³³.

Tunç Çağı (M.Ö. 2800–1200) tarihleri arasındadır ve üç alt evrede incelenmektedir; İlk Tunç Çağı (M.Ö. 2800–1900), Orta Tunç Çağı (M.Ö. 1900–1400), Son Tunç Çağı (M.Ö. 1400–1200)¹³⁴.

Ayrıca İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000–1800) kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır;

¹³¹ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s.75.

¹³² S. Harmankaya, “Türkiyede Kalkolitik Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, TAY, Klasör 3 (Kalkolitik), (Task Yayınları, İstanbul, 1998), s. 7.

¹³³ T. Efe, Arkeo Atlas, Sayı: 2, (İstanbul, 2003), s. 92.

¹³⁴ Sevgi, Aktüre, Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri, (3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003), s.98 vd.; Tunç Çağı’nın alt evreleri ile ilgili araştırmacıların tarih aralıkları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Akurgal, E., 2000b, a.g.e., s. 26 vd. da Anadolu’da Tunç Çağı zaman aralıkları şöyle verilmiştir; İlk Tunç Çağı: M.Ö. 3000-2500; Orta Tunç Çağı: M.Ö. 2500-2000; Son Tunç Çağı: M.Ö. 2000-1200; Lloyd, a.g.e., s. IV’de Anadolu’da Tunç Çağı zaman aralıkları şöyle verilmiştir; İlk Tunç Çağı M.Ö. 3000-2000; Orta Tunç Çağı: M.Ö. 2000-1500; Son Tunç Çağı: M.Ö. 1500-1200 olarak tarihlendirilmiştir.

İlk Tunç Çağı (İTÇ) I (M.Ö. 3000–2700),
 İlk Tunç Çağı (İTÇ) II (M.Ö. 2700–2400),
 İlk Tunç Çağı (İTÇ) III (M.Ö. 2400–1800)¹³⁵.

M.Ö. IV. binyıl sonları ve M.Ö. III. binyıl başlarında şekillenen Anadolu Erken(İlk) Tunç Çağı kültürleri Geç Kalkolitik Çağ'da ortaya çıkan kültürlerden gelişmiştir¹³⁶.

İlk maden alaşımı bu dönemde gerçekleştirilir ve bu döneme adını verir: Bakırı sertleştirmek için, içine önceleri arsenik, daha sonraları ise kalay ilave edilmek suretiyle tunç (bronz) elde edilmiştir¹³⁷.

Anadolu Yarımada'sında, Orta Kalkolitik Çağ'da başlayan ve Son Kalkolitik Çağ'da devam eden kültürel gelişim sürecinde, Neolitik kültür geleneğini sonlandıran önemli bir kırılma noktasının gerçekleştiğini ve aynı bölgelerde yeni kültür gruplarının ortaya çıktığını anlıyoruz. Ayrıca bu süreçte çanak çömlekte ilk defa, hemen hemen tüm Anadolu yarımadasını içine alacak şekilde, ortak bazı özellikler ortaya çıkar. Bu durum kültürde homojenliğe doğru giden gelişmenin ve dolayısıyla Tunç Çağı uygarlığının ilk adımını oluşturur.

Geç Kalkolitik Çağ sonlarındaki ikinci kırılma ile birlikte, bu kültür bölgeleri İlk Tunç Çağı'nın başlangıcını simgeleyen yeni bir kültürel kimlikle varlıklarını sürdürür. İlk Orta Tunç Çağı dönemine gelindiğinde, bu grupların yayılım alanları içinde, merkezi siyasal otoritelerin idaresindeki ilk kent yerleşmeleri ortaya çıkar. Bu durum Neolitik ve Kalkolitik çağlarda, coğrafyanın ve etnik, kültürel değerlerin sınırlarını belirlediği yerel kültürler ve çanak çömlek grupları mozaığının İlk Tunç Çağı içlerine doğru zamanla siyasal kimlik kazanmaya başladığı ve bu gelişmenin bölgede Son Tunç Çağı krallıklarının kurulmasına zemin hazırladığı şeklinde yorumlanabilir¹³⁸.

¹³⁵ <http://www.kulloba.org/tarihçe.pdf>, s.24

¹³⁶ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s. 100.

¹³⁷ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s. 100.

¹³⁸ Efe, T., 2003, a.g.e., s. 129.

İlk Tunç Çağı'nda üretimin kalite açısından artışıyla ilgili bu gelişmeler daha güçlü bir siyasal denetim ve sosyal yapıda önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bununla ilişkili olarak çok geçmeden Güney Mezopotamya ve Güneybatı İran'da Sümer, Akkad, ve Elam, batıda Mısır gibi devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yavaş yavaş bu gelişmelerin sonunda (M.Ö. IV. Binyılın sonları) yazı keşfedildi. Yazıyla birlikte kimi hammaddelere olan gereksinimlerle ilişkili olarak ticarete duyulan büyük ilgi, önceki dönemlerin dışı fazla açılmayan izole kültür geleneğine son verdi. Ülkeler birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirdi ve böylelikle yeni bir dönem başlamış oldu¹³⁹.

Orta Anadolu'da M.Ö. II. Binyılın başlarından beri güç kazanan Hint-Avrupa kökenli Hititler tarafından büyük bir devlet kuruldu. Anadolu'nun yerli halklarında oldukları anlaşılan Hititler M.Ö. III. Binyılın içlerinde başlayan toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak giderek büyük bir devlet durumuna gelme başarısını göstermişlerdir. Bu başarıda, Hititlerin dil ve ırk farkı gözetmeyen melez bir toplum yapısına dayanmaları en önemli etkidir. Bu devlet içinde Hititlerin yanında, Hattiler, Hurriler, Luviler vb. pek çok etnik unsur bulunmaktaydı¹⁴⁰.

İTÇ'nin sonlarında M.Ö. II. Binyıla geçerken Anadolu'da, köklü değişimlere karşın maddi kültür öğelerinde bir sürekliliğin olduğu gözlenmiş, Hitit kültürünün köklerinin Anadolu prehistoryasının içlerine dek uzandığı anlaşılmıştır¹⁴¹.

Trakyalı kavimler Anadolu'ya girip Troia'yı yakıp yıktıktan sonra Hititler üzerinde baskısını artırmıştır. Hattuşa'daki yazılı kaynaklar M.Ö. 1180 yılında aniden kesilir. Bundan sonra Orta Anadolu'da iki yüzyıl, diğer bölgelerde dört yüzyıl sürecek bir karanlık çağ başlar. M.Ö. 1180- 775 yılları arasında Anadolu'nun nüfusu ciddi bir şekilde seyrekleşir ve daha çok göçebe topluluklar tarafından iskân edilir. Phrylerin gelişine kadar hiçbir yerleşim birimine rastlanmayan Anadolu'da Hitit geleneği son derece sarsılmış ve nüfusu azalmıştır. Geride kalanlar ise muhtemelen yen gelenlere zaman içinde kaynaşmış olmalıdır. Bu nedenle M.Ö. I. binyılda da Hititlerden söz

¹³⁹ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s. 100.

¹⁴⁰ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s. 136.

¹⁴¹ Sevin, V., 2003a, a.g.e., s. 119.

edilecek ama Büyük Hitit İmparatorluğuyla karıştırılmaması için bu yeni döneme Geç Hitit Dönemi denilecektir¹⁴².

M.Ö. 1200–1000 yılları arasında demirden yapılan silah ve araç gereç üretimi Anadolu’da, özellikle de kırsal alanda hızla yayıldı ve nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan göçerlerin gündelik yaşamında, özellikle savaş, üretim ve inşaat alanlarında önemli değişimlere yol açtı. Bu süreç başlıca iki evrede ortaya çıktı. İlk evrede; demirden silah ve araç gereç yapmayı öğrenen göçebe topluluklar köyler ve kaleler kurarak yerleşik düzene geçtiler. İkinci evrede ise; bu dağınık topluluklar güçlü bir önderin yönetiminde birleşerek “orta büyüklükte” krallıklar kurdular. M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllarda ortaya çıkan bu yeni güç dengesinin temel öğeleri; Doğu Anadolu’da Urartu Krallığı, onun güney komşusu olan Yeni Asur Krallığı, bugünkü Kappadokia yöresinde Tabal küçük krallıklar federasyonu, Orta Anadolu’da Sakarya havzasında Phryg Krallığı ve onların batı komşusu olan Lydia Krallığı’dır¹⁴³.

1. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE BULUNAN HÖYÜKLER (Tablo 1, 2; Harita 9)

1.1. Sübren Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 25_d1. Koordinatlar; **Enlem:** 286166; **Boylam:** 43900096; **Rakım:** 1035 m.

Eskişehir ili merkez ilçe köylerinden Sübren köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Eskişehir ilinin kuş uçuşu 14 km. güneyinde, Sübren köy’ünün 200 m. doğusunda köy mezarlığı içinde bulunmaktadır (**Levha 1 a**).

Topografik Yapı: Sübren köy’ünün içinde kalan höyük aynı zamanda köy mezarlığı olarak da kullanılmaktadır. Hemen kuzeyinden küçük bir dere geçmektedir. Üç tarafı

¹⁴² Marc, Desti, *Anadolu Uygarlıkları*, (Dost Kitabevi, Ankara, 2005), s. 107 vd.

¹⁴³ Sevgi, Aktüre, *Anadolu’da Demir Çağı Kentleri*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003), s.3.

tarım yapmaya elverişli düzlüklerle çevrili höyüğün 950 m. batısında ormanlık bir alan olan Sarıtaş Tepesi bulunmaktadır. Höyüğün konisi üzerinde iki büyük tahribat çukuru bulunmaktadır.

Boyutları: Çap: 125 m.

Yükseklik: 12 m.

Dönem: İTÇ, M.Ö II. Binyıl ve Klasik Dönem¹⁴⁴.

Buluntular: İTÇ, M.Ö II. Binyıl ve Klasik Dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları bulunmuştur¹⁴⁵.

Araştırma Tarihçesi: Sübren Höyük 1995 yılında Turan Efe tarafından Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İlleri yüzey araştırmalarında tespit edilmiş, yüzeyden toplanan çanak-çömlekler ile dönemsel özellikleri ortaya çıkartılmıştır¹⁴⁶. Türkiye kültür varlıklarının bulgularının, kronolojik bir envanterinin çıkartılması ve bu bilginin uluslararası platformda paylaşılması amacına yönelik olarak tasarlanan TAY projesi kapsamında 2002 yılında ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir¹⁴⁷.

1.2. Kavaközü Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 25_d1. Koordinatlar; **Enlem:** 291195; **Boylam:** 4390258; **Rakım:** 955 m

Eskişehir merkez ilçeye bağlı Derbent köy'ünün 1100 m. kuzeybatısında, Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 75 m. batısında, Eskişehir'in 14 km. güneyinde bulunmaktadır (**Levha 1 b**).

¹⁴⁴ T. Efe, "1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", AST, Sayı: XIV, (Ankara, 1997), s.219, res. 1, 219 no'lu Yerleşme.

¹⁴⁵ Efe, T., 1997, a.g.e., s.219, res. 1, 219 no'lu Yerleşme.

¹⁴⁶ Efe, T., 1997, a.g.e., s.219, res. 1, 219 no'lu Yerleşme; S. Harmankaya- B. Erdoğdu, TAY, Klasör 4b (İlk Tunç Çağı), (Task Yayınları, İstanbul, 2002), "Sübren".

¹⁴⁷ Harmankaya, S.-Erdoğdu, B., 2002 b, a.g.e., "Sübren".

Topografik Yapı: Höyüğün kuzeybatısından Kavaközü deresi geçmektedir. Höyüğün üzeri tarla olarak kullanıldığından, sürülme nedeniyle düzleşmiştir. Kuzeybatısı dik bir yamaç şeklinde olduğundan sürülememiş, höyük yüksekliği de buradan ölçülebilmektedir.

Boyutları: Çap: 180 m. **Yükseklik:** 10 m.

Dönem: İTÇ I, III, M.Ö II. Binyıl, Phryg (?)¹⁴⁸.

Buluntular: Yapılan yüzey araştırmalarında toplanan seramikler neticesinde, İTÇ I, III, M.Ö II. Binyıl ve Phryg (?) dönemine tarihlendiği saptanmıştır¹⁴⁹.

Araştırma Tarihçesi: 1993 yılında Turan Efe tarafından arkeoloji literatürüne kazandırılmıştır¹⁵⁰. TAY projesi kapsamında 2002 yılında ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir¹⁵¹.

1.3. Derbent Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 25_d1. Koordinatlar; **Enlem:** 292154; **Boylam:** 4389582; **Rakım:** 955 m.

Eskişehir merkez ilçeye bağlı Derbent köy'ünün içinde, Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 50 m. sağında yer almaktadır. Eskişehir'in 14 km. güneyinde bulunmaktadır (**Levha 2a**).

¹⁴⁸ T. Efe, "1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", AST, Sayı: XII, (Ankara, 1995), s.248, çiz. 1, 114 no'lu Yerleşme.

¹⁴⁹ Efe, T., 1995, a.g.e., s.248, çiz. 1, 114 no'lu Yerleşme, çiz. 3, 3,1, res. 7.

¹⁵⁰ Efe, T., 1995, a.g.e., s.248, çiz. 1, 114 no'lu Yerleşme; Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Kavaközü"

¹⁵¹ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Kavaközü"

Topografik Yapı: Höyük'ün 80 m. güneybatısından Derbent Deresi, 325 m. kuzeydoğusundan ise küçük bir dere geçmektedir. Sulu tarım yapmaya elverişli arazileri bulunmaktadır. Topoğrafik yapı incelendiğinde, yeterince korunaklı bir bölgede olmadığı saldırılara karşı zayıf olduğu gözlemlenmektedir.

Dönem: İTÇ II, III ve Phryg¹⁵².

Buluntular: Yapılan yüzey araştırmalarında toplanan seramikler neticesinde, İTÇ II, III ve Phryg dönemine tarihlendiği saptanmıştır¹⁵³.

Araştırma Tarihçesi: 1993 yılında Turan Efe tarafından ilk olarak arkeoloji literatüre kazandırılmıştır¹⁵⁴. 2001–2002 çalışma sezonunda Taciser Sivas tarafından detaylı olarak çalışılmıştır¹⁵⁵. Ayrıca TAY projesi kapsamında 2002 yılında ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir¹⁵⁶.

1.3. Akören (Ayran) Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 25_d4. Koordinatlar; **Enlem:** 294034; **Boylam:** 4390574; **Rakım:** 971 m.

Eskişehir'in 16 km. güneydoğusunda, merkez ilçeye bağlı Karapazar köy'ünün 5 km kuzeydoğusunda, Eskişehir-Seyitgazi karayolunun yaklaşık 1 km. sağındadır¹⁵⁷ (**Levha 2 b**).

Topografik yapı: Açıklık bir arazide yer alan höyüğün dört bir tarafı tarım arazileri ile çevrelenmiştir. Batısından su kanalı geçmektedir.

¹⁵² Efe, T., 1995, a.g.e., s.247, çiz. 1, 113 no'lu Yerleşme.

¹⁵³ Efe, T., 1995, a.g.e., s.247, , çiz. 1, 113 no'lu Yerleşme.

¹⁵⁴ Efe, T., 1995, a.g.e., s.247, , çiz. 1, 113 no'lu Yerleşme; Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Derbent".

¹⁵⁵ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, a.g.e., s. 7.

¹⁵⁶ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Derbent".

¹⁵⁷ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Akören".

Boyutları: Çap: 94 m.

Yükseklik: 4 m.

Dönem: İTÇ III, M.Ö II. Binyıl, Klasik dönem¹⁵⁸.

Buluntular: İTÇ III, M.Ö II. Binyıl, Klasik döneme tarihlenen çanak-çömlek parçaları tespit edilmiştir¹⁵⁹. Ayrıca höyüğün kuzey yamacında kesme taşlarla inşa edilmiş tonozlu bir yapıya ait duvar kalıntıları ve höyüğün zirvesinde yangın geçirmiş bir yapıya ait kerpiç duvar kalıntıları kaçak kazılar neticesinde gün ışığına çıkmış ve tahrip edilmiştir¹⁶⁰.

Araştırma Tarihçesi: İlk incelemeler M.W.C. Cox-A. Cameron tarafından yapılmıştır¹⁶¹. Turan Efe 1993 yılında gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları kapsamında höyüğü dolaşarak toplanan çanak- çömlek parçalarından tarihleme yapmıştır¹⁶². 2002 yılında TAY projesi kapsamında ziyaret edilen höyük¹⁶³ 2003 yılında Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırması kapsamında ziyaret edilmiş ve höyüğün son durumu belgelenmiştir¹⁶⁴.

1.5. Kırcı Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 25_d1.Koordinatlar; **Enlem:** 294356; **Boylam:** 4387218; **Rakım:** 1025 m.

¹⁵⁸ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 248, çiz. 1, 115 no'lu Yerleşme.

¹⁵⁹ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 248, çiz. 1, 115 no'lu Yerleşme.

¹⁶⁰ Taciser, Tüfekçi Sivas-Hakan Sivas,a "2003 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması", 22. AST, cilt:2, (Ankara, 2005), s.286.; Taciser, Tüfekçi Sivas-Hakan, Sivas,b "Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanteri 2003", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi, (İstanbul, 2005), s.104 vd., lev. 2: res. 6.

¹⁶¹ M.W.C. Cox-A. Cameron, **Monuments From Dorylaeum and Nacolea. Monumenta Asiae Minoris Antiqua**, Vol: V, (Manchester, 1937), XXII-XXIII.

¹⁶² Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 248, çiz. 1, 115 no'lu Yerleşme.

¹⁶³ Harmanakaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Akören".

¹⁶⁴ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, **a.g.e.**, s.286.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, **a.g.e.**, 104 vd., lev. 2: res. 6.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesinin 16 km kuzeybatısında, Sarayöntü (Alpanoz) köy'ünün kuzeyinde yer almaktadır. Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 200 m doğusundadır (**Levha 3 a**).

Topografik yapı: Etrafı tarım alanı olarak sürülen düz bir arazi üzerinde yer almaktadır.

Boyutları: Çap: 140 m.

Yükseklik: 13,5 m.

Dönem: Geç Kalkolitik, İTÇ I, Phryg¹⁶⁵.

Buluntular: Höyük yüzeyinden Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağ'a geçiş evresine tarihlenebilecek çanak-çömlek parçalarının yanı sıra İTÇ I ve Phryg dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları yüzey araştırmaları neticesinde ele geçirilmiştir. Ayrıca höyük yüzeyinde Phryg Dönemi'ne ait olabilecek yoğun taş kümeleri tespit edilmiştir¹⁶⁶.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak 1993 yılında Turan Efe tarafından saptanmış ve yüzeyden toplanan çanak-çömlek parçaları sayesinde detaylı olarak incelemiştir¹⁶⁷. 2001- 2002 yılları arasında Taciser Sivas tarafından tekrar incelenerek höyük üzerinden çanak-çömlek parçaları toplanmıştır¹⁶⁸. 2002 yılında TAY ekibi tarafından höyük incelenmiştir¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 248, çiz. 1, 116 no'lu Yerleşme; Efe, T., 1997, **a.g.e.**, res. 1, s. 222.

¹⁶⁶ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 248 çiz. 1, , 116 no'lu Yerleşme. ; Efe, T., 1997, **a.g.e.**, res. 1, s. 222.

¹⁶⁷ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 248, çiz.1, 116 no'lu Yerleşme.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kırcıhöyük".

¹⁶⁸ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, **a.g.e.**, s.7.

¹⁶⁹ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kırcıhöyük".

1.6. Karaağaçpınar Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ25_d4, Koordinatlar; **Enlem:** 289330; **Boylam:** 4385368; **Rakım:** 1150 m.

Eskişehir ili, merkez ilçeye bağlı Karapazar köyü sınırları içindedir. Köyün 400 m. kuzeybatısında yer almaktadır (**Levha 3b**).

Topografik Yapı: Kayalık bir platform üzerinde yer alan höyüğün kuzeyinden küçük bir dere geçmektedir.

Boyutları: **Çap:** 66 m. **Yükseklik:** 9 m.

Dönem: İTÇ II, III, Phryg ve Klasik Dönem¹⁷⁰.

Buluntular: İTÇ II, III, Phryg ve Klasik Devir malzeme grupları toplanmıştır¹⁷¹.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir, toplanan çanak-çömlek parçalarından höyük'ün dönemsel özellikleri detaylı olarak incelenmiştir¹⁷². 2002 yılında TAY ekibi tarafından tekrar ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir¹⁷³.

1.7. Karapazar Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ25_d4, Koordinatlar; **Enlem:** 290126; **Boylam:** 438501; **Rakım:** 1066 m.

¹⁷⁰ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 247, çiz. 1, 112 no'lu Yerleşme.

¹⁷¹ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 247, çiz. 1, 112 no'lu Yerleşme.

¹⁷² Efe, T., 1995, a.g.e. s. 247, çiz. 1, 112 no'lu Yerleşme.

¹⁷³ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Karaağaçpınar".

Eskişehir ili, merkez ilçeye bağlı Karapazar köyü sınırları içindedir. Köyün 1500 m. güneybatısında ve Eskişehir'in kuş uçuşu 18 km. güneyindedir (**Levha 4 a**).

Topografik Yapı: Höyüğün çevresinden, kuzeyi, güneyi ve doğusundan geçerek üç bir tarafını dolaşan Gavurçayırı deresi akmaktadır. Bu kesimde höyük ile dere arasındaki tarlanın işlenmesi sonucu höyük eteğinde uzun bir profil oluşmuştur. Kuzey ve kuzeydoğusunda tarım yapmaya müsait araziler bulunmakta, doğusu ve batısı meşe ağaçlarıyla çevrelenmiştir.

Höyüğün kuzey eteğindeki uzun profilden Demircihöyük K ve L katlarından gelen malzemenin özelliklerini yansıtan çanak-çömlek parçaları, siyah ağız kenarlı kâseler bulunmuştur¹⁷⁴.

Boyutları: Çap: 200 m.

Yükseklik: 25 m.

Dönem: İTÇ II, III, M.Ö II. Binyıl, Phryg¹⁷⁵.

Buluntular: Yapılan yüzey araştırmaları neticesinde, toplanan çanak-çömlek parçalarından, Karapazar höyüğün ilk Tunç Çağı başlarından M.Ö I. Binyıl'a kadar kullanıldığı ortaya çıkmıştır¹⁷⁶.

Araştırma Tarihçesi: Karapazar Höyük, İlk olarak Cox, C.W.M.-Cameron,A. tarafından bölgede yaptığı araştırmalarında tespit edilmiş¹⁷⁷. Ardından C.H.E. Haspels 1950–1953 yılları arasında bölgede yürüttüğü araştırmalarda tekrar incelenmiştir¹⁷⁸. 1993 yılında Turan Efe tarafından Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları kapsamında ziyaret edilerek, yüzeyden malzeme toplanmış dönemsel özellikleri saptanmıştır¹⁷⁹. 2002 yılında TAY ekibi tarafından tekrar ziyaret

¹⁷⁴ Efe, T., 1995, a.g.e., 247, çiz. 1, 111 no'lu Yerleşme.

¹⁷⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 287.

¹⁷⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., 287; Efe, T., 1995, a.g.e., 247, çiz. 1, 111 no'lu Yerleşme; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Karapazar".

¹⁷⁷ Cox-Cameron, a.g.e., XLV-XLVI.

¹⁷⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 287.

¹⁷⁹ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 247, çiz. 1, 111 no'lu Yerleşme.

edilmiştir¹⁸⁰. Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmalarında 2003 yılında höyük ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir¹⁸¹.

1.8. Kurupınar (Avdan) Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ24_c3. Koordinatlar; **Enlem:** 284853; **Boylam:** 4381607; **Rakım:** 1095 m.

Eskişehir ilinin kuş uçuşu 22 km. güneyinde, Avdan köyünden Ayvacık'a giden yolun hemen sağındadır. Höyük Avdan Köyü'nün kuş uçuşu 610 m. güneyinde yer almakta, 2400 m. güneybatısında Ayvacık Köyü bulunmaktadır. Yol yapımı sırasında höyüğün eteği tıraşlanmıştır¹⁸² (**Levha 4 b**).

Topografik Yapı: Höyüğün 500 m. güneydoğusunda 1131 m. rakımlı Düzburun Tepesi bulunmaktadır. Kuzeybatısı ve batısı kuş uçuşu 500–600 m. uzaklıkta başlayan yükseltilerle çevrilmiştir. Bu yükseltiler meşe ormanlarıyla kaplıdır. Ayrıca 650 m. batısında mermer ocağı bulunmaktadır. Höyüğün kuzeydoğusunda ve güneyinde düzlük tarım yapmaya elverişli araziler bulunmaktadır. Höyüğün 530 m. güneyinde Erenler çeşmesinin de üzerinde yer aldığı Kurupınar deresi, 1500 m. kuzeydoğusundan Nizanlı Deresi, 900 m. kuzeyinden Kedini Deresi ile höyük etrafında sulu tarım yapmaya elverişli araziler bulunmaktadır.

Boyutları: Çap: 72 m.

Yükseklik: 9,5 m

Dönem: İTÇ II, M.Ö II. Binyıl¹⁸³.

¹⁸⁰ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Karapazar".

¹⁸¹ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004, a.g.e., s. 103, res. 8; Sivas, T., 2005, a.g.e., s. 286.

¹⁸² Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Kurupınar/Avdan".

¹⁸³ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 247, çiz. 1, 110 no'lu Yerleşme.

Buluntular: İTÇ II ve M.Ö II. Binyıl'a tarihlenen çanak-çömlek parçaları yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir¹⁸⁴.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak höyük, C.H.E. Haspels tarafından 1946 yılından 1958 yılına kadar bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında saptamıştır¹⁸⁵. 1993 yılında Turan Efe tarafından bölgede yaptığı yüzey araştırmaları kapsamında tekrar incelenerek dönemsel özellikleri ortaya çıkartılmıştır¹⁸⁶. 2002 yılında TAY ekibi tarafından ziyaret edilmiş¹⁸⁷, son olarak Taciser Sivas Başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında 2003 yılında höyük tekrar incelenerek son durumu belgelenmiştir¹⁸⁸.

1.9. Kayaagzı Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ25_d4. Koordinatlar; **Enlem:** 294314; **Boylam:** 4382858; **Rakım:** 1108 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Sarayören köyü sınırları içinde, Köyün 1600 m. kuzeyinde derin bir geçidin gerisindeki yamaçta yer alır. Eskişehir-Seyitgazi karayolunun sağ tarafındadır (**Levha 5 a**).

Topografik Yapı: Höyüğün doğusu, kuzey doğusu ve kuzeybatısı dar bir vadiye bakan düzlük üzerinde kurulmuştur. Bu dar vadi içinden yağışların yoğun olduğu mevsimlerde aktif hale geçen küçük bir dere, batısında ise Kayaagzı çeşmesi bulunmaktadır. Batısında yer alan düzlük alanlarda tarım yapmaya müsait araziler bulunmakta, günümüzde tarla sınırları höyüğün eteğine kadar ulaşmıştır. Höyüğün orta kesiminde hemen hemen üzeri kapanmış bir tahribat çukuru bulunmaktadır.

¹⁸⁴ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 247, çiz. 1, 110 no'lu Yerleşme.

¹⁸⁵ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s.287.; Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2005, **a.g.e.**, s.286.

¹⁸⁶ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 247, çiz. 1, 110 no'lu Yerleşme.

¹⁸⁷ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kurupınar/Avdan".

¹⁸⁸ Tüfekçi Sivas T.-Sivas, H., 2005 a, **a.g.e.**, s.286.; Tüfekçi Sivas T.-Sivas, H., 2005 b, **a.g.e.**, s.103., res. 8.

Dönem: Geç Kalkolitik, İTÇ I, (Phryg ?)¹⁸⁹.

Buluntular: Geç Kalkolitik, İTÇ I, (Phryg ?) dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır¹⁹⁰.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir¹⁹¹. 2002 yılında TAY ekibi tarafından ziyaret edilmiştir¹⁹².

1.10. Alpanoz Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ25_d4. Koordinatlar; **Enlem:** 296893; **Boylam:** 4381326; **Rakım:** 1022 m.

Eskişehir ili Seyitgazi ilçesine bağlı Alpanoz köyü'nün doğusunda, Seyitgazi karayolunun 1 km. doğusunda ve Seyitgazi'ye 12 km. mesafededir (**Levha 5 b**).

Topografik Yapı: Düzlük bir arazide bulunan höyük etrafında herhangi bir yükselti bulunmamaktadır. Etrafı tamamen tarım arazileri ile çevrili olan höyüğün yüzeyi bu nedenle tıraşlanarak düzlenmiştir.

Boyutları: **Çap:** 100 m.

Yükseklik: 5 m.

Dönem: İTÇ II, III, M.Ö II. Binyıl, Phryg¹⁹³.

Buluntular: İTÇ II, III, M.Ö II. Binyıl, Phryg dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz.1, 118 no'lu Yerleşme.

¹⁹⁰ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz.1, 118 no'lu Yerleşme.

¹⁹¹ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz.1, 118 no'lu Yerleşme.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kayaağzı Höyüğü".

¹⁹² Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kayaağzı Höyüğü".

¹⁹³ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz. 1, 119 no'lu Yerleşme.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir.¹⁹⁵ 2002 yılında TAY ekibi tarafından Höyük tekrar ziyaret edilerek belgelenmiştir¹⁹⁶.

1.11. Taşlık Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ25_d4. Koordinatlar; **Enlem:**298062; **Boylam:** 4377905; **Rakım:** 1051 m.

Eskişehir-Seyitgazi karayolunun hemen doğusunda, Seyitgazi'ye yaklaşık 10 km. uzaklıkta, Taşlık köy'ünün 2400 m. doğusunda yer almaktadır (**Levha 6 a**).

Topografik Yapı: Taşlık Höyüğü 65 m. kuzeydoğusunda Topardıç Tepe, 350 m. güneyinde Karakaz Tepe bulunmaktadır. Bu iki yükselti arasında küçük bir tepe üzerinde yer alan höyüğün 300 m. kuzeyinden İğdedibi deresi geçmektedir. Fakat bu dere günümüzde sürekli aktif halde değildir. Höyük etrafında fazla yükselti bulunmamasına karşın taşlık bir arazide bulunmasından dolayı tarım yapılabilen arazi sınırlıdır. Höyüğün kuzeybatısındaki Taşlık Köyü, ismini bu arazilerin taşlı olması nedeniyle almış olmalıdır. Arazinin taşlı olması nedeniyle günümüzde, buğday ve arpa ekimi az olmasına karşın, bu gibi arazilerde yetişebilen nohut daha çok tercih edilmektedir.

Boyutları: Çap: 85 m.

Yükseklik: 5 m.

Dönem: Geç Kalkolitik, İTÇ I, III, Klasik Dönem¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz. 1, 119 no'lu Yerleşme.

¹⁹⁵ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz. 1, 119 no'lu Yerleşme. ; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Alpanoz".

¹⁹⁶ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Alpanoz".

¹⁹⁷ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz. 1, 120 no'lu Yerleşme; Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 222.

Buluntular: Geç Kalkolitik, İTÇ I, III, Klasik döneme tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır. Geç Kalkolitik döneme tarihlenen çanak-çömlek parçaları ilk Tunç Çağı'na geçiş evresinin özelliklerini göstermektedir¹⁹⁸.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir¹⁹⁹. TAY ekibi tarafından 2002 yılında ziyaret edilmiştir²⁰⁰.

1.12. Kavacık Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 25_a1. **Enlem:** 297280; **Boylam:** 4375246; **Rakım:** 1017 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi'nin 8 km. kuzeybatısında, Ayvalı köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

Topografik Yapı: Höyüğün üzeri ve çevresi tarım arazisi olarak kullanıldığından dolayı höyük tamamıyla düzleşmiştir. Hemen güneyinde Kavacık çeşmesi bulunmaktadır. Düz bir alanda bulunan Kavacık Höyüğün etrafındaki tek yükselti 650 m. doğusunda yer alan Çalı Tepe'dir.

Boyutları: Höyük tamamen düzleştiğinden çapı ölçülememektedir²⁰¹.

Dönem: İTÇ, M.Ö. II. Binyıl, Phryg, Hellenistik ve Roma²⁰².

¹⁹⁸ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 249, çiz. 1, 120 no'lu Yerleşme; Efe, T., 1997, a.g.e., s. 222.

¹⁹⁹ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 249 çiz. 1, 120 no'lu Yerleşme; Efe, T., 1997, a.g.e., s. 222.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Taşlık".

²⁰⁰ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Taşlık".

²⁰¹ Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.; Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 b, a.g.e., 104.

²⁰² Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.; Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 b, a.g.e., 104.

Buluntular: Höyük yüzeyinden, İTÇ, II. Binyıl, Phryg, Hellenistik ve Roma Dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²⁰³.

Araştırma Tarihçesi: 2003 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında literatüre kazandırılmıştır²⁰⁴.

1.13. Büyükpınar Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a2. Koordinatlar; **Enlem:** 299061; **Boylam:** 4371928; **Rakım:** 980 m.

Eskişehir-Seyitgazi karayolunun yaklaşık 300 m. batısında, Seyitgazi'nin kuşuçuğu 4 km. kuzeybatısında yer alır (**Levha 6 b**).

Topografik Yapı: Etrafı tarım yapmaya elverişı arazilerle çevrili höyük düz bir arazide bulunmaktadır.

Boyutları: **Çap:** 85 m.

Yükseklik: 5 m.

Dönem: Geç Kalkolitik, İTÇ I,II,III²⁰⁵.

Buluntular: Geç Kalkolitik, İTÇ I,II,III dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır²⁰⁶.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğı yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir²⁰⁷. 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenmiştir²⁰⁸.

²⁰³ Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.; Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 b, a.g.e., 104.

²⁰⁴ Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.; Sivas, T.T.-Sivas, H., 2005 b, a.g.e., 104.

²⁰⁵ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 249, çiz. 1, 191 no'lu Yerleşme.

²⁰⁶ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 249, çiz. 1, 191 no'lu Yerleşme.

²⁰⁷ Efe, T., 1995, a.g.e., s. 249, çiz. 1, 191 no'lu Yerleşme.

²⁰⁸ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Büyükpınar".

1.14. Yazıdere (Üryan) Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 25_a2, Koordinatlar; **Enlem:** 304422; **Boylam:** 4372641; **Rakım:** 935 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Yazıdere köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Yazıdere köy'ünün 2 km. güneydoğusunda bulunmaktadır (**Levha 7 a**).

Topografik Yapı: Höyüğün 400 m. kuzeydoğusundan Seyitsu akmaktadır. Düz bir arazide yer alan höyüğün etrafında yükselti bulunmamaktadır.

Boyutları: Çap: 240 m.

Yükseklik: 12 m.

Dönem: İTÇ I,II,III, Phryg²⁰⁹.

Buluntular: İTÇ I,II,III, Phryg dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²¹⁰.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından, 1993 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırması tespit edilmiştir²¹¹. 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenmiştir²¹². Son olarak 2004 yılında Taciser Sivas tarafından incelenerek son durumu belgelenmiştir²¹³.

²⁰⁹ Efe, T., 1995, **a.g.e.** s. 252, çiz. 1, 132 no'lu Yerleşme.

²¹⁰ Efe, T., 1995, **a.g.e.** s. 252, çiz. 1, 132 no'lu Yerleşme.

²¹¹ Efe, T., 1995, **a.g.e.** s. 252, çiz. 1, 132 no'lu Yerleşme.

²¹² Harmanakaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Üryan Höyük".

²¹³ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, **a.g.e.**, s. 167.

1.15. Ayvalı Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 25_a1. **Enlem:** 296714; **Boylam:** 4369837; **Rakım:** 1009 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi'nin 8 km. kuzeybatısında, Ayvalı köy'ünün 3 km. güneydoğusunda, Arslanbeyli köy'ünün 2 km. doğusunda bulunmaktadır (**Levha 7 b**).

Topografik Yapı: Höyüğün çevresi tarım arazisi olarak kullanıldığından dolayı etekleri tahrip olmuştur. Kuş uçuşu 1450 m. kuzeydoğusundan Aşağı Çayır deresi geçmektedir. Höyük çevresinde önemli yükseltiler bulunmamaktadır.

Boyutları: Çap: 50 m.

Yükseklik: 5 m.

Dönem: Kalkolitik ve İTÇ²¹⁴.

Buluntular: Kalkolitik ve İTÇ dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları²¹⁵.

Araştırma Tarihçesi: 2003 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında literatüre kazandırılarak Ayvalı Höyük adıyla isimlendirilmiştir²¹⁶.

1.16. Kokarkuyu Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 25_a1. **Enlem:** 291920; **Boylam:** 4369167;

Rakım: 1060 m.

²¹⁴ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.

²¹⁵ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.

²¹⁶ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s. 287.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 b, a.g.e., s.104, lev. 5, res. 20.

Eskişehir iline bağlı Seyitgazi ilçesinin kuş uçumu 10 km. kadar batısında, Yukarı Söğüt köy'ünün 1 km. güneyinde yer alır²¹⁷ (**Levha 8 a**).

Topografik Yapı: Doğal bir kayalık üzerine kurulmuş olan höyüğün 200 m. güneyinden küçük bir dere geçmektedir. Genel olarak dört bir tarafı tarım yapmaya müsait düzlüklerle çevrelenen höyük etrafında, kuş uçumu yaklaşık 950 m. batısında Derekonağı Tepe, 1500 m. güneybatısında Ada Tepe yükseltiler olarak göze çarpmaktadır. Yoğun tarım faaliyetleri nedeniyle höyük tahrip olmaktadır.

Boyutları: Çap: 80 m.

Yükseklik: 3,5 m.

Dönem: İTÇ I, II²¹⁸.

Buluntular: İTÇ I, II dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır.²¹⁹ Höyüğün yaklaşık 300 metre uzaklığında kaçak kazıyla ortaya çıkartılmış, yumuşak tüf kayaya oyulmuş bir Phryg kaya mezarı bulunmaktadır²²⁰.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak Turan Efe tarafından 1995 yılında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında tespit etmiştir²²¹. 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenmiş²²², son olarak 2003 yılında Taciser Sivas tarafından Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar yüzey araştırmaları kapsamında tekrar ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir²²³.

²¹⁷ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 219, res. 1, 218 no'lu Yerleşme; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, **a.g.e.**, s. 287.

²¹⁸ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 219, res. 1, 218 no'lu Yerleşme.

²¹⁹ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 219, res. 1, 218 no'lu Yerleşme; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, **a.g.e.**, s. 287.

²²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, **a.g.e.**, s. 287.

²²¹ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 219, res. 1, 218 no'lu Yerleşme.

²²² Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Kokarkuyu".

²²³ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004, **a.g.e.**, s. 104, res. 10; Sivas, T., 2005, **a.g.e.**, 287.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Kokarkuyu".

1.17. Küllü Höyük (Seyitgazi 1), (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a2. Koordinatlar; **Enlem:** 301658; **Boylam:** 4369067; **Rakım:** 935 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi merkezinde yer alan höyük, Seyitgazi'nin Eskişehir yolu çıkışında, yolun batısında bulunmaktadır (**Levha 8 b**).

Topografik Yapı: Günümüzde ilçe merkezinde kalan höyüğün doğusundan Seydi Çayı geçmektedir. Etrafı tarım arazileri ile çevrelenmiş höyüğün konisi yoğun tarım nedeniyle düzlenmiş aynı zamanda hemen bitişiğindeki sitelerde görünmesini engellemektedir.

Boyutları: Çap: 140 m.

Yükseklik: 3 m

Dönem: İTÇ, M.Ö II. Binyıl²²⁴.

Buluntular: İTÇ ve M.Ö II. Binyılın ilk yarısına tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır.

Araştırma Tarihçesi: D.H. French tarafından tespit edilerek arkeoloji literatürüne kazandırılmıştır²²⁵. Turan Efe tarafından 1993 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tekrar inceleyerek tarihlendirmiştir²²⁶. 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenerek son durumu belgelenmiştir²²⁷.

²²⁴ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz. 1,122 no'lu Yerleşme.

²²⁵ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2617&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2617&html=ages_detail_t.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 10.10.2007)

²²⁶ Efe, T., 1995, **a.g.e.**, s. 249, çiz. 1,122 no'lu Yerleşme.

²²⁷ Tay ekibi Küllü Höyük'e Seyitgazi 1 adını vermiştir.

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2617&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2617&html=ages_detail_t.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 10.10.2007)

1.18. İlme Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25-a2. Koordinatlar; **Enlem:** 297808; **Boylam:** 4366587; **Rakım:** 964 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, İlme köyü sınırları içerisine dâhil olan ilme Höyük, Seyitsu ile ilme köyü arasında yer alır. Seyitgazi ilçesi'nin 4, 6 km. güneybatısında, ilme köy'ünün 600 m. güneydoğusunda Seyit Suyu'na 100 m. mesafededir. Yüzeyde taş kümelerine ait olabilecek taş kümeleri saptanmıştır²²⁸ (**Levha 9 a**).

Topografik Yapı: Seydisuyu Deresi'nin kenarında düzlük bir arazide yer alan ilme Höyük'ün doğusunda küçük yükseltiler bulunmaktadır.

Boyutları: **Çap:** 130 m.

Yükseklik: 5.5 m.

Dönem: İTÇ II, III, Klasik dönem²²⁹.

Buluntular: İTÇ II-III, Klasik dönemlere tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır²³⁰.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1994 Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir²³¹.

1.19. Kesenler Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25-a2. Koordinatlar; **Enlem:** 295434; **Boylam:** 4365291; **Rakım:** 980 m.

²²⁸ Efe, T., 1996, a.g.e., s.141, res. 1, 191 no'lu Yerleşme; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "ilme".

²²⁹ Efe, T., 1996, a.g.e., s.141, res. 1, 191 no'lu Yerleşme.

²³⁰ Efe, T., 1996, a.g.e., s.141, res. 1, 191 no'lu Yerleşme.

²³¹ Efe, T., 1996, a.g.e., s.141, res. 1, 191 no'lu Yerleşme.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kesenler köyü sınırları içerisine dahil olan Kesenler Höyük, Seyitgazi'nin kuş uçuşu 7 km. güneybatısında, Kesenler köyü'nün içerisinde yer almaktadır. Höyüğün hemen güneyinden yol geçmektedir.

Topografik Yapı: Kesenler Höyüğün 600 m. doğusundan Seydisuyu Deresi geçmektedir. Derenin geçtiği bu bölümde tarım yapmaya elverişli araziler bulunmaktadır. Diğer yönlerde tepeler bulunmaktadır. Kuzeyinde Kepez Tepe (1129 m.), Batısında Kapankaya Tepe, güneybatısında Ada Tepe ve Güneyinde Tıgıcı Tepe ile üç tarafı yükseltilerle çevrili doğal korunaklı bir alanda yer almaktadır. Höyüğün doğusunda bulunan düzlük araziler ve Seydisuyu Deresinin hemen ardından Keltepe (1005 m.) yükselmektedir.

Boyutları: Çap: 100 m.

Yükseklik: 2.7 m.

Buluntular: Yüzeyi otla kaplı olduğundan üzerinden çanak-çömlek parçaları toplanamamış ve tarihlendirmesi yapılamamıştır²³².

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1994 Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir²³³.

1.20. Göknebi (Hüyün Boynu) Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 25_a1. **Enlem:** 288319; **Boylam:** 4364418; **Rakım:** 1195 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Göknebi köyü sınırları içerisinde, köyün 800 m. güneyinde yer almaktadır.

²³² Efe, T., 1996, a.g.e., s.141 res. 1, 191 no'lu Yerleşme.

²³³ Efe, T., 1996, a.g.e., s.141. res. 1, 191 no'lu Yerleşme.

Topografik Yapı: Doğal bir kayalık üzerine kurulmuş²³⁴ olan Göknebi Höyük'ün batısından Sıçan Deresi geçmektedir. Kuzeyinde Göknebi köyü, güneyinde Alan Tepe (1251 m.), güneybatısında Döllük Tepe (1195 m.), batısında Kefelik Tepe (1147 m.), doğusunda Devrişali Tepe ile çevrilmiştir. Bu tepeler çam ve meşe ağaçlarıyla kaplanmıştır. Höyük her yönde tarım yapmaya müsait tarlalarla çevrilidir.

Boyutları: Çap: 100 m.

Yükseklik: 4 m.

Dönem: İTÇ²³⁵.

Buluntular: Höyük yüzeyinden bol miktarda İTÇ dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²³⁶.

Araştırma Tarihçesi: 2004 yılında Taciser Sivas tarafından Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek belgelenmiştir²³⁷.

1.21. Soğulcak Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 25_a2. **Enlem:** 305726; **Boylam:** 4365188; **Rakım:** 1085 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi Soğulcak köyü sınırları içinde yer almaktadır. Seyitgazi'nin güneydoğusunda, Soğulcak köyü'nün 1,5 km. doğusunda bulunmaktadır (**Levha 9 b**).

Topografik Yapı: Bir vadi içinde yer alan höyüğün her iki tarafından iki küçük dere akmaktadır. Höyüğün güney-güneybatısında Kocapınar Deresi, kuzeybatısında

²³⁴ Taciser, Tüfekçi Sivas-Hakan, Sivas, "2004 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması", 23. AST, Cilt:2, (Ankara, 2006), s.167.

²³⁵ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.167.

²³⁶ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.167.

²³⁷ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.167.

Kötüpinar Deresi akmaktadır. Höyüğün yüzeyinde yoğun olarak taş vardır. Özellikle kuzey etek yoğun taşlıktır. Höyük konisinin batı kenarını çevreleyen 2 m.nin üzerinde kalınlığına sahip yay şeklinde bir sur duvarı kalıntısı görülmektedir.

Boyutları: Çap: 120 m.

Yükseklik: 11 m.

Dönem: İTÇ I,II,III, M.Ö. II. Binyıl²³⁸.

Buluntular: İTÇ I,II,III, M.Ö. Erken II. Binyıl'a tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır²³⁹.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak Turan Efe tarafından 1995 yılında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında tespit etmiştir²⁴⁰. 2002 yılında TAY ekibi tarafından ziyaret edilmiştir²⁴¹. Son olarak Taciser Sivas tarafından 2004 yılında ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir²⁴².

1.22. Çiftlik Yaması Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_b4. Koordinatlar; **Enlem:** 310419; **Boylam:** 4361041; **Rakım:** 990 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Beykışla köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Beykışla köyü'nün kuş uçuşu 4500 m. güneybatısında, Orta Oba Mahallesinin 750 m. kuzeyinde bulunmaktadır (**Levha 10 a**).

²³⁸ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 216 vd, res. 1, 209 no'lu Yerleşme.

²³⁹ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 216 vd. , res. 1, 209 no'lu Yerleşme.

²⁴⁰ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 216 vd.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Soğulcak".

²⁴¹ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Soğulcak".

²⁴² Tüfekçi Sivas,T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

Topografik Yapı: Höyüğün kuzeyinden başlayıp, doğusu ve güneyine kadar devam eden Çal Tepesi (1054 m.) ile çevrilmiştir. Batısında tarım yapmaya elverişli düzlükler ve sonrasında Bardakçı deresi bulunmaktadır.

Boyutları: Çap: 120 m.

Yükseklik: 10 m.

Dönem: Phryg²⁴³.

Buluntular: Höyük yerleşmesinin üzerinde, batı yönde dikdörtgen plan veren bir yapı kalıntısı bulunmuştur. Höyük yüzeyinden Phryg dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²⁴⁴.

Araştırma Tarihçesi: 2004 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek belgelenmiştir²⁴⁵.

1.23. Çakmak Ören (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a3, **Enlem:** 303395; **Boylam:** 4359395; **Rakım:** 1247 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Cevizli köyü sınırları içinde yer almaktadır. Köyün kuş uçuşu 3000 m. güneydoğusunda bulunmaktadır.

Topografik Yapı: Höyüğün güneyinde Çakmak Ören Tepe (1264 m.), batısından Hacı Bakkal Deresi doğusunda ve kuzeyinde geniş düzlükler bulunmaktadır.

Boyutları: Çap: 100 m.

Yükseklik: 8 m.

²⁴³ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

²⁴⁴ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

²⁴⁵ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

Dönem: İTÇ, Phryg²⁴⁶.

Buluntular: Yerleşme, üstünde 45 m. çapında kalın bir surla çevrelenmiştir. Yüzeyden ve eteklerden çok miktarda İTÇ ve Demir Çağı malzemesi toplanmıştır²⁴⁷.

Araştırma Tarihçesi: 2004 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek belgelenmiştir²⁴⁸.

1.24. Akın Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a4, **Enlem:** 287102; **Boylam:** 4357354; **Rakım:** 1027 m.

Eskişehir iline bağlı, Seyitgazi ilçesinin güneybatısında, Akın köy'ünün hemen doğu kenarında yer almaktadır²⁴⁹ (**Levha 10 b**).

Topografik Yapı: Doğusunda Kunduzlar barajı, batısında bataklık bulunmaktadır. Akın deresi höyüğün güneyinden doğusuna doğru ilerlemektedir. Batısı ve güneyi tarım alanları ile çevrilidir.

Boyutları: Çap: 110 m.

Yükseklik: 7 m.

Dönem: İTÇ II, III, M.Ö II. Binyıl²⁵⁰.

Buluntular: İTÇ II, III ve M.Ö II. Binyıl dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır²⁵¹.

²⁴⁶ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

²⁴⁷ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

²⁴⁸ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

²⁴⁹ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res. 1, 217 no'lu Yerleşme.

²⁵⁰ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res. 1, 217 no'lu Yerleşme.

²⁵¹ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res. 1, 217 no'lu Yerleşme.

Araştırma Tarihçesi: 1993 yılında Turan Efe tarafından ilk kez tespit edilen Akin höyüğün detaylı olarak çalışılması yine Turan Efe ve ekibi tarafından 1995 yılında gerçekleştirilmiştir²⁵². 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenmiştir²⁵³.

1.25. Çatören Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a4. Koordinatlar; **Enlem:** 294598; **Boylam:** 4355687; **Rakım:** 1195 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Çatören köy'ünün yaklaşık 500 m. doğusunda, Ağrıgökçe mevkiinde bulunmaktadır. Tarla olarak sürüldüğü için büyük ölçüde tahrip olmuştur²⁵⁴.

Topografik Yapı: Doğusunda Çakmaktuzla Tepe, kuzeydoğusunda Sakaralanı Tepe (1811 m.) , güneydoğusunda Tortutarla Tepe ile çevrelenmiş Çatören Höyüğün hemen batısından Tekelidere akmaktadır. Yaz aylarında kuruyan dere yağışlı mevsimlerle birlikte aktif hale gelmektedir. Doğusunda ve kuzeybatısında tarım yapmaya elverişli düzlükler yer almaktadır. Bu düzlüklerden sonra başlayan tepelerde çam ve meşe ağaçları bulunmaktadır.

Boyutları: Çap: 100 m.

Yükseklik: 8 m.

Dönem: İTÇ ve M.Ö II. Binyıl²⁵⁵.

Buluntular: İTÇ ve M.Ö II. Binyıl'a tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır²⁵⁶.

²⁵² Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res. 1, 217 no'lu Yerleşme.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Akin Höyük".

²⁵³ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Akin Höyük".

²⁵⁴ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., "2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması", 21. AST, Cilt:2, (Ankara, 2004), s. 157 vd.

²⁵⁵ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, a.g.e., s. 8.

²⁵⁶ Sivas, T., 2004, a.g.e., s. 157 vd.

Araştırma Tarihçesi: 2002 yılında Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek literatüre kazandırılmıştır²⁵⁷.

1.26. İkikuyu Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a3. Koordinatlar; **Enlem:** 297863; **Boylam:** 4355842; **Rakım:** 1240 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Sarıcailyas köyü sınırları içinde yer almaktadır. 1240 m Sarıcailyas köy'ünün kuş uçuşu 3 km. güneybatısında, İkikuyu mevkiinde ve vadinin kuzey yamacındaki sırt üzerindedir. Bu höyük daha sonra tümülüs olarak kullanılmış olmalıdır. Büyük oranda tahrip edilmiştir (**Levha 11 a**).

Topografik Yapı: Höyük kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda küçük bir vadinin kuzey yamacında yer almaktadır. Doğusundan Kavaklı Deresi Geçmektedir. Dağlık bir alanda konuşlanmış olan etrafı meşe-çam ağaçlarıyla kaplı, vadi tabanı dışında tarım yapmaya elverişli düzlükler bulunmamaktadır.

Dönem: İTÇ III, Klasik Dönem²⁵⁸.

Buluntular: Klasik dönem çanak-çömlek parçalarının yanı sıra az miktarda İTÇ III dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²⁵⁹.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak Turan Efe tarafından 1995 yılında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında tespit etmiştir²⁶⁰. Son olarak 2002 yılında TAY ekibi tarafından tekrar incelenerek son durumu belgelenmiştir²⁶¹.

²⁵⁷ Sivas, T., 2004, **a.g.e.**, s. 157 vd. ; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, **a.g.e.**, s. 8.

²⁵⁸ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217 vd., res. 1, 213 no'lu Yerleşme.

²⁵⁹ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217 vd., res. 1, 213 no'lu Yerleşme.

²⁶⁰ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217-218, res. 1, 213 no'lu Yerleşme.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "İkikuyu".

1.27. Eğriova Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_a3 Koordinatlar; **Enlem:**301193; **Boylam:** 4345609; **Rakım:** 1238 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Sarıcailyas köyü sınırları içerisinde yer alan höyük, Çukurca/Şükraniye köy'ünün kuzeyinde, Eğriova Deresi'nin hemen kuzey kenarında ve Sarıcailyas yoluna 1,5 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Höyüğün etekleri yoğun olarak tıraşlanmıştır.

Topografik Yapı: Höyüğün güneyinden Eğriova Deresi geçmektedir. Etrafı yüksek ve ormanlık tepelerle çevrilmiştir. Güneyinde Yüksek Kıran Tepe (1452 m.), güneydoğusunda Esnemez Tepe, kuzeybatısında Süleyman Kayası Tepe (1382 m.) ile çevrilidir.

Boyutları: Çap: 85 m.

Yükseklik: 6 m.

Dönem: İTÇ, M.Ö II. Binyıl²⁶².

Buluntular: Yüzeyde az miktarda İTÇ, M.Ö II. Binyıl çanak-çömlek parçaları vardır²⁶³.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak Turan Efe tarafından 1995 yılında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında tespit etmiştir²⁶⁴. 2002 yılında TAY ekibi tarafından tekrar incelenmiştir²⁶⁵.

²⁶¹ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "İkikuyu".

²⁶² Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217, res. 1, 212 no'lu Yerleşme.

²⁶³ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217, res. 1, 212 no'lu Yerleşme.

²⁶⁴ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217.

²⁶⁵ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, a.g.e., "Eğriova Höyüğü".

1.28. Keçiçayırı Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_b4. Koordinatlar; **Enlem:** 307058; **Boylam:** 4352659; **Rakım:** 1072 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Bardakçı köyü sınırları içinde yer almaktadır. Köyün 4400 m. güneybatısında Keçiçayırı mevkiinde ve Adatepe adı verilen tepenin batı eteğinde bulunmaktadır. Höyüğün doğu tarafında 1977 yılında defineciler tarafından kaçak kazı yapılmıştır²⁶⁶ (**Levha 11 b**).

Topografik Yapı: Höyüğün 150 m. doğusundan Eşen Deresi, kuzeybatısından Sarıçam ve Keçiçayırı dereleri akmaktadır. Batısında ve güneyinde tarım yapmaya elverişli tarlalar bulunmaktadır.

Boyutları: Çap: 110 m.

Yükseklik: 7 m.

Dönem: Geç Kalkolitik, Phryg²⁶⁷.

Buluntular: Erken Neolitik döneme tarihlenen çakmak taşlarının yanı sıra Geç Kalkolitik döneme ve Phryg dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları tespit edilmiştir²⁶⁸.

Araştırma Tarihçesi: 1977 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından tespit edilmiştir²⁶⁹. 1995 yılında Turan Efe tarafından bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında ziyaret edilerek üzerinde malzeme toplanmıştır²⁷⁰. 2002 yılında TAY ekibi tarafından ziyaret edilmiştir²⁷¹. 2004 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında tekrar incelenerek son durumu

²⁶⁶ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217, res. 1, 210 no'lu Yerleşme.

²⁶⁷ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217 res. 1, 210 no'lu Yerleşme; T. Efe, "Keçiçayırı'nda Ölü Hediyesi Olarak Bulunmuş Olan İki Geç Kalkolitik Kap", **Muhibbe Darga Armağanı**, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008, 244.

²⁶⁸ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217, res. 1, 210 no'lu Yerleşme, res. 7, 1-9.

²⁶⁹ [http://www.tayproject.org/TAYages.fin\\$Retrieve?CagNo=1775&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fin$Retrieve?CagNo=1775&html=ages_detail_t.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 12.10.2007)

²⁷⁰ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 217, res.1, 210 no'lu Yerleşme.

²⁷¹ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Keçiçayırı".

belgelenmiştir²⁷². Höyük'te 2006 yılından itibaren Turan Efe tarafından kurtarma kazıları yapılmaktadır²⁷³.

1.29. Hankaraağaç Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_b4, **Enlem:** 309663; **Boylam:** 4348485; **Rakım:** 1117 m.

Eskişehir ili, Han ilçesi, Hankaraağaç köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Köyün 500 m. kuzeydoğusundadır.

Topografik Yapı: Dört tarafı tarım arazileri ile çevrilmiştir. Höyük tarım arazilerinin ortasında kaldığı için üzeri özellikle doğu kenarı tamamen tahrip olmuştur.²⁷⁴

Boyutları: Çap: 60 m.

Yükseklik: 8 m.

Dönem: İTÇ, Phryg²⁷⁵.

Buluntular: İTÇ ve Phryg dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²⁷⁶.

Araştırma Tarihçesi: 2004 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek belgelenmiştir²⁷⁷.

²⁷² Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167 vd.

²⁷³ www.kulluoba.org (Erişim Tarihi: 12.10.2007).

²⁷⁴ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168.

²⁷⁵ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168.

²⁷⁶ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168.

²⁷⁷ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s. 168.

1.30. Gökçekuyu (Kulapa) Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_c1 **Enlem:** 311545; **Boylam:** 4345870; **Rakım:** 1112 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Gökçegüney (Kulapa) köy'ünün 1,5 km. güneybatısındadır. Höyüğün özellikle güney eteği tıraşlanmıştır.²⁷⁸ Hemen güneyden akan küçük derenin karşı tarafında, büyük mermer bloklar bulunmaktadır.

Topografik Yapı: Höyük etrafı tarım arazileri ile çevrelenmiş ve etrafında yükseltiler bulunmamaktadır. Güneyinde küçük bir dere geçmektedir.

Boyutları: Çap: 240 m. **Yükseklik:** 9 m.

Dönem: İTÇ II, III, M.Ö. II. Binyıl, Phryg ve Klasik Dönem²⁷⁹.

Buluntular: İTÇ II, III, M.Ö. II. Binyıl, Phryg ve Klasik dönem çanak-çömlek parçaları ele geçmiştir²⁸⁰.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak C.H.E. Haspels tarafından incelenerek tarihlendirilmiştir²⁸¹. 1995 yılında Turan Efe tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmalarında tekrar incelemiştir²⁸². 2002 yılında TAY ekibi tarafından son durumu belgelenmiştir²⁸³.

²⁷⁸ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217, res. 1, 211 no'lu Yerleşme.

²⁷⁹ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217, res. 1, 211 no'lu Yerleşme.

²⁸⁰ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217, res. 1, 211 no'lu Yerleşme.

²⁸¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 287.

²⁸² Efe, T., 1997, a.g.e., s. 217.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Kulapa Höyük".

²⁸³ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Kulapa Höyük

1.31. Kuçcu Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_c1, **Enlem:** 311302; **Boylam:** 4348870; **Rakım:** 1219 m.

Eskişehir ili, Han ilçesi, Ağlarca köyü sınırları içinde, Köyün 2015 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Topografik Yapı: Düz bir alanda yer alan yerleşmenin doğusunda Kuçcu deresi geçmektedir²⁸⁴.

Dönem: İTÇ²⁸⁵.

Buluntular: İTÇ çanak-çömlek parçaları ve bir adet pişmiş boğa figürini bulunmuştur²⁸⁶.

Araştırma Tarihçesi: 2004 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek belgelenmiştir²⁸⁷.

1.32. Karaağaç Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_c1, **Enlem:** 308042; **Boylam:** 4339659; **Rakım:** 1280 m.

Eskişehir ili, Han ilçesi, Ağlarca köyü sınırları içinde yer almaktadır. Ağlarca köy'ünün 1000 m. kuzeybatısında Ağlarca- Kayı köyü karayolu tarafından tahrip edilmiştir²⁸⁸.

²⁸⁴ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s. 168, res. 15.

²⁸⁵ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s. 168, res. 15.

²⁸⁶ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s. 168, res. 15.

²⁸⁷ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.167 vd. , res. 15.

²⁸⁸ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168, res. 15.

Topografik Yapı: Höyüğün batısından Kürücü Deresi, kuzeyinden Değirmen Dere geçmektedir. Etrafı tarım yapmaya müsait arazilerle çevrilidir.

Dönem: İTÇ, Phryg²⁸⁹.

Buluntular: İTÇ ve Phryg dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları toplanmıştır²⁹⁰.

Araştırma Tarihçesi: 2004 yılında Taciser Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek belgelenmiştir²⁹¹.

1.33. Kümbet Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_d1, **Enlem:** 293528; **Boylam:** 4343119; **Rakım:** 1060 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyü sınırları içinde yer almaktadır.

Kümbet köyü, höyüğün tamamen üzerine kurulmuştur. Höyük doğal kayalıklar üzerindedir. Kayalığın kuzeybatı tarafında, yerleşmenin ve köyün ismini aldığı bir Kümbet ve Salon'un Mezarı olarak bilinen anıt mezar bulunmaktadır²⁹² (**Levha 12 a**).

Kümbet ismi yazıtlarda ve eski belgelerde Meiros, Meros, Miros olarak geçmektedir. Zgusta, Meiros-Meros-Miros adının öz biçiminde, çivi yazılı Hitit metinlerinde anılan Arzawa Beyliği Mira'nın adıyla aynı kökten gelmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu kökende Ma-ira "Yüce Ana" olabilir denilmektedir²⁹³.

²⁸⁹ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168, res. 15.

²⁹⁰ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168, res. 15.

²⁹¹ Tüfekçi Sivas-Sivas, T., 2006, a.g.e., s.168, res. 15.

²⁹² Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res. 1, 215 no'lu Yerleşme.

²⁹³ Bilge, Umar, *Türkiye'de Tarihsele Adlar*, (İstanbul, 1993), s. 556.

Meros ismi iki yazıtta ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluk döneminde bir kasaba iken şehir konumuna getirilmiştir. Buradan ele geçirilmiş üçüncü yazıtta ise şehrin önemi dile getirilmiştir. Anderson tarafından bulunmuş ilk iki yazıttan önce Ramsay; Hiorakles'in bildirmiş olduğu sıralamaya uygun olarak, Meros'un Kümbet olduğunu düşünmüştür. Anderson'un ilk bulmuş olduğu yazıtta M.S. 3. yüzyılda Meros hala bir köy niteliğindeydi. Fakat bu tarihten bir yüzyıl sonraya tarihlenen ikinci yazıt ele geçirildiğinde artık bir şehir konumuna gelmiştir. Haspels tarafından bulunmuş ve M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen üçüncü yazıtta ise, bu yerleşim yerindeki topluluğun durumundan bahsetmiştir. Bu yazıtta buradaki halkın umumi hamama yada büyük bir ihtimalle soyunma odasına dikilen Annex için yapmış oldukları bağışlardan bahsetmektedir²⁹⁴.

Topografik Yapı: Höyüğün doğusundan ve batısından Kümbetözü deresi geçmektedir. Doğal kayalıklar üzerine kurulmuş ve günümüzde üzerinde Kümbet Köyü bulunmaktadır.

Dönem: İTÇ I, II²⁹⁵.

Buluntular: İTÇ I, II dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır²⁹⁶.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1995 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir²⁹⁷. 2002 yılında TAY ekibi tarafından tekrar ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir²⁹⁸.

²⁹⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., 165.

²⁹⁵ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res.1, 215 no'lu Yerleşme.

²⁹⁶ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res.1, 215 no'lu Yerleşme.

²⁹⁷ Efe, T., 1997, a.g.e., s. 218, res.1, 215 no'lu Yerleşme.

²⁹⁸ Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., "Kümbet".

1.34. Ablak Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: K24_b2, Koordinatlar; **Enlem:** 282816; **Boylam:** 4316330; **Rakım:** 970 m.

Afyonkarahisar il merkezinin kuzeyinde, İhsaniye ilçesi'nin 8.3 km güneybatısında yer alan Ablak köy'ünün 1 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Höyüğün güneydoğu eteğinde eski ve yeni mezarlık alanı bulunmaktadır (**Levha 12 b**).

Topografik Yapı: Güneyinden Akar Çay geçen Ablak Höyük düz ve etrafında yükseltilerin olmadığı bir alanda bulunmaktadır.

Dönem: İTÇ II²⁹⁹.

Araştırma Tarihçesi: J. Mellart'ın yaptığı yüzey araştırmasında keşfedilmiştir. Yüzeyinde gerçekleştirilen araştırmada toplanan çanak-çömlek parçalarından İTÇ II. evre malzemesi bulunduğu belirtilmektedir. Afyonkarahisarkarahisar-Emirdağ kültür grubuna dâhildir³⁰⁰. Daha sonra C.H.E. Haspels tarafından incelenmiştir³⁰¹. 2000 yılında TAY ekibi tarafından tekrar ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir³⁰².

1.35. Beyköy Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J24-c3, **Enlem:** 280446; **Boylam:** 4322231; **Rakım:** 1089 m.

²⁹⁹ S. Harmankaya- B. Erdoğan, TAY, Klasör 4a (ilk Tunç Çağı), (Task Yayınları, İstanbul, 2002).

³⁰⁰ J. Mellart, "Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey", AS, Sayı:4, London, 1954, s. 192.; S. Harmankaya- B. Erdoğan, TAY, Klasör 4a (ilk Tunç Çağı), (Task Yayınları, İstanbul, 2002).

³⁰¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., 288.

³⁰² Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 a, a.g.e., "Ablak".

Afyonkarahisar'ın 40 km. kuzeybatısında, İhsaniye ilçesine bağlı Beyköy köy'ünün 2400 m. güneyinde bulunan höyük, İhsaniye'nin 4000 m. doğusunda, Gazlıgöl -Akören-Beyköy yolu ile Kunduzlu yolunun kesiştiği noktanın 200 m. güneyinde yer almaktadır (**Levha 13 a**).

Kayıhan yolundan İhsaniye'den Demirli köyü yolu kavşağına gelirken kavşağın yaklaşık 150 m gerisinde yer alan köprünün solunda (batısında) etrafı tarlalarla çevrili höyük konisi belirgin olarak görülebilmektedir. Höyük dört yönde de yayılım göstermekte olup yayılım alanı tarla olarak kullanılmaktadır.

Topografik yapı: Sivrikaya deresi höyük'ün kuzeyinden ve batısından, Sivrikaya deresinin bir kolu olan Akyar deresi doğusundan geçmektedir. Güneyinde 1100 m. rakımlı Meryem tepesi, bu tepenin arkasında da 1204 m. rakımlı Meşekayası Tepesi bulunmaktadır. Açıklık bir arazide bulunan höyüğün etrafında yer alan yükseltiler höyüğe herhangi bir korunak sağlamamaktadır. Korunaklı bir yerde olmamasına karşın, sulak ve tarım yapmaya müsait bir arazide yer almaktadır.

Dönem: İTÇ, M.Ö. II. Binyıl, Phryg, Roma³⁰³.

Buluntular: Prehistorik, İTÇ, M.Ö. II. Binyıl, Phryg, Roma ve Bizans dönemlerine ait seramikler tespit edilmiştir³⁰⁴. Ayrıca höyük üzerinde daha sonradan kaybolan bir hiyeroglif yazıt bulunmuştur³⁰⁵.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak W.M. Ramsay 1884 yılında höyükte bulduğu hiyeroglif yazıtlı bir taş kalıntısını yayınlamasıyla arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır³⁰⁶. C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Beyköy höyükte inceleme yapmıştır³⁰⁷. 1979 yılında Beyköy

³⁰³ W.M., Ramsay, "A Study of Phrygien Art II", *JHS*, X, (1889), s. 372.; Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 31.

³⁰⁴ Ramsay, W.M., 1889, a.g.e., s. 372.; Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 31.

³⁰⁵ Ramsay, W.M., 1889, a.g.e., s. 372.; Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 31; A.Gabriel, *Phrygie Exploration Archeologique*, (Paris, 1965), s. 85.

³⁰⁶ Ramsay, W.M., 1889, a.g.e., s. 372.; Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 31; Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.63-288; Bağana-Gönnert, H., 1986, a.g.e., s. 274.

³⁰⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.63-288.

höyük ve çevresi Hatice Gönnet-Bağana, tarafından detaylı olarak incelenmiştir³⁰⁸. Son olarak 2004 yılında TAY ekibi tarafından son durumu belgelenmiştir³⁰⁹.

1.36. Döğer Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 24_c2, Koordinatlar; **Enlem:** 274458; **Boylam:** 4334828; **Rakım:** 1125 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Döğer kasabasının yaklaşık 500 metre kuzeyinde, Büyükan yolu ile Kirembe yolu arasında bulunmaktadır. Küçük bir höyüktür. Üzerinde kaçak kazı çukurlarına rastlanılmakta, etrafı boş ve tarla nitelikli örendir. Döğer beldesinde tespit edilen tek höyüktür. Etrafı boş ve kısmen iyi korunmuştur (**Levha 13 b**).

Topografik Yapı: Höyüğün etrafı boş ve tarla nitelikli arazilerle çevrilmiştir. Höyük çevresinde herhangi bir yükseltiye rastlanılmamaktadır.

Boyutları: **Çap:** 50 m. **Yükseklik:** 4–5 m³¹⁰.

Dönem: İTÇ ve Demir Çağları³¹¹.

Buluntular: İTÇ ve Demir çağları arası boyalı/boyasız seramik buluntular ve duvar kalıntılarına rastlanmaktadır³¹².

³⁰⁸ Bağana-Gönnet, H., 1986, **a.g.e.**, s. 274.

³⁰⁹ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=418&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=418&html=ages_detail_t.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 03.09.2007)

³¹⁰ <http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=9> (Erişim Tarihi: 03.09.2007)

³¹¹ <http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=9> (Erişim Tarihi: 03.09.2007)

³¹² <http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=9> (Erişim Tarihi: 03.09.2007)

1.37. Malatça Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J 24_c1, Koordinatlar; **Enlem:** 270234; **Boylam:** 4342807; **Rakım:** 1116 m.

Kütahya il merkezinin 40 km. kadar güneydoğusunda, Malatça köyünün hemen batısında yer almaktadır³¹³. Afyonkarahisar ili Ablak ve Beyköy köylerinin kuzeyindedir. Antik dönemdeki ismi Meiros'dur³¹⁴.

Topografik Yapı: Dört bir tarafı engebeli fakat yükseltilerin fazla olmadığı bir coğrafya üzerinde yer almaktadır. Tarım yapmaya müsait arazilerle çevrelenmiştir. 380 m. batısından Değirmenözü deresi akmaktadır.

Boyutları: Çap: 250 m.

Yükseklik: 11,5 m.

Dönem: İTÇ II, III ve M.Ö. II. Binyıl, Klasik Dönem³¹⁵.

Buluntular: Yüzeyde yoğun şekilde Klasik Dönem malzemesi bulunmaktadır. Batı yamaçta İTÇ II ve özellikle İTÇ III malzemesi bulunmaktadır. Keramiğin yanı sıra çok miktarda çakmak taşı dilgi bıçaklar ele geçmiştir³¹⁶.

Araştırma Tarihçesi: 1946'dan 1958 yılına kadar C.H.E. Haspels tarafından aralıklarla yapılan yüzey araştırmaları kapsamında literatüre kazandırılmıştır³¹⁷. Turan Efe tarafından 1992 yılında yüzey araştırmaları kapsamında höyük tekrar araştırılmıştır. Toplanan çanak -çömlek parçalarından höyük'ün dönemsel özellikleri

³¹³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e. 288.

³¹⁴ Talbert, a.g.e., s.961.

³¹⁵ Turan, Efe, "1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", AST, XI, 1994, s. 575, res. 11, 94 no'lu Yerleşme.

³¹⁶ Efe, T., 1994, a.g.e. s. 575, res. 11, 94 no'lu Yerleşme.

³¹⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 68-72-145-288.

detaylı olarak incelenmiştir³¹⁸. Son olarak 2004 yılında TAY ekibi tarafından yayınlar vasıtasıyla incelenmiş, fakat gidilmemiştir³¹⁹.

1.38. Akçakaya Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ24_c3. Koordinatlar; **Enlem:** 281792; **Boylam:** 4386079; **Rakım:** 932 m.

Eskişehir'in yaklaşık 17 km. güneybatısında, Akçakaya köyünün 400 m. Güneybatısında, Eskişehir-Akçakaya yolunun solunda yola yaklaşık 25 m. Mesafede yer almaktadır³²⁰ (**Levha 14 a**).

Topografik Yapı: Höyüğün hemen kuzeyinden ve batısından Araplaryurt deresi akılmaktadır. Günümüzde aktif olmayan bu dere muhtemel höyüğün kullanımda olduğu dönemlerde aktif durumdaydı. Höyük oldukça tahrip edilmiş özellikle üst kısmı, doğu ve batı etekleri tarla olarak kullanıldığı için düzleşmiştir.

Boyutları: Çap: 110 m.

Yükseklik: 10 m.

Dönem: İTÇ, M.Ö. II. binyıl, Geç Roma³²¹.

Buluntular: İTÇ, M.Ö. II. Binyıl, Geç Roma dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları, pişmiş topraktan muz biçimli ağırlık ve bir adet keramik ağırşak bulunmuştur³²².

³¹⁸ Efe, T., 1994, **a.g.e.** s. 575, res. 11, 94 no'lu Yerleşme.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, **a.g.e.**, "Malatça".

³¹⁹ [http://www.tayproject.org/TAYages.fln\\$Retrieve?CagNo=2159&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fln$Retrieve?CagNo=2159&html=ages_detail_t.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 14.10.2007).

³²⁰ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., a, 2005, **a.g.e.**, s.286, res. 4.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., b, 2005, **a.g.e.**, s.103, res. 7

³²¹ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., a, 2005, **a.g.e.**, s.286, res. 4.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., b, 2005, **a.g.e.**, s.103, res. 7.

³²² Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004, **a.g.e.**, s.103, res. 7; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005, **a.g.e.**, s.286, res. 4.

Araştırma Tarihçesi: Höyük, 2003 yılında Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri yüzey araştırmalarında tespit edilerek literatüre kazandırılmıştır³²³.

1.39. Kocakaya Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 24_c2. **Enlem:** 279824; **Boylam:** 4393421; **Rakım:** 876 m.

Eskişehir ili, merkez ilçe köylerinden Karaalan köyü Sınırları içindedir. Keskaya'nın 1000 m. doğusunda ve Eskişehir'in 14 km. güneybatısındadır³²⁴.

Topografik Yapı: Kayalık bir alanının üstünde yer almaktadır. Etrafında yoğun ağaçlıklar bulunmamaktadır.

Boyutları: Çap: 55 m.

Yükseklik: 5 m.

Dönem: Kalkolitik, İTÇ II, III³²⁵.

Buluntular: Kalkolitik, İTÇ II, III dönemlerine tarihlenen çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir³²⁶.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında Kocakaya Höyük tespit edilmiştir. Toplanan çanak –çömlek parçalarından höyük'ün dönemsel özellikleri detaylı olarak incelenmiştir³²⁷.

³²³ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005, a.g.e., s.286, res. 4.

³²⁴ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 108 no'lu Yerleşme, res. 1.

³²⁵ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 108 no'lu Yerleşme, res. 1.

³²⁶ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 108 no'lu Yerleşme, res. 1.

³²⁷ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 108 no'lu Yerleşme, res. 1.

1.40. İtburnu Höyük (Harita 9)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 24_c2. **Enlem:** 281170; **Boylam:** 4401171; **Rakım:** 883 m.

Eskişehir ili merkez ilçe köylerinden Karacaşehir köyü sınırları içinde yer almaktadır (Levha 14 b).

Topografik Yapı: Hemen güneyindeki derin vadi içinden Kışlacık Deresine akan küçük bir dere akmaktadır.

Boyutları: Çap: 120 m.

Yükseklik: 4 m.

Dönem: İTÇ II³²⁸.

Buluntular: İTÇ II dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları bulunmuştur. Yüzey yoğun bir şekilde taşlarla kaplıdır. Bu durum buradaki mimarinin taşlarla yapıldığı izlenimin uyandırmaktadır. Höyüğün hemen kuzeydoğusundaki düzlükte, bir kısmı soyulmuş sandık mezarlar bulunmaktadır. Höyük üzerinde tahribat çukurları saptanmıştır³²⁹.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında höyük tespit edilmiştir. Toplanan çanak-çömlek parçalarından höyük'ün dönemsel özellikleri detaylı olarak incelenmiştir³³⁰.

³²⁸ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 107 no'lu Yerleşme.

³²⁹ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 107 no'lu Yerleşme.

³³⁰ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 107 no'lu Yerleşme.

2. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE BULUNAN DÜZ YERLEŞMELER

(Tablo 3; Harita 10)

2.1. Berberini (Tablo 3; Harita 10)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_d1, **Enlem:** 292377; **Boylam:** 4345609; **Rakım:** 1060 m.

Eskişehir İl merkezinin güneydoğusunda, Seyitgazi ilçesi'nin güney-güneybatısında, Kümbet köy'ünün kuş uçuşu 2,5 km kadar kuzeybatısında yer almaktadır (**Levha 15 a**). Kayalığın güney tarafında da mikrolit özelliğe sahip bulguların oluşu, kayalığın önünde bir düz yerleşmenin varlığını kanıtlamaktadır. Olasılıkla bu yerleşmeye ait dolgu, rampa yapmak için tamamen yok edilmiştir.

Topografik Yapı: Kümbet vadisinin güneyini sınırlayan kayalıkların üzerindedir.

Dönem: Geç Kalkolitik³³¹.

Buluntular: Kayaya oyularak yapılan kiliseye girilebilmek için, yakındaki bir yerden getirilen toprak içinde, Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçaları, çakmaktaşı dilgi çekirdekleri ve aletleri bulunmuştur. Koyu renkli olan parçaların bazılarında beyaz boya ile yapılmış bezeme vardır³³².

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak C.H.E. Haspels tarafından incelenen Berberini düz yerleşmesine³³³ 1995 yılında Turan Efe tekrar giderek detaylı olarak araştırmıştır³³⁴. 2002 yılında ise TAY ekibi tarafından son durumu belgelenmiştir³³⁵.

³³¹ Efe, T., 1997, **a.g.e.** s. 218, res. 1, 216 no'lu Yerleşme, res, 8.

³³² Efe, T., 1997, **a.g.e.** s. 218, res, 8, res. 1, 216 no'lu Yerleşme, res, 8.

³³³ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 285 vd., fig. 460.

³³⁴ Efe, T., 1997, **a.g.e.**, s. 218, res. 1, 216 no'lu Yerleşme, res, 8.

³³⁵ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=404&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=404&html=ages_detail_t.html&layout=web)

2.2. Kayabaşı-İnli (Tablo 3; Harita 10)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J24_a2, **Enlem:** 260598; **Boylam:** 4372985; **Rakım:** 1095 m.

Kütahya ili, merkez ilçeye bağlı İnli köy'ünün kuş uçuşu 210 m. güneyinde yer alan Kayabaşı-İnli, kayalıkların üzerinde yer alan düz yerleşmedir (**Levha 15 b**).

Topografik Yapı: Kayabaşı-İnli kayalık bir alanın üzerindedir. Batısından Kızılçokur deresi geçmekte ve bu dere etrafında tarlalar bulunmaktadır.

Dönem: Erken Kalkolitik, İTÇ, M.Ö II. binyıl³³⁶.

Buluntular: Yüzey araştırmaları neticesinde toplanan çanak-çömlek parçaları³³⁷.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak C.H.E. Haspels tarafından saptanmıştır³³⁸. 1988–89 yılları arasında Turan Efe, bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmaları neticesinde tekrar incelemiştir³³⁹. Son durumu 2004 yılında TAY ekibi tarafından belgelenmiştir³⁴⁰.

2.3. Asmainler (Tablo 3; Harita 10)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J24_a2, **Enlem:** 261117; **Boylam:** 4373139; **Rakım:** 1100 m.

³³⁶ Efe, T., 1990, a.g.e. s. 408, res. 1, 12 no'lu Yerleşme.

³³⁷ Efe, T., 1990, a.g.e. s. 408, , res. 1, 12 no'lu Yerleşme.

³³⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 286 vd.

³³⁹ Efe, T., 1990, a.g.e. s. 408, , res. 1, 12 no'lu Yerleşme, ; Efe, T., 1991, a.g.e. s. 165.

³⁴⁰ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1734&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1734&html=ages_detail_t.html&layout=web)

Kütahya ili, Merkeze bağlı İnli köy'ünün kuş uçuşu 1 km. güneydoğusunda yer alan Asmainler kayalıklarının üzerinde yer alan düz yerleşmedir (**Levha 16 a**).

Topografik Yapı: Asmainler, kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda yaklaşık olarak 700 m. uzunluğa sahip sarp bir kayalık alandır. Kayalık alanın doğusundan Değirmen Dere akmaktadır. Asmainlerin kuzeybatısından başlayarak güney doğusuna kadar uzanan Çobankırdığı sıra yükseltisi, doğusunda çam-meşe ağaçlarıyla kaplı diğer bir yükselti ile çevrelenmiştir.

Dönem: Erken Kalkolitik³⁴¹.

Buluntular: Yüzey araştırmaları neticesinde toplanan çanak-çömlek parçaları³⁴².

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak C.H.E. Haspels tarafından saptanmıştır³⁴³.

Turan Efe 1988–89 yılları arasında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında üzerinden malzeme toplayarak tarihlendirmesini yapmıştır³⁴⁴. 2004 yılında TAY ekibi tarafından incelenerek son durumu belgelenmiştir³⁴⁵.

2.4. Gökçekısıık (Harita 10)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 24_c2. **Enlem:** 276762; **Boylam:** 4392746; **Rakım:** 862 m.

³⁴¹ Efe, T., 1990, **a.g.e.** s. 408, res. 1, 11 no'lu Yerleşme.

³⁴² Efe, T., 1990, **a.g.e.** s. 408, res. 1, 11 no'lu Yerleşme.

³⁴³ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 286, fig. 389.

³⁴⁴ Efe, T., 1990, **a.g.e.** s. 408, res. 1, 11 no'lu Yerleşme; T. Efe, "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **Anadolu Araştırmaları**, Sayı: XII, (Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990), s. 12.; Efe, T., 1991, **a.g.e.** s. 165, res. 1, 11 no'lu Yerleşme.

³⁴⁵ [http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=210&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=210&html=masterdetail.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 02.09.2007).

Eskişehir ili, merkez ilçe köylerinden Gökçekısık köyü sınırları içinde yer almaktadır. Eskişehir'in yaklaşık 20 km. güneybatısında, Gökçekısık köy'ünün kuzeyindeki kayalık plato üzerinde yer almaktadır³⁴⁶ (**Levha 16 b**).

Topografik Yapı: Ziyaret mevkii olarak adlandırılan Gökçekısık yerleşmesi, kayalık plato üzerine kurulmuş yerleşmenin, batısından başlayarak güneyi ve doğusundan kayalık yerleşmenin etrafından kavis çizerek akmaktadır. Yerleşmenin kuzeyi ve kuzeybatısı en yüksek noktası 923 m. olan ve meşe ağaçlarıyla kaplanmış ormanlık alanlar bulunmaktadır.

Dönem: M.Ö. II. Binyıl, Phryg, Hellenistik, Roma³⁴⁷.

Buluntular: Kayalık yerleşme üzerinde çok sayıda Phryg gri seramiğinin yanı sıra, terracotta, düz ve kapama kiremidi parçaları ile ağırşaklar bulunmuştur³⁴⁸.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak kaya yerleşmesi C.H.E. Haspels tarafından incelenmiştir³⁴⁹. Daha sonra Taciser Sivas tarafından bölgede yürütmüş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında incelenmiş ve son durumu belgelenmiştir³⁵⁰.

2.5. Kes Kaya (Çatalkaya) (Harita 10)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 24_c2. **Enlem:** 279334; **Boylam:** 4393114; **Rakım:** 878 m.

Eskişehir ili, merkez ilçe köylerinden Karaalan köyü sınırları içinde yer almaktadır.

³⁴⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 35, fig. 236; Tüfekçi Sivas T., Sivas Hakan "2002 Yılı Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar illeri Yüzey Araştırması", AST, Sayı:21, Cilt:2, (Ankara, 2004), s. 156, res. 1.

³⁴⁷ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, a.g.e., s. 6.

³⁴⁸ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004, a.g.e., s. 156, res.1. ; Mimari Terracotta ile ilgili bkz.; T. Tüfekçi, Sivas, "Frig Mimari Terracottaları ve Eskişehir Çevresinden Yeni Örnekler", II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayını, Eskişehir, 2002), s.152 vd.

³⁴⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 71, fig. 236.

³⁵⁰ Sivas, T., 2004, a.g.e., s. 156, res. 1.

Gökçekısıık köyü'nün kuş uçuşu 7000 m. doğusunda bulunan Kes Kaya, Karalan köy'ünün 2000 m. kuzeybatısında bulunmakta ve Çatal Kaya adıyla da anılmaktadır (**Levha 17 a-b**).

Topografik Yapı: Kayalık bir alanda yer alan yerleşme etrafı kayalıklarla çevrilidir ve yerleşme etrafında kısıtlı tarım arazisi bulunmaktadır. Kayalık alana en yakın su kaynağı 1650 m. batısındaki porsuk çaydır. Günümüzde porsuk çayından ayrılarak gelen (260 m. kuzeydoğusunda) dere bulunmakta, fakat sadece yağışlı mevsimlerde aktif hale gelmektedir. Büyük bir olasılıkla antik dönemlerde bu dere yıl boyu akmaktaydı. Su kaynakları, tarım arazileri göz önünde bulundurulduğunda yerleşim için ideal bir yer olmadığı kanısı doğmaktadır. Ormanlık alan bakımından kısıtlı, kayalık bir arazide yer almaktadır. Kes Kaya'nın 1200 m. doğusu ve 800 m. kuzeyinde işletilen iki ayrı taş ocağı, hem anıta hem de bölgenin doğal güzelliğine büyük ölçüde zarar vermektedir.

Dönem: Geç Kalkolitik, Phryg³⁵¹.

Buluntular: Alanda yapılan yüzey araştırmalarında, Neolitik Devir (?), Geç Kalkolitik başları, Geç Kalkolitik sonları malzemeleri toplanmış, ayrıca Kes Kaya olarak bilinen dikilitaş Phryg'lere ait olduğu saptanmıştır³⁵².

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak C.H.E. Haspels tarafından incelenen kaya yerleşmesini³⁵³ 1988–1989 yılları arasında Turan Efe başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında, yüzeyden çanak-çömlek parçaları toplanarak tarihlendirilmiştir³⁵⁴. 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenen³⁵⁵ Kes Kaya, aynı yıl

³⁵¹ Efe, T., 1990,**a.g.e.**, s.409, res. 1, 15 no'lu Yerleşme, res. 17; Efe, T., 1991,**a.g.e.**, s.165, res. 1, 15 no'lu Yerleşme, res. 5.

³⁵² Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 71, fig. 244, 506 A.; T. Efe, "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **AST**, Sayı: VII., (Antalya, 1990), s.409. ; T. Efe, "1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **AST**, Sayı: VIII., (Ankara, 1991), s.165, Res. 5, 6 ; Sivas, 2004, **a.g.e.**, s. 156.; Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kes Kaya".

³⁵³ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 71.

³⁵⁴ Efe, T., 1990,**a.g.e.**, s.409, res. 1, 15 no'lu Yerleşme, res. 17; Efe, T., 1991,**a.g.e.**, s.165, res. 1, 15 no'lu Yerleşme, res. 5.

³⁵⁵ Harmankaya, S.-Erdoğan, B.,2002 b, **a.g.e.**, "Kes Kaya".

içinde Taciser Sivas tarafından bölgede yürütmüş olduğu yüzey araştırmalarında incelenmiş ve son durumu belgelenmiştir³⁵⁶.

2.6. Orman Fidanlığı (Harita 10)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 24_c2. **Enlem:** 279267; **Boylam:** 4402450; **Rakım:** 820 m.

Eskişehir il merkezinin 5–6 km kadar güneybatısında, Eskişehir Belediyesi'ne bağlı Orman Fidanlığı'nın bulunduğu yerdedir. Yerleşme yeri ile 140 m ötesindeki Porsuk Nehri arasından, Eskişehir-Kütahya karayolu geçmektedir (**Levha 18 a- b**).

Topografik Yapı: Yerleşme, Yukarı Porsuk Vadisi'ni kuzeyden sınırlayan ve Karabayırlar adı verilen alçak tepelerin vadiye bakan yamacında, sivri bir kayalığın batı ve güney eteğindedir. Yerleşme dolgusu, yukardan erozyon ve akıntılarla akarak gelen, güney kesiminde 8–10 m kalınlığa ulaşan, içinde hiçbir kalıntı bulunmayan üst dolgu tarafından kapatılmıştır. Yukarı Porsuk Vadisi'nin Eskişehir Ovası'na birleştiği yerdedir. Yakın çevresi çok verimli tarlalarla kaplıdır. Çevresinde su kaynağının var olup olmadığı bildirilmemektedir. Burada, yerleşmenin olduğu sıralarda, Porsuk Çayı çok yakından akmış olabilir³⁵⁷.

Dönem: Geç Kalkolitik³⁵⁸.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak 1988 yılında, T. Efe tarafından saptanan yerleşme yerinin bulunduğu yerde, üst dolgunun ve kısmen de kültür birikintisinin, toprak

³⁵⁶ T. Tüfekçi Sivas.-H. Sivas, “Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri Yüzey araştırması Arkeolojik Envanter Raporu”, **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Türkiye Bilimler Akademisi, (İstanbul, 2003), s. 6, Sivas, T., 2004, a.g.e., s. 156.

³⁵⁷ Harmanakaya, S.-Erdoğan, B., 2002 b, a.g.e., “Orman Fidanlığı”.

³⁵⁸ T. Efe, “Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İlleri Yüzey Araştırmaları Ve Orman Fidanlığı Kurtarma Kazıları”, **Türkiye Arkeolojisi Ve İstanbul Üniversitesi**, (Editör: Oktay Belli), (Ankara, 2000), s.108; “The Settlement, Its Architecture and Pottery”, **The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia**, Editor: Turan Efe, Task, (İstanbul, 2001), s. 68.

çekmek amacıyla taşınması, yerleşmenin tahribatına yol açmıştır³⁵⁹. Bu tahribatın uyarılara rağmen devam etmesi üzerine, Eskişehir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, T. Efe'nin bilimsel danışmanlığı altında, 1992–94 yılları arasında, üç dönem kazılmıştır. Yapılan bu kazı çalışmaları bir kitap altında 2001 yılında bilim dünyasına ayrıntılı olarak tanıtılmıştır³⁶⁰.

3. DAĞLIK PHRYGİA BÖLGESİNDE BULUNAN KALELER (Tablo 4; Harita 11)

Dağlık Phrygia bölgesinde yer alan kaleler, ulaşılması güç yüksek bölgelerde, vadilerin giriş –çıkışlarını kontrol edebilecek yerlerde ve plato kenarlarında yer almakta, çevresinde bulunan tarım ve ormanlık arazilere yakınlıklarıyla dikkat çekmektedir. Stratejik konumları nedeniyle hemen hepsinin savunulması kolay, yollara hâkimiyeti nedeniyle yol güzergâhlarını kalelerden rahatlıkla kontrol edilebileceği gözlemlenmektedir.

Kalelerde ana kayanın işlenmesiyle oluşturulan mekânlar, silolar, sarnıçlar, merdivenlerle birbirlerine bağlanan mekânlar bulunmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra bazı kalelerde dinsel törenler için yapılmış niş ve altınlar³⁶¹ yer almakta, bazılarında ise kayalara oyulmuş oda mezarlar bulunmaktadır.

³⁵⁹ Efe, T., 1990, *a.g.e.* s. 409 vd., res. 19,20; Efe, T., 1991, *a.g.e.* s. 166, res. 7,8.

³⁶⁰ Efe, T., 1990, *a.g.e.* s. 1 vdd.

³⁶¹ Kütahya ili, merkez köylerinden Fındık Asar Kale'nin güney girişinin solundaki yamaçta bir adet basamaklı altar yer almaktadır. Altar için bkz.; Tüfekçi Sivas, T., 1999, *a.g.e.*, s.172, lev.154 a-b, lev. 155; Berndt Ersöz, *a.g.e.*, Kat. No: 48, res. 50.

3.1. Doğanlı Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri

3.1.1. Doğanlı Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 301306; **Boylam:** 4344787; **Rakım:** 1278 m.

Eskişehir ili Seyitgazi ilçesine bağlı Çukurca köyü'nün 1,5 km. kuzey batısında yer alan Doğanlı Kale, Phrygler döneminde yapılmış, Roma ve Bizans dönemlerinde de kullanılmıştır³⁶². Bu kalenin üst kısmındaki kaya parçası “doğan”a benzetildiğinden ötürü de Doğanlı Kale ismi ile tanınmıştır (**Levha 19a-b**).

Topografik Yapı: Vadiye hâkim olan bu kale yedi kattan oluşmuş, Roma ve Bizans döneminde buraya yeraltı geçitleri ile mezarlar eklenmiştir. Bu nedenle de bu kale aynı zamanda bir kaya mezarı olarak da kullanılmıştır. Kale içerisinde katları birbirinden ayıran merdivenler ve kayaların oyulması ile meydana getirilen odalar bulunmaktadır³⁶³. Kalenin batısı ve kuzeyini sınırlayan doğanlı deresi geçmektedir³⁶⁴.

Dönem: Phryg, Roma³⁶⁵.

Mimari: Kayaya oyulmuş odaların bulunduğu bir Bizans kalesi olmakla birlikte, yüzeyden bulunan çanak-çömlek parçaları nedeniyle bir Phryg kale yerleşimi olduğu söylenebilir³⁶⁶ (**Levha 19 b**).

Araştırma Tarihçesi: 1800 tarihinde William Martin Leake'nin Seyitgazi ilçesinden Doğanlı Vadisi'ne doğru yaptığı araştırma gezisi esnasında ilk kez literatüre kazandırılmıştır. Leake, Doğanlı vadisini ilk kez gördüğünde, “...Bir saat kadar ormanda

³⁶² Belke-Mersich, a.g.e., s. 72-236.

³⁶³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.48, fig. 92, fig. 405-415.

³⁶⁴ Belke-Mersich, a.g.e., s. 236.

³⁶⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 48, 114, fig. 92, fig. 405-415.

³⁶⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 48, fig. 92, fig. 405-415.

yürüdükten sonra çok güzel bir vadiye geldik. Sola döndüğümüzde, bunun bir mil (1609 m.) uzunluğunda, çeyrek mil (402,25 m.) genişliğinde küçük bir vadi olduğunu keşfediyoruz. Vadide, topraktan yükselen ve bize kale veya kule kalıntısını anımsatan taş yükselti görüyoruz” diye bahsederek topografyası ile ilgili bilgi vermiştir³⁶⁷. 1834 yılında ünlü gezgin, aynı zamanda mimar- arkeolog olan Charles Texier vadiyi ziyaret ederek Doğanlı vadisinin ismi üzerine yorumlamalar yapmıştır³⁶⁸. 1837 yılında, İngiliz John R. Steuart Doğanlı Vadisi’nin gravürünü yapmış fakat kale ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir³⁶⁹. 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla Dağlık Phrygia bölgesinde araştırma yapan C.H.E Haspels, bu süreçte Doğanlı Kalesini inceleyerek dönemleri üzerinde yorumlamalar yapmıştır³⁷⁰.

3.1.2. Deve Boynu (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 300362; **Boylam:** 4345761; **Rakım:** 1293 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı Çukurca köy’ünün 1500 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Yerleşmenin yer aldığı platoya kuzeydoğu köşedeki ana kayaya oyulan dar bir merdiven ile ulaşılır. Plato üzerinde kayaya oyulmuş odalara ait temel kalıntıları vardır. Kayalığın kuzeybatı yamacında iki adet Phryg kaya mezarı bulunmaktadır³⁷¹.

Kale yerleşmesi Phryg ve Roma dönemine tarihlenmektedir (**Levha 20 a**).

Topografik Yapı: Elmalı Tepe’nin doğu ucunda, Doğanlı Kale’nin kuzeybatısında yer almaktadır. Doğanlı vadisinin girişinde, vadiye hâkim bir karakol görünümündedir.

³⁶⁷ Leake, a.g.e., s.22.; Radet, a.g.e., s. 453.

³⁶⁸ “... bu isim yakınında yine mezarlar oyulmuş büyük kayalar bulunan özel bir yere verilmiştir.” diye Doğanlı Vadisi isminden bahsederken muhtemelen Doğanlı Kale’yi tarif etmektedir.; Texier, a.g.e., s.352.

³⁶⁹ Steuart, J.R., 1842, a.g.e.

http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?parent_id=341395&word=

³⁷⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 48, 114, fig. 92, fig. 405–415.

³⁷¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34-48, fig. 91.

Dönem: Phryg ve Roma³⁷².

Mimari: Phryg yerleşiminin izlerine sahip olan, yüksek ve üzeri düz bir kaledir. Kuzeydoğu köşeye giden ana kayaya oyulmuş merdivenler bulunmaktadır. Kuzey batıya bakan kayalığın alt kısmında iki oda mezar Phryg dönemine tarihlenmektedir³⁷³.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E Haspels tarafından saptanarak literatüre kazandırılmıştır³⁷⁴.

3.2. Yazılıkaya Vadinde Bulunan Phryg Kaleleri (Harita 11, 12)

3.2.1. Akpara Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 302838; **Boylam:** 4344903, **Rakım:** 1402 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı Çukurca köy'ünün kuş uçuşu 750 m. güneydoğusunda yer almaktadır (**Levha 21 a**).

Topografik Yapı: Doğanlı vadisinin doğusunda yer alan Akpara Kale, dörtlü bir grup oluşturan kalelerin (Pişmiş Kale, Kocabaş Kale, Gökgöz Kale) kuzey batısındaki son kaledir. Kalenin kuş uçuşu 350 m. doğusunda Akpara deresi, güneydoğusundaki platoda diğer kaleler sıralanmaktadır. Kalenin savunma amaçlı olarak kullanıldığına dair fazla bir bulgu olmamasına karşın³⁷⁵ Yazılıkaya vadisi'ne girişi-çıkışı kontrol altında tuttuğundan önemli bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Kalenin batısında yüksek

³⁷² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34-48, fig. 91.

³⁷³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 48, , fig. 91.

³⁷⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 33-48, , fig. 91.

³⁷⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.46-48, fig. 59.

kayaların yer aldığı platolar bulunmaktadır. Bu platolar çam ve meşe ağaçlarıyla kaplıdır.

Dönem: Phryg³⁷⁶.

Mimari: Kale kuzeyden güneye daha sonra güneydoğuya doğru devam eden dikey geniş kayalardan oluşmuştur. Uzun batı kenarda Çukurca Köyünden görünen kale, güneydoğuya doğru daralmaktadır. Bu alanda kaleye giriş kapısı yer almaktadır. Anıtsal kapı geniş ve dikkatlice kesilmiş taşlardan yapılmıştır. Kapıya giden kayalıkta sekiz basamak korunmuştur. Kapının yakınında platonun orta kesiminde kayadan dörtgen planda bir oda vardır ve bu oda tavan kısmı dışında korunmuştur. Bu oda bir ambar ya da geniş bir silo olmalıdır³⁷⁷ (**Levha 21 b**).

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından saptanarak literatüre kazandırılmıştır³⁷⁸. Daha sonra M. Belke tarafından incelenmiştir³⁷⁹. 1980'li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından tekrar çalışılmıştır³⁸⁰.

3.2.2. Pişmiş Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 303843; **Boylam:** 4343347, **Rakım:** 1400 m.

Eskişehir ili, Han ilçesi, Yazılıkaya köyü sınırları içinde yer alan Yazılıkaya vadisinde bulunmaktadır.

Savunma amaçlı kaleler arasında Pişmiş Kale, üzerindeki arkeolojik eserler bakımından önem arz eder. Yazılıkaya'nın 1500 m. kadar kuzey-doğusundadır. Yazılıkaya vadisi'ne

³⁷⁶ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 46-48, fig. 59.

³⁷⁷ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 46-48, fig. 59.

³⁷⁸ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 46-48, fig. 59.

³⁷⁹ Belke-Mersich, **a.g.e.**, s. 258.

³⁸⁰ Francovich, **a.g.e.**, s. 116 vd.

hâkim bir noktadadır³⁸¹. Pişmiş Kaleden, W.M. Leake bahsetmiş ancak, konumunu belirtmemiştir (**Levha 22 a, 2**)³⁸².

Topografik Yapı: "Kral Yolu" üzerinde bir sınır karakolu³⁸³. Pişmiş Kale'den kuş uçuşu 1350 m. kuzeydoğuda Akpara Kale, 470 m. güneyde Gökgöz Kale, 950 m. güneydoğuda, Kocabaş Kale, 1250 m. batıda Areyastis Anıtı yer almaktadır.

Kaleye, kayaya oyulmuş merdivenlerle çıkılmaktadır. En tepede Midas Kenti'nde olduğu gibi iki kademeli bir akropol bulunur. Kalenin etrafı doğal kayaların oyulması ile elde edilen bir duvarla çevrilmiş, içinde kayaya oyulmuş odalar bulunmaktadır. Bunların bir bölümü erzak deposu olarak kullanılmış olabilir³⁸⁴. İçlerinde bulunmuş olan yanık buğdaylardan bu anlaşılmaktadır. İçleri sıvalı odalar ise su deposu olabilir. Bu kalenin bir zamanlar bir yangın geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle de adı Pişmiş Kale olarak anılmaktadır.

Dönem: Phryg³⁸⁵.

Mimari: Kale'nin üzerinde kenarları boyunca sıralanmış yoğun kayalıklar, bir kale duvarı gibi rol oynamaktadır. Kalenin şekli köşeli aynı zamanda düzensizdir. Bununla birlikte, kuzeydoğuda birinden diğer kenara geçiş bulunmaktadır. Kapının dışında, doğuda yarım yuvarlak bir kayanın dışında küçük bir ileri karakola benzeyen bir geçit yer almaktadır³⁸⁶.

³⁸¹ Texier, a.g.e., s. 357.

³⁸² C. Kinay, "Phrygiaka; Phryg Arkeolojisi Üzerine Yeni Araştırmalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:II, Sayı: 1, (Ankara, 1943), s. 87.; Leake, Türkler tarafından Pişmiş kale olarak adlandırılan Kale'nin isminden bahsetmiş fakat kale hakkında detaylı bir bilgi vermemiştir. Leake, W.M., 1824, s.24.; Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 40-45, fig. 60-76, 494, D, 507, 6-508, 4.

³⁸³ H., Çambel, "Pişmiş Kale Kazısı", Türk Tarih Kongresi, Sayı:III, TTK Basımevi, Ankara, 1948, s. 586 vd.

³⁸⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.44, fig. 60-76, 494, D, 507, 6, 508, 4; D.Berndt, **Midasstadt In Phrygien Eine Sagenumwobene Statte im Anatolischen Hochland**, (Philip von Zabern, Mainz,2002), s. 65.

³⁸⁵ Belke-Mersich, a.g.e., s. 416.

³⁸⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.41, fig. 60-76, 494, D, 507, 6, 508, 4.

Giriş boyunca uzanan işlenmiş blok taş, lento ya da kapı eşiği olabilir. Kapının iç kısmında, platonun üst kısmına doğru kayadan yapılmış 6 basamak bulunmakta ve bu basamaklar günümüze oldukça aşınmış olarak gelmiştir³⁸⁷.

Pişmiş Kale'nin ikinci Phryg kapısı iki kule ile yan taraftadır. Batı kule "Bölüm E", daha yüksektir. Bu kulenin basit bölümü, tümü doğal kayadır. Kale platosundan küçük bir merdivenle kulenin platformuna çıkılır. Giriş batı kenardadır ve kapı geçidi ile sağlanır. Doğu Kule "Bölüm C" daha geniştir. 4 basamakla platodan ulaşılır. Kayada bir geçitle devam edilir. Güneye doğru ve kale kapısının dışında bir Phryg nişi yer almakta ve yüksek kente girişi korumaktadır³⁸⁸.

Kuzey kenardaki platonun kenarı boyunca dikey kayalıklar sıralanır, kapıdan batı köşeye "Bölüm J", Phrygler tarafından oluşturulan bir koruma, savunma sistemi vardır. Dıştan bakıldığında çok uzun ve dikeydir. Düzenli, düz olan bu duvar, gerçek bir kale duvarı gibidir. Üçüncü Phryg duvarı daha aşağı seviyede güneye doğru uzanır.

"Bölüm B"de kayaya oyulmuş gizli merdivenler bulunmaktadır. Bu merdivenlerin üzeri kemerli bir tonozla örtülüdür. Kalenin batısında, platonun kenarında, "Bölüm G", sağlam kayalardan yapılmış birkaç oda bulunmaktadır³⁸⁹ (**Levha 22 b**).

Araştırma Tarihçesi: İlk kez 1800 yılında William Martin Leake tarafından, Küçük Asya'da bir tur adlı kitabında kalenin isminden bahsetmiştir³⁹⁰. 1834 yılında mimar – arkeolog Charles Texier kaleye çıkarak incelemelerde bulunmuştur³⁹¹. 1861 yılında Georges Perrot ve Charles Chipiez tarafından Midas vadisinde yaptıkları araştırmalar kapsamında incelenmiştir³⁹². 1893 yılında M. Georges Radet tarafından gezilerek çizilmiş ve 1/250000'lik harita oluşturarak üzerine işaretlenmiştir³⁹³. Kalede 1939 yılında Albert Gabriel yapılan bir deneme sondajı açılarak kullanım evreleri

³⁸⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.41, fig. 60-76, 494, D, 507, 6, 508, 4.

³⁸⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.43, fig. 60-76, 494, D, 507, 6, 508, 4.

³⁸⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.43, fig. 60-76, 494, D, 507, 6, 508, 4.

³⁹⁰ Leake, a.g.e., s.24.

³⁹¹ Texier, a.g.e., s. 357.

³⁹² G. Perrot- C. Chipiez, *Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia*, (Longwood Pres, Boston, 1977), s. 155 vd., fig: 113.

³⁹³ M.Georges, Radet, *En Phrygie Rapport Sur Ume Mission Scientifique*, (Paris, 1893), s. 36.

incelenmiştir³⁹⁴. C.H. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenerek mimari yapısı ortaya çıkartılmıştır³⁹⁵. 1980’li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir³⁹⁶.

3.2.3. Gökgöz Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 303659; **Boylam:** 4343898; **Rakım:** 1349 m.

Eskişehir ili, Han ilçesine bağlı Yazılıkaya köy’ünün 1500 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır (**Levha 22 a, 3**).

Topografik Yapı: Kalenin 850 m. kuzeydoğusundan Gökgöz deresi, 1200 m. kuzeybatısında Akpara Kale bulunmaktadır. Yüksek bir tepe üzerine yerleştirilmiş ince uzun bir gemi görünümünde, küçük bir kaledir. Kalenin savunma amaçlı yapıldığına dair fazla bir buluntu yoktur. Bu küçük kalenin, Pişmiş Kale’nin bir parçası olarak yapıldığı düşünülebilir.

Kale girişi Midas Vadisi’ne bakan geniş batı duvarı tarafındadır. Kalenin girişi, çevresindeki kayalar oyularak, büyük bir dikdörtgen boşluk haline getirilmiştir.³⁹⁷

Dönem: Phryg³⁹⁸.

Mimari: Dar bir gemiye benzeyen kale düz bir alanda yer alır. Bu küçük kale, Pişmiş Kale için ileri karakol rolü oynamış olmalıdır. Giriş Midas Vadisi’ne bakan batı

³⁹⁴ Gabriel, a.g.e., s. 80 vd.

³⁹⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 45, 128, fig. 60-76, 494, D, 507, 6, 508, 4.

³⁹⁶ Francovich, a.g.e., s. 101 vd.

³⁹⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.45, fig. 77.

³⁹⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 40-45, fig. 77.

kenardadır. Kayalık alanın Phryg ya da diğer dönemlere ait olup olmadığını gösteren bir işaret yoktur³⁹⁹.

Araştırma Tarihçesi: C.H. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenerek mimari yapısı ortaya çıkartılmıştır⁴⁰⁰. 1980’li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁴⁰¹.

3.2.4. Kocabaş Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 304395; **Boylam:** 4343373; **Rakım:** 1368 m.

Eskişehir ili, Han ilçesine bağlı Yazılıkaya köyünün 2000 m. doğusunda yer almaktadır (**Levha 22 a ,1**).

Topografik Yapı: Kocabaş veya Topbaş kale bir dağ yamacı boyunca uzanmaktadır. Taşlı, ağaçlıklı ve eğreti yapısı, savunma açısından çok iyi bir kale olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak, kalenin doğu tarafında dikleşen ve 64m.lık bir yüksekliğe ulaşan yamaç, kaleye bu açıdan bakıldığında heybetli bir görünüm vermektedir⁴⁰².

Dönem: Phryg⁴⁰³.

Mimari: Pişmiş Kale’nin bir ön karakolu niteliğindedir. Aynı zamanda dağlık bölgenin kuzey sınırını teşkil eder. Doğu bölümünde platonun orta alanında kayaya oyulmuş bazı geniş mekân temelleri bulunmaktadır. Zemin üzerine açılmış çok sayıda küçük yuvarlak çukurlar, sarnıç veya silo olarak kullanılmıştır.

³⁹⁹ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 45, fig. 77.

⁴⁰⁰ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 40-45, fig. 77.

⁴⁰¹ Francovich, *a.g.e.*, s. 117.

⁴⁰² Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s.45-46, fig. 58-59, 494 E.

⁴⁰³ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 40-45, fig. 58-59, 494 E.

Dörtlü grup kalelerin güney doğusundaki son kaledir. Kocabaş Kalenin doğu tarafında birkaç adet büyük odadan başka bir şey bulunmamaktadır. Kalenin güneydoğu tarafında ise yerleşim alanı olduğuna dair izlere rastlanılmaktadır. Yazılıkaya-Midas Vadisi'nin güney doğu son u  noktasında yer alan bu kale, Phrygia topraklarına giden tarihi Kral Yolu'na bakmaktadır. Kral Yolu'nu gözetlemek amacı ile kullanılan bir u  karakol noktası gibidir. Bu amaçla kullanıldığı da kesindir⁴⁰⁴.

Araştırma Tarihçesi: A. Gabriel tarafından tespit edilerek harita üzerine işaretlenmiş fakat kale ile ilgili bilgi verilmemiştir. 1946–1958 yılları arasında C.H.E. Haspels, Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenmiřtir⁴⁰⁵. 1980'li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiş olan Kocabaş Kale'nin ismini Kokabaş Kale olarak adlandırılmıřtır⁴⁰⁶.

3.2.5. Yazılıkaya-Midas Kenti (Midas Kale) (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 302679; **Boylam:** 4341324; **Rakım:** 1338 m.

Eskişehir ili, Han ilçesinin 13,5 km. kuzeybatısında, Eskişehir'e 56 km. uzaklıkta, Yazılıkaya köy'ünün güneybatısındaki kayalık platform üzerinde yer almaktadır. Eskişehir'den Seyitgazi ilçesi üzerinden ulaşılmaktadır. Yerleşim alanı “Midas şehri” olarak adlandırılmıřtır⁴⁰⁷ (**Levha 23 a**).

Topografik Yapı: Midas Kale'sinin doğusunda 1453 m. rakımlı Toptepe, güneyinde Deveeriği tepesi, batısında kayalık yükseltiler bulunmaktadır. Buradaki tepe ve yükseltiler  am ve meşe ormanlarıyla kaplıdır.

⁴⁰⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.45-46, fig. 58-59, 494 E.

⁴⁰⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 40-45, fig. 58-59, 494 E.

⁴⁰⁶ Francovich, a.g.e., s. 117 vd.

⁴⁰⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 36.; Talbert, a.g.e., s.964.

Plato özellikle güney uca doğru yükseltisi az çok artar vadi güney ve batıda alçalır. Bu alçalma ile aradaki kaya yüzeyi açığa çıkar, güneybatı ve batı kenarlarda platoyu kuşatır ve bu teras, yüksek yerler Phryg kalelerine dâhil edilir. Aşağı kuzey ve doğu kenarlarda platonun yüksekliği eşittir⁴⁰⁸.

Dönem: İTÇ, M.Ö. II. Binyıl, Phryg, Roma⁴⁰⁹.

Mimari: Yazılıkaya'da MÖ. III. Binyıla tarihlenen az miktardaki seramik parçası kazılar neticesinde ortaya çıkartılmıştır. Bu seramik parçaları İTÇ Dönemine tarihlendirilmiştir. Fakat bu seramik parçalarının bulunduğu yer hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemiştir⁴¹⁰. Üzerine doğudaki, ana kayaya oyularak açılmış olan yoldan çıkılan yerleşmede anıtsal kaya fasadları, basamaklı tahtlar, sarnıç ve karlıklar, kaya mezarları bulunmaktadır⁴¹¹. Kayalık Midas platosunun doğusunda, kaya yüzeyine işlenmiş kabartmaların Hitit Dönemine tarihlendiği araştırmacılar tarafından söylenmektedir⁴¹². Roma dönemine ait kaya mezarları da Yazılıkaya (Midas) Kale'nin bu dönemde de kullanıldığını göstermektedir⁴¹³ (**Levha 23 b**).

Araştırma Tarihçesi: İnceleme kapsamı içine giren bölgedeki en önemli yerleşme yeridir. Üzerindeki anıtsal ölçekli dini içerikli anıtların yoğunluğundan anlaşılabacağı üzere burası, bölgenin en büyük dinsel merkezi idi. Tarihi İlk Tunç Çağı'na kadar dayanan yerleşme Hitit çağında genişletilerek bir kale yerleşimine dönüştürülmüştür. Hitit döneminde tarihlendirilen kaya kabartmalarının bir bölümü günümüze kadar gelmiştir. Yerleşme Phryg döneminde yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuş, bugün ayakta kalan tüm anıtsal eserler bu dönemde yapılmıştır. Pers, Hellenistik, Roma ve

⁴⁰⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 36, fig. 494, A.

⁴⁰⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 36, fig. 494, A.

⁴¹⁰ H., Çambel, "Frikya'da, Midas Şehri yanında bulunan Prehistorik Mezar", **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: IV, (TTK Basımevi, Ankara, 1952), s. 229.; H., Çambel, "Halet Çambel Tarafından Gerçekleştirilen Çalışmalar- Özet", **Türkiye Arkeolojisi Ve İstanbul Üniversitesi**, (Editör: Oktay Belli), (Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti, Ankara, 2000). s. 41.

⁴¹¹ Yazılıkaya'da bulunan anıtlar için bkz.; Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e.; Tüfekçi Sivas, T., a.g.e., 1999.

⁴¹² Berndt, a.g.e., s. 72 vd.; E. Akurgal, "Forschungen und Phrygien", **Universite D'Ankara- Faculte des Lettres Institut D'Archeologie**, (DTCF, Ankara, 1958), s.147 vd.; Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.83 vd.; W.M., Ramsay, "The Rock Necropolies of Phrygia", **JHS**, III, (London, 1882), s.8.

⁴¹³ Yazılıkaya (Midas) Kale çevresinde bulunan kaya mezarları, Dağlık Phrygia Bölgesinde bulunan Nekropoller alt bölümü altında incelenmiştir.

Bizans döneminde de şehirde yerleşme devam etmiştir. Dağlık Phrygia Bölgesinde, belirli aralıklarla arkeolojik kazı yapılan tek kale yerleşmedir.

İlk sondaj çalışması A. Gabriel tarafından 1936 yılında yapılmış, 1937 yılında ise kazılara başlanmıştır. Fakat kazılar II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle durdurulmuştur⁴¹⁴. 1939 yılları ile 1948 ve 1951 yıllarında da sürdürülmüştür. 1946–1958 yılları arasında C.H.E. Haspels, Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenmiştir⁴¹⁵. 1980'li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁴¹⁶. Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından 1989 yılında başlanan ve 1991 yılında da devam eden çalışmalarda sarnıçların temizliğinin yanı sıra Hellenistik, Roma ve Bizans Çağları'nda ana kayaya oyulmuş çok katlı kaya mezarlarının temizliği yapılmıştır⁴¹⁷.

3.3. Kümbet Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri (Harita 11, 12)

3.3.1. Kümbet Asar Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d1 ve Koordinatlar; **Enlem:** 294965; **Boylam:** 4345097, **Rakım:** 1201 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı, Kümbet köy'ünün kuzeydoğusundadır (**Levha 24 a-b**).

Topografik Yapı: Kümbet vadisi ve özellikle Beldere güzergâhını izleyen dağ yollarına hâkim bir konumdadır. Yüksek kayalık platoya giriş kuzeyindedir. Plato

⁴¹⁴Gabriel, a.g.e., s. 3 vd. ; C.H.E., Haspels, "Phrygia'da Midas'ın Kentinde Yapılan Kazılar", **Türk Tarih Kongresi**, Sayı:III, (TTK Basımevi, Ankara, 1948), s. 535.

⁴¹⁵Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., 36, , fig. 494, A.

⁴¹⁶Francovich, a.g.e., s. 12 vd., fig. 5.

⁴¹⁷M. Fuat, Özçatal, " Gerdekkaya ve Yazılıkaya'da 1991 Yılı Çalışmaları", **III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, (Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993), s. 420 vd., res. 18, 19.

üzerinde kayaya oyulmuş sarnıç ve silolar, mekânlara ait temeller, kalenin tabanına doğru merdivenler ile inilen gizli bir geçit bulunmaktadır⁴¹⁸.

Dönem: Phryg, Roma⁴¹⁹.

Mimari: Vadide Kümbet kayalıklarının gözetler böylece güzergâhı da kontrol eder. Kümbet Asar Kale kuzey-güney yönlüdür. Biri kuzey kenardaki bir geçitten aralıktan platoya tırmanabilir. Burada bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kuzey kapısının doğunda daha dış kenarları kayalarla çevrili çıkıntılı köşeli bir bölüm vardır⁴²⁰.

Platonun uzun doğu kenarı boyunca uzanan doğal kayalardan bir duvar oluşturulmuştur⁴²¹.

Bir Phryg kalesi olan Kümbet Asar Kale, daha sonraki Dönemlerde ortaçağlarda yeniden inşa edilmiştir. Kümbet Asar kale'nin kuzeydoğu yönde yamaçların aşağısında daha büyük boyutlarda kayalar bulunur. Kuzeydoğu yönü dışında bütün kenarlardan ulaşılabilir. Doğuda küçük bir kaya fasadı vardır, güneyde ise daha yüksek kaya üzerinde geniş birkaç basamaklı bir diğer Phryg anıtı bulunur⁴²².

Araştırma Tarihçesi: 1861 yılında Georges Perrot tarafından arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır⁴²³. C.H.E. Haspels, Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenmiştir⁴²⁴. 1980'li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁴²⁵.

⁴¹⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.49-51, fig. 97.

⁴¹⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 49-51, fig. 97.

⁴²⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 49, fig. 97.

⁴²¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 50, fig. 97.

⁴²² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 51, fig. 97.

⁴²³ Perrot-Chipiez, a.g.e., s. 77, Fig: 47.

⁴²⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 49-51, fig. 108-109.

⁴²⁵ Francovich, a.g.e., s. 118 vd., fig: 204-231.

3.3.2. Demir Kapı Kalesi (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 298269; **Boylam:** 4344052, **Rakım:** 1200 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı, Kümbet köyü'nün 5000 m. doğusunda bulunmaktadır⁴²⁶ (**Levha 25 a**).

Topografik Yapı: Ballık Kale'nin 2500 m. Kuzeydoğusunda bulunan Demirkapı Kale'nin Doğusunda Yağlı Dere, batısında Yağlı Tepe yer almaktadır⁴²⁷.

Dönem: Phryg⁴²⁸.

Mimari: Demir Kapı Kalesi Kümbet vadisi'nin kuzey kenarında, Doğanlı Kale yönündeki küçük vadi kollarının kenarındadır. Kaleye güneydoğu yönden çıkıldığında buraya birkaç basamakla ulaşılarak güneydoğuda yer alan kapıyla karşılaşılır. İki dik kayalık arasında, işlenmiş büyük bloklar vardır. Bunların en alt seviyesinde yer alan taş blokları lentodur ve insitu olarak korunmuştur. Bunların dışında, kapı dışında bulunan patikada hala işlenmiş taşlara rastlanılmaktadır⁴²⁹.

Araştırma Tarihçesi: 1946–1958 yılları arasında C.H.E. Haspels, Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale tespit edilerek incelenmiştir⁴³⁰.

⁴²⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.53, fig. 108-109.

⁴²⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.53, fig. 108-109; Belke-Mersich, a.g.e., s. 236.

⁴²⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 53, fig. 108-109.

⁴²⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 53, fig. 108-109.

⁴³⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 53, fig. 108-109.

3.3.3. Ballık Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d1 ve Koordinatlar; **Enlem:** 295936; **Boylam:** 4342971, **Rakım:** 1181 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı, Kümbet köyü'nün 2.20 km. doğusunda yer almaktadır (**Levha 25 b**).

Topografik Yapı: Batısından Ballık Deresi ve hemen önünde Çalça Tepesi (1181 m.) bulunmaktadır.

Dönem: Phryg⁴³¹.

Mimari: Kümbet'in doğusunda yer alan dar bir vadinin kuzey kenarındadır. Kayalık üzerinde bugün halen görülebilen 4 basamak bulunmaktadır. Bu yüksek kayalık duvarlarla kuvvetlendirilmemiştir. Kenar boyunca ve yüksek doğal kayalar vardır ve bu nedenle kenarları kuvvetlendirilmemiştir. Bu yüksek kayalıklar kale için doğal bir koruma sağlanmıştır.

Platonun güney kesiminde üstü yuvarlak kaya yığınları bulunur. Bunlardan biri üzerinde bir niş vardır. Bu kayalıkların diğerlerinin üzerlerinde de küçük delikler, yuvalar açılmıştır. Bunların şekiller Kümbet Asarkale ve Pişmiş Kale'de de bulunmaktadır. Ballık Kale'nin yüksek kayalıkları gözetleme kulesi olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir⁴³².

Araştırma Tarihçesi: 1946–1958 yılları arasında C.H.E. Haspels, Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale tespit edilerek detaylı olarak incelenmiştir⁴³³.

⁴³¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 51 vd., fig. 107.

⁴³² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 51 vd., fig. 107.

⁴³³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 51 vd., fig. 107.

3.3.4. Yapıldak Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 297214; **Boylam:** 4339228; **Rakım:** 1109 m.

Eskişehir ili Seyitgazi ilçesi Yapıldak Köyü'nün 1200 m. kuzeybatısında bulunmaktadır **(Levha 26 a)**.

Topografik Yapı: Kümbet vadisinin güneydoğuda girişi kontrol eden bir kaledir. Vadinin kuzeyindeki yüksek tüf kayalıklar üzerine konumlanmıştır. Yazılıkaya ile Kümbet köyleri arasında Kıyır çayı'nın kenarında, Kümbet Vadisinin Güneydoğusunda yer almaktadır. Yapıldak Çayı'nın kenarında çeşitli yüksekliklerdeki kayadan arta kalan kesme taş duvarları görülmektedir. Ayrıca kale içerisinde kayalardan oyulmuş barınaklar, mezar odaları ve Kıyır Çayı'na inen merdivenli bir su tüneli bulunmaktadır⁴³⁴

Dönem: Phryg, Roma⁴³⁵.

Mimari: Kümbet Vadisi'nin güneydoğusunda, vadinin bitim noktasındadır. Yapıldak Köyü'nün güneybatısında yer alır. Platonun kuzeydoğu kenarı üzerinde bir Phryg oda mezarı bulmuştur. W.M. Ramsay kayalık tepeyi bir kale olarak tanımlamıştır. Kayalık tepenin daha yüksek olan kuzey kesiminde Phrygler tarafından tahkim edilmiştir⁴³⁶.

Kalenin en önemli özelliği geniş olmasıdır. Kalenin en yüksek kısmında saray veya büyük yapı olarak adlandırılan bir yapı bulunmaktadır "BölümA". Bu yapı kuzey-güney yönlüdür. Sarayın güney kenarı bir duvar ile kapatılmıştır. Sarayın doğusu büyük, masif bir kaya ile sınırlıdır ki, onun kuzey kenarındaki merdivenlerle ulaşılır. Bu kayalıkların üzerinden sivri uçlu yoğun kayalık grup bazalta benzer. Kayalıklar arasında onların

⁴³⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.53-57, fig. 110-117, 498, 508, 1.

⁴³⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 53 vd., fig. 110-117, 498, 508, 1.

⁴³⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 54, , fig. 110-117, 498, 508, 1.

doğusunda doğal platformun girişinde küçük bir açıklık vardır, bu açıklık savunma sisteminin bir parçasıdır⁴³⁷.

Kalenin diğer bölümleri D, bir çeşit avlu ya da kule oda olarak düşünülebilir. Diğer alanlar “Bölüm C, B ve E” sadece daha geniş ya da kayalıklar arasında daha küçük bir alandır. Kale duvarı kalıntıları insitu olarak korunmuştur⁴³⁸ (**Levha 26 b**).

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak J.R. Steuart tarafından tespit edilen Kale’nin kuzey doğusunda Phryg dönemine tarihlenen kaya mezarı saptamıştır⁴³⁹. Ardında W.M. Ramsay kalenin planını çizmiştir⁴⁴⁰. C.H.E. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında Dağlık Phrygia bölgesinde yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenmiştir⁴⁴¹. 1980’li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁴⁴².

3.3.5. Dübecik Kale (Harita 11, 12)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 301342; **Boylam:** 4330126, **Rakım:** 1400 m.

Eskişehir ili, Han ilçesi, Akhisar köyü’nün kuş uçuşu 1230 m. kuzeybatısında yer almaktadır (**Levha 27 a**).

Topografik Yapı: Üç yönde yüksek tepelerle çevrili kalenin doğusunda Köşeler Tepe, batısında Dişilik Tepe (1673 m), kuzeyinde Güzlele Tepe (1400 m.), güneydoğusunda ise Akhisar Köyü bulunmaktadır. Kale ve çevresi meşe-çam ağaçlarıyla kaplı ormanlık bir alandır. Kalenin doğusundan Ketenlük Deresine birleşen küçük bir dere

⁴³⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 54, , fig. 110-117, 498, 508, 1.

⁴³⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 54, , fig. 110-117, 498, 508, 1.

⁴³⁹ Steuart, J.R., 1842, a.g.e., s. 11 vd.

⁴⁴⁰ Ramsay, W.M., 1889, a.g.e., s. 180, Fig.26.

⁴⁴¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 53 vd.

⁴⁴² Francovich, a.g.e., s. 124 vd., fig. 243-251.

geçmektedir. Akhisar Köyü'nün de ye aldığı, kalenin güneyinde tarım yapmaya müsait düzlüklerle çevrelenmiştir.

Dönem: Phryg⁴⁴³.

Mimari: C.H.E. Haspels Dübecik çevresinde bir ören yerinden bahsetmektedir. Birkaç Phryg dönemi seramiklerinin bulunmasına karşın Geç Dönem seramiklerinin varlığından bahsetmektedir. Kale çok büyük değildir ve dik kenarında Phryg kalıntıları gözlenmektedir. Ayrıca kalede Phryg ve Roma Dönemlerine tarihlenen kayalara oyulmuş oda mezarlar bulunmaktadır⁴⁴⁴ (**Levha 27 b**).

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında Dübecik Kale saptanarak detaylı olarak incelenmiştir⁴⁴⁵.

3.4. Köhnüş (Göynüş) Vadisinde Bulunan Phryg Kaleleri

3.4.1. Köhnüş (Göynüş) Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 285860; **Boylam:** 4325365, **Rakım:** 1169 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Kayıhan kasabası sınırlarında olup, Afyonkarahisar-Eskişehir karayolunun 32. km'sinde batıya ayrılan yoldan 2 km gidilerek ulaşılan tuf arazi içinde yer almaktadır (**Levha 28 a**).

⁴⁴³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.56, fig. 497, 1, fig. 121, 123.

⁴⁴⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 56, fig. 497, 1, fig. 121, 123.

⁴⁴⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.56, fig. 497, 1, fig. 121, 123.

Topografik Yapı: Köhnüş Kale'nin batısında Akkuş Yuvası kayalıkları yer almaktadır. Kale'nin hemen batısından yağışlı mevsimlerde aktif olan Deliktaş Deresi geçmektedir. Deliktaş Deresine paralel doğrultuda uzanan, kale'nin 1800 m. doğusundan Değirmen Dere akmaktadır. Vadi içi ağaçlık olmamasına karşın, Akkuş Yuvası kayalıklarının üzeri ve etrafındaki diğer yükseltiler, meşe ve ardıç ağaçlarıyla kaplıdır. Vadinin ve Kalenin kaya yapısı riyolit ve dasitlerden (Tüf) oluşmaktadır.

Dönem: Phryg, Roma⁴⁴⁶.

Mimari: 1881 yılında W.M. Ramsay Köhnüş'ü bulduğunda Köhnüş Kale olarak adlandırmıştır. Fakat 1886'da D.G.A. Hogarth'ın ziyaretiyle buraya girişin sağlandığı merdivenler keşfedilmiştir. Bu dar merdivenler kayalık kalenin kenarından başlamaktadır. D.G.A. Hogarth kalede, kayadan korkuluk, mezarlar ve sarnıçları gözlemlemiştir. Kalenin kuzeydoğu ucu daha yüksektir. Kalenin daha yüksek olan kuzeydoğu ucu korkulukla tahkim edilmiştir. Kalenin ana odasıdır. Burada daha dış kısmı doğal kayalığın dış duvarı platonun ucunda üç kenar vardır. Batıda odanın köşesi A'dır, çok küçük bir yerdir ve buranın bir gözetleme yeri olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴⁷. Oda A'nın arkasında dörtgen bir çöküntü vardır "Bölüm B". Platonun tam güneybatısında odalar "Bölüm C ve D" vardır⁴⁴⁸.

Köhnüş Vadisi'nin kuzey bölümünde yer alan bir kaya kütesinin işlenmesiyle meydana gelmiştir. Köhnüş Kalesi'nde kaya yerleşimleri ile Aslantaş ve Yılantaş'a bakan cephede muhtemelen mezar odasına ait olan anıtsal bir yapının kalıntıları bulunmaktadır. Kale, depremler sonucu yıkılmalar nedeniyle büyük ölçüde tahrip olmuştur. Kalenin kenarında, kopan büyük bloklar güney ve doğu kenarda kayalığın etek kısmındadır⁴⁴⁹ (Levha 28 b).

Araştırma Tarihçesi: Köhnüş Kale İlk olarak 1881 yılında W.M. Ramsay tarafından saptanmıştır⁴⁵⁰. D.G.A. Hogarth 1886 yılında bölgeye yaptığı seyahat sırasında kaleye

⁴⁴⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 57 vd., fig. 126, 128, 135-137, 499, F, 500, 1.

⁴⁴⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 58, fig. 126, 128, 135-137, 499, F, 500, 1.

⁴⁴⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 58, fig. 126, 128, 135-137, 499, F, 500, 1.

⁴⁴⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.57 vd., , fig. 126, 128, 135-137, 499, F, 500, 1.

⁴⁵⁰ Ramsay, W.M., 1889, a.g.e s. 353.

çıkışı sağlayan merdivenleri tespit etmiştir⁴⁵¹. C.H.E. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenmiştir⁴⁵².

3.4.2. Demirli Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 284587; **Boylam:** 4329447; **Rakım:** 1280 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Demirli köyünün 1000 m. kuzeyinde yer almaktadır⁴⁵³. Demirli Kalesi kaya yerleşiminde Bizans dönemine ait barınma yerleri, su sarnıçları ve şaraphane bulunmaktadır. Kale'nin eteklerinde yapılan yüzey araştırmasında bulunan çanak çömlek parçaları Geç Roma, Erken Bizans dönemlerine aittir. Demirli Kalesi Bizanslılardan⁴⁵⁴ önce Phrygler tarafından kullanılmıştır. Kaya kütesinin ortasında Kybele adına yapılmış Açık Hava Tapınağı bulunmaktadır. Açık Hava Tapınağı kayaya oyularak yapılmış basamaklar ve bunların üstünde Kybele koltuğu veya mihrap boşluğu açılarak yapılmıştır. Kale'nin etrafında mezar odaları ve kayaya zemine oyulmuş tekne mezarlar mevcuttur. Kale'nin güney yüzü deprem sonucu yıkılmıştır⁴⁵⁵ (**Levha 29 a**).

Topografik Yapı: Kalenin kuş uçuşu 500 m. doğusundan Kızkaçan deresi akmaktadır. Kale çevresindeki tepeler çam ve meşe ağaçlarıyla çevrilidir.

Dönem: Phryg, Roma⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ Ramsay, W.M., 1889, a.g.e s. 353.

⁴⁵² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 57 vd., fig. 126, 128, 135-137, 499, F, 500, 1.

⁴⁵³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 126, 128, 135-137, 499, F, 500, 1.; Belke-Mersich, a.g.e., s.232.

⁴⁵⁴ Belke-Mersich, a.g.e., s.232.

⁴⁵⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60-62, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁵⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

Mimari: Kalenin çevresinde bol miktarda Phryg dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır. Kale'nin güneyinden bakıldığında oldukça düzensiz bir kaya oluşumu görülmektedir⁴⁵⁷.

Güney uçta düzensiz bir oda olan oda A vardır, buradan iki basamakla “Bölüm B”ye geçilir. “Bölüm A”nın doğusunda küçük bir oda olan ve C odası olarak adlandırılan kayaya oyulmuş yer vardır. Bu oda bir gözetleme yeridir⁴⁵⁸.

“Bölüm D”, korkuluk ve merdivenler arasındadır, zeminde iki silo çukuru vardır. “Bölüm E, D”den daha aşağı seviyededir, ikisi kısmen korunmuş çukurlar korkuluğun eteklerindeki kayaya yapılmıştır. “Bölüm E”de kuzeybatı köşeden üç basamak korkuluğa ve oradan F odasına geçilir. F odasının batısından destek çıkıntısı vardır burası da olasılıkla diğer bir gözetleme yeridir⁴⁵⁹.

Oda F'den 5 basamak platonun ucuna kuzeye gider. Buradan daha alçak kaya duvarları arasında bir tür kapı geçidine “Bölüm G”ye geçilir⁴⁶⁰ (**Levha 29 b**).

Araştırma Tarihçesi: Demirli Kale'yi İlk olarak 1901- 1904 yılları arasında Branderburg görmüştür, fakat kaleye çıkmamıştır⁴⁶¹. 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla Dağlık Phrygia bölgesinde araştırma yapan C.H.E Haspels kaleyi detaylı olarak çalışmış, fotoğraflama, çizim ve genel özelliklerini detaylı olarak çalışılmıştır⁴⁶². 1980'li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁴⁶³. Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmalarında 2001 yılında kale ve çevresi detaylı olarak incelenmiş, kalenin 300–500 m. kuzeydoğusunda üzüm presleri saptanmıştır. Ayrıca kalenin kuzeyinde ve güneyinde yer alan Roma ve Bizans dönemlerine ait nekropol alanları incelenerek son durumları belgelenmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁵⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁵⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁵⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 61, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 61, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34-60-64, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶³ Francovich, a.g.e., s. 133 vd., fig. 330-344.

⁴⁶⁴ Sivas, T., 2003, a.g.e., s. 290.

Mimari: Kalenin çevresinde bol miktarda Phryg dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır. Kale'nin güneyinden bakıldığında oldukça düzensiz bir kaya oluşumu görülmektedir⁴⁵⁷.

Güney uçta düzensiz bir oda olan oda A vardır, buradan iki basamakla “Bölüm B”ye geçilir. “Bölüm A”nın doğusunda küçük bir oda olan ve C odası olarak adlandırılan kayaya oyulmuş yer vardır. Bu oda bir gözetleme yeridir⁴⁵⁸.

“Bölüm D”, korkuluk ve merdivenler arasındadır, zeminde iki silo çukuru vardır. “Bölüm E, D”den daha aşağı seviyededir, ikisi kısmen korunmuş çukurlar korkuluğun eteklerindeki kayaya yapılmıştır. “Bölüm E”de kuzeybatı köşeden üç basamak korkuluğa ve oradan F odasına geçilir. F odasının batısından destek çıkıntısı vardır burası da olasılıkla diğer bir gözetleme yeridir⁴⁵⁹.

Oda F’den 5 basamak platonun ucuna kuzeye gider. Buradan daha alçak kaya duvarları arasında bir tür kapı geçidine “Bölüm G”ye geçilir⁴⁶⁰ (**Levha 29 b**).

Araştırma Tarihçesi: Demirli Kale’yi İlk olarak 1901- 1904 yılları arasında Branderburg görmüştür, fakat kaleye çıkmamıştır⁴⁶¹. 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla Dağlık Phrygia bölgesinde araştırma yapan C.H.E Haspels kaleyi detaylı olarak çalışmış, fotoğraflama, çizim ve genel özelliklerini detaylı olarak çalışılmıştır⁴⁶². 1980’li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁴⁶³. Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmalarında 2001 yılında kale ve çevresi detaylı olarak incelenmiş, kalenin 300–500 m. kuzeydoğusunda üzüm presleri saptanmıştır. Ayrıca kalenin kuzeyinde ve güneyinde yer alan Roma ve Bizans dönemlerine ait nekropol alanları incelenerek son durumları belgelenmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁵⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁵⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁵⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 61, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 61, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34-60-64, fig. 171-173, 500,2, 508, 3.

⁴⁶³ Francovich, a.g.e., s. 133 vd., fig. 330-344.

⁴⁶⁴ Sivas, T., 2003, a.g.e., s. 290.

3.4.3. Bayramaliler Kalesi (Kala Tepe) (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_c3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 282038; **Boylam:** 4330618, **Rakım:** 1272 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Bayramaliler köy'ünün 1000 m. kuzeyinde Bayramaliler- Sarıcaova yolunun 100 m. doğusunda yer almaktadır (**Levha 30 a**).

İhsaniye ilçesine bağlı Döğer beldesi ile Bayramaliler Köyü arasında ve Sarıcaova Köyü yolu üzerinde yer alan bir kaledir. Bizans döneminde “aslan başı” anlamına gelen “Leonto Kefal” adlı yerleşim yeridir. Bayramaliler Köyü yakınlarında çevreye hâkim doğal bir tepenin etrafına surlar çevrilerek yapılmış olup bugün surların yıkıntılarına ait taşlar yamaçlara yayılmış durumdadır. Kalenin alt bölümünde kayaların oyulması ile tonoz tavanlı odalar, sarnıçlar erzak depoları olan bir yerleşim alanı oluşturulmuş, üst düzlük ise sur duvarları ile bir kale haline getirilmiştir. Kalenin içerisinde bina temelleri mevcuttur. Kalenin etrafında kaklıklar, nişli tapınım alanlarının bulunması Phrygler'in varlığını da göstermektedir. Kale'nin eteklerinde antik yol izleri bulunmaktadır. Kalede insan ve doğa tahribatı gözlenmektedir. Erozyon kalenin üst kısımlarında önemli ölçüde aşınmalara neden olmuştur⁴⁶⁵ (**Levha 30 a**).

Topografik Yapı: Kale Tepe adı ile de bilinen Bayramaliler Kalesinin üç tarafı ağaçlık ve yükseltilerle çevrilidir. Ulaşım Bayramaliler Köyünden kaleye kadar uzanan, kuzey-güney doğrultusunda bir koridorla sağlanmaktadır.

Dönem: Phryg⁴⁶⁶.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından saptanarak incelenmiştir⁴⁶⁷.

⁴⁶⁵ <http://www.frigvadis.org/ktv.php?l=tr&id=22>

⁴⁶⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34-62.

⁴⁶⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 34-62.

3.4.4. Üçler Kaya (Üçkayacık) (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_c3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 277064; **Boylam:** 4330201; **Rakım:** 1152 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Üçlerkayası köy'ünün 600 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır (**Levha 30 b**).

Topografik Yapı: Kale, geniş ve büyük bir tepenin üzerinde güney köşesindedir⁴⁶⁸. Kalenin doğusundan başlayarak kuzeyine kadar devam eden Tavşan Tepesi yer almaktadır. Batısında ve güneyinde herhangi bir yükselti bulunmamakta, tarım yapmaya elverişli araziler bulunmaktadır.

Dönem: Phryg⁴⁶⁹.

Mimari: Üçler Kaya (Üçkayacık) Kale'nin yer aldığı plato uzun bir dörtgen şeklindedir. Hemen hemen Demirli Kale ölçülerinde olan Kaleye, platonun ana bölümü olan iç doğu köşeden (Bölüm A)merdivenlerle ulaşılır. Ovaya bakan uzun güneybatı bölümde kayadan bir korkuluk, siper duvarı bulunmaktadır⁴⁷⁰.

Kalenin batı köşesinde zemine açılan dörtgen bir silo vardır. Kuzeye doğru genişleyen platonun merkezinde (Bölüm B) bir silo ya da sarnıç, kalenin kuzeydoğu kenarında kayaya oyulmuş bir Phryg oda mezarı bulunmaktadır⁴⁷¹.

Kale'nin aşağısındaki tarlalarda, güneyde Phryg çanak-çömlek parçaları bulunmaktadır⁴⁷² (**Levha 31 a**).

⁴⁶⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 63.

⁴⁶⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 63.

⁴⁷⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 63.

⁴⁷¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 63.

⁴⁷² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 63.

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak C.H.E. Haspels tarafından saptanmıştır⁴⁷³. 1980’li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından tekrar incelenmiştir⁴⁷⁴.

3.4.5. Döğer Asar Kaya (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_c2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 277918; **Boylam:** 4335724, **Rakım:** 1250 m.

Afyonkarahisar ili, Döğer kasabası sınırları içinde yer almaktadır. Döğer’in yaklaşık 3,5 km kadar doğusunda bulunmaktadır (**Levha 31 b**).

Topografik Yapı: Eski Döğer kayalığı’nın kuzeyindeki dere yatağı uzantısında ve buradan 800 m kadar doğuda yamaçla çıkılan bir tepe üzerinde sarp bir kayalıktır.

Dönem: Phryg, Roma⁴⁷⁵.

Mimari Yapı: Doğu-batı doğrultulu kayanın güney yüzündeki alt odalardan girilerek birbirine bağlantılı üst kat odalara çıkılmaktadır Odalar basit olup kayalığın bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Batı yönündeki çıkışta Roma Dönemi’ne ait tekne biçiminde oyulmuş mezar görülmektedir. Doğa ve insan tahribatı vardır. Kale ve çevresinde Phryg, Roma ve Bizans Dönemi’ne ait kalıntılar vardır. Phryg dönemine tarihlenen bir kaya fasadı, bir niş⁴⁷⁶ ve bir üzüm presi saptanmıştır. Bu da Asar Günümüzde hayvan ağılı olarak kullanıldığından tahrip olmakta ve araştırmacılar tarafından rahatlıkla incelenememektedir (**Levha 32 a**).

⁴⁷³ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 63 vd., fig. 176–177–501: 1.

⁴⁷⁴ Francovich, *a.g.e.*, s. 131 vd., fig. 255-269.

⁴⁷⁵ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 65, 90, 96, fig. 194-198, 503.

⁴⁷⁶ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 65, fig. 194-198, 503.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale detaylı olarak incelenmiştir⁴⁷⁷.

3.4.6. Avdalaz Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 288424; **Boylam:** 4322216; **Rakım:** 1190 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi Ayazın beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır **(Levha 32 b)**

Avdalaz (Metropolis) Yerleşimi; Ayazini beldesi içerisinde kayalara oyularak yapılmış kaya mezarları, şapeller, tek veya çok katlı yerleşim yerleri bir arada bulunmaktadır. Kaya yerleşimlerinden en önemlisi beldenin girişinde ve Avdalaz Vadisi'nin başlangıcında bulunan çok katlı Avdalaz Yerleşimi'dir. Yerleşim küçüklü büyüklü odalardan oluşmaktadır. Odaların büyüklükleri ve kullanım amaçları farklı olup katlar arasındaki geçişler kayalara oyularak yapılan merdivenlerle sağlanmaktadır. Bazı odalarda erzak depolamak için kullanıldığını gösteren çukurlar vardır⁴⁷⁸.

Topografik Yapı: Avdalaz Kale vadi ortasında bulunan yüksek bir tepe üzerinde konumlanmıştır.

Dönem: Phryg, Roma⁴⁷⁹.

Mimari: Avdalaz Kale'sinin yer aldığı kayalıkların kuzey ucundaki kayadan gizli merdivenlerin ve dörtgen bir tavanın dışında burada Phryg dönemine ait bir iz bulunmamaktadır. Phryg Dönemine tarihlenen basamaklar zeminden 4 m. yukarıdadır.

⁴⁷⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 65, 90, 96, fig. 194-198, 503.

⁴⁷⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 59 vd., fig. 168-169; Belke-Mersich, a.g.e., s.199.

⁴⁷⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 59 vd., fig. 168-169; Belke-Mersich, a.g.e., s.199.

Kalede bulunan bu iki veri dışında herhangi bir Phryg izine rastlanılmamasına karşın, kale çevresinde bulunan tarlalarda bol miktarda Phryg seramiği bulunmaktadır⁴⁸⁰.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında saptanarak fotoğraf ve çizimleri yapılmıştır⁴⁸¹. Daha sonra M. Belke tarafından incelenmiştir⁴⁸².

3.5. Türkmen Dağı'nın Güneyinde Yer Alan Phryg Kaleleri

3.5.1. Göçeri Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_b4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 265049; **Boylam:** 4350903, **Rakım:** 1180 m.

Kütahya ili, Merkeze bağlı, Göçeri köy'ünün kuş uçuşu 500 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Kütahya iline 35 km. uzaklıktadır (**Levha 33 a**).

Topografik Yapı: Etrafı tarım yapmaya müsait (özellikle Göçeri Kalenin güneyi) arazilerle çevrili bir alanın ortasında 12 m. yüksekliğinde küçük bir kaledir⁴⁸³. Doğusu ve kuzeydoğusu ardış ağaçlarıyla kaplı Kızılbayır Sıra Tepeleri, batısında, Beygir Sıra Tepeleri (1164 m.), kuzeybatısında, Çam ormanlarıyla kaplı Kırtarla Tepe ile çevrelenmiştir. Kalenin hemen batısından kuzeyine doğru ilerleyen ve Beşin Deresini oluşturan küçük bir dere geçmektedir. Muhtemelen kalede yaşayanlar su ihtiyacını bu dereден sağlıyordu. 1500 m. güneydoğusundan Kuşkayası deresi, 1000 m. güney ve güneybatısından Dar Dere geçmektedir. Bu iki dere kaleye biraz uzak olmasına karşın tarım arazilerinin ortasında geçtiğinden sulu tarımda kullanılıyor olmalıydı.

⁴⁸⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 59 vd., fig. 168-169

⁴⁸¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 59vd., fig. 168-169; Belke-Mersich, a.g.e., s.199.

⁴⁸² Belke-Mersich, a.g.e., s.199.

⁴⁸³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.35-68.

Dönem: Phryg⁴⁸⁴.

Mimari: Kale tahkimatı ne de kaleye girişi gösteren bir iz bulunmamasına karşın su çukurları ve kayaya açılmış oda temelleri vardır. Güneybatıda ise oldukça büyük bir silo vardır. Platoda çok miktarda Phryg çanak-çömlek parçaları bulunmaktadır⁴⁸⁵ (**Levha 33 b**).

Araştırma Tarihçesi: 1946–1958 yılları arasında C.H.E. Haspels tarafından bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında saptanarak incelenmiştir⁴⁸⁶.

3.5.2. Deliktaş Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 277494; **Boylam:** 4346286; **Rakım:** 1365 m.

Kütahya ili, merkez ilçeye bağlı, Ovacık köyü sınırları içerisinde, köyün kuş uçuşu 3200 m. doğusunda yer almaktadır (**Levha 34 a**).

Topografik Yapı: Üç tarafı tepelerle çevrelenmiş kale'nin güneyinden Gökdere Deresi geçmektedir. Doğusunda Karakale Tepe (1391), kuzeyinden başlayıp batısına kadar devam eden Ardıçlı Tepe yer almaktadır.

Dönem: Phryg⁴⁸⁷.

Mimari: Kuzey kenarı ucunda iki adet kule benzeri çıkıntı bulunan kale'nin güney kenarı en önemli bölümüdür. Çünkü burası özenle işlenmiş anıtsal bir girişe sahiptir

⁴⁸⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 68.

⁴⁸⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 66.

⁴⁸⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 68.

⁴⁸⁷ Belke-Mersich, a.g.e., s. 280.

“Bölüm A”. Burada 12 basamaktan oluşan bir merdivenle kaleye çıkılmaktadır. Girişin batısında güney doğuya doğru bakan kayaya oyulmuş bir niş bulunmakta ve bu nişte Phryg Ana Tanrıça’sının alçak kabartması yer almaktadır⁴⁸⁸.

Bu anıtsal merdivenlerin doğusunda iki yüksek kayalık arasındaki, geçite çıkan daha dar merdivenler bulunmaktadır “Bölüm B”⁴⁸⁹.

Kale’nin doğusunda ikinci bir giriş daha bulunmaktadır “Bölüm C”. Platonun batı kenarı “Bölüm F’nin kuzeyi” dörtgen bir kaya şeklindedir. Kayanın dışı düzgündür. Güneybatı ve dörtgen kaya ile bağlantılı kısım küçük bir gözetleme yeridir “Bölüm F’nin batısı”⁴⁹⁰ (Levha 34 b).

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından 1946–1958 yılları arasında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale tespit edilerek detaylı olarak incelenmiştir⁴⁹¹. Son olarak 2001–2002 yıllarında Taciser Sivas tarafından bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir⁴⁹².

3.6. Türkmen Dağı’nın Kuzeyinde Yer Alan Phryg Kaleleri

3.6.1. Fındık Asar Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ24_d3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 260551; **Boylam:** 4382906; **Rakım:** 977 m.

⁴⁸⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 66, fig. 199, 201, 501, 2, D-E.

⁴⁸⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 66, fig. 199, 201, 501, 2, D-E.

⁴⁹⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 66, fig. 199, 201, 501, 2, D-E.

⁴⁹¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 33-65-66, fig. 199, 201, 501, 2, D-E.

⁴⁹² Sivas, T., 2003, a.g.e., s. 289.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, a.g.e., s. 9.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004, a.g.e., s. 158.

Dağlık Phrygia'nın batı sınırında, Kütahya ilinin 25 km. kuzeydoğusunda, merkez ilçe sınırlarında içinde yer alır. Fındık Asar Kale'nin güneydoğusunda Türkmen Dağı, doğusunda Seyitgazi ilçesi, güneyinde Köhnüş Vadisi, batısında Sabuncupınar nahiyesi, kuzeyinde ise Gökçekısıık bulunmaktadır. Fındık Köyü'nün hemen güneyindedir **(Levha 35 a)** ⁴⁹³.

Topografik Yapı: Fındık Asar Kalenin doğusunda Koca Tepe (1131 m.), Batısında Talıkataşı Tepe, güneydoğusunda Baklaya Tepesi, kuzeyinde Fındık Tepe (1104 m.) bulunmaktadır. Bu tepelerin oluşturduğu derin vadiler, çevreden gelebilecek müdahalelere karşı doğal bir koruma sağlamaktadır. Buradaki yükseltiler çam ve meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Fındık Kalenin batısında tarım yapmaya elverişli düzlükler bulunmakta ancak kale etrafında yaşayan insanlar için tehlike oluşturabilecek kadar da saldırılara açık bir topoğrafik yapı gözlemlenmektedir. Dar bir vadiden ilerleyen Fındık Çayı, kuzeyde Porsuk Çayına birleşmektedir. Fındık Çayı, burada yaşayan insanların su ihtiyacını karşılamaktaydı ve bu çay Doğuluşah deresinin devamıdır. Kalenin güneyinde, ilkbahar ve sonbaharda yağmur ve kar sularıyla aktif hale gelerek Fındık çayına birleşen Elmalı deresi, yerleşimin batısındaki tarım alanlarını kuzey-güney doğrultusunda paralel kesen Dolaşa deresi yer almaktadır.

Dönem: Phryg, Roma ⁴⁹⁴.

Mimari: Kale'nin bulunduğu kayalık plato 4 farklı bölümden oluşmaktadır. Bölüm A uzun dörtgen şeklindedir. Batıya doğru daha alçak olan "Bölüm B, A ve C" ile bağlanmakta, kuzeyde daha geniş "Bölüm D" ile birleşmektedir ⁴⁹⁵.

Kale'ye iki ayrı merdiven ile çıkılmaktadır. Birinci giriş, platonun güneyinde "Bölüm A"nın batısında, ikinci giriş ise kuzeyde yer almaktadır. Ayrıca bölüm A içinde C.H.E. Haspels tarafından saray olarak nitelendirilen bir oda ve kuzeybatısında ana kayaya oyularak yapılmış küçük bir gözetleme yeri bulunmaktadır ⁴⁹⁶ **(Levha 35 b)**.

⁴⁹³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 35, 70, fig. 215-216.

⁴⁹⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 35, 70, fig. 215-216.

⁴⁹⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 69, fig. 215-216.

⁴⁹⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 69 vd., fig. 215-216.

Kale'nin etrafında yer alan kayalıklar üzerinde ikili, üçlü ve dörtlü gruplar halinde kümelenen kaya altarıları bulunmaktadır. Bununla birlikte yerleşmede fasad ve kaya nişlerinden oluşan başka kült yapıları da vardır. Yine burada tek örnek olan kaynak kutsal alanın bulunması⁴⁹⁷, bu yerleşmede Ana Tanrıça Matar adına düzenlenen törenlerin çeşitliliğini yansıması nedeniyle önemlidir⁴⁹⁸.

Araştırma Tarihçesi: Yerleşim ve Asarkaya fasadı, 1901–1904 yılları arasında bölgede araştırma yapan E. Brandenburg tarafından tespit edilmiş ve arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır⁴⁹⁹. 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla Dağlık Phrygia bölgesinde araştırma yapan C.H.E Haspels, bu süreçte Fındık Phryg yerleşimini incelemiş, tespitlerde bulunmuştur. 1980'li yılların başında ve 1993'lü yıllarda Alman araştırmacı D. Berndt'de yerleşmedeki anıtların son durumlarını tespit etmiştir. 1980'li yılların sonunda İtalyan araştırmacı Geza de Francovich tarafından incelenmiştir⁵⁰⁰.

1992–1996 yıllarında Taciser Sivas'ın gerek doktora çalışması kapsamında gerekse de 2001 yılından itibaren bölgede yürüttüğü yüzey araştırmalarıyla bu yerleşme çok daha detaylı olarak araştırılmış ve bu araştırmalar sonucunda, kale yerleşmesinin yaklaşık 300m. güneyinde ana kayaya oyulmuş bir su kanalı ve su kanalının üzerinde basamaklı kaya altarıları ve Ana Tanrıça/Matar Kubileya'yı simgeleyen kaya idolleri saptanmıştır. Bu yerleşmede daha önce saptanan fasad ve 7 adet altara ilaveten toplam 35 yeni altar saptanmıştır⁵⁰¹.

⁴⁹⁷ T.-Sivas, H. Sivas, 2004, a.g.e., s. 158, res. 9.

⁴⁹⁸ R. Tamsü, **Phryg Kaya Altarıları (Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya illeri Yüzey Araştırması Işığında)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (T.C. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2004), s. 114.

⁴⁹⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 35, 70, fig. 215-216.

⁵⁰⁰ Francovich, a.g.e., s. 127 vd., fig. 270- 307.

⁵⁰¹ T. Tüfekçi Sivas "Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2001 yılı Yüzey araştırması", **20. AST**, Cilt:2, (Ankara, 2003), s. 288.; T. Tüfekçi Sivas-H. Sivas, "Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2002 yılı Yüzey Araştırması", **21. AST**, Cilt:2, (Ankara, 2004), s. 158.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, a.g.e., s. 9., Lev. 10, res. 1, Lev. 11, res. 1-2.

3.6.2. Doğuluşah (Asarkaya) Kalesi (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ24_d3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 257684; **Boylam:** 4382293; **Rakım:** 962 m.

Kütahya ili Merkez ilçe köylerinden Doğuluşah köyü sınırları içinde yer almaktadır. Doğuluşah köy'ünün kuş uçuşu 2800 m. Kuzeybatısında, Asarkaya olarak adlandırılan kayalık alan üzerinde bulunmaktadır. Sabuncupınar'ın 2 km. güneyindedir (**Levha 36 a**).

Topografik Yapı: Kalenin, 200 m. batısından şu an kurutma kanalı olarak düzenlenen İnceözü deresi, 2300 m. batısından Doğuluşah deresi geçmektedir. Ayrıca, 200 m. kuzeyinde yağışlı mevsimlerde aktif hale gelen Yoncalı deresi bulunmaktadır. Böylece kalenin üç tarafı su kaynaklarıyla çevrelenmiştir. Bu coğrafi özelliği sayesinde, burada yaşayan insanların su ihtiyacını ve tarım için gerekli suyu fazlasıyla sağlamaktadır. Kalenin doğusu, kuzey ve güneyi çam ve meşe ormanlarıyla kaplıdır⁵⁰².

Dönem: Phryg, Roma⁵⁰³.

Araştırma Tarihçesi: Kale, 1988 – 1989 yıllarında iki kez Turan Efe tarafından yüzey araştırması kapsamında araştırılarak yüzeyden malzeme toplanmış dönemsel özellikler saptanmıştır⁵⁰⁴. Daha sonra 2001 yılında Taciser Sivas tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir⁵⁰⁵. Son olarak 2004 yılında TAY ekibi tarafından ziyaret edilerek son durumu belgelenmiştir⁵⁰⁶.

⁵⁰² T. Efe, “1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, Sayı: VII., (Antalya, 1990), s.408, res. 1, 13 no’lu Yerleşme, res. 14-15; T. Efe, “1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, Sayı: VIII., (Ankara, 1991), s.165, res. 4. ; Sivas, T., 2003, **a.g.e.**, s. 289.

⁵⁰³ Efe, T., **a.g.e.**, 1990, s. 408, res. 1, 13 no’lu Yerleşme, res. 14-15; Efe, T., 1991, **a.g.e.**, s. 165.

⁵⁰⁴ Efe, T., **a.g.e.**, 1990, s. 408, res. 1, 13 no’lu Yerleşme, res. 14-15; Efe, T., 1991, **a.g.e.**, s. 165.

⁵⁰⁵ Sivas, T., 2003, **a.g.e.** 289.

⁵⁰⁶ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=229&html=ages_detail_t.html&lay](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=229&html=ages_detail_t.html&layout=web)
out=web (Erişim Tarihi: 05.04.2007)

3.7. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Hellenistik Dönem Kaleleri

3.7.1. Kırk Kız Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ24_b2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 274844; **Boylam:** 438123, **Rakım:** 1829 m.

Türkmen Baba Tepesinin kuzeybatısında dağlık sırtlarda yer almaktadır (**Levha 36 b**).

Topografik Yapı: Güllüdere köy'ünün kuş uçuşu 2500 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kırk Kız Kalenin etrafında yüksek fakat bulunduğu konumdan alçak tepeler bulunmaktadır. Kuzeyinde Çilekli Tepe, güneydoğusunda Bozbel Tepe (1650 m.), güneyinde Güvemce Tepe, batısında Manastır Tepe, kuzeybatısında Paşaköşkü Tepe (1701 m.) ile çevrelenmiştir. Kale'nin yakın çevresinde tarım yapabilecek arazi bulunmamaktadır.

Mimari Yapı: Kale güney kenarda bulunan bir duvarla korunmaktadır. Duvarın merkezinde ortada bir giriş kapısı bulunmaktadır. Duvarın sonunda Güneydoğuda bir diğer giriş bulunmaktadır. Kalenin sağlam olarak günümüze ulaşmış duvarlarının yüksekliği 2.70 m'dir. Kalede uzun süreli kullanılmış olmasına karşın ne kalede nede çevresinde çanak-çömlek parçalarına rastlanılmamıştır⁵⁰⁷ (**Levha 37 a**).

Haspels, Dağlık Phrygia'da Türkmen Dağı'nın kuzeybatısında bulduğu "Kırk Kız Kale"nin Ipsos savaşı (M.Ö.301) sırasında çeşitli askeri faaliyetler için kullanıldığını ileri sürmüştür. Bu dönemde Dorylaion (Eskişehir) yakınlarında da askeri kamplar kurulmuştur.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 150 vd., fig. 252, 254-255, 258-262, 546.

⁵⁰⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 150, fig. 252, 254-255, 258-262, 546.

Kırk Kız Kale, Türkmen Dağı'nın(y. 1829 m.) yüksek sırtlarındadır ve bir kaleden ziyade oldukça küçük gözetleme karakoludur. Özellikle Dağlık alanın kuzeyine ve doğusuna doğru tüm çevre görüş alanındadır⁵⁰⁹.

Dönem: Hellenistik⁵¹⁰.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından 1950 yılında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale tespit edilerek detaylı olarak incelenmiştir⁵¹¹.

3.7.2. Capana Kale (Harita 11)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; ve Koordinatlar; **Enlem:** 309223; **Boylam:** 4320150; **Rakım:** 1500 m.

Afyonkarahisar ili sınırındaki Şaphane Dağı'nın güneyinde yer alan Bavurdu ve Devlet köylerinin arasında bulunmaktadır (**Levha 37 b**).

Topografik Yapı: Dağlık Phrygia Bölgesi'nin güneydoğu sınırını oluşturan Capana Kale, iki kayalık tepe üzerine kurulmuştur. İlk tepe ikincisinden daha aşağı seviyededir.

Dönem: Hellenistik⁵¹².

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından 1950 yılında bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında kale tespit edilip incelenerek Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir⁵¹³.

⁵⁰⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 150 vd., fig. 252, 254-255, 258-262, 546 ve 259.

⁵¹⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 150, fig. 252, 254-255, 258-262, 546.

⁵¹¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 150 vd., ., fig. 252, 254-255, 258-262, 546.

⁵¹² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 151, fig. 263-266.

⁵¹³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 151 vd., fig. 263-266.

4. DAĞLIK PHRYGIA BÖLGESİNDE BULUNAN NEKROPOLLER (Tablo 5; Harita 13)

4.1. Türkmen Dağı'nın Güneydoğusunda Bulunan Nekropoller

4.1.1. Bardakçı-Keçiçayırı Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: J25_b4. Koordinatlar; **Enlem:** 307271; **Boylam:** 4353018; **Rakım:** 1072 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Bardakçı köyü sınırları içinde yer almaktadır. Köyün 3900 m. güneybatısında Keçiçayırı mevkiinde bulunmaktadır.

Topografik Yapı: Bardakçı köy'ünün güneybatısında yaklaşık 1600 m. uzunluğundaki dar bir vadinin sonunda uzanan tepelerin doğu eteklerinde nekropol alanı konumlanmıştır. Doğusu ve güneydoğusundan Eşen Çayı geçmektedir.

Dönem: Roma⁵¹⁴.

Buluntular: “Bardakçı-Keçiçayırı mevkiinde bulunan nekropolde, 16 “tek odalı” mezar odası, iki “arcosoliumlu mezar”, üç “basit khamosorion” saptanmıştır. Nekropoldeki tüm oda mezarlar kemerli cephe mimarisine sahiptir. Sadece yedi odanın tavan ve plan sistemleri gözlemlenebilmekte olup, söz konusu yedi oda da dikdörtgen plan gösterir ve düz tavan sistemine sahiptir. Beş odanın “yataklı arcosoliumlu” şeklinde düzenlendiği kesin olarak tespit edilmekte, 11 odanın ise, toprak dolgu nedeniyle sadece arcosolium kemerleri izlenebilmektedir. Ancak bu odalarda da “yataklı arcosoliumlu” düzenin gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Kesin bir şekilde belgelenebilen ve izlenebilen arcosolium kemerlerinden anlaşılabilceği üzere yedi odada 19 yataklı

⁵¹⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 114,177,184,208,212,223,250,306-301.; Belke-Mersich, a.g.e., s. 340.

arcosolium ve sekiz arcosolium kemeri bulunmaktadır. Sekiz oda güney, yedi oda güneybatı, bir oda batıya yöneliktir. Bir arcosolium güney, diğeri ise kuzeye yöneliktir. Üç basit khamosorion da doğu-batı doğrultuludur⁵¹⁵. (Levha 38 a).

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Nekropol alanında inceleme yapmıştır⁵¹⁶. Son olarak R. Eser Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında detaylı olarak incelenmiştir⁵¹⁷.

4.2. Doğanlı Vadisi'nde Bulunan Nekropoller (Harita 13)

4.2.1. Deve Boynu

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 303379; **Boylam:** 4345753.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı Çukurca köy'ünün 1500 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Yerleşmenin yer aldığı platoya kuzeydoğu köşedeki ana kayaya oyulan dar bir merdiven ile ulaşılır. Plato üzerinde kayaya oyulmuş odalara ait temel kalıntıları vardır. Kayalığın kuzeybatı yamacında iki adet Phryg kaya mezarı bulunmaktadır⁵¹⁸.

Kale yerleşmesi Phryg ve Roma dönemine tarihlenmektedir (Levha 38 b).

Topografik Yapı: Elmalı Tepe'nin doğu ucunda, Doğanlı Kale'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Doğanlı vadisinin girişinde, vadiye hâkim konumdadır.

⁵¹⁵ R.E. Kortanoğlu, **Helenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji, Bilim Dalı, (İstanbul, 2006), s. 95, Lev. 74 res. 4

⁵¹⁶ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s.179, 211 vd.

⁵¹⁷ Kortanoğlu, **a.g.e.**, s. 95.

⁵¹⁸ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 34-48, fig. 91.

Dönem: Phryg ve Roma⁵¹⁹.

Buluntular: Deve Boynu olarak adlandırılan kayalıkların kuzeybatısına bakan Phryg Dönemi'ne tarihlenen 2 oda mezar bulunmaktadır. Oda mezar sağda zemin seviyesinin üstünde, aynı zamanda yamaçtadır. Basamaklarla mezarın giriş kapısına ulaşılmaktadır. Eğimli çatıda kabartma olarak yapılmış kirişler görülmektedir. Bununla birlikte mezar odasında üç seki bulunmaktadır. Diğer mezar ise solda daha yukarıdaki kayaya yapılmıştır. Dışta eğimli çatısıyla bir fasad görünümündedir. Diğer oda mezara benzemekle birlikte daha az özenli bir işçilikle yapılmıştır. Bu mezarda da üç seki bulunmakta ve muhtemelen Roma Döneminde tekrar kullanım görmüştür⁵²⁰.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E Haspels tarafından saptanarak literatüre kazandırılmıştır⁵²¹.

4.2.2. Hamamkaya Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 301002; **Boylam:** 4345450.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Çukurca köyü sınırları içinde, köyün batısındaki kayalık alanda yer almaktadır (**Levha 39 a**).

Topografik Yapı: Nekropol alanı tüf kayalıklarının üzerinde yer almaktadır. Kayalık alanın dört yönünde geniş düzlükler bulunmaktadır.

Dönem: Phryg⁵²².

⁵¹⁹ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 48, fig. 91.

⁵²⁰ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 113 vd., fig. 91, 530:3,6.

⁵²¹ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 33-48, fig. 91.

⁵²² Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s.113.

Buluntular: Tüf kayalıklarına oyulmuş mezarın girişinin altında kabartma bezemeler bulunmaktadır. İkinci oda mezar daha geç bir döneme tarihlenir. İlk oda mezarın tavanı tonozludur. İkinci oda mezar sıradan eğimli bir tavana sahiptir. İlk oda mezara girişin dışındaki düz yerin altında bir panelde yüzeysel bir kabartma vardır. Solda, sağ tarafa dönmüş bir adamın hayvanla mücadelesi vardır. W.M. Ramsay, bu mücadelenin iki at arasında olduğunu belirtirken, Anderson sadece iki atı gördüğünü belirtmiştir. Panelin sağındaki kabartmada birbirlerine bakan iki küçük pelerinli figür bulunmaktadır. Bu figürlerin biçimleri eski Anadolu geleneğindedir⁵²³.

Araştırma Tarihçesi: W.M. Ramsay tarafından saptanmış olan nekropol alanını daha sonra J.G.C. Anderson ziyaret etmiştir. C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Hamamkaya Nekropolünde incelemeler yaparak mimarisi ve dönemi hakkında görüş belirtmiştir⁵²⁴.

4.2.3. Gerdekkaya Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 301349; **Boylam:** 4344560.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Çukurca köyü sınırları içinde, köyün 500 m. güneybatısındaki kayalık alanda yer almaktadır(**Levha 39 b**).

Topografik Yapı: Nekropol alanının batısında yer alan tüf kayalıklarının doğu yüzünde yer almaktadır. Doğu, kuzey ve güney yönlerinde geniş düzlükler bulunmaktadır.

Dönem: Hellenistik, Roma⁵²⁵.

⁵²³ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 113 vd., fig. 89, 90, 531:1-2.

⁵²⁴ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s.179, 113 vd.

⁵²⁵ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 155 vd., fig. 85, 86, 87, 88, 565:1-4.

Buluntular: “Gerdekkaya mevki’inde yer alan nekropol alanında, bir “iki odalı”, iki “tek odalı”, üç “arcosoliumlu” mezar, iki “basit khamosorion” konumlandırılmıştır. Doğuya yönelik olan iki odalı mezar, “yan yana odalı” şeklinde düzenlenmiştir. Anıtsal bir görünümüne sahip mezarda, giriş holü ve iki mezar odası bulunmaktadır. Her iki oda da kare plan gösterir ve kemerli bir tavan sistemine sahiptir. Mezarın dış cephesinde iki “arcosoliumlu” mezar, giriş holünde iki “arcosoliumlu” mezar ve iki “basit khamosorion”; kuzeydeki odada üç “tekneli arcosolium”, iki “lahit formlu khamosorion” ve bir “basit khamosorion”; güneydeki odada ise üç “basit khamosorion” yer almaktadır⁵²⁶.

Gerdekkaya nekropolünde, iki “tek odalı” mezar odası da düz tavan sistemine sahipken, odalardan biri dikdörtgen, diğeri ise dörtgen plan gösterir. Mezar odalarından biri “yataklı arcosoliumlu”, diğeri ise “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiş olup, içlerinde toplam dört “yataklı arcosolium” ve iki “tekneli arcosolium” bulunmaktadır. Karma özellikli oda mezar kemerli bir cephe mimarisine sahip olup, her iki oda da doğuya yöneliktir. Üç arcosoliumlu mezar doğuya yöneliktir. Bir kemer düzenlemesine dik olarak ana kayaya oyulan iki basit khamosorion ise kuzey-güney doğrultuludur⁵²⁷.

Araştırma Tarihçesi: 1834 yılında bölgede araştırma yapan C. Texier Doğanlı vadisinde yaptığı araştırmalarda Gerdekkaya kaya mezarı üzerinde çalışmalarda bulunmuş ve kaya mezarının planlarını ve gravürünü çizmiştir⁵²⁸. 1861 yılında G. Perrot tarafından tekrar ziyaret edilmiştir⁵²⁹. C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Gerdekkaya Nekropolünde inceleme yapmıştır⁵³⁰. 1991 yılında Gerdekkaya kaya mezarında temizlik ve onarım çalışmaları yapılmıştır⁵³¹. K. Belke ve N. Mersich tarafından bölge incelenerek

⁵²⁶ Kortanoğlu, a.g.e., s. 96.

⁵²⁷ Kortanoğlu, a.g.e., s. 96.

⁵²⁸ Texier, a.g.e., s. 352 vd., pl., 60-61.

⁵²⁹ Perrot- Chipiez, a.g.e., s. 133, fig., 91.

⁵³⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.179, 211 vd.

⁵³¹ Özçatal, a.g.e., s. 419 vd., res. 3-15.

tariflendirilmesi yapılmıştır⁵³². Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından detaylı olarak incelenmiştir⁵³³.

4.3. Yazılıkaya-Midas Vadisi'nde Bulunan Nekropoller

4.3.1. Yazılıkaya-Kırk Göz Kayalığı (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 302721; **Boylam:** 434173.

Eskişehir ili, Han ilçesi, Yazılıkaya köyü sınırları içinde, Köyün güneybatısındaki kayalık alanda, Yazılıkaya platosunun hemen kuzeyinde, Midas Anıtının kuzeyinde yer almaktadır.

Topografik Yapı: Büyük bir tüf kaya kütlesi içine işlenmiş olan kaya mezarlarının güneyinde Yazılıkaya (Midas) Kale bulunmaktadır.

Dönem: İTÇ, Phryg, Hellenistik, Roma⁵³⁴.

Buluntular: Kayalık üzerinde Bizans Dönemine tarihlenen birçok kaya mezarı bulunmasının yanı sıra Hellenistik Döneme tarihlenen Kaya mezarı da bulunmaktadır⁵³⁵. Bu kayalığın dışında Yazılıkaya-Midas Kale eteklerinde de Phryg ve Roma Dönemlerine tarihlenen kaya mezarları bulunmaktadır(**Levha 40 a-b**).

“Seyitgazi ilçesinin 28 km, Çukurca köyünün 6 km güneyinde yer alan Yazılıkaya'daki mezarlar iki kesim halinde incelenebilir. Midas/Kybele Anıtı'nın güneyinde kalan

⁵³² Belke-Mersich, a.g.e., s, 257 vd.

⁵³³ Kortanoğlu, a.g.e., s. 96.

⁵³⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.157 vd., fig. 484.

⁵³⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 157 vd., fig. 484.

mezarlar ve anıtın kuzeyinde bulunan Kırkgözkaya Kayalığı. Anıtın güneyinde, dört “tek odalı” mezar odası, 20 “arcosoliumlu” mezar ve beş “basit khamosorion” konumlandırılmıştır. Üç oda kemerli, bir oda üçgen alınlıklı cephe mimarisine sahiptir. Bir oda dikdörtgen, bir oda kare, iki oda da kareye yakın dörtgen plan gösterirken, bütün odalar beşik çatılı tavan sistemine sahiptir. Odaların hepsi “tekneli arcosoliumlu” olarak düzenlenmiştir. Dört oda içinde, biri yastıklı olmak üzere toplam 12 tekneli arcosolium bulunmaktadır. Üç oda doğu, bir oda güneydoğuya yöneliktir. 18 arcosoliumlu mezar doğuya, iki arcosoliumlu mezar kuzeye yöneliktir. İki basit khamosorion doğu-batı, üç basit khamosorion kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur⁵³⁶.”

“Midas/Kybele Anıtı’nın kuzeyindeki Kırkgözkaya kayalığında ise bir “iki odalı”, bir “tek odalı” mezar odası yer almaktadır. İki odalı mezar “yan yana odalı” olarak düzenlenmiştir. Doğuya yönelik olan bu mezarın giriş holünde bir “arcosoliumlu mezar” ve dört “basit khamosorion” bulunmaktadır. Kuzeydeki oda, kare plan gösterir ve yukarıya doğru daralan dörtgen piramidal bir tavan sistemine sahiptir. Mezar odası “tekneli arcosoliumlu” olarak düzenlenmiş olup, içinde üç tekneli arcosolium konumlandırılmıştır. Güneydeki oda, dikdörtgen plan gösterir ve kemerli tavan sistemine sahiptir. Mezar odası “tekneli arcosoliumlu” olarak düzenlenmiştir ve dört tekneli arcosolium içerir. Bu “iki odalı” mezarın güney bitişiğinde bir “tek odalı” mezar odası bulunmaktadır. Mezar odası dikdörtgen plan gösterir ve kemerli tavan sistemine sahiptir. Oda, “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiş olup, içinde toplam bir “yataklı arcosolium” ve iki “tekneli arcosolium” bulunmaktadır. Doğuya yönelik olan odanın kuzey ön tarafında doğu-batı doğrultulu bir “basit khamosorion” izlenebilmektedir⁵³⁷.”

Ayrıca 1948 yılında Halet Çambel tarafından Yazılıkaya’da yürütülen kazı çalışmaları esnasında, tarlasını süren bir işçi tarafından seramik parçaları tespit edilerek kazı ekibine bildirmiş ve bu alanda yapılan kazılar sonucunda M.Ö. III. Binyıla tarihlenen mezarlar ortaya çıkartılmıştır⁵³⁸. Fakat yayınlanan raporda kazılan alanın Yazılıkaya’nın neresinde olduğu ile ilgili herhangi bir bilgilere rastlanmamıştır.

⁵³⁶ Kortanoğlu, a.g.e., s. 97.

⁵³⁷ Kortanoğlu, a.g.e., s. 97.

⁵³⁸ Çambel, a.g.e., s. 228. res. 1-3.

Araştırma Tarihçesi: A. Gabriel tarafından incelenen nekropol⁵³⁹ daha sonra C.H.E Haspels tarafından değerlendirilmiştir⁵⁴⁰. Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından detaylı olarak incelenmiştir⁵⁴¹.

4.4. Kümbet Vadisi'nde Bulunan Nekropoller (Harita 13)

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi Kümbet köyünün merkezinde yer alan tepede, üzerindeki yazıt nedeniyle **Solon'un Mezarı** olarak adlandırılan tek mezar yer almaktadır (**Levha 41 a-b Harita 13**). Koordinatları; **Enlem:** 293490; **Boylam:** 4343082. Kaya mezarı Phryg ve Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir⁵⁴².

Kaya Mezarının mimarisine bakıldığında; doğuya yönelik “iki odalı” oda mezar “ardı ardına oda” biçimiyle, Dağlık Phrygia'daki Hellenistik ve Roma Dönemleri için tek örnektir. Oda mezarın cephesi anıtsal olarak nitelendirilebilecek bir şekilde üçgen alınlık ve kabartmalarla zenginleştirilmiştir. Ön oda, kare plan gösterir, düz tavan sistemine sahiptir ve içerisinde “tekneli arcosoliumlu” bir mezar bulunur. Arka oda ile ön odayı, dikdörtgen planlı ve düz tavanlı bir geçit bağlamaktadır. Dikdörtgen plan gösteren ve düz tavan sistemine sahip arka oda içerisinde üç “lahit formulu khamosorion” yer almaktadır⁵⁴³.

Solon'un Mezarı ilk olarak C. Texier tarafından incelenmiştir⁵⁴⁴. W.M. Ramsay tarafından ziyaret edilerek tarihlemesi yapılmıştır⁵⁴⁵. C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında tespit ederek

⁵³⁹ Gabriel, a.g.e., pl. 5a, Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.157 vd., fig. 484.

⁵⁴⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.157 vd., fig. 484.

⁵⁴¹ Kortanoğlu, a.g.e., s. 97.

⁵⁴² Haspels, C.H.E., 1971. a.g.e., s. 178, fig. 96.

⁵⁴³ Kortanoğlu, a.g.e., s. 115, Lev. 196-203.

⁵⁴⁴ Texier, a.g.e., s. 359.

⁵⁴⁵ Ramsay, W.M., 1889,a.g.e., , s. 185.

incelemiştir⁵⁴⁶. Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında çalışılmıştır⁵⁴⁷.

4.4.1. Ayini Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 294344; **Boylam:** 4343699.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır (Levha 42 a).

Dönem: Roma⁵⁴⁸.

Buluntular: Ayini mevkiindeki nekropolde, dört “tek odalı” oda mezar, üç “arcosoliumlu mezar” konumlandırılmıştır. Üç oda mezar “tekneli arcosoliumlu” olarak düzenlenmiş olup, birinde ise odaya ulaşamadığından dolayı ne şekilde düzenlendiği bilinmemektedir. İki oda dikdörtgen, bir oda kare plan gösterirken, iki oda kemerli, bir oda ise düz tavan sistemine sahiptir. Üç oda içerisinde kesin olarak 12 “tekneli arcosolium” tespit edilmiştir. Bu mezarlarda günümüze ulaşmamış altı-sekiz “tekneli arcosolium”un olması muhtemeldir. Bir oda mezarın çift katlı olarak düzenlenmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak odanın büyük bölümü tamamen tahrip olduğu için sahip olduğu tekneli arcosolium sayısı tam olarak belirlenmemektedir. İki oda mezar batıya, iki oda mezar doğuya, bir arcosoliumlu mezar güneye, bir arcosoliumlu mezar doğuya, bir arcosoliumlu mezar kuzeye yöneliktir⁵⁴⁹.

Araştırma Tarihçesi: R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında tespit edilerek detaylı olarak çalışılmıştır⁵⁵⁰.

⁵⁴⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 178, fig. 96.

⁵⁴⁷ Kortanoğlu, a.g.e., s.115.

⁵⁴⁸ Kortanoğlu, a.g.e., s. 100, Lev.46, res.1- 2.

⁵⁴⁹ Kortanoğlu, a.g.e., s. 100, Lev.46, res.1- 2.

⁵⁵⁰ Kortanoğlu, a.g.e., s.100.

4.4.2. Körestan Mevkii (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 294132; **Boylam:** 4342973.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyü sınırları içerisinde, köyün kuş uçuşu 500 m. doğusunda yer almaktadır (**Levha 42 b**).

Dönem: Roma⁵⁵¹.

Buluntular: Kümbet'in güneydoğusunda Oineş ören yerinin gerisinde Kümbet kayalığı ve Vadisi'ne hâkim noktadadır. Körestan da bir düzine mezar yer alır. Mezarlar arcasoliumlu olup, mezarların çoğu Phryg kapı tipi kabartmalarında, stellerinde görülen bezemelerle dekore edilmişlerdir⁵⁵². Körestan nekropolünde 10 “tek odalı” oda mezar saptanmıştır. Altı oda mezar “tekneli arcasoliumlu”, iki oda mezar ise “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Bir oda kemerli cephe mimarisine sahiptir. Yoğun tahribat neticesinde dört oda mezar içerisindeki mezar tipleri, dört oda mezarın planı ve beş oda mezarın tavan sistemi saptanabilmektedir. Üç oda dörtgen, bir oda dikdörtgen planlıdır. İki oda düz, iki oda beşik çatılı ve bir oda kemerli tavan sistemine sahiptir. Dört oda içerisinde 16 “tekneli arcasolium” ve bir “basit khamosorion” belirlenebilmektedir⁵⁵³.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Körestan Nekropolünde inceleme yapmıştır⁵⁵⁴. K. Belke ve N. Mersich tarafından bölge incelenerek tarihlendirilmesi yapılmıştır⁵⁵⁵. Son olarak R. Eser Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında detaylı olarak incelenmiştir⁵⁵⁶.

⁵⁵¹ Haspels, , C.H.E., 1971, a.g.e., s. 179, fig. 319.

⁵⁵² Haspels, , C.H.E., 1971, a.g.e., s. 179, fig. 319.

⁵⁵³ Kortanoğlu, a.g.e., 2006, s. 100.

⁵⁵⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.179, 211 vd., , fig. 319.

⁵⁵⁵ Belke-Mersich, a.g.e., s. 340.

⁵⁵⁶ Kortanoğlu, a.g.e., s. 95.

4.4.3. Deliklikaya Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 294159; **Boylam:** 4343304.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyü sınırları içerisinde, köyün kuş uçuşu 700 m. doğusunda yer almaktadır (**Levha 43 a**).

Kümbet Vadisi sınırındaki tepeler ve Kümbet Kayalığı arasındaki özellikle iki grup oda mezar bulunmaktadır. İlk grup Deliklikaya’da ikinci grup Oineş’e daha yakın olan Körestan’dadır. Deliklikaya’nın dar güneydoğu kenarında küçük bir Phryg mezarı vardır. Aynı zamanda Roma dönemine tarihlenen arcosoliumlu mezarlar da bulunmaktadır⁵⁵⁷.

Dönem: Phryg, Roma⁵⁵⁸.

Buluntular: Deliklikaya’da iki oda mezar aynı kaya kütesinde, üçüncü oda mezar ise kaya kütesinin yaklaşık 200 m. kuzeyine açılmıştır. Aynı kaya kütesinde yer alan mezarlardan biri üçgen alınlıklı cephe mimarisine sahip olup, “yataklı”, diğeri kemerli bir cepheye sahip olup, “tekneli arcosoliumlu” olarak düzenlenmiştir. Kuzeyde bulunan ve anıtsal olarak nitelendirilebilecek kemerli cephe mimarisine sahip mezar odası ise “tekneli arcosoliumlu” şeklinde düzenlenmiştir. Bütün odalar dikdörtgen plan gösterirler ve iki oda düz, bir oda ise kemerli tavan sistemine sahiptir. Mezar odalarında biri yastıklı olmak üzere dokuz tekneli arcosolium ve üç yatak bulunmaktadır. Oda mezarlardan biri batı, biri güney ve biri de güneybatıya yöneliktir⁵⁵⁹ (**Levha 37 a**). .

Roma dönemine ait yedi adet arcosoliumlu oda mezar bulunmakta, daha sonra bu mezarlar Bizans döneminde de kullanılmıştır⁵⁶⁰.

⁵⁵⁷ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 114-178 vd., fig. 94, 313, 531, 3-5.

⁵⁵⁸ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 212.

⁵⁵⁹ Kortanoğlu, **a.g.e.**, s.101.

⁵⁶⁰ Haspels, C.H.E., 1971, **a.g.e.**, s. 212.

Araştırma Tarihçesi: E. Brandenburg tarafından Deliklikaya nekropolünde bulunan anıtsal girişli mezarın çizimi yapılmış olup⁵⁶¹, C.H.E. Haspels tarafından da nekropolde bulunan mezarlar belgelenmiştir⁵⁶². Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında çalışılmıştır⁵⁶³.

4.4.4. Asmacık Tepesi Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 292033; **Boylam:** 4342157.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kümbet köyü sınırları içinde yer almakta ve köyün 1550 m. güneybatısındaki kayalık alanda bulunmaktadır (**Levha 43 b-c**).

Topografik Yapı: Batısında Kızıl Tepe (1333 m.), güneyinde Kalemoltaşı Tepe bulunmaktadır. Doğusu ve Kuzeyinde Kümbet vadisi yer almaktadır.

Dönem: Phryg, Roma⁵⁶⁴.

Buluntular: Nekropolde, 4 adet “tek odalı” mezar odası, 3 adet “arcosoliumlu mezar”, 4 adet “basit khamosorion” yer almaktadır. Bir oda mezar “khamosorionlu”, bir oda mezar “yataklı”, bir oda mezar “tekneli arcosoliumlu”, bir oda mezar ise “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Üç oda dikdörtgen, bir oda kare plan gösterir. İki oda kemerli, bir oda düz, bir oda da beşik çatılı tavan sistemine sahiptir. Odaların içlerinde toplam dört tekneli arcosolium, üç yatak, beş lahit formu khamosorion konumlandırılmıştır. İki oda güneybatı, bir oda doğu, bir oda güney, iki arcosoliumlu

⁵⁶¹ E. Brandenburg, *Neue Untersuchungen im Gebiet der Phrygischen Felsenfassaden*, (K.B. Akademie der Wissenschaften, Münih, 1906), s. 708.

⁵⁶² Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 115-212, fig. 558, 3.

⁵⁶³ Kortanoğlu, *a.g.e.*, s.101.

⁵⁶⁴ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 115-212, fig. 558, 3.

mezar güney, bir arcosoliumlu mezar kuzeydoğuya yöneliktir. iki basit khamosorion doğu-batı, iki basit khamosorion kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur⁵⁶⁵.

Asmacık Tepesi nekropolünde bulunan kaya mezarları kapılarının küçük olması nedeniyle Phryg orijinli olduğu, daha sonra Roma Döneminde kullanıldığı, son olarak da Geç Antik Dönemde tekrar kullanıldığı düşünülmektedir⁵⁶⁶ (Levha 43 b-c-d). .

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında tespit ederek incelemiştir⁵⁶⁷. Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında incelemiştir⁵⁶⁸.

4.4.5. Güllüören Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d1 ve Koordinatlar; **Enlem:** 289845; **Boylam:** 4343384.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Fethiye köyü sınırları içinde, Kümbet vadisinde, Büyükyayla ve Fethiye köyleri arasında yer almaktadır. Fethiye köy'ünün 3200 m. güneydoğusunda bulunmaktadır.

Topografik Yapı: Doğusunda Kümbet vadisi, batısında Kumaşkaya Tepesi yer alır (Levha 44 a).

Dönem: Roma⁵⁶⁹.

⁵⁶⁵ Kortanoğlu, a.g.e., s.99 vd., Lev.46, res.1- 2.

⁵⁶⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 115, fig. 558, 3.

⁵⁶⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 115-212, fig. 558, 3.

⁵⁶⁸ Kortanoğlu, a.g.e., s.99 vd., Lev.46, res.1- 2.

⁵⁶⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 180 vd., fig. 321-323

Buluntular: “Arcosoliumlu oda mezarlar bulunmaktadır ve bunların sayısı altıdır. Mimari dekorasyonu taklit eden mezarlar Erken Roma Dönemine ait olmalıdır. Ayazın ve Ahlatçı İnlerde bulunan mezarlar gibi Roma Döneminin daha erken evrelerine ait olmalıdır⁵⁷⁰. Nekropolün bulunduğu kayalığın kuzeyinde üst bölümünde ise birkaç tane kayaya oyulmuş basit mezar bulunmaktadır⁵⁷¹. Güllüören nekropolünde, altı “tek odalı” mezar odası, altı “arcosoliumlu mezar” ve 14 adet “basit khamosorion” konumlandırılmıştır. Bir oda mezar “khamosorionlu”, üç oda mezar “tekneli arcosoliumlu”, bir oda mezar ise “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Üç oda mezarın cephesi üçgen alınlığa yakın basit ve kaba işçilikle, birinin cephesi ise anıtsal olarak nitelendirilebilecek şekilde çift katlı olarak biçimlendirilmiştir. Beş odanın planı ve tavan sistemi saptanabilmektedir. Üç oda mezar dikdörtgen, iki oda mezar kare planlı olup, üç oda mezar beşik çatılı, iki oda mezar düz tavan sistemine sahiptir. Odaların içinde toplam üç tekneli arcosolium, iki yataklı arcosolium ve üç basit khamosorion bulunmaktadır. Bütün odalar kuzeydoğu, üç arcosoliumlu mezar kuzeydoğu ve üç arcosoliumlu mezar güneydoğuya yöneliktir. Yedi basit khamosorion kuzeydoğu-güneybatı, dört basit khamosorion doğu-batı, iki basit khamosorion kuzeybatı-güneydoğu, bir basit khamosorion kuzey-güney doğrultuludur⁵⁷²” (Levha 38 a).

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında tespit ederek incelemiştir⁵⁷³. Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁵⁷⁴.

⁵⁷⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 180 vd., fig. 321-323; Tüfekçi, Sivas, T.- Sivas, H., 2003, a.g.e., s. 8.

⁵⁷¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 174, fig. 321-323.

⁵⁷² Kortanoğlu, a.g.e., s.101 vd.

⁵⁷³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 180 vd., fig. 321-323

⁵⁷⁴ Kortanoğlu, a.g.e., s.101 vd.

4.5. Kümbet Vadisi ile Köhnüş Vadisi Arasında Bulunan Nekropoller

4.5.1. Seyrecek Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d1 ve Koordinatlar; **Enlem:** 287815; **Boylam:** 4337535.

Eskişehir ili, Han ilçesi'ne bağlı Bahşeyiş ve Sarıcaova köyleri arasında bulunmaktadır. Bahşeyiş köy'ünün kuş uçuşu 3400 m. batısı ve Sarıcaova köy'ünün 3360 m. kuzeydoğusunda Seyricek Tepesi (1541 m.) etrafında bulunmaktadır (**Levha 44 b**).

Topografik Yapı: Nekropol alanının güneyinden Evliya Deresi, kuzeybatısında Dereoluk Deresi geçmektedir.

Dönem: Roma⁵⁷⁵.

Buluntular: Nekropol alanında Roma ve Bizans Dönemine tarihlenen sarkofajlar, nadiren de açık arcosoryumlu mezarlar bulunmaktadır⁵⁷⁶ (**Levha 38 b**). 78 adet "lahit formu khamosorion" ve 3 adet "arcosoliumlu mezar" içermektedir. 31 lahit formu khamosorionun beşik çatılı kapakları üzerlerinde koruna gelmiştir. Dört beşik çatılı kapak ise alana yayılmıştır. 12 adet basamaklı podium oluşturulmuş ve bu podiumların üzerinde 26 lahit formu khamosorion biçimlendirilmiştir. 2 arcosoliumlu mezar doğu, bir arcosoliumlu mezar kuzeybatıya yöneliktir. 24 lahit formu khamosorion kuzeydoğu-güneybatı, 20 lahit formu khamosorion doğu-batı, 18 lahit formu khamosorion kuzeybatı-güneydoğu, 16 lahit formu khamosorion kuzey-güney doğrultuludur⁵⁷⁷.

⁵⁷⁵ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 183 vd, fig. 328-329.; Belke-Mersich, *a.g.e.*, s. 381.

⁵⁷⁶ Haspels, C.H.E., 1971, *a.g.e.*, s. 183 vd., fig. 328-329.

⁵⁷⁷ Kortanoğlu, *a.g.e.*, s.102.

Araştırma Tarihçesi: Nekropol E. Branderburg tarafından ziyaret edilmiş, daha sonra C.H.E. Haspels tarafından incelenmiştir⁵⁷⁸. Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışması kapsamında detaylı olarak çalışılmıştır⁵⁷⁹.

4.5.2. Ahlatçı İler (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 287587; **Boylam:** 4331579.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Demirli kasabası sınırları içinde yer almaktadır. Köhnüş vadisinin kuzeyinde, Kümbet'ten Beldere'ye inen yolun batısında bulunmaktadır⁵⁸⁰.

Dönem: Roma⁵⁸¹.

Buluntular: “Ahlatçıinler’de beş “tek odalı” mezar odası ve 10 “basit khamosorion” bulunmaktadır. Khamosorionlardan üç adedi, bir kemer oygusunun altında ve kemere paralel bir şekilde oyulmuştur. Dört oda üçgen alınlıklı, bir oda kemerli cephe mimarisine sahiptir. Beş oda mezar da “tekneli arcosoliumlu” şekilde düzenlenmiştir. Bir oda mezar dikdörtgen, dört oda mezar kare plan gösterir. Dört oda mezar kemerli, bir oda mezar düz tavan sistemine sahiptir. Odaların içinde toplam 15 tekneli arcosolium yer alır⁵⁸²,”(Levha 45 a).

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak J.G.C. Anderson tarafından tespit edilmiştir⁵⁸³. Daha sonra C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey

⁵⁷⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 183, fig. 328-329.

⁵⁷⁹ Kortanoğlu, a.g.e., s.102.

⁵⁸⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 173, fig. 297-304, 554, 1.

⁵⁸¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 173, fig. 297-304, 554, 1.

⁵⁸² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 177, fig. 297-304, 554, 1.; Kortanoğlu, a.g.e., s.109, Lev. 112, res. 4.

⁵⁸³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 173, Dip not :54, fig. 297-304, 554, 1.

araştırmaları sırasında tekrar ziyaret edilerek incelenerek⁵⁸⁴. Son olarak R.Eser Kortanoğlu tarafından nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁵⁸⁵.

4.5.3. Demirli Kale Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 284775; **Boylam:** 4329066.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Demirli köyü sınırlar içinde, Köyün 900 m. kuzeyinde, Demirli Kale'nin hemen güneydoğusunda bulunmaktadır.

Topografik Yapı: Nekropol alanı kuzey- güney doğrultu kayalık bir alanda yer almaktadır. Doğusu derin bir vadiye bakmakta ve vadi içinden Kızılkazan Deresi akmaktadır.

Dönem: Roma⁵⁸⁶.

Buluntular: Bu nekropol alanında Roma ve Bizans Dönemine tarihlenen çok sayıda kaya mezarı bulunmaktadır⁵⁸⁷ (**Levha 45 b**). Nekropolde, üç “tek odalı” oda mezar, 33 “basit khamosorion” bulunmaktadır. Odaların içerisinde toplam altı tekneli ve üç yataklı arcosoliumlu mezar, üç basit khamosorion yer almaktadır. Odaların tamamı dikdörtgen plan gösterir ve düz tavan sistemine sahiptir. İki oda mezar doğu, bir oda mezar kuzeydoğuya yöneliktir⁵⁸⁸.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmalarında Demirli Kale Nekropolünde incelemeler

⁵⁸⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 174 vd., fig. 297-304, 554, 1.

⁵⁸⁵ Kortanoğlu, a.g.e., s.109.

⁵⁸⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 176, fig. 556, 1-3.

⁵⁸⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 176, fig. 556, 1-3.

⁵⁸⁸ Kortanoğlu, a.g.e., s.108 vd.

yapmıştır⁵⁸⁹. Son olarak R.Eser Kortanoğlu tarafından nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁵⁹⁰.

4.6. Köhnüş Vadisi'nde Bulunan Nekropoller

4.6.1. Boncukluinler Mevkii (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 286463; **Boylam:** 4325593.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Kayıhan beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Sınırları Aslantaş'ın 800 m. batısından başlamaktadır. Afyonkarahisar-Eskişehir karayolunun 500 m. batısında bulunmaktadır. Göynüş Vadisi'nin hemen kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Topografik Yapı: Nekropol alanının batısı alüvyonlarla yüksekliği artmış Köhnüş vadisi bulunmaktadır. Doğusunda meşe ağaçlarıyla çevrelenmiş yüksek olmayan tepeler bulunmaktadır. Kaya yapısı tuf olan arazinin bu bölümlerindeki tuf kayalıkları, Köhnüş vadisinin genel kaya yapısına yumuşak ve kırılıgandır.

Dönem: Roma⁵⁹¹.

Buluntular: Boncukluinler nekropolünde, dört “tek odalı” mezar odası, bir “arcosoliumlu mezar”, dokuz “basit khamosorion” konumlandırılmıştır. Üç oda mezar “tekneli arcosoliumlu”, bir oda mezar “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Üç oda mezar dikdörtgen, bir oda mezar kare plan gösterir. İki oda mezar kemerli, bir oda mezar düz, bir oda mezar ise beşik çatılı tavan sistemine sahiptir. Odaların içerisinde

⁵⁸⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 176, fig. 556, 1-3.

⁵⁹⁰ Kortanoğlu, a.g.e., s.110.

⁵⁹¹ <http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=41&f=1> (Erişim Tarihi: 03.05.2007).

toplam 18 tekneli arcosoliumlu mezar ve üç basit khamosorion yer almaktadır.. İki oda mezar kuzeybatıya, iki oda mezar güneybatıya, bir arcosoliumlu mezar ise kuzeybatıya yöneliktir. Üç basit khamosorion doğu-batı, iki basit khamosorion kuzey-güney, iki basit khamosorion kuzeydoğu-güneybatı, iki basit khamosorion ise kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur⁵⁹²(Levha 46 a).

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak Franz von Reber tarafından saptanarak incelenen nekropol alanını⁵⁹³ daha sonra A.Körte ziyaret etmiştir⁵⁹⁴. C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmalarında Boncukluinler Nekropolünde incelemeler yapmıştır⁵⁹⁵. K. Belke ve N. Mersich tarafından bölge incelenerek tarihlendirilmesi yapılmıştır⁵⁹⁶. Son olarak R. Eser Kortanoğlu tarafından Nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁵⁹⁷.

4.6.2. Akkuş Yuvası Kayalıkları-Aslankayalar (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 285361; **Boylam:** 4325285.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Kayıhan beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Topografik Yapı: Aslankayalar, Köhnüş Kale'nin güneydoğusunda, Akkuş Yuvası Kayalıkları ise kalenin doğusunda yer alan kayalıklardır.

⁵⁹² Kortanoğlu, a.g.e., 108, Lev. 17, res. 1.

⁵⁹³ Franz Von Reber, *Die Phrygischen Felsendenkmaler*, (Verlag der k. Akademie, München, 1897, s.67, res. 17.

⁵⁹⁴ A. Körte, "Klenasiatische Studien III. Die Phrygischen Felsendenkmaler", *AM*, Cilt: XXIII, 1898, s.148.

⁵⁹⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 176, res. 306, fig. 557, 5-8.

⁵⁹⁶ Belke-Mersich, a.g.e., s. 232.

⁵⁹⁷ Kortanoğlu, a.g.e., 108.

Buluntular: Aslan Kayalar ve Akkuş Yuvası Kayalıklarında 41 adet kaya mezarı bulunmaktadır. Dağlık Phrygia Bölgesinde bilinen en büyük Phryg nekropolü olma özelliğine sahiptir⁵⁹⁸ (Levha 46 b).

Dönem: Phryg⁵⁹⁹.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels tarafından saptanarak incelenmiştir⁶⁰⁰. Daha sonra nekropol alanı Taciser Sivas tarafından bölgede yürütmüş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında detaylı bir şekilde çalışmıştır⁶⁰¹.

4.7. Türkmen Dağı'nın Güneyinde Bulunan Nekropoller

4.7.1. Ayazın (Metropolis) Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ25_d4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 289950; **Boylam:** 4322042, **Rakım:** 1261 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Ayazın kasabası içerisinde, kasabaya bitişik Avlağı Tepe (1261 m.) eteklerinde yer almaktadır. Afyonkarahisar'a 28 km mesafede, Ayazın Köyü girişinde yolun sol tarafına yayılan kaya kütlelerinden oluşur. Roma ve Bizans dönemlerinde Metropolis adını alarak dini bir merkez olan Ayazini'nde eski ve yeni yerleşim yan yana ve iç içe yaşamaktadır.

Topografik Yapı: Tüf kayalıklarından oluşan Avlağı Tepe'nin (1261 m.) eteklerinde yer alan nekropol alanının batısında Keçiyatağı Deresi geçmektedir.

⁵⁹⁸ T. Sivas, "Yeni Araştırmalar Işığında Afyonkarahisar Bölgesi Frig Kaya Anıtları", VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, (Afyonkarahisar Belediyesi Yayını, Ankara, 2007), s.317.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2007, a.g.e., s. 45.

⁵⁹⁹ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2007, a.g.e., s. 45.

⁶⁰⁰ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 117 vd., fig. 499, C.

⁶⁰¹ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2007, a.g.e., s. 45.

Dönem: Roma⁶⁰².

Buluntular: Çok katlı yerleşimlerin olduğu Ayazın'de Roma ve Bizans dönemlerine ait, aile ve tek kişilik kaya mezar odaları vardır. Mezar odalarından bazıları çift katlı olarak oyulmuşlardır. Ayazini beldesi eski ve yeni mezarların, kaya yerleşimlerinin ve tapınım alanlarının bir arada bulunması bakımından önemli bir merkezdir. Bazı mezar odalarının cephelerinde ve içinde Medusa başı ile aslan kabartmaları bulunmaktadır. Phryg geleneğinin devamı niteliğinde üçgen alınlıklı mezar odaları ile modern mezarlığın bir arada bulunması kültürel sürekliliğin bir göstergesidir (**Levha 47 a**).

“Ayazın nekropolünde, beş “tek odalı” mezar odası, ikisi yastıklı olmak üzere 17 “arcosoliumlu mezar”, 18 “basit khamosorion” yer alır. Dört oda “tekneli Arcosoliumlu”, bir oda “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Dört oda mezar anıtsal cephe mimarisine sahip olup, üç oda üçgen alınlık ve kemerli, 1 oda kemerli cephe mimarisi ile, bir oda mezarın cephesi ise üçgen alınlık formuna yakın bir şekilde düzenlenmek istenmiştir. Üç oda mezar dikdörtgen, bir oda mezar kare, bir oda ise değişik bir düzenleme sonucu giriş kısmında üçgen, dip kısmında ise kare plan göstermektedir. Bütün odalar kemerli tavan sistemine sahiptir. Odaların içlerinde toplam 29 “tekneli arcosoliumlu” ve üç “basit khamosorion” bulunmaktadır. İki oda mezar kuzeydoğuya, iki oda mezar güneydoğuya, bir oda mezar ise doğuya yöneliktir. Yedi arcosoliumlu mezar doğu, dört arcosoliumlu mezar güneybatı, üç arcosoliumlu mezar güney, üç arcosoliumlu mezar güneydoğuya yöneliktir. Sekiz basit khamosorion doğu-batı, altı basit khamosorion kuzey-güney, dört basit khamosorion kuzeydoğu-güneybatı doğrultuludur⁶⁰³.”

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak W.M. Ramsay tarafından arkeoloji literatürüne kazandırılmıştır⁶⁰⁴. Daha sonra C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında nekropol alanını detaylı olarak

⁶⁰² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 172 vd., fig. 554, 2.

⁶⁰³ Kortanoğlu, a.g.e., s. 106.

⁶⁰⁴ Ramsay, W.M., 1882, a.g.e., s. 17, pl.28, 262.

incelemiştir⁶⁰⁵. Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında çalışılmıştır⁶⁰⁶.

4.7.2. Beyköy-Yumru Kayalar Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_c3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 280269; **Boylam:** 4322732.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Beyköy köyü sınırları içinde yer almaktadır.

Topografik Yapı: Beyköy-Yumrukkayalar, nekropol alanına yakın olması nedeniyle önemlidir. Bu nekropol, Beyköy'ün 1 km. doğusunda bulunan kayalık alanda üç büyük kaya kütlesi bulunmakta ve en büyük kaya kütlesi doğu yamaçlarında nekropol alanı yer almaktadır (**Levha 47 b**).

Dönem: Phryg, Roma⁶⁰⁷.

Buluntular: 48 mezarı içeren büyük bir mezarlık alanıdır. Mezarların büyük çoğunluğu Roma devrine aittir. Ayrıca Phryg hatta Phryg öncesi mezarların bulunduğu da düşünülmektedir⁶⁰⁸.

“Yumrukayalar” mevkiinde konumlandırılmış nekropolde, bir “tek odalı” oda mezar ve 43 “basit khamosorion” bulunmaktadır. Mezar odası dikdörtgen plan gösterir, beşik çatılı tavan sistemine sahiptir ve doğuya yöneliktir. Oda mezar “tekneli arcosoliumlu” şeklinde düzenlenmiş olup, içerisinde üç adet tekneli arcosoliumlu mezar yer alır. Beyköy’de 20 basit khamosorion kuzeybatı-güneydoğu, 17 basit khamosorion doğu-

⁶⁰⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 172 vd., fig. 554, 2.

⁶⁰⁶ Kortanoğlu, a.g.e., s.107 vd.

⁶⁰⁷ Gonnet, H., 1983, a.g.e., s. 151 vd; Gonnet, H., 1986, a.g.e., s.274.

⁶⁰⁸ H. Bağana-Gönnet, “Beyköy Yüzey Arkeoloji Araştırmaları “,KST, Sayı: IV, Sayı: IX, (TTK Basımevi, 1983), s. 151 vd.; H. Bağana-Gönnet, “Frikya’da Geç Bronz Çağına Tarihlenebilecek Kaya Eserleri Üzerine Gözlemler”, **Türk Tarih Kongresi**, Sayı:IX, Cilt:1, (TTK Basımevi, Ankara, 1986), s.274.

batı, beş basit khamosorion kuzeydoğu-güneybatı, bir basit khamosorion ise kuzey-güney doğrultuludur⁶⁰⁹.

Araştırma Tarihçesi: Beyköy, arkeoloji dünyasına, İngiliz arkeolog W.M. Ramsay tarafından, 1984 yılında höyükte bulunduğu hiyeroglif yazıtlı bir taş sayesinde tanıtılmıştır⁶¹⁰. C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Beyköy nekropolünde inceleme yapmıştır⁶¹¹. Fransız Bilimler Araştırma Merkezinde (CNRS) Hititolog olan Hatice Gönnet tarafından 1980 yıllarında bölgede yaptığı yüzey araştırmalarıyla detaylı olarak incelemiştir⁶¹². Son olarak R.E. Kortanoğlu tarafından doktora çalışmaları kapsamında çalışılmıştır⁶¹³.

4.7.3. Üçlerkayası Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_c3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 276647; **Boylam:** 4329729.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Üçlerkayası köyü sınırları içinde, köyün 1 km. güneybatısında yer almaktadır.

Topografik Yapı: Güneyinden Balıklı Deresi geçmekte ve Nekropol kayalık bir alanda bulunmaktadır.

Dönem: Roma⁶¹⁴.

⁶⁰⁹ Kortanoğlu, a.g.e., s.109.

⁶¹⁰ Ramsay, W.M., 1888, JHS 9,372.

⁶¹¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.63-176-288, fig. 309, 557, 3-4.

⁶¹² Gonnet, H., 1983, a.g.e., s. 151 vd.; Gonnet, H., 1986, a.g.e., s.274.; H. Gonnet, "The Cemetery and Rock-Cut Tombs at Beyköy in Phrygia", *Anadolu Demir Çağları Sempozyumu III*, Edit. A.Çilingiroğlu, D.H. French, The British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara, 1994, s. 75 vd., fig. 8.1., 8.8., Pl., 8.1.3.

⁶¹³ Kortanoğlu, a.g.e., s.109.

⁶¹⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.222-228.

Buluntular: Köyün girişinde bulunan ve Erken Roma dönemine tarihlenen üç ayrı kaya kütesine oyulmuş üç mezar odası bulunmaktadır. Mezar odalarının içerisinde kemerli tekne mezarlar yer almaktadır. Bazı mezar odalarındaki mezarlar iyi korunmuş durumdadır. Köy içerisinde yerleşim yerleri ile mezarlar iç içedir⁶¹⁵(Levha 48 a- b).

Burada yer alan mezarlar içinden kaçakçılar tarafından kazılıp etrafa atılan toprakta bir adet kırık pişmiş toprak, kırık ve eksik boğa gövdesi şeklinde minyatür içki kabı ile bir adet bronz Roma Dönemine tarihlenen sikke ele geçirilmiştir. Ele geçen bu sikke nekropol alanının tam olarak tarihlenmesine olanak sağlamaktadır. Bronz sikke, Kyzikos'ta 3 no'lu ofiste basılmış olup, Roma İmparatoru Licinius I'e aittir ve M.S. 313–317 tarihini vermektedir. Minyatür içki kabının benzeri ise Afyonkarahisar Müze'sinde sergilenmektedir⁶¹⁶.

“Üçlerkayası Köyünde dört “tek odalı” mezar odası, üç adedi in situ durumda 126 “basit khamosorion” yer almaktadır. Oda mezarlardan biri tanesi Köyün girişinde, diğerleri Köyün içerisinde bulunmaktadır. Bütün oda mezarlar “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Bir odanın giriş bölümü tamamen tahrip olduğundan cephe mimarisi üzerine yorum yapılamamaktadır. Diğerleri ise pilaster ve/veya postamentlerle oluşturulmuş cephe mimarisine sahiptir. İki oda mezar dikdörtgen, iki oda mezar kare plan gösterir. İki oda mezar kemerli, iki oda mezar düz tavan sistemine sahiptir. Mezar odaların içerisinde toplam olarak dokuz tekneli arcosoliumlu mezar, yedi basit khamosorion, iki lahit formlu khamosorion, bir yatak (?) yer almaktadır. Üç oda mezar güney, bir oda mezar güneybatıya yöneliktir. İki oda mezarın oyulduğu kaya kütesinde üç sunu çukuru, basit khamosorionlardan oluşan nekropolde ise 13 sunu çukuru yer almaktadır. 76 basit khamosorion doğu-batı, 27 basit khamosorion kuzeydoğu-güneybatı, 11 basit khamosorion kuzey-güney, 10 basit khamosorion kuzeybatı-güneydoğu, iki basit khamosorion ise kuzey-güney veya doğu-batı doğrultuludur⁶¹⁷”.

⁶¹⁵ <http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=188&f=1>

⁶¹⁶ H. Sivas, “Afyonkarahisar Çevresinde Yeni Bulunan Roma Dönemi Nekropoller”, VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, (Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Ankara, 2007), s. 339, res. 22–23.

⁶¹⁷ Kortanoğlu, a.g.e., 109 vd.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları sırasında Üçlerkayasında incelemeler yapmıştır⁶¹⁸. T. Sivas tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında kaya mezarlarının son durumu belgelenmiştir⁶¹⁹. 2000–2006 yılları arasında, R.E. Kortanoğlu tarafından doktora tez çalışması kapsamında detaylı olarak incelenmiştir⁶²⁰.

4.7.4. Urum Kuş- Karamusa Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_c2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 280428; **Boylam:** 4337007; **Rakım:** 1300 m.

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesi, Döğer Kasabası sınırları içinde yer almaktadır.

Topografik Yapı: Urukmuş Nekropolü, Kemikli Tepe (1384 m.)’nin batısında yer almakta ve güneyinden Koca Dere geçmektedir. Nekropol aylık alanı sol tarafındadır⁶²¹

Dönem: Roma⁶²².

Buluntular: Anıtsal girişi olan bir mezar ve üç arcasoriumlu oda mezarlar bulunmaktadır⁶²³.

Urumkuş-Karamusa mevkiinde konumlandırılmış olan nekropolde, altı “tek odalı” oda mezar, beş “arcosoliumlu mezar” yer almaktadır. Dört oda mezar “tekneli arcosoliumlu”, iki oda mezar “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Dört oda mezar kemerli cephe mimarisine sahiptir. Beş oda mezar kare, bir oda mezar dikdörtgen plan

⁶¹⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.222-228.

⁶¹⁹ Tüfekçi Sivas-Sivas, T. 2004, a.g.e., s.159, res, 14.

⁶²⁰ Kortanoğlu, a.g.e., 109 vd.

⁶²¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 177, fig. 308, 564, 3.

⁶²² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 177, fig. 308, 564, 3.

⁶²³ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 177, fig. 308, 564, 3.

gösterir. Dört oda mezar düz, iki oda mezar kemerli tavan sistemine sahiptir. Odaların içerisinde toplam 18 tekneli arcosolium ve biri yastıklı olmak üzere iki basit khamosorion yer almaktadır. İki oda mezar kuzeybatıya, iki oda mezar batıya, bir oda mezar kuzeydoğuya, bir oda mezar güneye, üç arcosoliumlu mezar batıya, bir arcosoliumlu mezar güneye ve bir arcosoliumlu mezar kuzeydoğuya yöneliktir⁶²⁴ (Levha 49 a).

Araştırma Tarihçesi: J.G.C. Andersen tarafından bu nekropol İlk olarak ziyaret edilmiş ve buradaki bir yazıt kopyalanmıştır⁶²⁵. Daha sonra C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları esnasında tekrar incelenmiştir⁶²⁶. Son olarak nekropol alanı, 2002 yılında Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmaları kapsamında tekrar ziyaret edilerek son durumları belgelenmiştir⁶²⁷. 2000–2006 yılları arasında, R.E. Kortanoğlu tarafından doktora tez çalışması kapsamında detaylı olarak incelenmiştir⁶²⁸.

4.8. Türkmen Dağı'nın Doğusunda Bulunan Nekropoller

4.8.1. Osmanbey Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_b2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 282289; **Boylam:** 4368228; **Rakım:** 1280 m.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Üçsaray köyü sınırları içinde, Köyün 3500 m. batısında yer almaktadır.

⁶²⁴ Kortanoğlu, a.g.e., s.112.

⁶²⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 177, Dipnot: 68, fig. 308, 564, 3.

⁶²⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 177.

⁶²⁷ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2003, a.g.e., s.159.

⁶²⁸ Kortanoğlu, a.g.e., 112 vd.

Topografik Yapı: Doğusunda Orta Tepe, batısında Sıcıktı Tepe (1285 m.), kuzeyinde Yukarıbakacak Tepe (1302 m.), güneyinde Ağılüstü Tepe (1232 m.) ile çevrelenmiştir. Bu tepeler çam ormanlarıyla kaplanmıştır. Dört bir tarafı yüksek tepelerle çevrili nekropol alanına giriş, güney doğudan Orta Tepe ve Ağılüstü Tepe'si arasından dar bir vadiden sağlanmaktadır. Nekropol alanının doğusunda Keçeliözü Deresi geçmektedir. Konumu dikkate alındığında ulaşılması güç bir bölgede sınırlı tarım yapılabilecek arazilerin bulunduğu bir yerde bulunmaktadır.

Dönem: Roma⁶²⁹.

Buluntular: Bizans Dönemine ait kaya şapelleri ile arcosoliumlu oda mezarlarının yer aldığı nekropol alanında toplanan arkeolojik malzeme, nekropol'ün Roma ve Bizans Döneminde kullanıldığını göstermektedir⁶³⁰.

Araştırma Tarihçesi: K. Belke ve N. Mersich tarafından bölge incelenerek tarihlendirilmesi yapılmıştır⁶³¹. 2004 yılında Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmaları kapsamında tekrar ziyaret edilerek son durumları belgelenmiştir⁶³².

4.9. Türkmen Dağı'nın Kuzeybatısında Bulunan Nekropoller

4.9.1. Ovacık-İnli (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; J24_b2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 260664; **Boylam:** 4373190

Dağlık Phrygia'nın merkezinde, Türkmen Dağı'nın orta kısımlarında, Eskişehir, Kırka beldesinin 24 km. güneybatısında bulunan Ovacık-İnli köyünde konumlandırılmıştır (Levha 49 b).

⁶²⁹Belke-Mersich, a.g.e., s. 295.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

⁶³⁰Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

⁶³¹Belke-Mersich, a.g.e., s. 295.

⁶³²Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2006, a.g.e., s.167.

Buluntular: “Nekropolde saptanabilen dört “arcosoliumlu mezar” ve iki “basit khamosorion” vardır. İki arcosoliumlu mezar güneye, bir arcosoliumlu mezar kuzeye, bir arcosoliumlu mezar güneybatıya yöneliktir. İki basit khamosorion doğu-batı doğrultuludur. Khamosorionlardan biri civarında bir sunu çukuru bulunmaktadır. Bunların dışında ulaşılamayan “iki mezar odası” (tekneli arcosoliumlu ?) ve muhtemelen bir deprem neticesinde kayalık tepeden kopmuş ve şu an yer seviyesinde ancak ters dönmüş bir şekilde duran ve “tekneli arcosoliumlu” olduğu anlaşılrsa da, belgeleme çalışmalarının yapılamadığı bir oda bulunmaktadır. Üç oda da kuzeydoğuya yöneliktir. Ancak bu mezar odaları belgelenemediğinden katalog içerisinde değerlendirilmemiştir⁶³³.”

Dönem: Roma⁶³⁴.

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları esnasında tekrar incelenmiştir⁶³⁵. Son olarak R. E. Kortanoğlu tarafından nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁶³⁶.

4.9.2. Fındık (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ24_d3 ve Koordinatlar; **Enlem:** 260306; **Boylam:** 4383152.

Kütahya ili. Merkez ilçe, Sabuncupınar kasabası, Fındık köyünün yaklaşık 170-200 m. güneydoğusunda yer almaktadır (**Levha 50 a-b**).

Dönem: Phryg⁶³⁷.

⁶³³ Kortanoğlu, a.g.e., s.105 vd

⁶³⁴ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 205.

⁶³⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 205 vd.

⁶³⁶ Kortanoğlu, a.g.e., s.105 vd.

⁶³⁷ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 125.

Buluntular: “Münferit bir kaya kütesine oyulmuş olan “tek odalı” oda mezar “khamosorionlu” şekilde düzenlenmiştir. Kuzeybatıya yönelik olan oda mezarın cephesi, kaba ve basit bir işçilikle üçgen alınlık benzeri bir ögeyle süslenmiştir. Oda içerisinde üç “basit khamosorion” yer almaktadır. Ancak tavan sisteminin khamosorionların üzerine denk gelen kısımları kemer formunda düzenlenmiştir. Oda, değişik bir plana sahiptir. Giriş bölümü beşgene yakın bir şekilde, dip kısım ise kareye yakın bir formda düzenlenmiştir. Mezar odası çok alçak kemerli bir tavan sistemine sahiptir⁶³⁸.”

Araştırma Tarihçesi: C.H.E. Haspels 1946 yılından 1958 yılına kadar aralıklarla sürdürdüğü yüzey araştırmaları esnasında tekrar incelenmiştir⁶³⁹. K. Belke ve N. Mersich tarafından bölge incelenerek tarihlendirilmesi yapılmıştır⁶⁴⁰. Son olarak R. E. Kortanoğlu tarafından nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁶⁴¹.

4.10. Türkmen Dağı’nın Kuzeyinde Bulunan Nekropoller

4.10.1. Hasırcı Çiftliği (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ25_c4 ve Koordinatlar; **Enlem:** 273032; **Boylam:** 4389083.

Eskişehir ili, Merkez İlçe Köylerinden Yenisoğça Köyü sınırları içinde yer almaktadır. Köyün kuş uçuşu 2000 m. güneybatısında bulunmaktadır.

⁶³⁸ Kortanoğlu, a.g.e., s. 116.

⁶³⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 125.

⁶⁴⁰ Belke-Mersich, a.g.e., s. 254.

⁶⁴¹ Kortanoğlu, a.g.e., s. 116.

Topografik Yapı: Kayalık (Tüf) bir alan üzerinde yer alan nekropol alanının batısından Hasırcıhamam Deresi geçmektedir. Kayalık alanın doğusu dik bir meyille düzlük alana inmektedir.

Dönem: Roma⁶⁴².

Buluntular: Çiftlik arazisi içinde alçak kaya kütleleri üzerinde Roma Dönemine ait arcosoriumlu oda mezarlar, tekne biçimdeki mezarlar ve olasılıkla Bizans Döneminde kullanılmış kaya mekânları bulunmaktadır⁶⁴³.

Hasırca Çiftliği yakınlarında konumlandırılmış nekropolde, “tek odalı” altı oda mezar ve 13 basit khamosorion yer almaktadır. Oda mezarlardan üçü “tekneli arcosoliumlu”, üçü ise “karma özellikli” şeklinde düzenlenmiştir. Beş oda mezar kemerli cephe mimarisi, bir oda ise üçgen alınlığa yakın basit ve kaba bir düzenleme göstermektedir. Beş oda dikdörtgen, bir oda kare plana sahiptir. Beş oda düz, bir oda kemerli tavan sistemine sahiptir. Odaların içinde toplam 22 tekneli arcosolium ve üç basit khamosorion yer almaktadır. Ayrıca iki arcosoliumlu mezarın sadece kemerleri takip edilebilmektedir. Üç oda batı, iki oda doğu ve bir oda kuzeybatıya yöneliktir. Basit khamosorionların hepsi doğu-batı doğrultuludur⁶⁴⁴ (Levha 51 a).

Araştırma Tarihçesi: İlk olarak A. Körte tarafından keşfedilmiştir⁶⁴⁵. 1931 yılında C.W.M. Cox ve A. Cameron bu alanda incelemelerde bulunmuştur. 2003 yılında Taciser Sivas başkanlığında yürütülen Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illeri yüzey araştırmaları kapsamında tekrar incelenerek son durumları belgelenmiştir⁶⁴⁶. Son olarak R. E. Kortanoğlu tarafından nekropol alanı detaylı olarak incelenmiştir⁶⁴⁷.

⁶⁴² Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004. a.g.e., s.103.

⁶⁴³ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2004. a.g.e., s.103, res. 1-2.

⁶⁴⁴ Kortanoğlu, a.g.e., s.93 vd.

⁶⁴⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 17.

⁶⁴⁶ Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 a, a.g.e., s.293, res.2.; Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., 2005 b, a.g.e., s.103, res. 1.

⁶⁴⁷ Kortanoğlu, a.g.e., s.93 vd.

4.10.2. Sivrikaya (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No; İ24_c2 ve Koordinatlar; **Enlem:** 279443; **Boylam:** 4393121.

Eskişehir ili, merkez ilçe köylerinden Karaalan köyü sınırları içinde yer almaktadır.

Topografik Yapı: Düz bir alanda yer alan nekropol alanının kuzeyinden küçük bir dere geçmektedir.

Buluntular: Nekropol alanında büyük küplere ait olan İTÇ II, III dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları ele geçirilmiştir⁶⁴⁸.

Dönem: İTÇ II, III⁶⁴⁹.

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilerek incelenmiştir. Toplanan çanak –çömlek parçalarından Nekropol alanının dönemsel özellikleri ortaya konulmuştur⁶⁵⁰. Son olarak 2002 yılında TAY ekibi tarafından incelenmiştir⁶⁵¹.

4.10.3. İtburnu Nekropolü (Harita 13)

Coğrafi Konum: Harita Pafta No: İ 24_c2. **Enlem:** 281170; **Boylam:** 4401171.

Eskişehir ili merkez ilçe köylerinden Karacaşehir köyü sınırları içinde yer almaktadır.

⁶⁴⁸ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 109 no'lu Yerleşme.

⁶⁴⁹ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 109 no'lu Yerleşme.

⁶⁵⁰ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 109 no'lu Yerleşme.

⁶⁵¹ [http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2386&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2386&html=masterdetail.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 14.10.2007).

Topografik Yapı: İtburnu Höyüğü'nün hemen kuzeydoğusunda yer almaktadır(Levha 51 b).

Dönem: İTÇ⁶⁵².

Buluntular: İTÇ Dönemine tarihlenen bir kısmı soyulmuş sandık mezarlar bulunmaktadır.⁶⁵³

Araştırma Tarihçesi: Turan Efe tarafından 1993 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları kapsamında nekropol alanı tespit edilmiştir⁶⁵⁴.

⁶⁵² Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 107 no'lu Yerleşme.

⁶⁵³ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 107 no'lu Yerleşme.

⁶⁵⁴ Efe, T., 1995, a.g.e. s. 246, çiz. 1, 107 no'lu Yerleşme.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK PHRYGİA BÖLGEŞİNDE YER ALAN YERLEŞİM TİPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araziye bağımlı bir bilim dalı olan arkeoloji, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'ni birçok şekilde kullanmaktadır. Temel seviyede kullanımı, arkeolojik yerleşim modeli için hazır harita oluşturma ve arkeolojik kayıtlar için veritabanı yönetimi uygulamalarında tercih edilmektedir. CBS, özellikle bölgesel araştırmalarda dağınık haldeki arkeolojik veriler ile çevresel verileri kayıt etme, sorgulama ve yönetebilme yeteneğiyle popülerlik kazanmıştır.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde yer alan yerleşim tiplerinin değerlendirilmesinde verilere ulaşımı kolaylaştırmak için her bir eleman grubu için özniteliklerin bulunduğu veri tabanları oluşturulmuştur. Bu veritabanları, höyük, düz yerleşme, kale ve nekropol alanı olarak dört eleman grubuna ayrılmıştır (**Levha 52 a**). Höyükler için hazırlanan veritabanında; 1/25000 ölçekli harita pafta numarası XY koordinatları, rakım, bulunduğu yer (il, ilçe, köy), buluntu türü, buluntu ismi, çap, yükseklik ve kullanım evre bilgilerine yer verilmiştir. Düz yerleşmeler, kaleler ve nekropol alanları için; 1/25000 ölçekli harita pafta numarası XY koordinatları, deniz seviyesinden yükseklik (rakım), bulunduğu yer (il, ilçe, köy), buluntu türü, buluntu ismi ve kullanım evre bilgileri eklenmiştir (**Tablo 1-5**).

CBS tekniklerinin hazırlanan model üzerine uygulanması sonucunda haritalara, yeni verilere, katmanlara veya elemanlara kolaylıkla ulaşılabilir (Levha 52 a). Arkeolojik verilerin, coğrafi konumuna ilişkin grafik ve öznitelik bilgileri arasındaki ilişkilerden faydalanılarak; öznitelik bilgilerden grafik bilgilere, grafik bilgilerden de öznitelik bilgilere, ayrıca öznitelik bilgilerden yine öznitelik bilgilere ulaşılmaktadır. Bu tip konumsal sorgulamalar, karmaşık veri tabanlarından istenilen bilgiye ulaşılabilirliği kolaylaştırmaktadır (**Levha 52 b**).

Hazırlamış olduğumuz çalışmamız için gerekli olan yükseklik, bakı ve eğim, hesaplanması aşamasında sayısal arazi modellerinden yararlanılmıştır (**Harita 14, 15, 16**).

Sayısal arazi modeli, yeryüzünün özelliklerinin ve görünümünün gösteriminde kullanılan bir yöntemdir. Sayısal arazi modelinin oluşturulabilmesi için arazi yüzeyini en iyi temsil eden noktalar seçilmelidir. Seçilen bu noktalar arazinin karakteristik özelliğini temsil eden noktalar olmalıdır. Noktaların seçiminde ve verilerin alınmasında (x,y,z), mevcut haritalar ve belgelerin sayısallaştırılması ile görüntülerin değerlendirilmesi yöntemlerinden biri veya birkaçı kullanılmaktadır.

Sayısal arazi modellerinin oluşturulmasında, düzenli grid (GRİD) ve düzensiz üçgen ağ (TIN, Triangulated Irregular Network) olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Grid yönteminde arazinin üzerine karesel veya dikdörtgensel bir grid sistemi yerleştirilir ve gridlerin birleşme noktalarının yükseklikleri hesaplanır. Hesaplama yöntemi fotoğrametrik model üzerinden doğrusal ölçmelerde veya arazi yüzeyinde rastgele atılmış olan noktaların ölçülmesiyle gerçekleştirilir⁶⁵⁵.

Üçgenleme yönteminde ise, arazi üzerine rastgele veya düzgün olarak dağılmış noktalar, üçgenler oluşturacak şekilde birleştirilir. Meydana gelen yüzeylerin birleştirilmesi ile arazi yüzeyinin kaplanması, sayısal arazi modelini oluşturur. Modelin gerçeğe en yakın şekilde çıkması için, üç noktadan oluşturulan birim yüzeylerin en kısa kenarlı üçgenlerden meydana gelmesi istenmektedir.

Üçgenlerden oluşan arazi modellerinden sayısal veya grafik çıktılar alınabilir. Bunlar; otomatik olarak eş yükselti eğrilerinin çizimi, boyuna ve enine profiller, nokta konum ve yüksekliklerin belirlenmesi, eğim, bakı, gölgelendirme haritaları, kaplama diyagramları, hacim hesapları, perspektif görünümüler olarak sıralanabilir.

⁶⁵⁵ Charpman, a.g.e., s. 64.

Bölgede, araştırmacılar tarafından yapılmış olan yüzey araştırmaları neticesinde, 40 adet höyük, 6 adet düz yerleşme, 24 adet kale ve 25 adet nekropol alanı olmak üzere toplam 96 adet arkeolojik veri değerlendirilmiştir. Bu veriler yüzdelik olarak incelendiğinde; % 43'si Höyük (40 adet), % 6'sı Düz Yerleşme (6 adet) ve % 25'i Kale (24 adet) ve % 26'si Nekropol (25 adet) alanından oluşmaktadır (**Şekil 1.1**).

1. HÖYÜKLERİN DÖNEMSEL FARKLILIKLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yerleşim şekillerinin oluşmasında coğrafi özelliklerin ve insan iradesinin belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, yerleşme yerlerini seçerken tesadüflerle hareket etmemişlerdir. Su kaynakları, verimli tarım arazileri, doğal yol güzergâhları, nehir vadileri, maden yatakları vb. özellikler bu seçimde etkili olmuştur. Siyasi, askeri ve ekonomik yapı özellikleri ve değişimler de bu tercihlerde belirleyici olmuştur.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde M.Ö. IV. Binyıl'dan M.Ö. I.Binyıl'a kadar geniş bir zaman diliminin farklı dönemlerinde yerleşim görmüş 40 adet höyük saptanmıştır⁶⁵⁶. Bu höyükler, bölgede incelenen yerleşmelerin % 43'ünü oluşturmaktadır. (**Şekil 1.1, Harita 9**).

Tuba Ökse'nin, "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demir Çağları Yerleşim Tarihi" isimli çalışmasında, incelenen höyükler çap ve yüksekliklerine göre iki gruba ayrılmıştır. Çapları 150 m'nin, yükseklikleri 15 m'nin altında kalan höyükler küçük boyutlu, çapları en az 150 m, yükseklikleri de en az 15 m olan höyükler büyük boyutlu höyük olarak tanımlanmıştır⁶⁵⁷. Bizim çalışmamızda ise incelenen höyüklerin çapları karşılaştırdığında üç grup ortaya çıkmaktadır. Höyüklerin çapları ile yükseklikleri arasında doğru orantılı bir ilişki saptanamadığından yapılan çalışmada yükseklikler belirtilmiş fakat sınıflandırma yapılırken sadece çaplar dikkate alınmıştır. Buna göre

⁶⁵⁶ Kesenler Höyük üzerinden tarihllemeye yardımcı olabilecek arkeolojik malzeme toplanamadığı için genel değerlendirme dışında bırakılmıştır.

⁶⁵⁷ Büyük ve küçük boyutlu höyük sınıflandırması için bkz.; Ökse, A.T., 1998, a.g.e., s. 311.

çapları 55–100 m arasında değişen höyükler küçük boyutlu (**Kat. no. 1.4, Levha 2 b; 1.6, Levha 3b; 1.8, Levha 4 b; 1.9, Levha 5 a; 1.11, Levha 6 a; 1.13, Levha 6 b; 1.15, Levha 7 b; 1.16, Levha 8 a; 1.27, 1.29, 1.32, 1.36, Levha 13 b; 1.39**), çapları 100–150 m arasında değişen höyükler orta boyutlu (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.3, Levha 2 a; 1.5, Levha 3 a; 1.10, Levha 5 b; 1.17, Levha 8 b, 1.18, Levha 9a; 1.19, 1.20, 1.21, Levha 9 b; 1.23, 1.24, Levha 10 b; 1.25; 1.28, 1.38, Levha 14 a; 1.40, Levha 14 b**) ve çapları 150-250 m arasında olan höyükler büyük boyutlu (**Kat. no. 1.2, Levha 1 b; 1.7, Levha 4 a; 1.14, Levha 7 a; 1.30, 1.34, Levha 12 b; 1.37**) höyükler olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre, Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan höyüklerin % 38 (13 adet)'i küçük boyutlu, % 44 (15 adet)'ü orta boyutlu ve %18 (6 adet)'i büyük boyutludur. Çap ve yükseklikleri yayınlardan bulunamayan 6 höyük bu sınıflandırma dışında bırakılmıştır (**Kat.no. 1.12, 1.22, Levha 10 a; 1.26, Levha 11 a; 1.31, 1.33, Levha 12 a; 1.35, Levha 13 a**).

Dağlık Phrygia Bölge'sinde bulunan höyüklerin % 18 (7 adet)'i tek tabakalı (**Şekil 2.1, Harita 17**), %46 (18 adet)'si iki tabakalı (**Şekil 2.1, Harita 18**), %28 (11 adet)'i üç tabakalı (**Şekil 2.1, Harita 19**), %5 (2 adet)'i dört tabakalı, %3 (1 adet)'ü beş tabakalıdır (**Şekil 2.1, Harita 20**).

Tek tabakalı 7 höyüğün (**Kat.no. 1.16, Levha 8 a; 1.20, 1.22, Levha 10 a; 1.31, 1.33, Levha 12 a; 1.34, Levha 12 b; 1.40, Levha 14 b**), 4 tanesinin çapı ve yüksekliği bilinmektedir. Bu höyüklerden Kokarkuyu Höyük (Çap. 80, yük. 3,5 m) ve Hüyük Boynu (Göknebi) Höyük (Çap. 100, yük. 4m) küçük boyutlu, İtburnu Höyük (Çap. 120 m, yük. 4m) orta boyutlu ve Ablak Höyük (Çap. 220, yük. 11m) büyük boyutludur. Çiftlik Yaması Höyük ve Kuçcu Höyüğün yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle çap ve yüksekliği kaybolmuştur. Kümbet Höyüğün ise, üzerinde köy kurulduğu için çapı ve yüksekliği ölçülememiştir.

Tek tabakalı 7 höyüğün 6 tanesi İTÇ ve alt evrelerinde kullanılmıştır; (**Kat.no. 1.16, Levha 8a; İTÇ I, II; 1.20, İTÇ Genel; 1.31, İTÇ Genel; 1.33, Levha 12 a; İTÇ I,II; 1.34, Levha 12 b; İTÇ II, 1.40, Levha 14 b; İTÇ II**). Çiftlik Yaması Höyük (**Kat.no. 1.22, Levha 10 a**) ise Phryg döneminde iskan görmüştür. Bu höyüklerin birbirlerine

olan uzaklıkları ortalama 20 km'dir. Bununla birlikte Kokarkuyu Höyük ile Hüyük Boynu (Göknebi) Höyük arasındaki mesafe 6 km, Çiftlik Yaması ve ile Kuşcu Höyük arasındaki uzaklık 12 km olup birbirlerine yakın mesafeli höyükler olarak dikkat çekmektedirler (Harita 21).

Bölgede tespit edilmiş iki tabakalı höyüklerin sayısı 18'dir (Şekil 2.1, Harita 18). (Kat.no. 1.3, Levha 2 a; 1.8, Levha 4 b; 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7a; 1.15, Levha 7 b; 1.17, Levha 8 b; 1.18, Levha 9 a; 1.21, Levha 9 b; 1.23, 1.24, Levha 10 b, 1.25, 1.26, Levha 11 a, 1.27, 1.28, Levha 11b, 1.29, 1.32, 1.36, Levha 13 b, 1.39). Bu höyüklerden 8 tanesi 50-100 m arasında değişen çapları ile küçük boyutlu (Kat.no. 1.8, Levha 4 b, 1.13, Levha 6 b, 1.15, Levha 7 b, 1.27, 1.29, 1.32, 1.36, Levha 13 b, 1.39), 8 tanesi 110-130 m arasında değişen çapları ile orta boyutlu (Kat.no. 1.3, Levha 2a, 1.17, Levha 8 b; 1.18, Levha 9 a; 1.21, Levha 9 b; 1.23, 1.24, Levha 10 b; 1.25, 1.28; Levha 11 b), 1 tanesi 240 m çapı ile büyük boyutludur (1.14, Levha 7 a). Bu gruptaki höyüklerin yükseklikleri 5-11 m arasında değişmektedir. İki tabakalı höyüklerin 3 tanesi Kalkolitik ve İTÇ dönemlerinde (Kat.no. 1.13, Levha 6 b; 1.15, Levha 7 b; 1.39), 6 tanesi İTÇ ve Phryg dönemlerinde (Kat.no. 1.3, Levha 2 a; 1.14, Levha 7 a; 1.23, 1.29, 1.32, 1.36, Levha 13 b), 6 tanesi İTÇ ve M.Ö. II. Binyıl'da (Kat.no. 1.8, Levha 4 b; 1.17, Levha 8b; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.25, 1.27) ve 2 tanesi İTÇ ve Klasik Dönem'de iskan görmüştür (Kat.no. 1.18, Levha 9 a; 1.26, Levha 11a). Yazıdere (Üryan) Höyük, 240 m çapı ve 12 m yüksekliği ile iki tabakalı diğer höyüklerden ayrılmaktadır. Bu höyükte İTÇ'nin alt evreleri olan İTÇ I,II,III ve Phryg dönemi malzemesi bulunmaktadır. 5 km doğusundaki Büyükpınar Höyüğü ile 9 km güneyindeki Soğulcak Çiftliği'nde de İTÇ'nin tüm evreleri saptanmıştır (Kat.no. 1.13, 1.14, 1.21). Bu üç höyüğün birbirlerine yakın konumları, Türkmen Dağı'nın doğusunda yer alan bu bölgenin İTÇ'de kesintisiz iskân gördüğüne işaret etmektedir (Harita 23).

Üç tabakalı 11 höyük vardır (Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.2, Levha 1 b; 1.4, Levha 2 b; 1.5, Levha 3 a; 1.6, Levha 3 b; 1.7, Levha 4 a; 1.9, Levha 5 a; 1.10, Levha 5 b; 1.11, Levha 6 a; 1.37, 1.38, Levha 14 a). Bu höyüklerden 4 tanesi 66-85 m arasında değişen çapları ile küçük boyutlu (Kat.no. 1.4, Levha 2 b; 1.6, Levha 3 b; 1.9, Levha

5 a; 1.11, Levha 6a), 3 tanesi 100-140 m arasında değişen çapları ile orta boyutlu (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.5, Levha 3 a; 1.10, Levha 5 b**), 4 tanesi 150-250 m arasında değişen çapları ile büyük boyutludur (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.7, Levha 4 a; 1.37, 1.38, Levha 14 a**). Höyüklerin ortalama yükseklikleri 10 m dir. Karapazar Höyük 25 m, Kırcı Höyük ise 15 m yüksekliği ile Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki höyükler içinde en yüksek höyükler olarak dikkat çekmektedir. Üç tabakalı höyüklerin 3'ünün Kalkolitik, İTÇ ve Phryg (**1.5, Levha 3 a; 1.9, Levha 5 a; 1.11, Levha 6 a**), 4'ünün İTÇ, M.Ö. II. Binyıl ve Phryg (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.4, Levha 2 b; 1.7, Levha 4 a; 1.10, Levha 5 b**), 2'sinin İTÇ, M.Ö. II. Binyıl ve Klasik (**Kat.no. 1.1, 1.37**), 1'inin İTÇ, M.Ö. II. Binyıl ve Roma (**Kat.no. 1.38, Levha 14 a**) ve 1'inin İTÇ, Phryg ve Klasik dönemlerinde kullanıldığı saptanmıştır (**Kat.no. 1.6, Levha 3 b, Harita 19**).

Bölgede tespit edilmiş dört tabakalı höyük 2 adet (**Kat.no. 1.30, 1.32**), beş tabakalı höyük 1 adettir (**Kat.no 1.12**). Dört tabakalı höyüklerden Beyköy Höyüğü'nün çapı ve yüksekliği yayınlardan bulunamadığından herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır. Bununla birlikte Gökçekuyu(Kulapa) Höyük 240 m lik çap ve 4 m. yüksekliğiyle büyük boyutlu höyükler grubuna girmesine rağmen alçak bir höyük olması ile dikkat çeker. Dört ve beş tabakalı höyüklerin ortak özelliği İTÇ II, M.Ö. II. Binyıl ve Phryg dönemlerinde kesintisiz iskân edilmiş olmalıdır. Bununla birlikte, Gökçekuyu (Kulapa) Höyükte İTÇ III ve Klasik Dönem, Beyköy Höyükte Roma Dönemi iskânı konusudur. Beş tabakalı Kavacık höyükte ise Hellenistik ve Roma Dönemi iskânı görülmektedir (**Harita 20**).

Bölgenin iskan tarihi bakımından en erken yerleşmelerini oluşturan Kalkolitik Döneme ait 7 höyükten (**Kat.no. 1.5, Levha 3a; 1.9, Levha 5a; 1.11, Levha 6a; 1.13, Levha 6b; 1.15, Levha 7b, 1.28, Levha 11b; 1.39, Harita 22, Şekil 2.2**), Kocakaya Höyük, Türkmen Dağı'nın kuzeyinde, Kırcı Höyük, Kayaagzı Höyük ve Taşlık Höyük kuzey doğusunda, Büyükpınar Höyük, Ayvalı Höyük ve Küllü Höyük (Seyitgazi 1) ise dağın doğusunda yer almaktadır. 1/100.000 ölçekli harita üzerinde CBS kullanılarak, görsel olarak yapılan incelemelerde ulaşılan sonuçlarda; Kalkolitik Dönem malzemesi tespit edilmiş höyüklerin hepsinin; konum olarak yükseltilerin fazla olmadığı, düzlük arazide

etrafında tarım yapmaya uygun tarlaların bulunduğu, yakın çevresinden derelerin aktığı bölgelerde konumlandığı gözlemlenmiştir.

Türkmen Dağı'nın kuzeyinde yer alan Kocakaya Höyük (**Kat.no. 1.39**) ile dağın güney doğusundaki Keçiçayırı Höyük (**Kat.no. 1.28, Levha 11b**) dışındaki 5 höyük arasındaki mesafelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu gözlemlenmiştir. Kocakaya Höyüğü en yakın höyük 15.80 km güneydoğusundaki Kırıcı Höyük, Keçiçayırı Höyüğü en yakın höyük ise 20 km kuzeybatısındaki Ayvalı Höyük'dür. Bunların birbirlerine olan uzakları ortalama 5 km'dir (**Kat.no. 1.5, Levha 3a; 1.9, Levha 5a; 1.11, Levha 6a; 1.13, Levha 6b; 1.15, Levha 7b**).

Bölgede 37 adet höyük İTÇ'ında iskân edilmiştir (**Harita 23, Şekil 1.2**). Bunlardan 1'inde sadece İTÇ I (**Kat.no. 1.5, Levha 3 a**), 5'inde İTÇ II (**Kat.no. 1.8, Levha 4 b; 1.12, 1.34, Levha 12 b; 1.35, Levha 13 a; 1.40, Levha 14 b**), 2'sinde İTÇ I,II (**Kat.no. 1.16, Levha 8 a; 1.33, Levha 12 a**), 2'sinde İTÇ I, III (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b ; 1.11, Levha 6a**), 8'inde İTÇ II, III (**Kat.no. 1.3, Levha 2 a; 1.6, Levha 3 b; 1.7, Levha 4 a; 1.10, Levha 5 b; 1.18, Levha 9 a; 1.24, Levha 10 b; 1.37, 1.39**), 3'ünde İTÇ I, II, III (**Kat.no. 1.13, Levha; 1.14, Levha 7 a; 1.21, Levha 9 b**) tabakaları vardır (**Tablo 2**). 13 höyük ise genel olarak İTÇ olarak tarihlendirilmiş ve alt evrelere ayrılmamıştır (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.12, 1.15, Levha 7 b; 1.17, Levha 8 b; 1.20, 1.23, 1.25, 1.27, 1.29, 1.31, 1.32, 1.36, Levha 13 b; 1.38, Levha 14 a, Harita 27, Şekil 1.2**). Bu höyüklerin tek tabakalı olanları dışındakilerin çapları ve yükseklikleri değerlendirmeye alınmamıştır. Bu durumun en büyük nedeni incelenen höyüklerin İTÇ'ının öncesinde ve sonrasında iskân görmesidir. İTÇ'da iskân edilmiş 6 adet tek tabakalı höyük bulunmaktadır (**Kat.no. 1.16, Levha 8a; 1.20, 1.31, 1.33, Levha 12 a; 34, Levha 12 b; 1.40, Levha 14 b**). Tek tabakalı höyüklerden 4 tanesinin çapı ve yüksekliği bilinmektedir. Bu höyüklerden Kokarkuyu Höyük 80 m çap ve 3,5 m yükseklik ile küçük boyutlu, Hüyük Boynu (Göknebi) Höyük 100 m çap ve 4 m yükseklik, İtburnu Höyük 120 m çap ve 4 m yüksekliği ile orta boyutlu höyüklerdir. Ablak Höyük 220 m çapı ve 11m yüksekliği ile büyük boyutlu höyükler grubuna girmektedir. Kuşcu Höyüğün çapı ve yüksekliği yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle tespit edilememektedir. Kümbet Höyüğün üzerinde ise günümüzde Kümbet köyü yer aldığından çapı ve yüksekliği bilinmemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde 9 höyükte İTÇ'nin, İTÇ I evresi mevcuttur (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.5, Levha 3 a; 1.9, Levha 5 a; 1.11, Levha 6 a; 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7 a; 1.16, Levha 8 a; 1.21, Levha 9 b; 1.33; Levha 12 a, Harita 24, Şekil 1.2**). Bu Höyüklerin birbirlerine olan ortalama uzaklıkları 5 km'dir. Buna karşın Soğulcak Çiftliği Höyüğü, güneybatısında yer alan Kümbet Höyüğüne 22.20 km uzaklıkta olup, en uzak mesafeli İTÇ I höyüğü olarak dikkat çekmektedir (**Tablo 2, Harita 21**).

18 höyükte İTÇ'nin, İTÇ II evresi saptanmıştır (**Kat.no. 1.3, Levha 2 a; 1.6, Levha 3 b; 1.7, Levha 4 a; 1.8, Levha 4 b; 1.10, Levha 5 b; 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7 a; 1.16, Levha 8 a; 1.18, Levha 9 a; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.30, 1.33, Levha 12 a; 1.34, Levha 12 b; 1.35, Levha 13 a; 1.37, 1.39, 1.40, Levha 14 b, Tablo 2, Harita 25**). Höyükler arasındaki mesafeler İTÇ I'e göre değişkenlik göstermektedir. İTÇ I'de ortalama 5 km olan uzaklıklar İTÇ II'de iki grupta incelenebilmektedir. Birinci grup: Türkmen Dağı'nın doğusunda ve kuzeyinde yer alan İTÇ II höyüklerinin birbirlerine olan uzaklıkları ortalama 7 km'dir. İkinci grup: Türkmen Dağı'nın güneyi ve güneydoğusunda bulunan höyüklerin birbirlerine olan mesafeleri artarak ortalama 21 km'ye çıkmıştır.

16 höyükte İTÇ'nin, İTÇ III evresi vardır (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.3, Levha 2 a; 1.4, Levha 2 b; 1.6, Levha 3 b; 1.7, Levha 4 a; 1.10, Levha 5 b; 1.11, Levha 6 a; 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7 a; 1.18, Levha 9 a; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.26, Levha 11 a; 1.30, 1.37, 1.39**). Höyüklerin birbirlerine olan uzaklıkları Türkmen Dağı'nın doğusunda ve kuzeydoğusunda ortalama 5 km, buna karşın güneydoğusunda artarak ortalama 15 km'ye kadar çıkmıştır.

13 höyük ise genel olarak İTÇ olarak tarihlendirilmiş ve alt evrelere ayrılmamıştır (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.12, 1.15, Levha 7 b; 1.17, Levha 8 b; 1.20, 1.23, 1.25, 1.27, 1.29, 1.31, 1.32, 1.36, Levha 13 b; 1.38, Levha 14 a, Tablo 2, Harita 27, Şekil 1.2**). Bu höyüklerin birbirlerine olan uzaklıkları Türkmen Dağı'nın doğusunda ve kuzeydoğusunda ortalama 6 km'dir. Buna karşın Çatören Höyüğü, güneybatısında yer alan Döğer Höyüğü'ne 34 km uzaklıkta olup, en uzak mesafeli İTÇ höyüğüdür.

İTÇ'nin alt evrelerinin genel bir değerlendirmesi yapıldığında; İTÇ I dönemine tarihlenen 9 höyüğün 4 tanesi üzerinde İTÇ II (**Kat.no. 1.5, Levha 3 a; 1.9, Levha 5 a; 1.16, Levha 8 a; 1.33, Levha 12 a**), 5 tanesi üzerinde de İTÇ III (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.11, Levha 6 a; 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7 a; 1.21, Levha 9 b**) malzemesi saptanmıştır. İTÇ II döneminde kullanım görmüş büyük boyutlu höyüklerin tamamı İTÇ III' de de kullanılmaya devam edilmiştir. İTÇ II Döneminde kullanılmış 18 höyüğün 4 tanesi dışında (**Kat.no. 1.8, Levha 4 b; 1.16, Levha 8 a; 1.37, 1.39**) tamamı İTÇ III döneminde de kullanım görmüştür (**Kat.no. 1.3, Levha 2 a; 1.6, Levha 3 b; 1.7, Levha 4 a; 1.10, Levha 5 b; 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7 a; 1.18, Levha 9 a; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.30, 1.33, Levha 12 a; 1.34, Levha 12 b; 1.35, Levha 13 a; 1.40, Levha 14 b**). İTÇ tabakalarına sahip höyüklerin birbirlerine olan konumları incelendiğinde İTÇ I'de birbirlerine ortalama 5 km mesafede olan höyükleri İTÇ II'de 7 km, İTÇ III döneminde ise 15 km uzaklıktadır. İTÇ I'de Türkmen Dağı'nın doğusu ve kuzeydoğusu yoğun bir şekilde iskân edilmiştir. Bu tercihin nedeni sözü edilen alanın yani Seyitgazi ovasının bulunduğu düzlüklerin tarım yapmaya elverişli olmasından kaynaklanmış olmalıdır. İTÇ II ve İTÇ III'de bu alanların yanı sıra Türkmen Dağı'nın güneyi ve güneydoğusu da kullanılmaya başlamıştır.

M.Ö. II. Binyıl'da iskan edilmiş 16 höyük bulunmaktadır (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.2, Levha 1 b; 1.4, Levha 2 b; 1.7, Levha 4 a; 1.8, Levha 4 b; 1.10, Levha 5 b; 1.12, 1.17, Levha 8 b; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.25, 1.27, 1.30, 1.35, Levha 13 a; 1.37, 1.38, Levha 14 a, Harita 28, Tablo 1**). Bu höyükler, Türkmen Dağı'nın kuzeyinden başlayarak doğusundan daha sonra da güney ve batısına doğru konumlanmıştır. Höyüklerden 3 tanesi 55-75 m arasında değişen çapları ile küçük boyutlu (**Kat.no. 1.4, Levha 2 b; 1.8, 1.27**), 8 tanesi 100-130 m arasında değişen çapları ile orta boyutlu (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.2, Levha 1 b; 1.10, Levha 5 b; 1.17, Levha 8 b; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.25, 1.38, Levha 14 a**) ve 3 tanesi 150-250 m arasında değişen çapları ile büyük boyutlu höyüklerdir (**Kat.no. 1.7, Levha 4 a; 1.30, 1.37**). Kavacık ve Beyköy Höyükleri boyutları bilinmediğinden bu gruptan dışarıda bırakılmıştır. Höyüklerin yükseklikleri ile çapları arasında doğru orantılı bir ilişki olmadığından herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır. Höyüklerin birbirlerine uzaklıkları ortalama 6 km'dir. Bununla birlikte Beyköy ve Malatça höyükleri diğerlerinden bağımsız olarak Türkmen Dağı'nın güneyinde yer almaktadır ve

aralarındaki uzaklık 22 km'dir. Bu höyüklere en yakın höyük, 22,5 km ile kuzeyindeki Akın Höyüktür (**Harita 21**).

Phryg Döneminde iskan edilmiş 15 höyük saptanmıştır (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.3, Levha 2 a; 1.5, Levha 3 a; 1.6, Levha 3b; 1.7, Levha 4 a; 1.9, Levha 5 a; 1.10, Levha 5 b; 1.12, 1.14, Levha 7 a; 1.22, Levha 10 a; 1.29, 1.30, 1.32, 1.35, Levha 13 a; 1.36, Levha 13 b, Tablo 1, Harita 29, Şekil 2.1**). Türkmen Dağı merkez alındığında höyükler, dağın kuzeyinden başlayarak doğusundan daha sonra da güney ve batısına doğru konumlanmıştır. Üzerinden Phryg malzemesi toplanan höyükler, Türkmen Dağı'nın kuzeydoğusu ve Eskişehir-Seyitgazi arasındaki ovalık alanda yoğunlaşmıştır. Bu alandaki 9 höyük üzerinde Phryg malzemesi ele geçmiştir (**Kat.no. 1.2, Levha 1b; 1.3, Levha 2 a; 1.5, Levha 3 a; 1.6, Levha 3 b; 1.7, Levha 4 a; 1.9, Levha 5 a; 1.10, Levha 5 b; 1.12, 1.14, Levha 7 a**). Türkmen Dağı'nın güneyinde yer alan Döğer Höyük ve Beyköy Höyük, kuzeydoğuda bulunan höyükler gibi açıklık düz bir arazide bulunmayıp, dağlık bir alanda yer almaktadır. Höyüklerin boyutları incelendiğinde; 5 tanesi 50-80 m arasında değişen çapları ile küçük boyutlu (**Kat.no. 1.6, Levha 3 b; 1.9, Levha 5 a; 1.29, 1.32, 1.36, Levha 13 b**), 4 tanesi 100-140 m arasında değişen çapları ile orta boyutlu (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.3, Levha 2 a; 1.5, Levha 3 a; 1.10, Levha 5 b**) ve 3 tanesi 180-240 m arasında değişen çapları ile büyük boyutlu höyüklerdir (**Kat.no. 1.7, Levha 4 a; 1.14, Levha 7 a; 1.30**). Höyüklerin ortalama yükseklikleri 8 m'dir. Kavacık, Çiftlik Yaması ve Beyköy Höyüklerinin boyutları bilinmediğinden tasnif dışında bırakılmıştır (**Harita 29**).

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan höyüklerin 8'inde Klasik Döneme tarihlenen tabakaların varlığı saptanmıştır (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.4, Levha 2 b; 1.6, Levha 3 b; 1.11, Levha 6 a; 1.18; Levha 9 a; 1.26, Levha 11 a; 1.30, 1.37, Harita 30, Tablo 1**). Bunların 3'ü küçük boyutlu (**Kat.no. 1.4, 1.6, 1.11**), 2'si orta boyutlu (**1.1, 1.18**), 2'si büyük boyutlu höyüklerdir (**Kat.no. 1.30, 1.37**).

Hellenistik Dönem'de iskan edilen 1 höyük vardır (**Kat.no. 1.12**). Bu nedenle herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır (**Tablo 1**).

Roma Dönemi'nde yerleşim görmüş höyük sayısı 3'dür (**Kat.no. 1.12, 1.35, Levha 13 a; 1.38, Levha 14 a, Harita 31, Tablo 1**). Bu höyüklerin birbirlerine olan uzaklıkları

diğer dönemler göz önünde bulundurulduğunda oldukça artmıştır. Akçakaya Höyük ile Kavacık Mevkii (Höyük) arasındaki uzaklık 19 km, Kavacık Mevkii (Höyük) ile Beyköy Höyük arasındaki uzaklık ise 55 km'dir. Kavacık ve Beyköy Höyüklerinin çapları bilinmediğinden herhangi karşılaştırma yapılamamıştır. Akçakaya Höyük ise 150 m çapında, 10 m yüksekliğindedir.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde incelenen höyüklerin Türkmen Dağı'nın doğusunda ve güneydoğusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Höyükler, özellikle Eskişehir ili ile Seyitgazi ilçesi arasındaki günümüz karayolu güzergâhının yakın çevresinde konumlanmıştır. Hazırlanan harita üzerinde (**Harita 21**) görsel olarak yapılan incelemelerde, bu bölgede tarım yapmaya uygun arazilerin olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu alan yerleşme yeri seçiminde tercih edilmiştir. Dağlık Phrygia Bölgesi'nin verimli arazilerinin bulunduğu bu kısımları, insanların gereksinim duyduğu temel besin maddesi olan tahıl üretiminin büyük bir bölümünü sağlamış olmalıydı. Bu öngörüyü, M.Ö. IV. Binyıldan M.Ö. I. Binyıl'a kadar geçen süreç içerisinde tüm dönemlerde iskân edilmiş olması ve günümüzde de Seyitgazi Ovası'nın temel gelir kaynağının tarım olması desteklemektedir.

Bölge'de M.Ö. IV. Binyıl ile M.Ö. I. Binyıl arasında, Kalkolitik Çağ'da (7 adet) az olan höyük yerleşmeleri, İTÇ ve alt evrelerinde artmış (37 adet), M.Ö. II. Binyıl (16 adet) ve Phryg Dönemlerinde (15 adet) giderek azalmıştır. Klasik (8 adet), Hellenistik (1 Adet) ve Roma Dönemleri'nde (3 Adet) ise bu sayı daha da düşmüştür.

Orta ve Son Tunç Çağları'nda, diğer bir deyişle M.Ö. II. Binyılda höyüklerde yerleşim geleneği devam etmektedir. Nüfusun artmasıyla birlikte höyük boyutlarında bir büyüme söz konusudur. Bu dönemde yerleşim görmüş höyüklerin çapları incelendiğinde 3 tanesinin küçük boyutlu (**Kat.no. 1.4, Levha 2 b; 1.8, Levha 4 b; 1.27**), 8 tanesinin orta boyutlu (**Kat.no. 1.1., Levha 1 a; 1.2, Levha 1 b; 1.10, Levha 5 b; 1.17, Levha 8 b; 1.21, Levha 9 b; 1.24, Levha 10 b; 1.25, 1.38, Levha 14 a**) ve 3 tanesinin büyük boyutlu olduğu görülür (**Kat.no. 1.7, Levha 4 a; 1.30, 1.37**). Phryg Dönemi'nde, M.Ö. II. Binyılda olduğu gibi daha çok orta ve büyük boyutlu höyükler yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Roma döneminde höyük tipi yerleşme geleneği, nüfusun artması ve şehircilik anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte terk edilmiştir. Bu dönemde incelenen

bölgede yerleşim görmüş höyük sayısı 3 'dür (**Kat.no. 1.12, 1.35, Levha 13 a; 1.38, Levha 14 a**). Buna karşın bölgede büyük şehirler kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde, Seyitgazi (Nakoleia), bölgenin en önemli merkezlerinden biridir. Dönemin ana ticaret yollarından biri Eskişehir'den (Dorylaion) Seyitgazi'ye geçip, buradan iki değişik hat takip ederek Dinar'a (Klenai/Apameia), buradan da güney sahillerine ulaşmaktadır. Kümbet Vadisi, hem güneye bağlanan yol güzergâhı üzerinde yer alması hem de verimli tarım arazileri nedeniyle önemli bir yerleşim alanıdır. Güney yönde Meros/Meiros (önce Malatça sonra Demirözü), Avdan Teşvikiye, Gökçeyayla Yaylası-Kilise/Orhaniye (Malos), Ayazin (Metropolis), doğu yönde Kümbet, Yapıldak ve Seyrecek, Yazılıkaya-Midas Vadisi'nde Midas Kenti ve Çukurca, batı yönde Kütahya'ya açılan yol üzerinde Makasalanı Platosu Roma İmparatorluk Döneminin geniş nüfus barındıran önemli yerleşim merkezleri olmuştur⁶⁵⁸.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde yer alan höyükler üzerinde yapılan yükseklik analizi sonucunda, deniz seviyesinden yüksekliğin, yerleşim yerlerinin seçiminde önem taşımadığı anlaşılmaktadır. Farklı dönemlerde, incelenen bölgenin tamamında, herhangi bir yükseklik gözetmeksizin iskân söz konusudur. Bununla birlikte yerleşim yeri olarak, Türkmen Dağı'nın doğusu ve güneydoğusunda yer alan Seyitgazi ovası yoğun olarak tercih edilmiştir. Bu alanın deniz seviyesinden yüksekliği 850–950 m arasında değişmektedir. Ayrıca Türkmen Dağı'nın kuzeyinde bulunan ve deniz seviyesinden yüksekliği 860–960 m arasında olan düzlük alanlar yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir (**Harita 14**). Bakı analizine göre; höyüklerin 21 tanesi herhangi bir yöne yönlendirilmemiş bağımsız olarak bulunmaktadır (**Kat.no. 1.1, Levha 1 a; 1.3, Levha 2 a; 1.7, Levha 4 a; 1.8, Levha 4 b; 1.10, Levha 5 b; 1.12, 1.13, Levha 6 b; 1.14, Levha 7 a; 1.15, Levha 7 b; 1.17, Levha 8 b; 1.18, Levha 9 a; 1.23, 1.24, Levha 10 b; 1.29, 1.30, 1.32, 1.33, Levha 12 a; 1.34, Levha 12 b; 1.36, Levha 13 b; 1.37, 1.38, Levha 14 a**). Bölge'de bulunan höyüklerden 7 tanesi doğuya (**Kat.no. 1.2, Levha 1 b; 1.5, Levha 3 a; 1.9, 1.19, Levha 5 a; 1.21, Levha 9 b; 1.26, Levha 11 a; 1.31**); 4 adet höyük batıya (**Kat.no. 1.4, Levha 2 b; 1.11, Levha 6 a; 1.20, 1.35, Levha 13 a**); 8 adet höyük ise güneye yönlendirilmiştir (**Kat.no. 1.6, Levha 3 b; 1.16, Levha 8 a; 1.22, Levha 10 a; 1.25, 1.27, 1.28, Levha 11 b; 1.39, 1.40, Levha 14 b**). İncelenen

⁶⁵⁸ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 164 vd.; Tüfekçi Sivas, T.- Sivas, H., 2007, a.g.e., s. 62.

bölgede hiçbir höyük kuzeye yönlendirilmemiştir (**Harita 15, Şekil 3.1**). Rüzgârlara açık olan kuzey, soğuk olduğundan dolayı tercih edilmemiş olmalıdır.

2. DÜZ YERLEŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dağlık Phrygia Bölgesinde tespit edilmiş 6 adet düz yerleşme bulunmaktadır (**Tablo 3**) (**Kat.no. 2.1, Levha 15 a; 2.2, Levha 15 b; 2.3, Levha 16 a; 2.4, Levha 16 b; 2.5, Levha 17 a –b; 2.6, Levha 18 a-b**).

Düz yerleşmelerin 2'si tek tabakalı (**Kat.no. 2.1, Levha 15 a; 2.3, Levha 16 a; 2.4, 2.6, Levha 18 a-b**), 1 'i iki tabakalı (**Kat.no. 2.5, Levha 17 a –b**), 1'i ise üç tabakalıdır (**Kat.no. 2.2, Levha 15 b**).

Kayabaşı-İnli ve Asmainler düz yerleşmesi, Erken Kalkolitik Dönemde, Berberini ve Keskaya Geç Kalkolitik Dönemde iskân edilmiştir. Kayabaşı-İnli yerleşmesi, Erken Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve M.Ö. II. Binyılda, Keskaya Geç Kalkolitik, Phryg döneminde kullanım görmüştür (**Şekil 3.2, Harita 10**). İnceleme alanı sınırları içinde yer alan 6 adet düz yerleşmenin ortak özelliği kayalık arazide ve yer aldığı kayalığın üzerinde kurulmuş olmalıdır.

Keskaya düz yerleşim alanının 580 m. kuzeydoğusunda Kocakaya Höyük bulunmaktadır. Bu höyük Keskaya düz yerleşmesinde olduğu gibi Kalkolitik Dönemde kullanım görmüştür. Diğer üç düz yerleşim alanı etrafında aynı döneme tarihlenen herhangi bir yerleşim alanı yoktur (**Şekil 3.2**).

Düz yerleşmeler üzerinde yapılan yükseklik analizi sonucunda bir yerleşme dışında diğer yerleşmelerin deniz seviyesinden yüksekliğinin 1000–1100 m arasında değiştiği görülür. Buna karşın Keskaya Düz Yerleşmesi (878 m) diğerlerinden ayrı olarak ova seviyesinde yer almaktadır (**Harita 14, Şekil 4.1**). Bakı analizine göre, Keskaya

yerleşmesi kuzeye (Levha 17 a-b), Kayabaşı-İnli ve Asmainler yerleşimleri batıya (Levha 15 b, Levha 16 a), Berberini, Orman Fidanlığı yerleşmeleri de güneye bakmaktadır. (Levha 15 a, Levha 18 a-b) Gökçekısık yerleşiminin ise yapılan bakı analizi sonucunda hiçbir yöne bakmadığı, bir tepe üzerinde konumlandığı tespit edilmiştir (Levha 16 b, Harita 15).

3. KALELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dağlık Phrygia Bölgesinde 24 adet kale yerleşmesi saptanmıştır (Kat.no. 3.1.1, Levha 19 a; Levha 20 a; 3.1.2, Levha 20 a-b; 3.2.1, Levha 21 a-b; 3.2.2, Levha 22 a,2, 22 b; 3.2.3, Levha 22 a, 3; 3.2.4, Levha 22 a, 1; 3.2.5, Levha 23a-b; 3.3.1, Levha 24 a-b; 3.3.2, Levha 25 a; 3.3.3, Levha 25 b; 3.3.4, Levha 26 a; 3.3.5, Levha 27 a; 3.4.1, Levha 28 a-b; 3.4.2, Levha 29 a-b; 3.4.3, Levha 30 a; 3.4.4, Levha 30 b-31 a; 3.4.5, Levha 31 b; 3.4.6, Levha 32 b; 3.5.1, Levha 33 a; 3.5.2, Levha 34 a-b; 3.6.1, Levha 35 a-b; 3.6.2, Levha 36 a; 3.7.1, Levha 36 b; 3.7.2, Levha 37 b, Şekil 1.1, Harita 11-12, Tablo 4). Kaleler bölgede incelenen yerleşmelerin % 25'ini oluşturmaktadır Şekil 1.1).

Bu kalelerden 14 tanesi tek tabakalı olup 12 tanesi Phryg dönemine (Kat.no. 3.2.1, Levha 21 a-b; 3.2.2, Levha 22 a, 2- 22 b; 3.2.3, Levha 22 a, 3; 3.2.4, Levha 22 a, 1; 3.3.1, Levha 24 a-b; 3.3.2, Levha 25 a; 3.3.3, Levha 25 b; 3.3.5, Levha 27 a-b; 3.5.2, Levha 34 a-b; 3.4.3, Levha 30 a; 3.4.4, Levha 30 b-31 a; 3.5.1, Levha 33 a-b, Şekil 4.2), 2'si ise Hellenistik Döneme tarihlenmektedir (Kat.no. 3.7.1, Levha 36 b-37 a; 3.7.2, Levha 37 b, Şekil 4.2).

10 kalede iki tabakalı bir iskan saptanmıştır (Kat.no. 3.1.1, Levha 19 a-b; 3.1.2, Levha 20 a; 3.2.5, Levha 23 a-b; 3.3.4, Levha 26 a-b; 3.4.1, Levha 28 a-b; 3.4.2, Levha 29 a-b; 3.4.5, Levha 31 b- 32 a; 3.4.6, Levha 32 b; 3.6.1, Levha 35 a-b; 3.6.2, Levha 36 a).

Phryg kaleleri Türkmen Dağı'nın güney ve güneydoğusundaki vadilerde yoğunlaşmıştır (**Harita 12**). Güneydoğuda yer alan Doğanlı, Yazılıkaya-Midas ve Kümbet Vadilerinde toplam 11 Phryg kalesi bulunmaktadır (**Kat.no. 3.1.1, Levha 19 a-b; 3.1.2, Levha 20 a; 3.2.1, Levha 21 a-b; 3.2.2, Levha 22 a, 2-22 b; 3.2.3, Levha 22 a, 3; 3.2.4, Levha 22 a, 1; 3.2.5, Levha 23 a-b; 3.3.1, Levha 24 a-b; 3.3.2, Levha 25 a; 3.3.3, Levha 25 b; 3.3.4, 26 a-b; 3.3.5, Levha 27 a-b**).

Doğanlı Vadisi'ndeki, Doğanlı Kale ve Deve Boynu kalesi olasılıkla Doğanlı Vadisi'ne hem de Midas Vadisi'ne giriş-çıkışı kontrol eden birer ön karakol niteliğinde olmalıdırlar. Doğanlı Vadisi'nin güneydoğusunda Yazılıkaya-Midas Vadisinin girişinde Akpara Kale bulunmaktadır. Bu kalenin güneydoğusunda sırasıyla, Pişmiş Kale, Kocabaş Kale, Gökgöz Kale, güneyinde ise Yazılıkaya-Midas Kale yer almaktadır. Akpara Kale'nin savunma amaçlı olarak kullanıldığına dair fazla bir bulgu olmamasına karşın Yazılıkaya Vadisi'ne girişi-çıkışı kontrol altında tuttuğundan önemli bir işlevi olduğu düşünülmektedir⁶⁵⁹. Yazılıkaya-Midas Vadisi'nin batısı kayalık sıra tepelerle çevrilmiş doğal bir sur niteliğinde olmasına karşın, doğusu düzlüktür. Akpara Kale, Pişmiş Kale, Kocabaş Kale, Gökgöz Kale'nin bulunduğu alanlarda yükseltiler mevcuttur. Bu kalelerin aralarında geçiş olabilecek boşlukların olduğu görülmektedir. Özellikle Akpara Kale ile Gökgöz Kale, Pişmiş Kale ile Yazılıkaya-Midas Kale arasında bu durum gözlemlenmektedir (**Harita 12**). Buradaki doğal yükseltiler kullanılarak vadinin doğusunda savunma hattı oluşturulmuştur.

Yazılıkaya-Midas Vadisi'ndeki kalelerin yoğunluğunun diğer bir nedeni; bu vadiye yer alan tuf kayalıklarına oyulmuş olan anıtsal ölçekli Phryg anıtlarının (fasad, altar ve nişler) varlığıdır. Yazılıkaya-Midas Vadisi, Phryg Uygarlığı'nın önemli bir yerleşim alanı, Yazılıkaya-Midas Şehri ise dinsel metropolüdür. Bu nedenle Phrygler savunma hattını güçlendirmek ve kutsal alanlarını güvence altına almak için, geçiş noktalarındaki kayalık tepeler üzerine doğal kayalıkları da kullanarak kaleler yapmışlardır. Yazılıkaya-Midas Vadileri'nde yer alan kalelerin birbirlerine olan uzaklıkları ortalama 1.50 km dir.

⁶⁵⁹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s.46-48.

Yazılıkaya-Midas Vadisi'nden batı yönde ilerlendiğinde yaklaşık 5500 m sonra Kümbet Vadisi'ne ulaşılmaktadır (**Harita 12**). Kümbet Vadisi'nde Phryg Dönemine tarihlenen 5 adet Kale bulunmaktadır (**Kat.no. 3.3.1, Levha 24 a-b; 3.3.2, Levha 25 a; 3.3.3, Levha 25 b; 3.3.4, Levha 26 a-b; 3.3.5, Levha 27 a-b**). *

Bu kaleler Yazılıkaya-Midas Vadisi'nde olduğu gibi, vadi boyunca bir hat üzerinde olmayıp, vadi geneline dağılmıştır. Vadinin geniş ve uzun olması, aynı zamanda Türkmen Dağı'nın uzantıları olan tepelerin bu vadinin güneyinde vadiye dik olarak gelmesi ile oluşan geçitlerin geniş olması nedeniyle, kaleler birbirlerine uzak konumlanmıştır. Kaleler vadinin doğusunda, yani Yazılıkaya-Midas Vadisi'nin batısında yoğunudur. Kümbet Vadisi'ndeki kaleler, Yazılıkaya-Midas Kentiyle bağlantılı olmalıdır. Çünkü Yazılıkaya-Midas Vadisi'ne güneybatıdan giriş Kümbet Vadisi'nin doğusundadır. Bu nedenle Yazılıkaya-Midas Vadisi'nin güneybatı savunması muhtemelen Kümbet Vadisi'nde bulunan Phryg kaleleri tarafından sağlanmaktaydı.

Kümbet Vadisi'nin güneydoğusunda bulunan Yapıldak Asar Kale'nin, vadideki konumu nedeniyle önemli bir işlevi olmalıdır. Kuzeydoğu-güneydoğu doğrultusunda uzanan vadinin güneydoğusunda, vadiye girişi kontrol eden bir konumdadır. Kümbet Vadisi'nde yer alan kalelerin birbirlerine olan uzaklıkları ortalama 3.00 km' dir.

Türkmen Dağı'nın güneyinde yer alan Phryg kaleleri; Avdalaz Kale, Köhnüş Kale, Demirli Kale, Bayramaliler (Kalatepe) Kale ve Döğer Asar Kale'dir. Bu kalelerin birbirlerine ortalama uzaklıkları 4.50 km'dir. Bayramaliler (Kalatepe) Kalesi dışındaki kaleler Roma Döneminde de iskân edilmiştir. Yazılıkaya-Midas Vadisi ve Kümbet Vadisi'nden farklı olarak, bu kaleler küçük vadiler içinde bulunmaktadır. Köhnüş Vadisi'nde yer alan Köhnüş Kale, vadiye güneybatıdan girişi kontrol etmektedir.

Türkmen Dağı'nın kuzeydoğusunda Doğuluşah Asar Kale ve Fındık Kale yer almaktadır. Phryg dönemine tarihlenen bu kaleler, Roma döneminde de kullanım görmüştür. İki kalenin birbirine olan uzaklığı 4.50 km' dir (**Harita 11**).

2 kale Hellenistik Dönem'e aittir. KırkKız Kale, Türkmen Tepe üzerinde; Capana Kale ise Şaphane Dağının güneydoğusundadır. İki kale arasında 60 km'lik bir mesafe vardır (**Harita 11**). Bu kaleler Dağlık Phrygia Bölgesi'nin en yüksek dağları olan Türkmen Dağı ve Şaphane Dağı'nın en yüksek kesimlerine konumlanmıştır (**Harita 14**). Etrafında tarım arazileri bulunmayan bu kalelerin, daha çok yol güzergâhlarını gözetleme ve haberleşme amaçlı olarak kurulduğu düşünülebilir. (**Harita 11**).

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan kalelerin 14'ü Geç Antik Dönemde tekrar iskan edilmiştir (Kat.no. 3.1.1, Levha 19 a; Levha 20 a; 3.2.1, Levha 21 a-b; 3.2.2, Levha 22 a,2, 22 b; 3.2.5, Levha 23a-b; 3.3.1, Levha 24 a-b; 3.3.4, Levha 26 a; 3.4.1, Levha 28 a-b; 3.4.2, Levha 29 a-b; 3.4.4, Levha 30 b-31 a; 3.4.5, Levha 31 b; 3.4.6, Levha 32 b; 3.5.1, Levha 33 a; 3.5.2, Levha 34 a-b; 3.6.1, Levha 35 a-b).

Kalelerin yükseklik analizleri yapıldığında; Hellenistik döneme tarihlenen, Cabana (1500 m) ve Kır Kız Kale (1826 m) yüksek rakımlı tepeler üzerinde yer aldığı görülür. Türkmen Dağı'nın kuzeybatısında bulunan Fındık Asar Kale ve Doğuluşah Kale ortalama 950 m ile en düşük yüksekliğe sahip kalelerdir. Diğer kaleler 1100–1400 m arasında değişen yüksekliğe sahip tepeler üzerine kurulmuştur (**Harita 14**).

Bakı analizleri yapıldığında; Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki kalelerin yer aldığı vadilerin konumlarına göre yönlendirildiği veya bağımsız olarak bulunan tepeler üzerine kurulduğu saptanmıştır (**Şekil 5.1, Harita 15**). 10 kale herhangi bir yöne yönlendirilmemiş bağımsız olarak bir tepe üzerinde yer almaktadır (Kat.no. 3.1.1, Levha 19 a-b; 3.2.1, Levha 21 a-b; 3.2.3, Levha 22 a, 3; 3.2.5, Levha 23 a-b; 3.4.1, Levha 28 a-b; 3.4.2, Levha 29 a-b; 3.4.3, Levha 30 a; 3.4.6, Levha 32 b; 3.5.1, Levha 33 a-b; 3.6.1, Levha 35 a-b). 4 kale batıya (Kat.no. 3.2.2, Levha 22 a, 2-22 b; 3.3.1, Levha 24 a-b; 3.3.3, Levha 25 b; 3.7.2, Levha 37 b), 5 kale kuzeye (Kat.no. 3.1.2, Levha 20 a; 3.2.4, Levha 22 a, 1; 3.3.4, Levha 26 a-b; 3.3.5, Levha 27 a-b; 3.4.5, Levha 31 b-32 a) ve 5 kale güneye yönlendirilmiştir (Kat.no. 3.3.2, Levha 25 a; 3.5.2, Levha 34 a-b; 3.4.4, Levha 30 b-31 a; 3.6.2, Levha 36 a; 3.7.1, Levha 36 b-37 a). Kalelerden hiçbirisi doğuya yönlendirilmemiştir. Bağımsız tepeler üzerinde yer alan kalelerde diğer kaleler gibi vadilere, su kaynaklarına doğru yönlendirilmiştir ve tarım

alanlarına yakınlıklarıyla dikkat çekerler. Aynı zamanda eğim analizlerinde, kalelerin, dik, ulaşılması güç eğimi fazla olan yüksek yerlere konumlandığı saptanmıştır (**Harita 14**).

Kaleler, konumları nedeniyle ulaşılması güç yüksek noktalarda, vadilerin giriş-çıkışlarını kontrol edebilecek yerlerde ve plato kenarlarında yer almakta, çevrelerinde bulunan tarım ve orman arazilerine yakınlıklarıyla dikkat çekmektedirler. Konumları nedeniyle hemen hepsinin savunulması kolaydır. Yol güzergâhları kalelerden rahatlıkla kontrol edilebilmektedir.

3. NEKROPOLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dağlık Phrygia Bölgesinde toplam 25 adet nekropol alanı saptanmıştır (**Kat.no. 4.1.1, Levha 38 a; 4.2.1, Levha 38 b; 4.2.2, Levha 39 a; 4.2.3, Levha 39 b; 4.3.1, Levha 40 a-b; 4.4.1, Levha 42 a; 4.4.2, Levha 42 b; 4.4.3, Levha 43 a; 4.4.4, Levha 43 b-d; 4.4.5, Levha 44 a; 4.5.1, Levha 44 b; 4.5.2, Levha 45 a; 4.5.3, Levha 45 b; 4.6.1, Levha 46 a; 4.6.2, Levha 46 b; 4.7.1, Levha 47 a; 4.7.2, Levha 47 b; 4.7.3, Levha 48 a-b; 4.7.4, Levha 49 a; 4.8.1, 4.9.1, Levha 49 b; 4.9.2, Levha 50 a-b; 4.10.1, Levha 51 a; 4.10.2, 4.10.3, Levha 51 b**). Bu nekropoller, bölgede incelenen yerleşmelerin % 26'sını oluşturmaktadır (**Şekil 1.1, Harita 13, Tablo 5**).

Nekropollerin % 65 (17 adet)'i tek dönemde, %31 (8 adet)'si iki farklı dönemde, %4 (1 adet)'i ise üç farklı dönemde de kullanılmaya devam etmiştir (**Şekil 5.2**).

Bu nekropollerden 17 tanesi tek dönemde kullanılmış olup (**Kat.no. 4.1.1, Levha 38 a; 4.2.2, Levha 39 a; 4.4.1, Levha 42 a; 4.4.2, Levha 42 b; 4.4.5, Levha 44 a; 4.5.1, Levha 44 b; 4.5.2, Levha 45 a; 4.5.3, Levha 45 b; 4.6.1, Levha 46 a; 4.6.2, Levha 46 b; 4.7.3, Levha 48 a-b; 4.7.4, Levha 49 a; 4.8.1, 4.9.1, Levha 49 b; 4.10.1, Levha 51 a; 4.10.2; 4.10.3, Levha 51 b**), 2'si İTÇ'ye (**Kat.no. 4.10.2, 4.10.3, Levha 51 b**), 2'si Phryg Dönemine (**Kat.no. 4.2.2, Levha 39 a; 4.6.2, Levha 46 b**), 13'ü ise Roma

Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Şekil 6.1, Kat.no. 4.1.1, Levha 38 a; 4.4.1, Levha 42 a; 4.4.2, Levha 42 b; 4.4.6, Levha 44 a; 4.5.1, Levha 44 b; 4.5.2, Levha 45 a; 4.5.3, Levha 45 b; 4.6.1, Levha 46 a; 4.7.3, Levha 48 a-b; 4.7.4, Levha 49 a; 4.8.1, 4.9.1, Levha 49 b; 4.10.1, Levha 51 b).

7 nekropolde de iki farklı dönemde (Kat.no. 4.2.1, Levha 38 b; 4.2.3, Levha 39 b; 4.4.3, Levha 43 a; 4.4.4, Levha 43 b-d; 4.7.1, Levha 47 a; 4.7.2, Levha 47 b; 4.9.2; Levha 50 a-b) kullanımı söz konusudur. Nekropollerin 6'sı Phryg ve Roma Dönemlerinde (Kat.no. 4.2.1, Levha 38 b; 4.4.3, Levha 43 a; 4.4.4, Levha 43 b-d; 4.7.1, Levha 47 a; 4.7.2, Levha 47 b; 4.9.2, Levha 50 a-b), 1'i ise Hellenistik ve Roma Dönemlerinde kullanılmıştır (Kat.no. 4.2.3, Levha 39 b). (Harita 13), 1 nekropol ise Phryg, Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanım görmüştür (Kat.no. 4.3.1, Levha 40 a-b).

Nekropollerden 3'ü İTÇ Döneminde (% 8) (Kat.no. 4.3.1, Levha 40 b, 4.10.2, 4.10.3, Levha 51 b), 19'u Phryg Döneminde (% 27) (Kat.no. 4.2.1, Levha 38 b; 4.2.2, Levha 39 a; 4.3.1, Levha 40 b; 4.4.3, Levha 43 a; 4.4.4, Levha 43 b-d; 4.6.2, Levha 46 b; 4.7.1, Levha 47 a; 4.7.2, Levha 47 b; 4.9.2, Levha 50 a-b), 2'si Hellenistik Dönemde (% 8) (Kat.no. 4.2.3, Levha 39 b; 4.3.1, Levha 40 b), 21'sinin ise Roma Döneminde (% 57) kullanıldığı saptanmıştır (Kat.no. 4.1.1, Levha 38 a, 4.2.1, Levha 38 b; 4.2.3, Levha 39 b; 4.3.1, Levha 40 b; 4.4.1, Levha 42 a; 4.4.2, Levha 42 b; 4.4.3, Levha 43 a; 4.4.4, Levha 43 b-d; 4.4.5, Levha 44 a; 4.5.1, Levha 44 b; 4.5.2, Levha 45 a; 4.5.3, Levha 45 b; 4.6.1, Levha 46 a; 4.7.1, Levha 47 a; 4.7.2, Levha 47 b; 4.7.3, Levha 48 a-b; 4.7.4, Levha 49 a; 4.8.1, 4.9.1, Levha 49 b; 4.9.2, Levha 50 a-b; 4.10.1, Levha 51 a, Şekil 6.1).

Bölgedeki nekropoller dönemsel olarak derlendirildiğinde; Kalkolitik ve M.Ö. II. Binyıl'a tarihlenen nekropol alanı saptanamamıştır. Kalkolitik ve M.Ö. II. Binyıl arasındaki İTÇ Dönemine tarihlenen 3 adet nekropol alanı saptanmıştır. İTÇ nekropol alanları basit toprak ve taş sandık mezarlardan oluşmaktadır. Bölge'de yapılan kazılar sınırlı olduğu için Kalkolitik, İTÇ ve M.Ö. II. Binyıl nekropol alanlarını saptamak oldukça zordur. Buna karşın Phryg Döneminden başlayarak Geç Antik Çağ'a kadar

devam eden süreçte, bölgede tuf kayalara oyularak yapılan oda mezar geleneği yoğun olarak kullanılmıştır.

Nekropollerin büyük bir bölümü Türkmen Dağı'nın güney ve güneydoğusunda yer alan vadilerde (Doğanlı Vadisi, Yazılıkaya-Midas Vadisi, Kümbet Vadisi, Köhnüş Vadisi) bulunmaktadır. Bölge, Phryg ve Roma Dönemlerinde yoğun olarak iskân edilmiş ve bu dönemlerden itibaren nekropol alanları artmıştır. Phryg dönemine tarihlenen en büyük nekropol alanı Türkmen Dağı'nın güneyinde bulunan Köhnüş Vadisi'nde yer almaktadır. Phryg kaya mezarlarının en anıtsal örneklerini Aslantaş ve Yılantaş mezarları oluşturmaktadır. Bu mezarlar, cephe ve yan duvarlara işlenmiş devasa aslan kabartmaları ile tekil örneklerdir. Bu vadiyi batı ve güney yönden sınırlayan 39 adet kaya mezarı daha bulunmaktadır⁶⁶⁰.

Roma Dönemi'nde Kümbet Vadisi yoğun bir şekilde iskân edildiğinden büyük nekropol alanlarına sahiptir. Vadide 5 adet nekropol alanı saptanmıştır (**Kat.no. 4.4.1, Levha 42 a; 4.4.2, Levha 42 b; 4.4.3, Levha 43 a; 4.4.4, Levha 43 b-d; 4.4.5, Levha 44 a**). Bu nekropol alanlarından, Körestan, Ayıini ve Güllüören sadece Roma Döneminde kullanılmıştır. Buna karşın Deliklikaya ve Asmacık İler nekropol alanlarının ilk kullanımları Phryg Dönemidir.

Türkmen Dağı'nın güneydoğusunda bulunan Kırkgöz Kayalıkları olarak adlandırılan büyük kaya kütesinde ve Yazılıkaya- Midas Kale eteklerinde birçok kaya mezarı bulunmaktadır. Burada yer alan kaya mezarları Phryg, Hellenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenmektedir.

Ayazın (Metropolis) Nekropol alanı Phryg, Roma, Geç Antik Döneme tarihlenmekte⁶⁶¹ ve hatta nekropol alanının bulunduğu kayalık alanın etekleri günümüzde hala mezarlık alanı olarak kullanılmaktadır. Nekropol alanının 1550 m. batısında Avdalaz Kale bulunmaktadır ve kale yerleşmesi Phryg, Roma ve Geç Dönemlerde kullanım

⁶⁶⁰ Sivas, T.T.- Sivas H., 2007, a.g.e., s.45.

⁶⁶¹ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 172 vd.; Kortanoğlu, a.g.e., s. 106.

görmüştür⁶⁶². Nekropol alanı Ayazın(Metropolis) şehrinin yanı sıra Avdalaz Kale ile de bağlantılı olmalıdır.

Türkmen dağının güneyinde yer alan Beyköy Höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında, İTÇ, M.Ö. II. Binyıl, Phryg, Roma ve Geç Antik Dönemlerine ait çanak-çömlek parçaları tespit edilmiştir⁶⁶³. Höyüğün 550 m. kuzeybatısında Yumrukayalar Nekropol alanı bulunmakta, Phryg ve Roma dönemine tarihlenmektedir⁶⁶⁴.

Demirli Kale Nekropolü'nün hemen kuzeybatısında Demirli Kale bulunmaktadır. Nekropol alanı Roma Dönemine⁶⁶⁵, kale ise Phryg ve Roma Dönemlerinde tarihlendirilmektedir⁶⁶⁶.

Türkmen Dağı'nın kuzeyinde bulunan Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilen Kocahöyük'ün nekropol alanı 485 m. güneybatısındaki Sivrikaya Mevkii nekropol alanı olmalıdır. Fakat bu nekropol alanında Kalkolitik Döneme tarihlendirilen herhangi bir arkeolojik veriden bahsedilmemiştir.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan 5 adet nekropol alanı Geç Antik Dönemde tekrar kullanım görmüştür (**Kat.no. 4.1.1, Levha 38 a; 4.3.1, Levha 40 b; 4.5.1, Levha 44 b; 4.7.1, Levha 47 a; 4.9.1, Levha 49 b**).

⁶⁶² Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 59 vd.

⁶⁶³ Ramsay, W.M., 1888, JHS 9, s. 372.; Ramsay, W.M., 1960, a.g.e., s. 31.

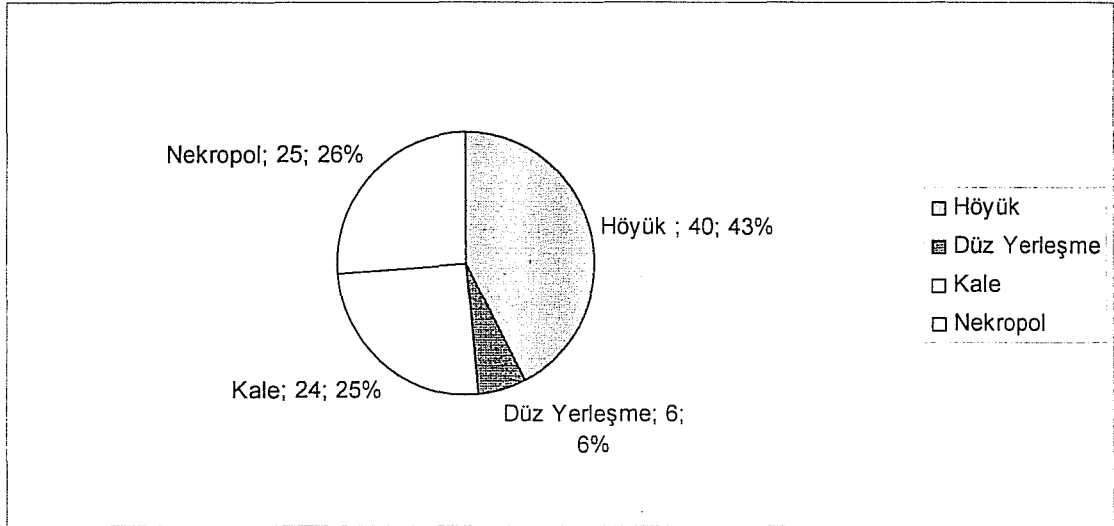
⁶⁶⁴ Gonnet, H., 1983, a.g.e., s. 151 vd; Gonnet, H., 1986, a.g.e., s.274.

⁶⁶⁵ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 176.

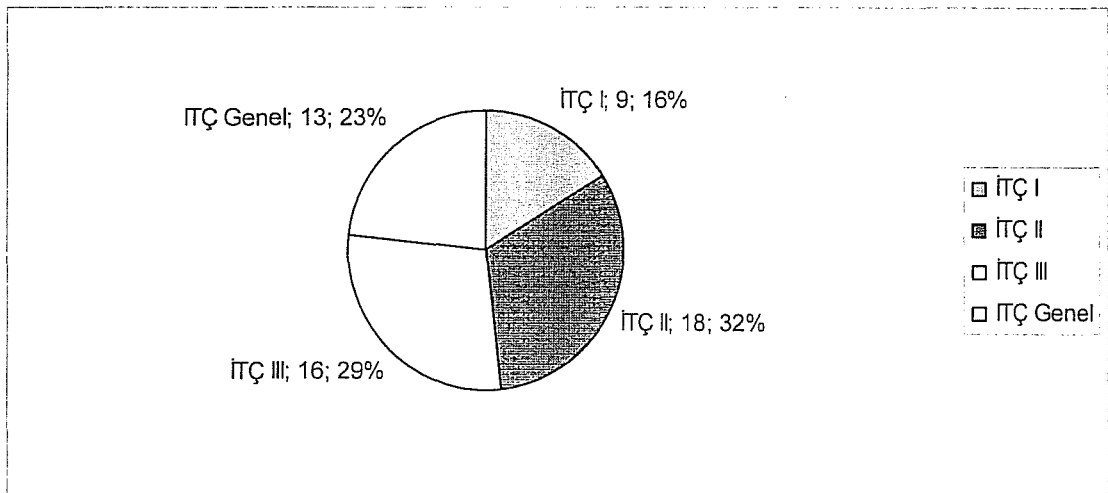
⁶⁶⁶ Haspels, C.H.E., 1971, a.g.e., s. 60 vd.

Şekil 1

1. Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Arkeolojik Yerleşmelerin Yüzdelik Değerleri

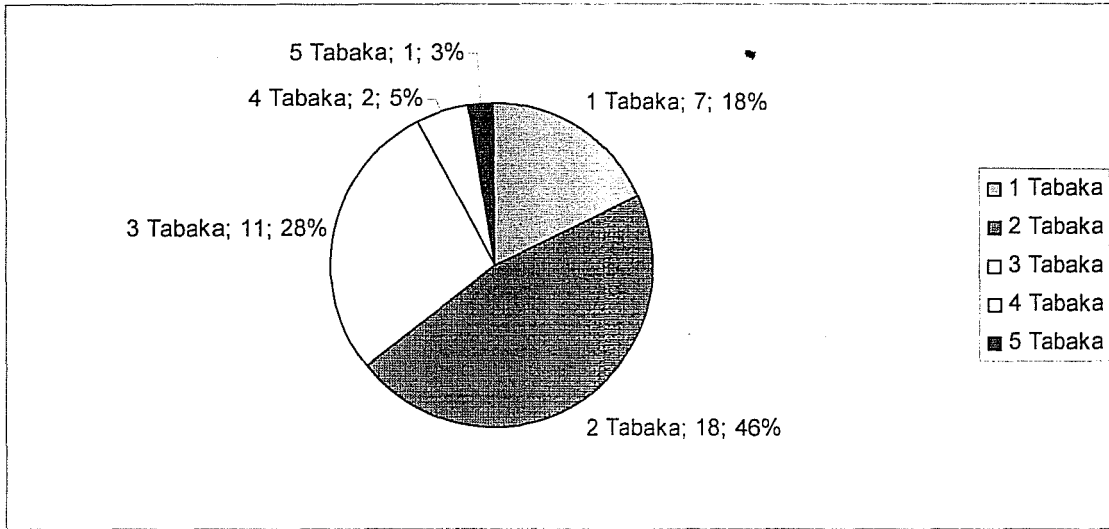

2. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan İTÇ Höyüklerin Dönemsel Dağılım Grafiği

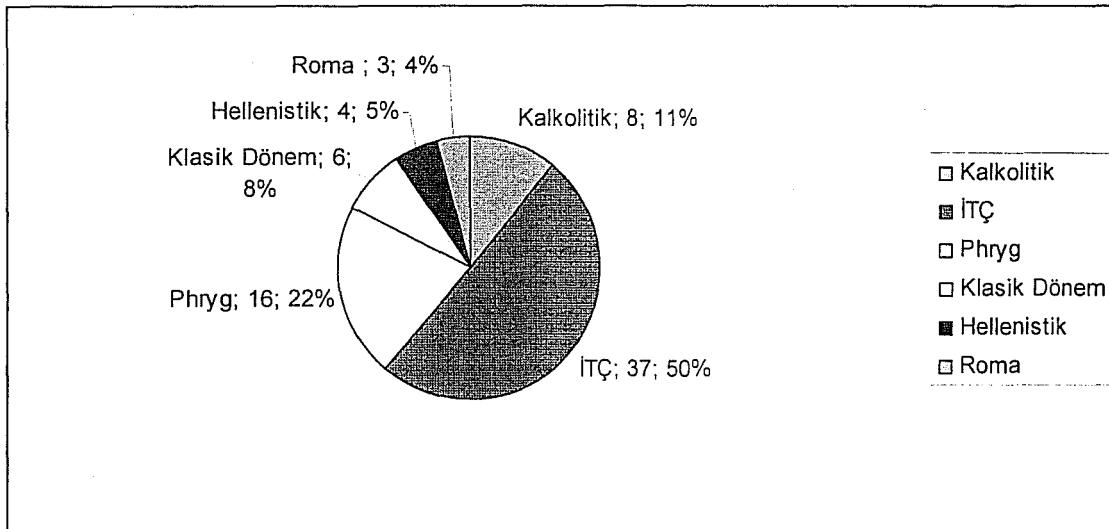

Şekil 2

1. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyüklerin Tabaka Dağılım Grafiği

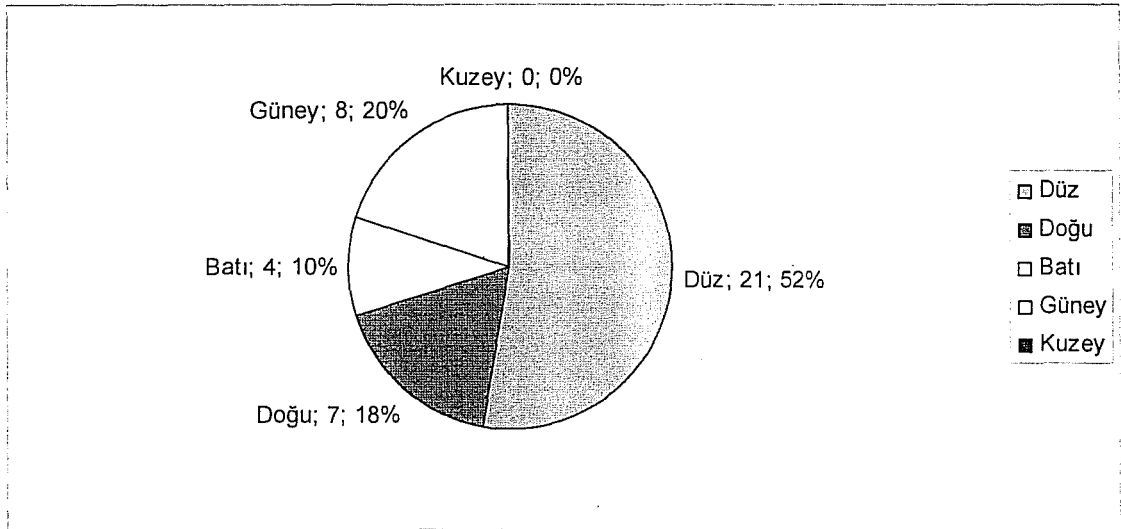

2. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyüklerin Dönemsel Dağılım Grafiği

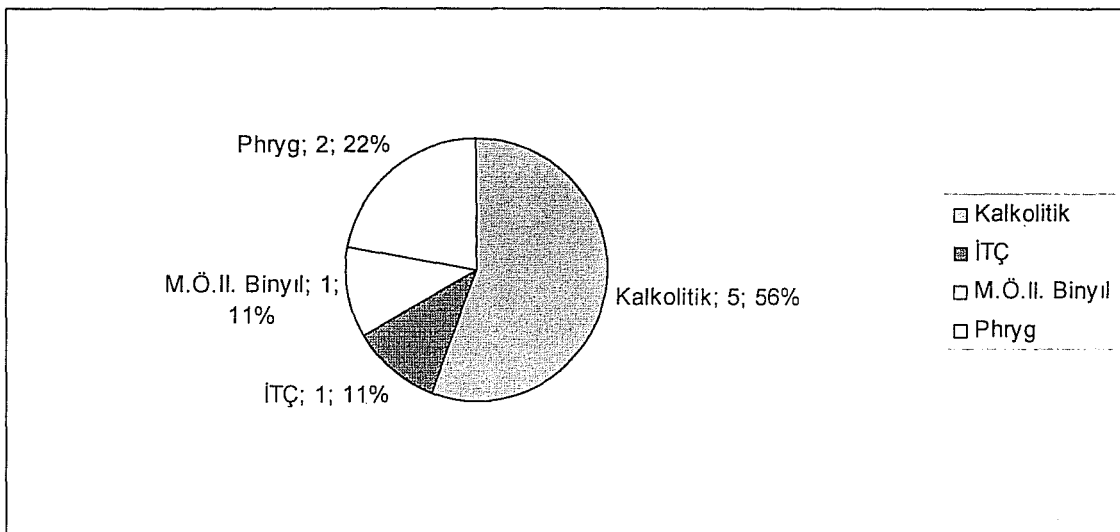

Şekil 3

1. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyüklerin Bakı Dağılımı

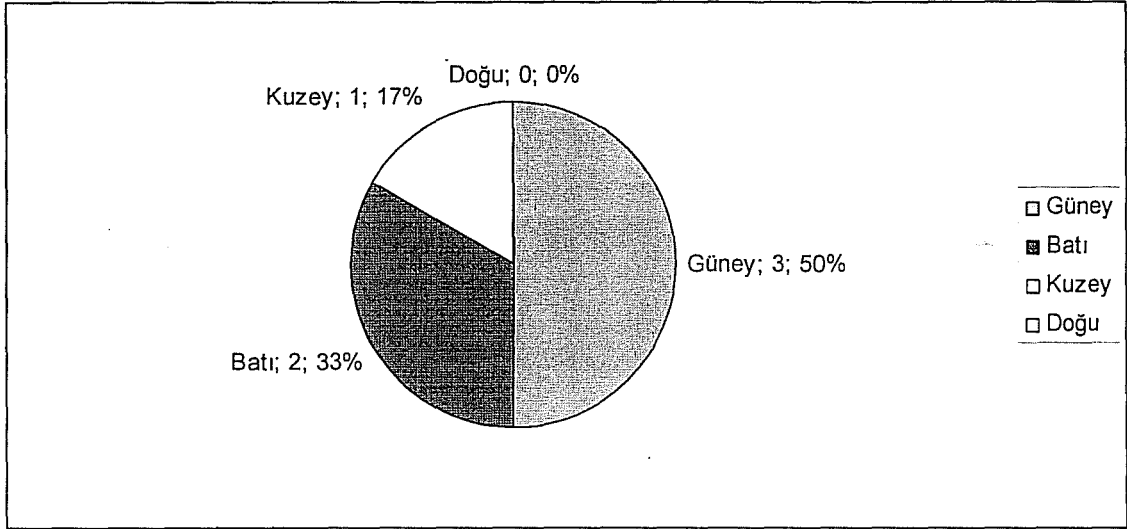

2. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Düz Yerleşmelerin Dönemsel Dağılım Grafiği

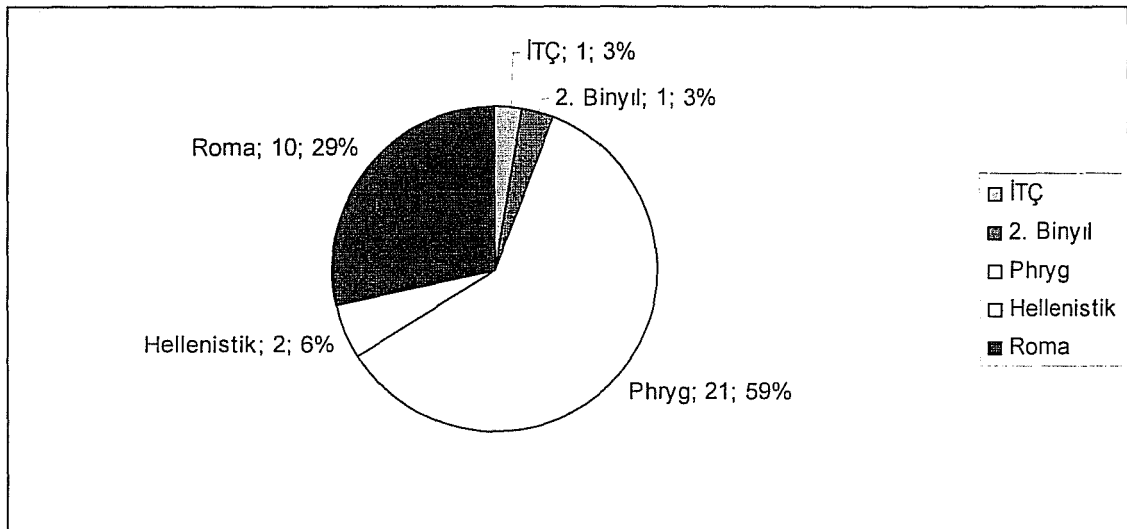

Şekil 4

1. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Düz Yerleşmelerin Bakı Dağılımı

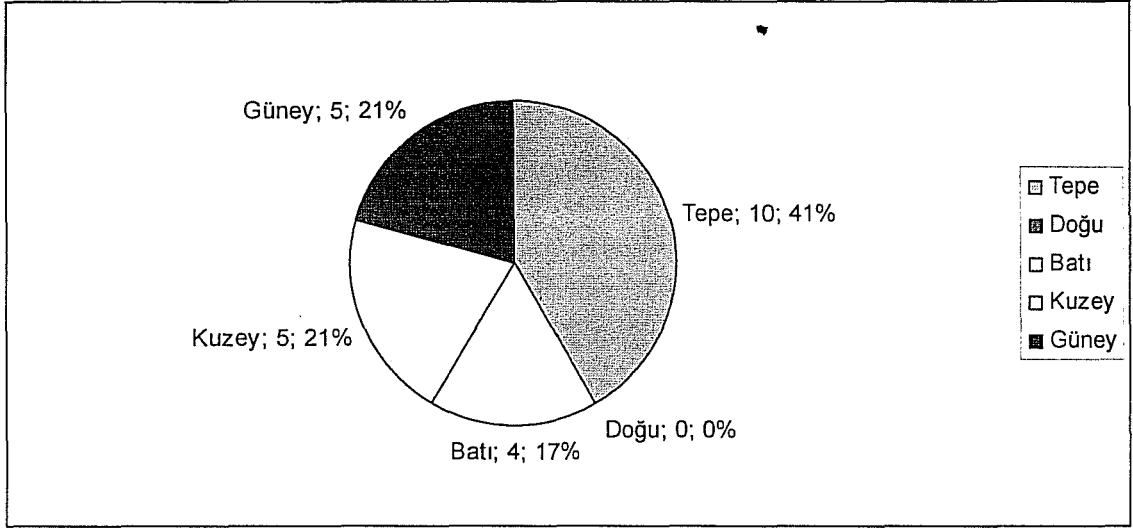

2. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Kalelerin Dönemsel Dağılım Grafiği

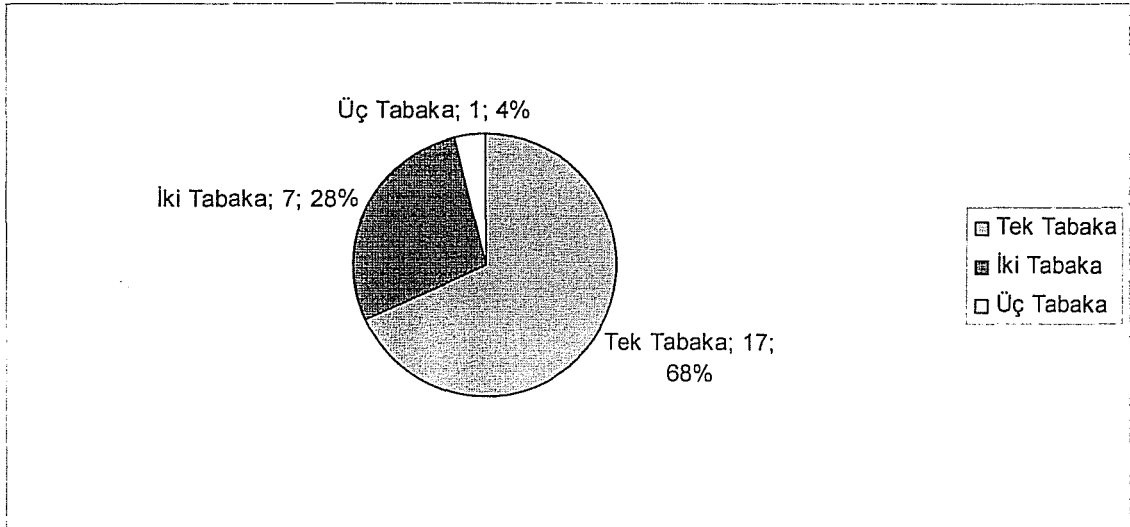

Şekil 5

1. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Kalelerin Bakı Dağılım Grafiği

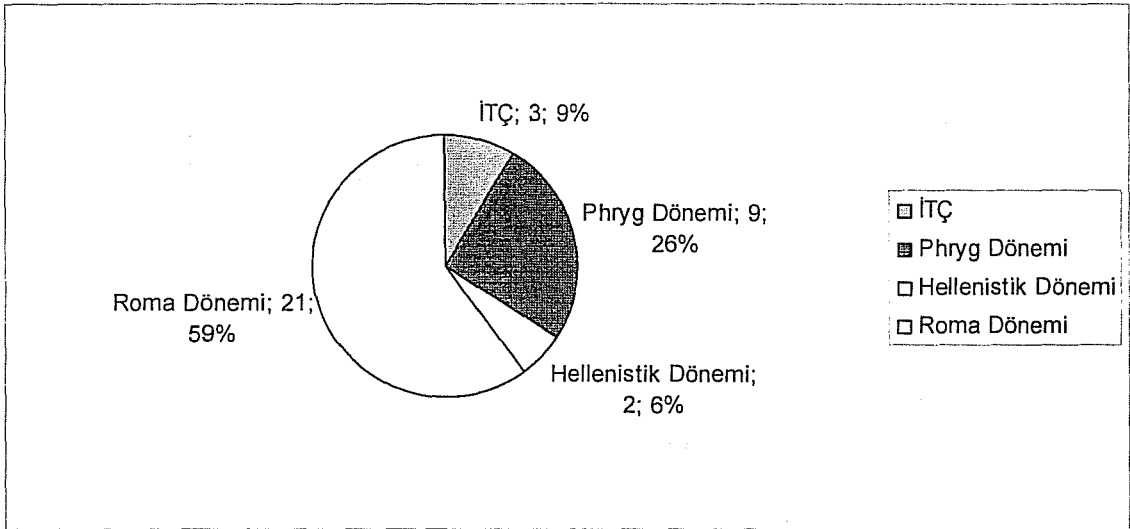

2. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Nekropollerin Tabaka Dağılım Grafiği

Şekil 6

1. Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Nekropollerin Dönemsel Dağılım Grafiği

SONUÇ

Çalışmamızda, M.Ö. IV. Binyıl ile M.Ö. I. Binyıl arasında Dağlık Phrygia Bölgesindeki yerleşim tipleri ve bu yerleşimlerin coğrafi konumları, topoğrafik yapıları dikkate alınarak incelenmiştir.

Bir toplumun yerleşim biçimi, seçim yaptığı coğrafya, o coğrafya içerisindeki topoğrafik yapı, bu toplumun sosyo-ekonomik ve siyasi yapısı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. İnsanlar, yerleşim yerlerini seçerken tesadüflerle hareket etmemişlerdir. Su kaynakları, verimli tarım arazileri, doğal yol güzergâhları, nehir vadileri, maden yatakları vb. özellikler bu seçimde etkili olmuştur. Siyasi, askeri ve ekonomik yapı bu tercihleri etkileyen faktörlerdendir. Bu faktörler M.Ö. IV. Binyıl ile M.Ö. I. Binyıl arasında geçen süreç içerisinde Dağlık Phrygia Bölgesinde de farklı yerleşim tarzları görülmesine neden olmuştur.

Yapmış olduğumuz çalışma, çeşitli ölçekli haritalardan ve CBS'den faydalanarak çalışma konumuza faydalı olacak çıkarımlarda bulunmamızı sağlamıştır. CBS gerek arkeolojik kazılarda, gerekse yapılan yüzey araştırmalarında birçok çözüm sunmaktadır. Bu teknolojinin arkeolojiye sunduğu çözümlerin en önemlilerinden biri, yerleşim envanterinin, veri tabanları dışında, daha görsel ve farklı bir formatta sunulmasında yardımcı olmaktır. Belirli bir araştırma bölgesinin envanterinin çıkartılması sırasında, CBS teknolojileri kullanılarak, birden fazla bilgi grubu ile aynı anda analizler, sorgulamalar sağlanabilmektedir. Aynı zamanda karmaşık verilere daha kısa sürede ulaşma olanağı sağlamakta ve bilgiyi daha sistemli bir halde kullanılabilir kılmaktadır. Oluşturulan veri tabanlarında yer alan bilgiler, kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda artan arkeolojik verilerle sürekli güncellenebilme kolaylığı sağlamaktadır. Arkeolojik verilerin topografya bilgileri ile birlikte analizi, çalışmanın düşünce olarak geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Araştırma yapılan bölgenin topografyasını incelemek, üçüncü boyut olan yükseklik bilgilerini analizlere katarak iki boyutlu analizlerde anlaşılamayan daha kapsamlı analizlerin yapılmasını sağlamaktadır. Tez kapsamında yakınlık, eğim, bakı, yükseklik, tampon bölge analizleri kullanılmıştır.

Bölgede, araştırmacılar tarafından yapılmış olan yüzey araştırmaları neticesinde, 40 adet höyük, 6 adet düz yerleşme, 24 adet kale ve 25 adet nekropol alanı olmak üzere toplam 96 adet arkeolojik veri değerlendirilmiştir. Bu veriler yüzdelik olarak incelendiğinde; % 43'si Höyük (40 adet), % 6'sı Düz Yerleşme (6 adet), % 25'i Kale (24 adet) ve % 26'si Nekropol alanıdır (26 adet) (**Şekil 1.1**).

Höyük olarak adlandırılan yerleşim yerleri, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Dönemlerinde, dere kenarlarında, etrafında tarım yapmaya olanak sağlayan arazilerin bulunduğu, buna karşın savunma ihtiyacının duyulmadığı alanlarda yer almıştır. Çalışma kapsamı içindeki bu yerler, Türkmen Dağı'nın kuzeyi, kuzeydoğusu ve doğusunda bulunan ovalık alanlardır. Bu durum bu dönemlerde yaşayan halkların başka topluluklar tarafından herhangi bir baskıya maruz kalmadığı ve insanların avcılık, hayvancılık ve çoğunlukla tarımla hayatlarını idame ettikleri anlaşılmaktadır.

Özellikle alüvyonlu ovaları seçen İTÇ topluluklarına ait yerleşmelerin sayısı Geç Kalkolitik Dönem yerleşmelerinden sayıca fazla olması nüfusun giderek artmakta olduğunun bir göstergesidir.

M.Ö. II. Binyılda yerleşim yerleri olarak yine Kalkolitik ve İlk Tunç Çağlarında olduğu gibi düzlük, dere kenarları ve tarım yapmaya uygun alanlar yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Phryg Döneminde, höyüklerin yanı sıra kale tipi savunma amaçlı yerleşimler ortaya çıkmıştır. Höyük yerleşimleri Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve M.Ö. II. Binyılda olduğu gibi düzlük ve ovalık arazilerde tarım ağırlıklı yerleşimler, ikinci aşamasında ise Dağlık Bölgenin iç kısımlarında yer alan vadilerdeki Phryg Kale yerleşimleridir. Bu dönemle birlikte Dağlık Phrygia Bölgesi'nde dış etkenler tarafından bir baskı oluşturduğu ve savunma ihtiyacının hissedildiği anlaşılmaktadır.

Sayısal haritalar üzerinde yapılan yükseklik, bakı ve eğim analizleri sonucunda; Türkmen Dağı merkez olmak üzere, dağın uzantıları olan yüksek rakımlı tepelerin, bu tepeler arasında oluşan derin vadilerin ve tepelerin bitiminde yer alan ovalık düzlük alanların Dağlık Phrygia Bölgesi'nde tespit edilmiş olan yerleşim tiplerinde ve dönemlerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur (**Harita 14, 15, 16**).

Kalelerin çoğunluğu bağımsız yüksek tepeler üzerine konumlandırılmıştır. Bakı analizi sonucunda kalelerin baktığı yönler incelenmiş, sonuçta tarım, su kaynaklarına ve çevreyi kontrol edebilecek yönlerin seçildiği ortaya çıkmıştır (**Harita 15**).

Özellikle Phryg anıtlarının bulunduğu Yazılıkaya-Midas Vadisi ve güneydoğusundaki Kümbet Vadisinde konumlanmış olan kaleler, bu vadilerin Phrygler'in en önemli kutsal alanları olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle de bu vadilerdeki topoğrafik yapıdan faydalanılarak savunma amaçlı kale yerleşmelerine ağırlık verilmiştir.

Araştırma alanı içinde bulan 2 adet kale Hellenistik Döneme tarihlenmektedir (KırkKız Kale ve Capana Kale). Bu kaleler, Dağlık Phrygia Bölgesi'nin en yüksek dağlarından olan Türkmen Dağı ve Şaphane Dağı üzerlerinde yer almaktadır. Bu nedenle bu dönemde bölgenin karışık ve emniyetli olmadığı anlaşılmaktadır. C.H.E. Haspels tarafından Türkmen Tepe üzerinde yer alan Kırk Kız Kalenin bir kaleden ziyade gözetleme kulesi olduğunu benimsemesi, bu düşüncayı doğrulamaktadır. Roma Döneminde, muhtemelen stratejik konumları nedeniyle Phryg kaleleri üzerine tekrar yerleşilmiştir.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde bulunan Nekropoller ağırlıklı olarak Türkmen Dağı'nın güneydoğusu ve güneyinde yer alan tuf kayalıkların ve vadilerin bulunduğu alanlarda yer almaktadır. Nekropoller genellikle kayaya oyulmuş odalardan oluşturulmuş kaya mezarlardır. Bu mezarlar Phryg, Hellenistik, Roma, çoğunlukla Bizans dönemlerinde kullanılmıştır. Bu nekropollerden bazılarında ise nekropolde yer alan kaya mezarlarının daha sonraki dönemlerde ve yakın dönemlerde barınma amaçlı olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Özellikle Yazılıkaya-Midas kentinde bulunan bazı kaya mezarlarının yakın zamana kadar köy halkı tarafından ev olarak kullanıldığı bölgeye yapılan ziyaretlerde görülmüştür.

Dağlık Phrygia Bölgesi'nin topoğrafik yapısı, korunmaya ve savunmaya oldukça elverişli kayalık alanlar, uygun coğrafi koşullar ve iklimsel koşulları yerleşik hayat için

sunduğu imkânlar bölgede iskânın çok, aynı zamanda sürekliliğinin olmasında en büyük etkendir.

Çalışılan bölgede sadece Yazılıkaya-Midas Şehri yerleşmesinde belirli aralıklarla düzenli olarak kazılar yapılmış ve yerleşmenin çok az bölümü gün yüzüne çıkartılmıştır. Kanımızca, bölgede yürütülecek yüzey araştırmalarının ve kazıların artmasıyla birlikte, tespit edilmiş arkeolojik veriler artacak, böylece bölge daha sağlıklı incelenerek analiz edilecektir.

Bölgede arkeolojik kazısı ve yüzey araştırması yapılmış tüm alanlar haritalar üzerine işaretlenmiştir. Bu tip arkeolojik çalışmalarının altlığını oluşturacak haritalarda yollar, yerleşimler, akarsular, kurumuş dere yatakları, eşyükselti eğrileri, ormanlar, jeolojik ve jeomorfolojik özellikler sayısallaştırılmıştır (**Harita 8-31**).

Özellikle yüzey araştırmaları sonrasında CBS kullanılarak faydalı olabilecek sorgulamalar ve istatistiklerinin sonuçlarına göre çalışma alanının yerleşim modeli çıkartılmış, amaca uygun haritalar hazırlanmıştır. Çalışılan alanın arkeolojik yerleşim modeli ve haritalar üzerinde; verilerin kendi aralarında ve coğrafik nesneler arasındaki ilişkiler görselleştirilmiştir (**Levha 52 a,b**).

CBS'nin yararlı bir şekilde kullanılmasında temel gereksinimler, donanım, yazılım, veri ve kullanıcıdır. Yapmış olduğumuz çalışma bölgede için bir ilk olup, daha sonraki aşamalarda arkeolojik kazı ve araştırmaların sonucunda elde edilen verilerin artmasıyla yeniden ele alınarak daha geniş çaplı analizlerle değerlendirilmesi için bir altlık oluşturulmuştur. Ayrıca CBS'nin güncellenmesi ve desteklenmesi için ihtiyaç duyulan insan kaynaklarını yetiştirmek en büyük yatırım olacaktır.

EKLER LİSTESİ

EK 1: HARİTALARIN LİSTESİ VE HARİTALAR.....	188
EK 2: TABLOLARIN LİSTESİ VE TABLOLAR.....	221
EK 3: LEVHALARIN LİSTESİ VE LEVHALAR.....	228

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1:** Phrygia Bölgesi'nin Sınırları (http://db.lib.unimelb.edu.au/mrsid-cgi/map_view.cgi#top)
- Harita 2:** Phrygia Bölgesinin Günümüz Konumu ve Antik Dönem Sınır Komşuları
http://www.tagem.gov.tr/gis/13_turkeytopog.jpg (Uygulama: Y. Polat)
- Harita 3:** Phrygia Epictetos (<http://www.davidrumsey.com/maps2436.html>)
- Harita 4:** Dağlık Phrygia Bölgesi Uydu Görüntüsü (GoogleEarth, Uygulama: Y. Polat).
- Harita 5:** Dağlık Phrygia Bölgesindeki Mesafeler (Y. Polat).
- Harita 6:** Dağlık Phrygia Bölgesinin Jeolojik Yapısı
(http://www.mta.gov.tr/mta_web/500.000/image/ankara.asp)
- Harita 7:** Türkmen Dağı (GoogleEarth, Uygulama: Y. Polat).
- Harita 8:** Dağlık Phrygia Bölgesi Nehirleri ve Akarsuları (Y. Polat)
- Harita 9:** Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Höyükler ve Kullanım Evreleri(Y.Polat).
- Harita 10:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Düz Yerleşmeler (Y.Polat).
- Harita 11:** Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Kaleler Ve Kullanım Evreleri (Y.Polat).
- Harita 12:** Doğanlı, Yazılıkaya-Midas ve Kümbet Vadilerinde Bulunan Phryg Kaleleri (Y.Polat).
- Harita 13:** Dağlık Phrygia Bölgesinde Bulunan Nekropoller ve Kullanım Evreleri (Y.Polat).
- Harita 14:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Yükseklik Haritası (Y.Polat).
- Harita 15:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Bakı Haritası (Y.Polat).
- Harita 16:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Eğim Haritası (Y.Polat).
- Harita 17:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Tek Tabakalı Höyükler (Y.Polat).
- Harita 18:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan İki Tabakalı Höyükler (Y.Polat).
- Harita 19:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Üç Tabakalı Höyükler (Y.Polat).
- Harita 20:** Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Dört ve Beş Tabakalı Höyükler Höyükler (Y.Polat).

Harita 21: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Höyüklerin Birbirlerine Uzaklıkları
(Y.Polat).

Harita 22: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Kalkolitik Dönemde İskân Edilmiş Höyükler ve
Birbirlerine uzaklıkları (Y.Polat).

Harita 23: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ Döneminde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

Harita 24: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ I Döneminde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

Harita 25: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ II Döneminde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

Harita 26: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ III Döneminde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

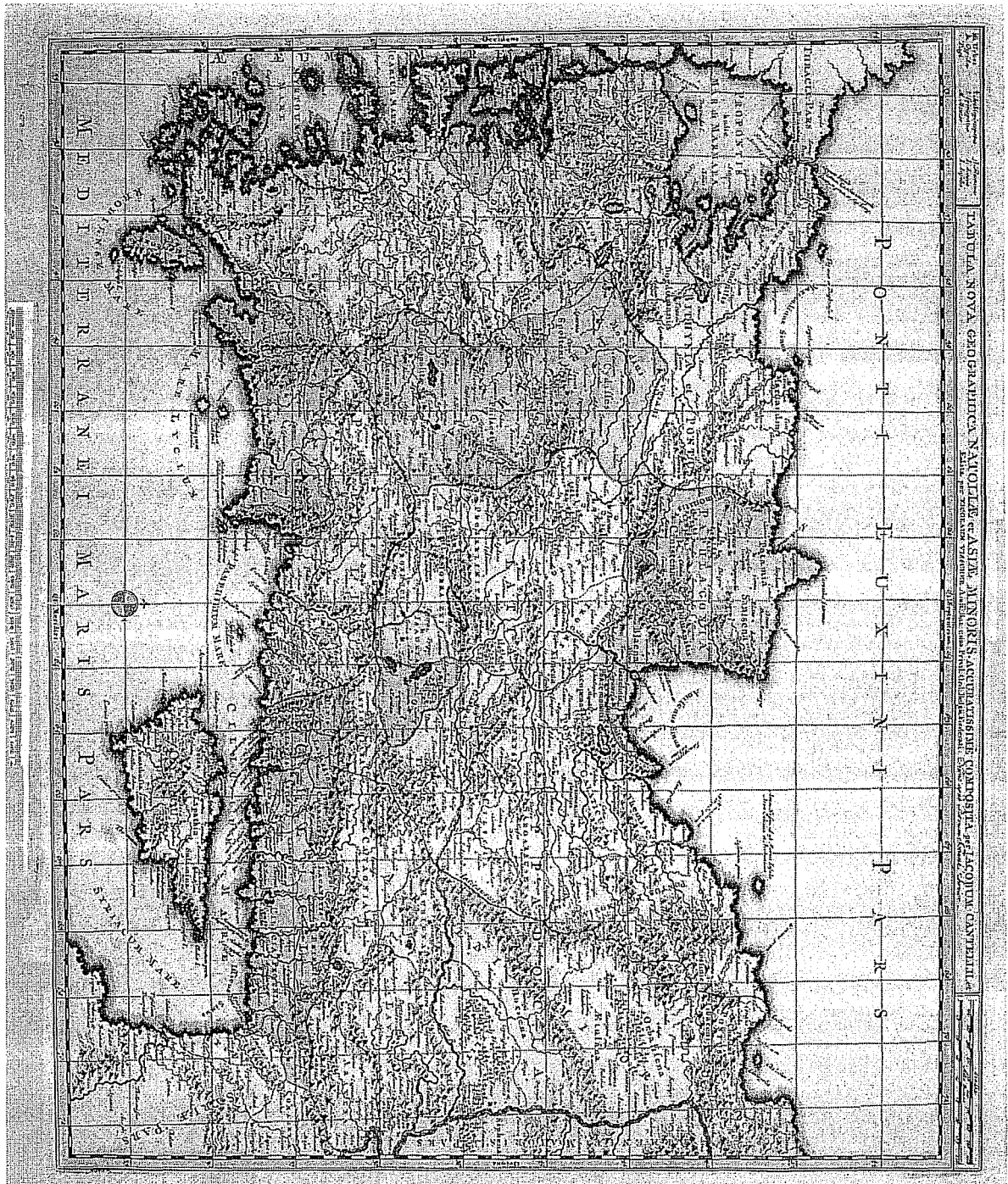
Harita 27: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ'nin Alt Evrelerine Ayrılmamış Höyükler
(Y.Polat).

Harita 28: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde II. Binyıl'da İskân Edilmiş Höyükler (Y.Polat).

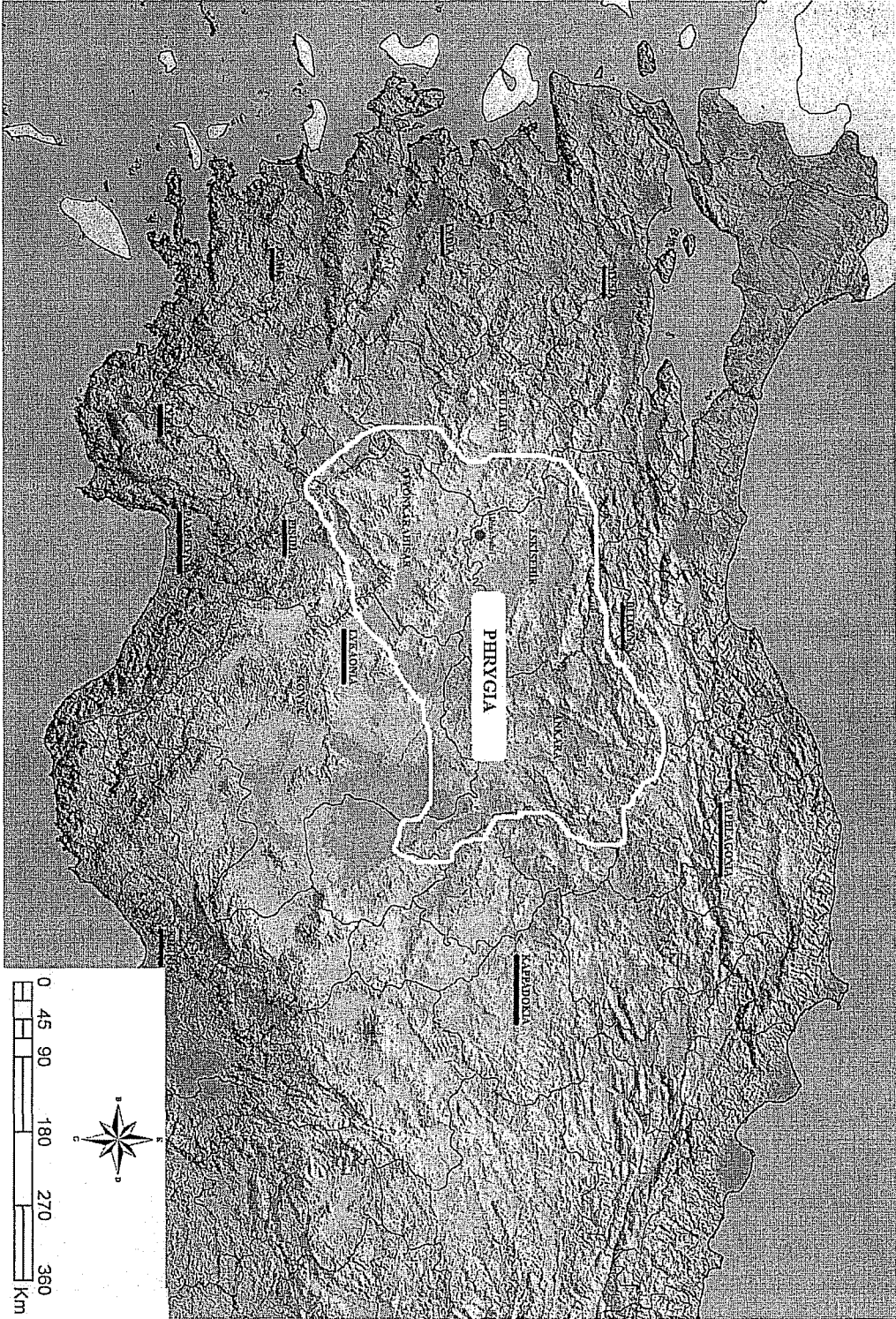
Harita 29: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Phryg Döneminde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

Harita 30: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Klasik Dönemde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

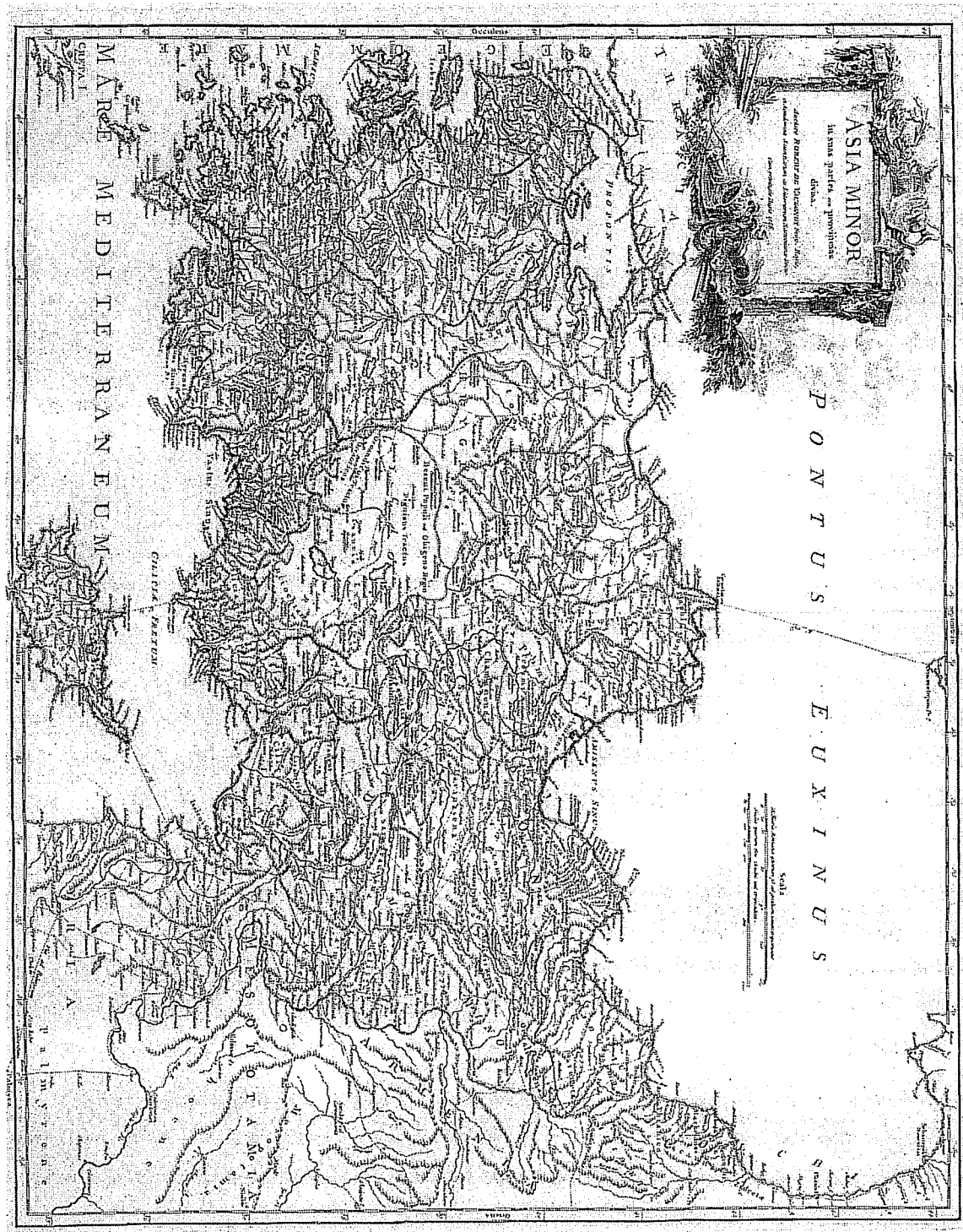
Harita 31: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Roma Döneminde İskân Edilmiş Höyükler
(Y.Polat).

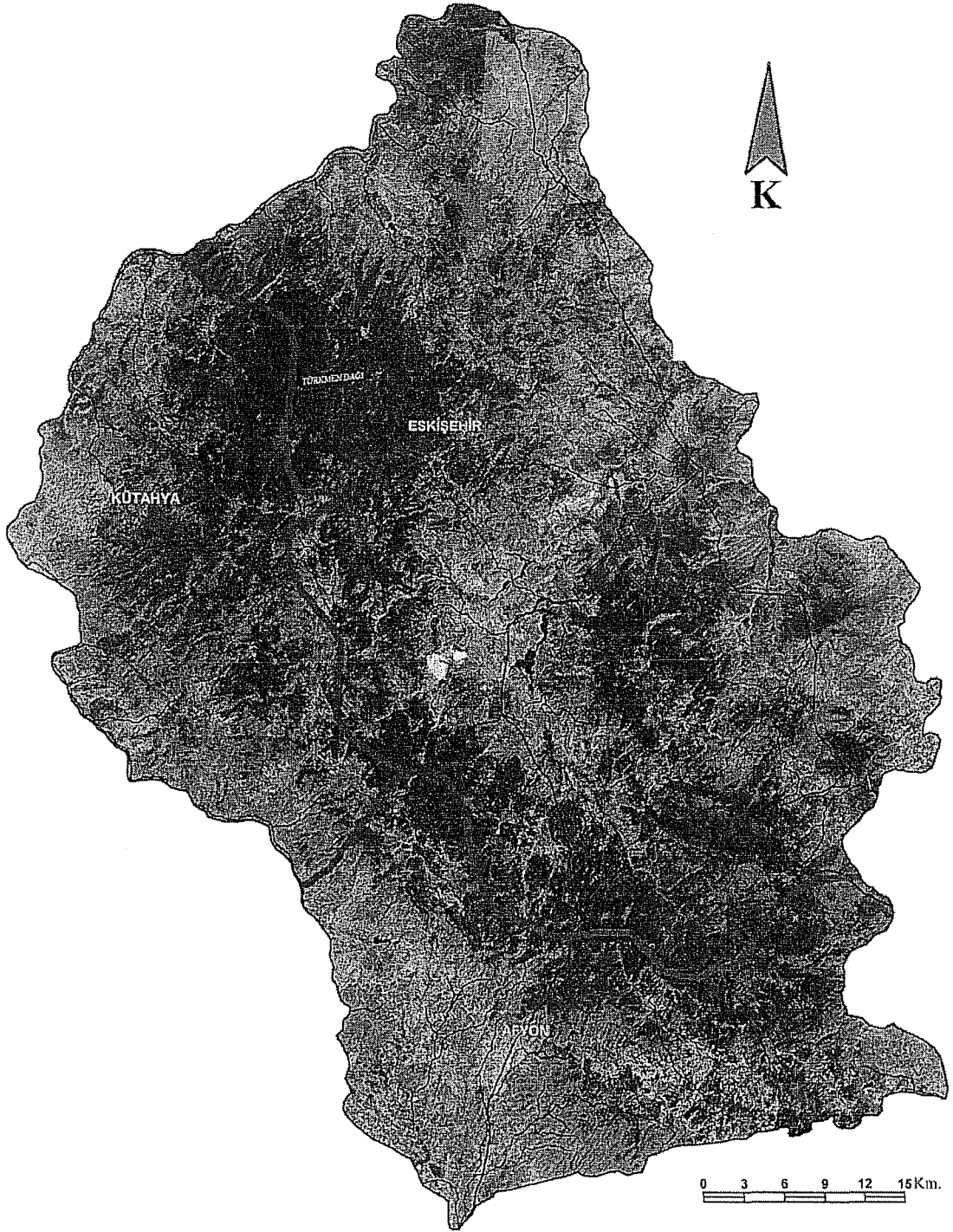

Phrygia Bölgesi'nin Sınırları

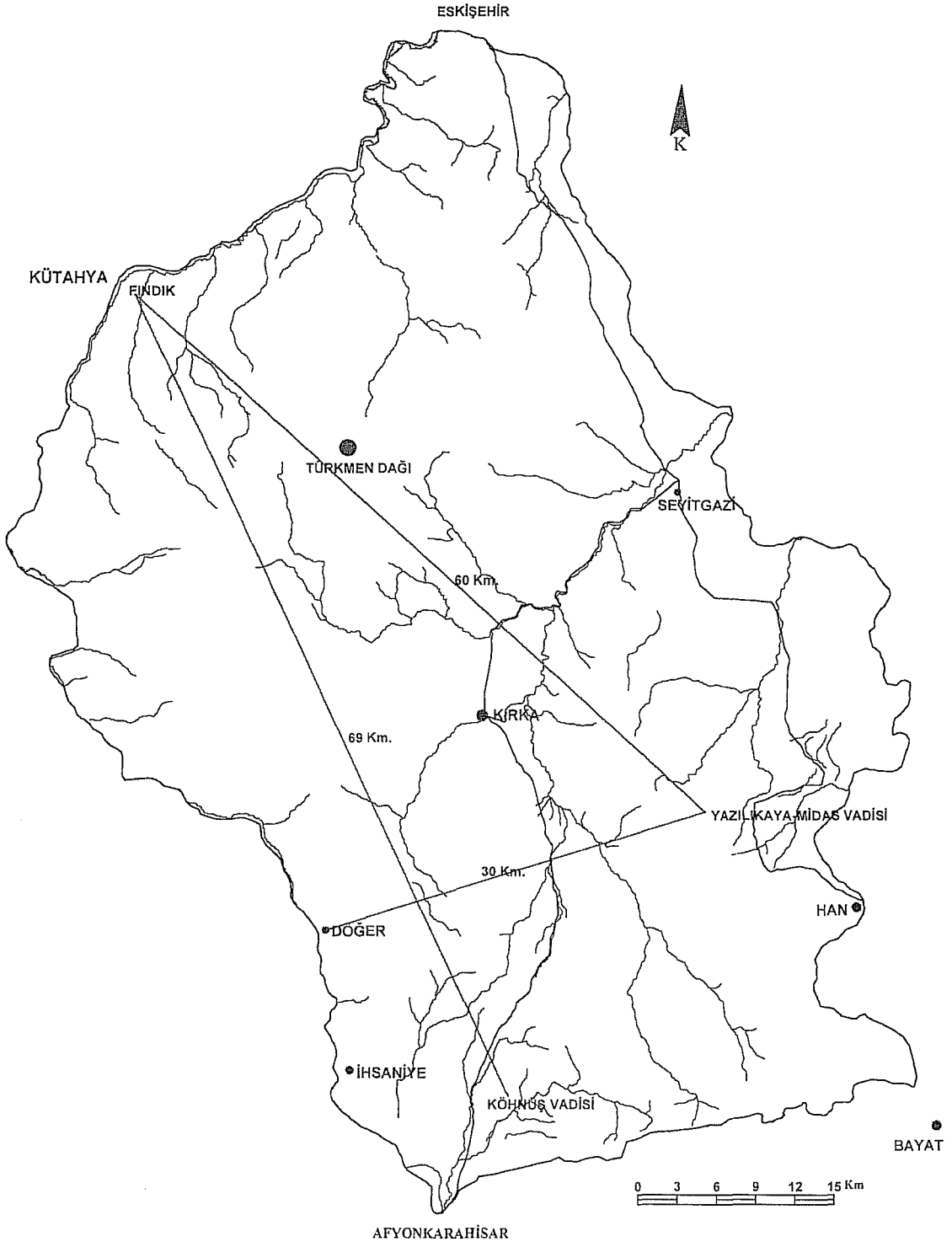

Phrygia Bölgesi'nin Günümüz Konumu ve Antik Dönem Sınır Komşuları

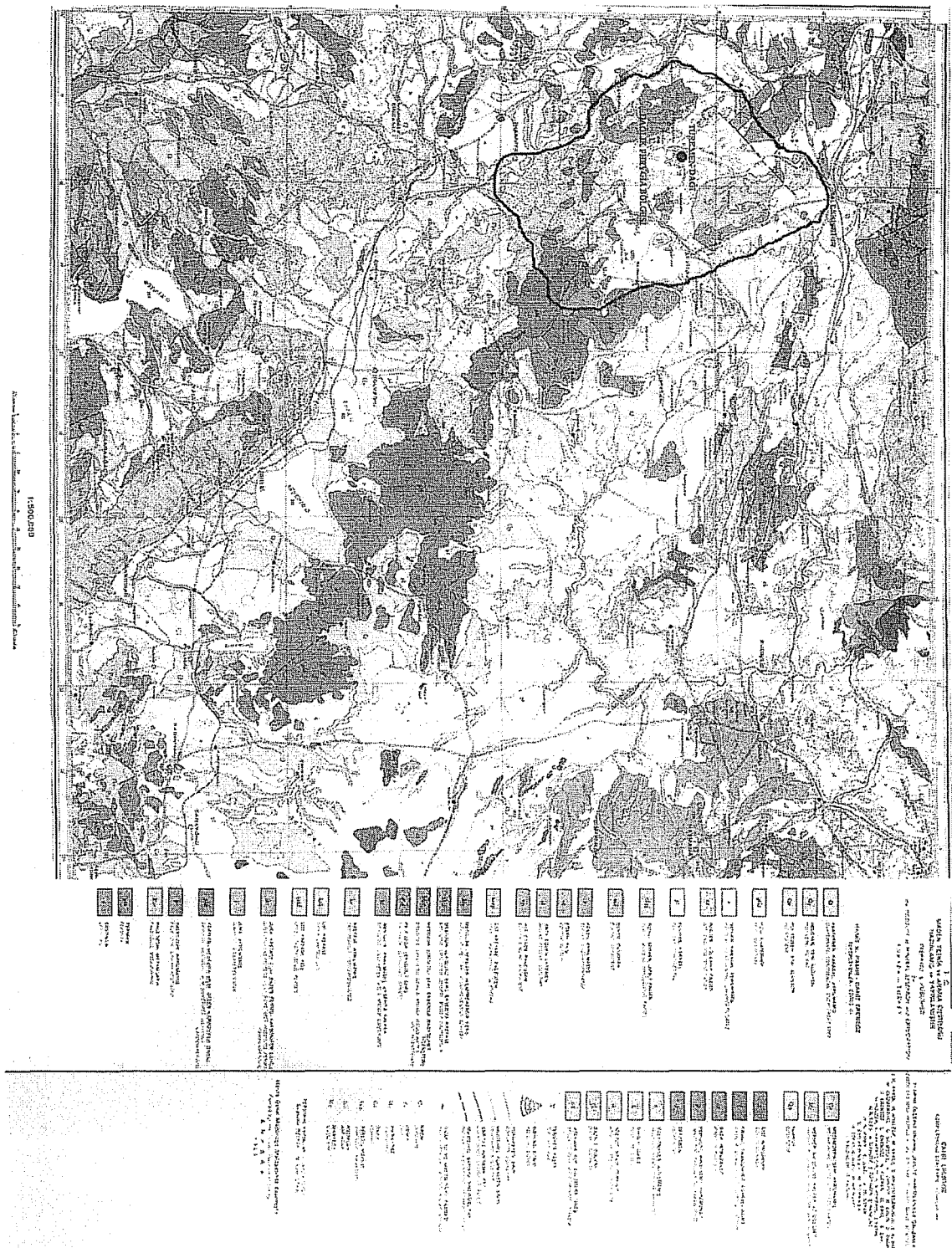

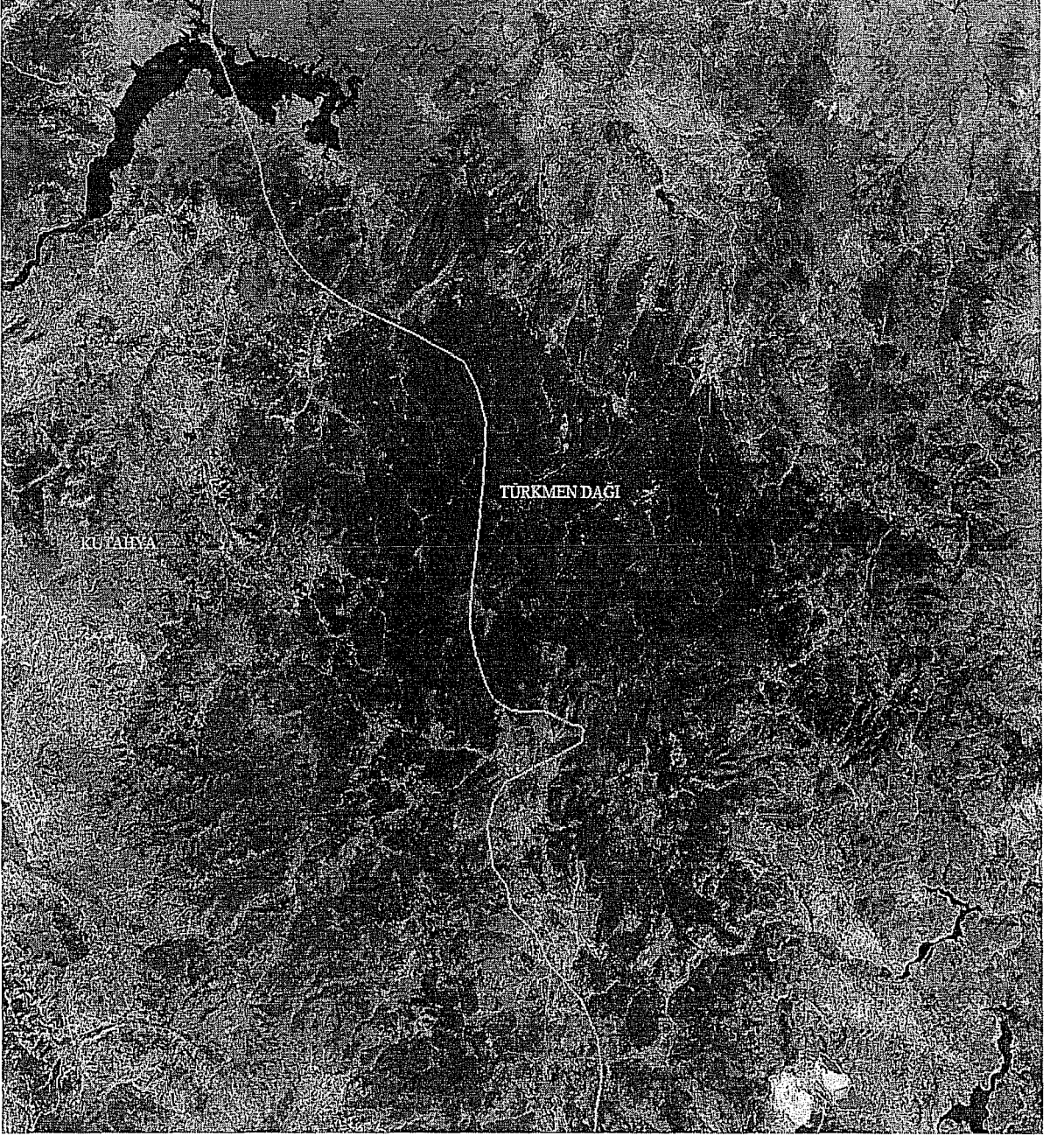
Dağlık Phrygia Bölgesi Uydu Görüntüsü

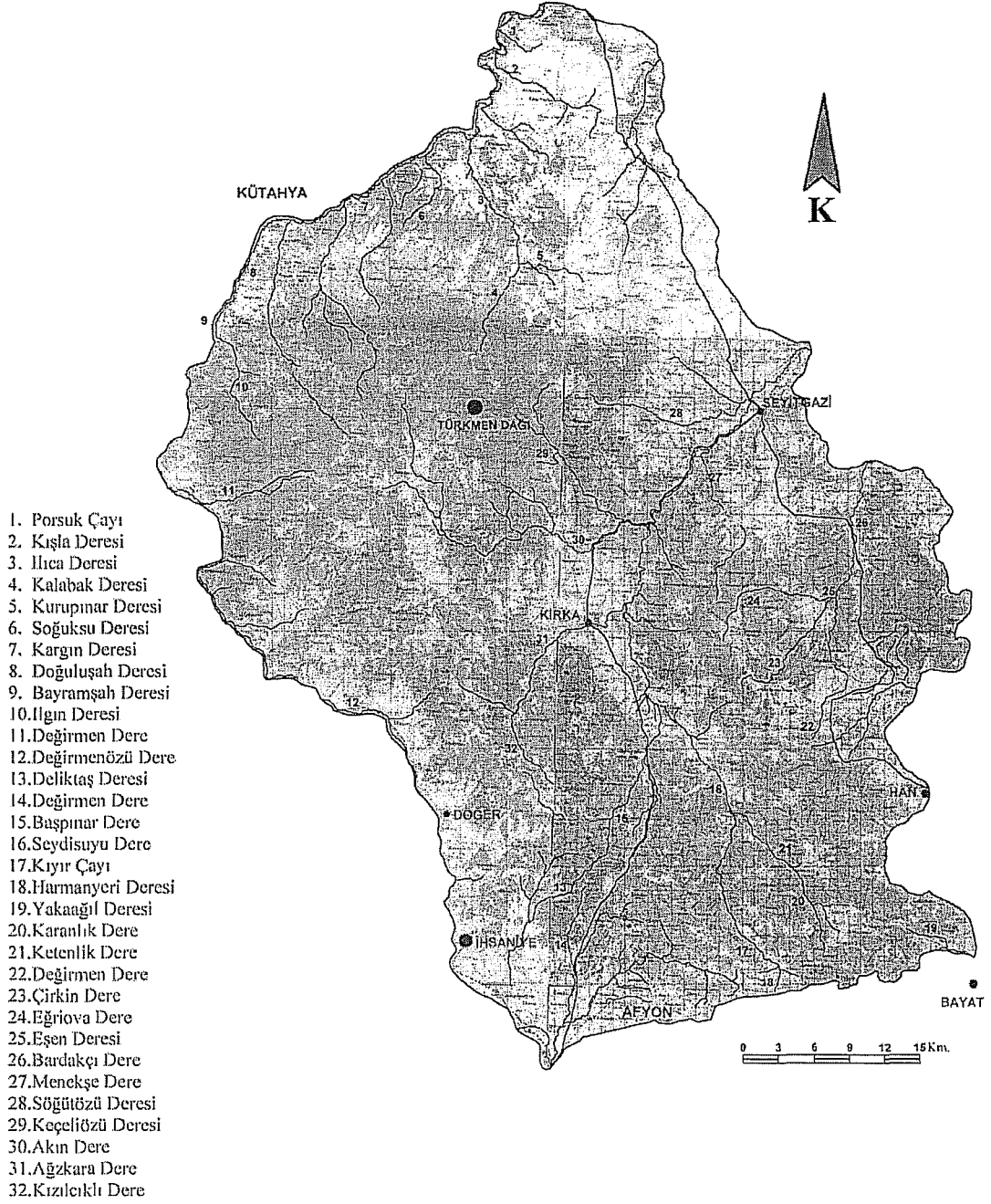
Dağlık Phrygia Bölgesindeki Mesafeler

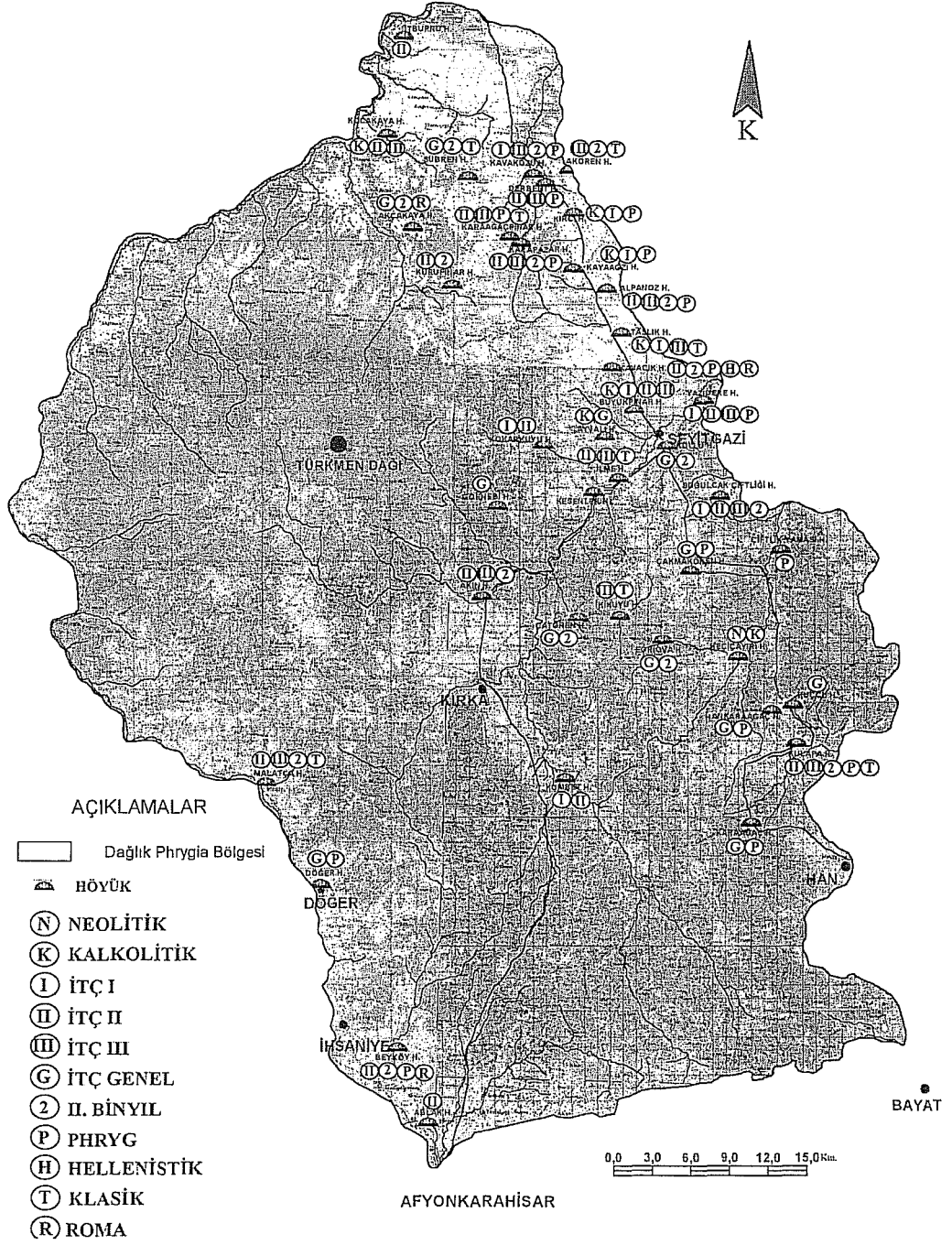
Dağlık Phrygia Bölgesinin Jeolojik Yapısı

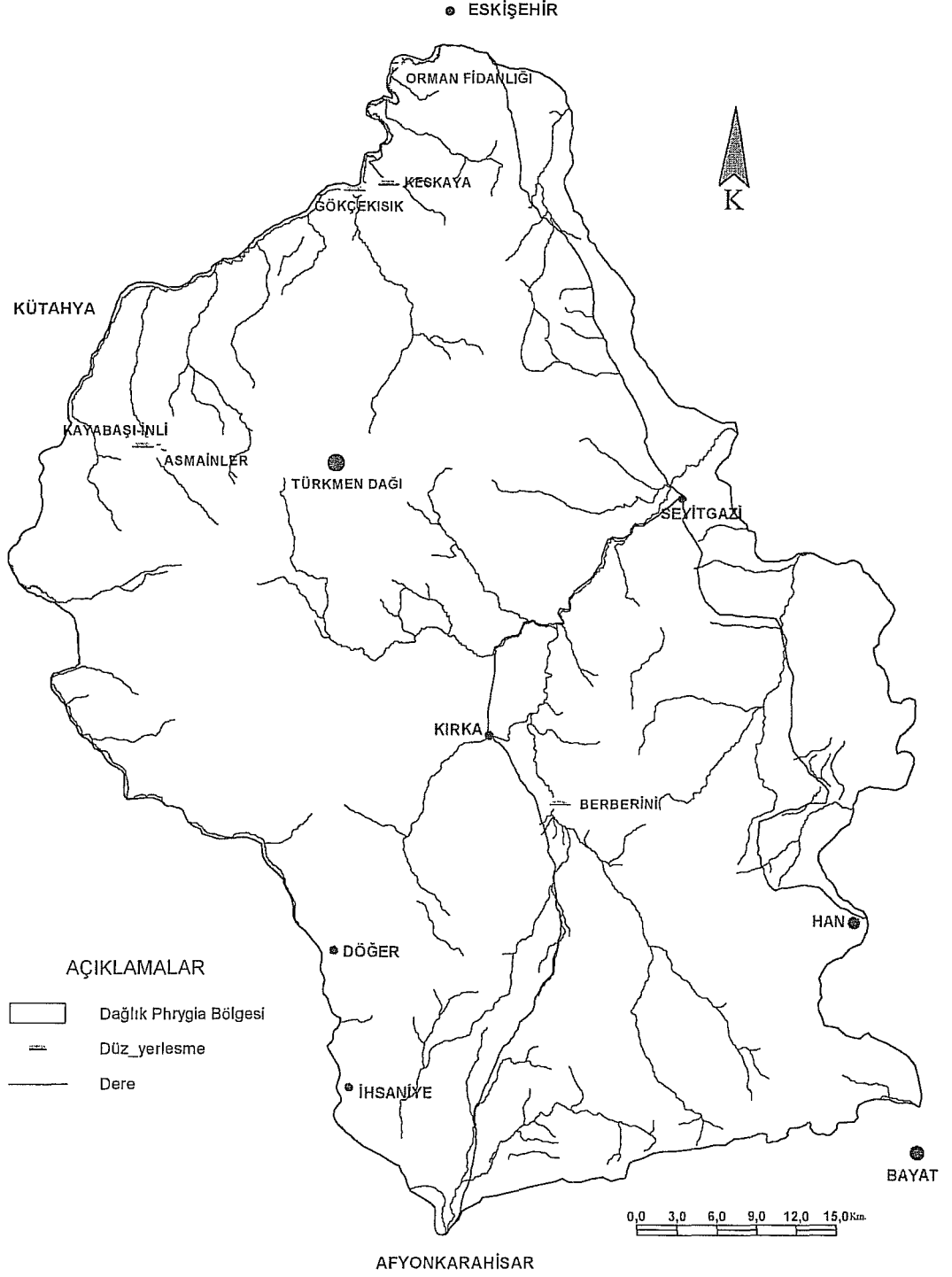
Türkmen Dağı

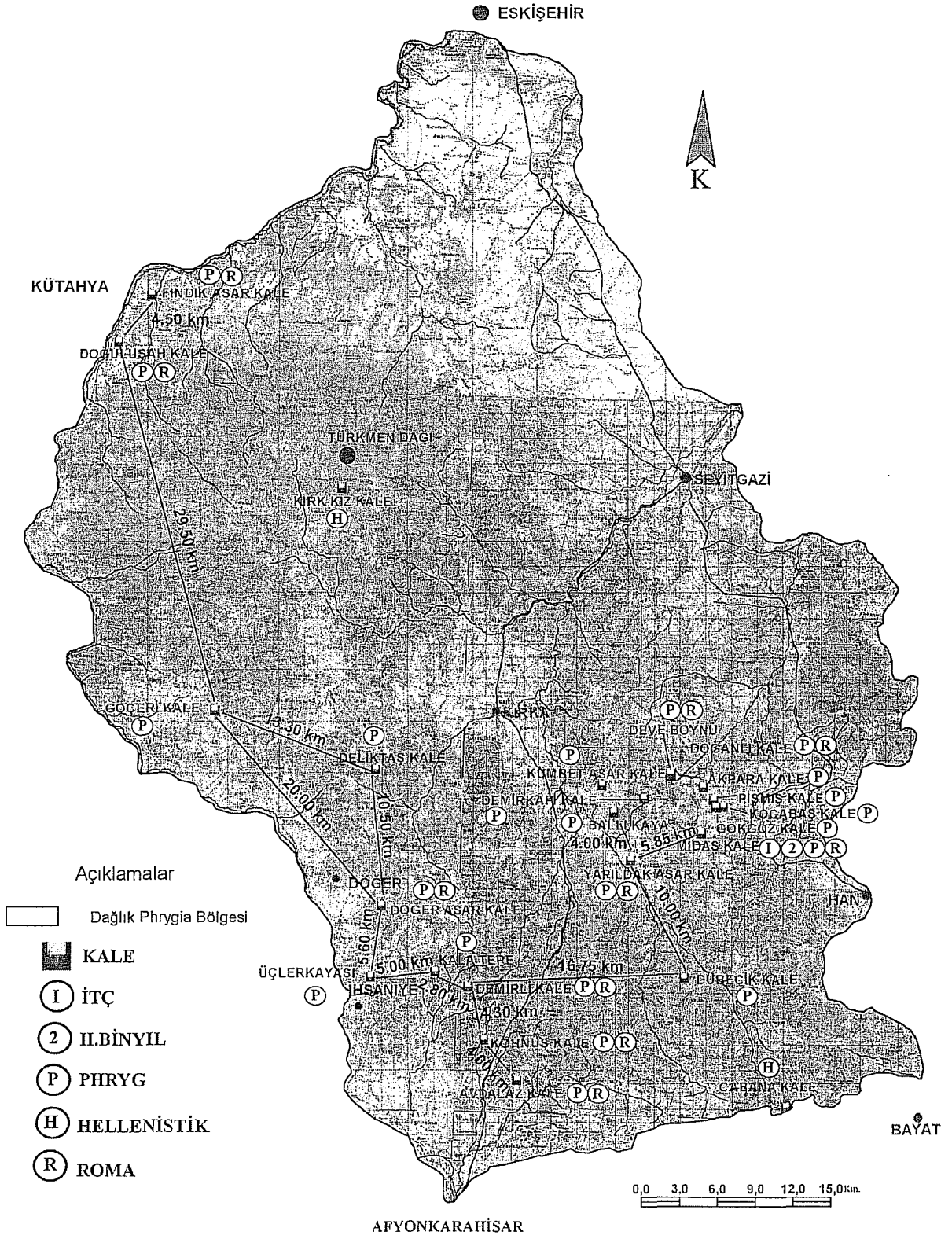
Dağlık Phrygia Bölgesi Nehirleri ve Akarsuları

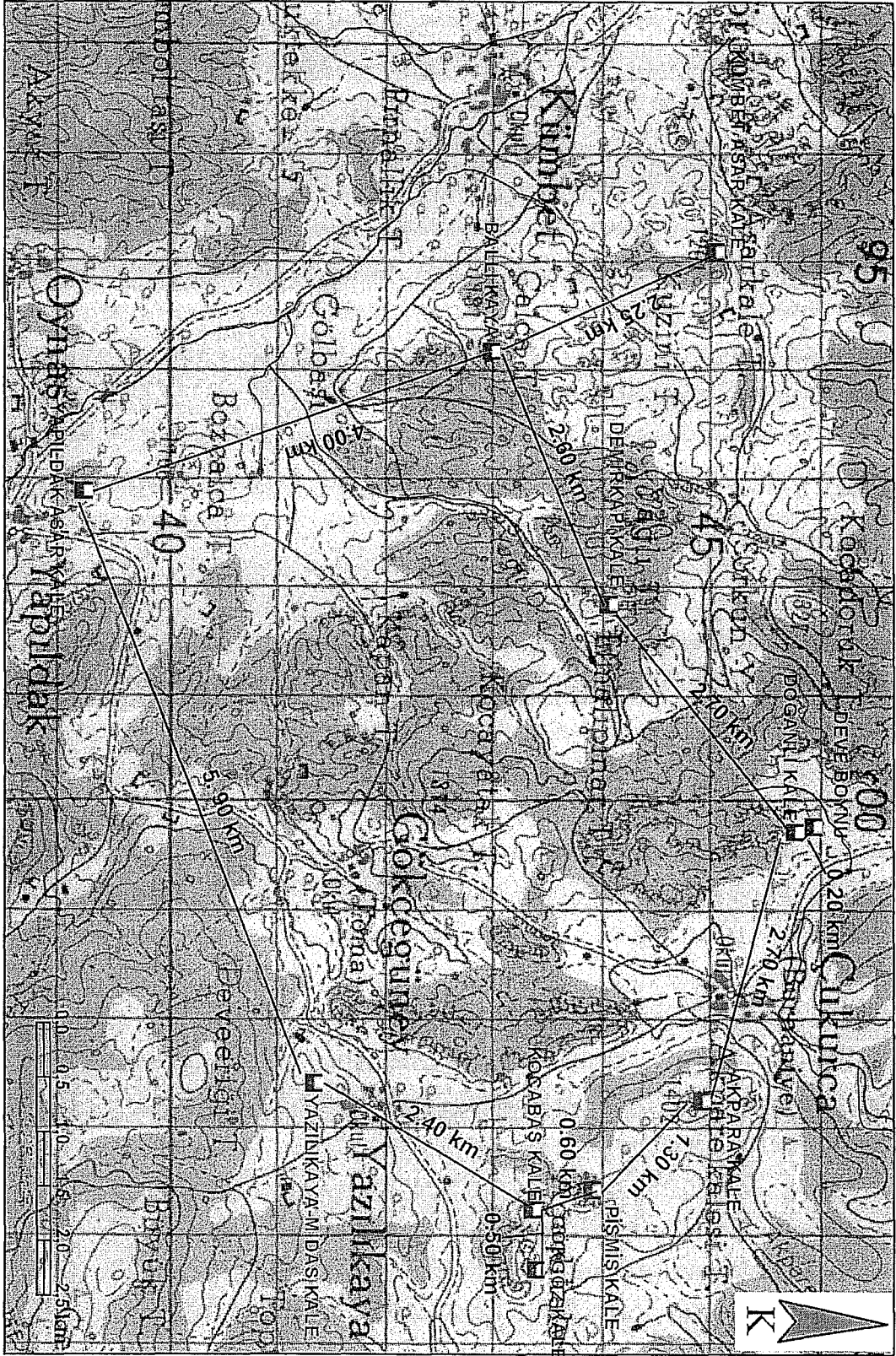
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Höyükler ve Kullanım Evreleri

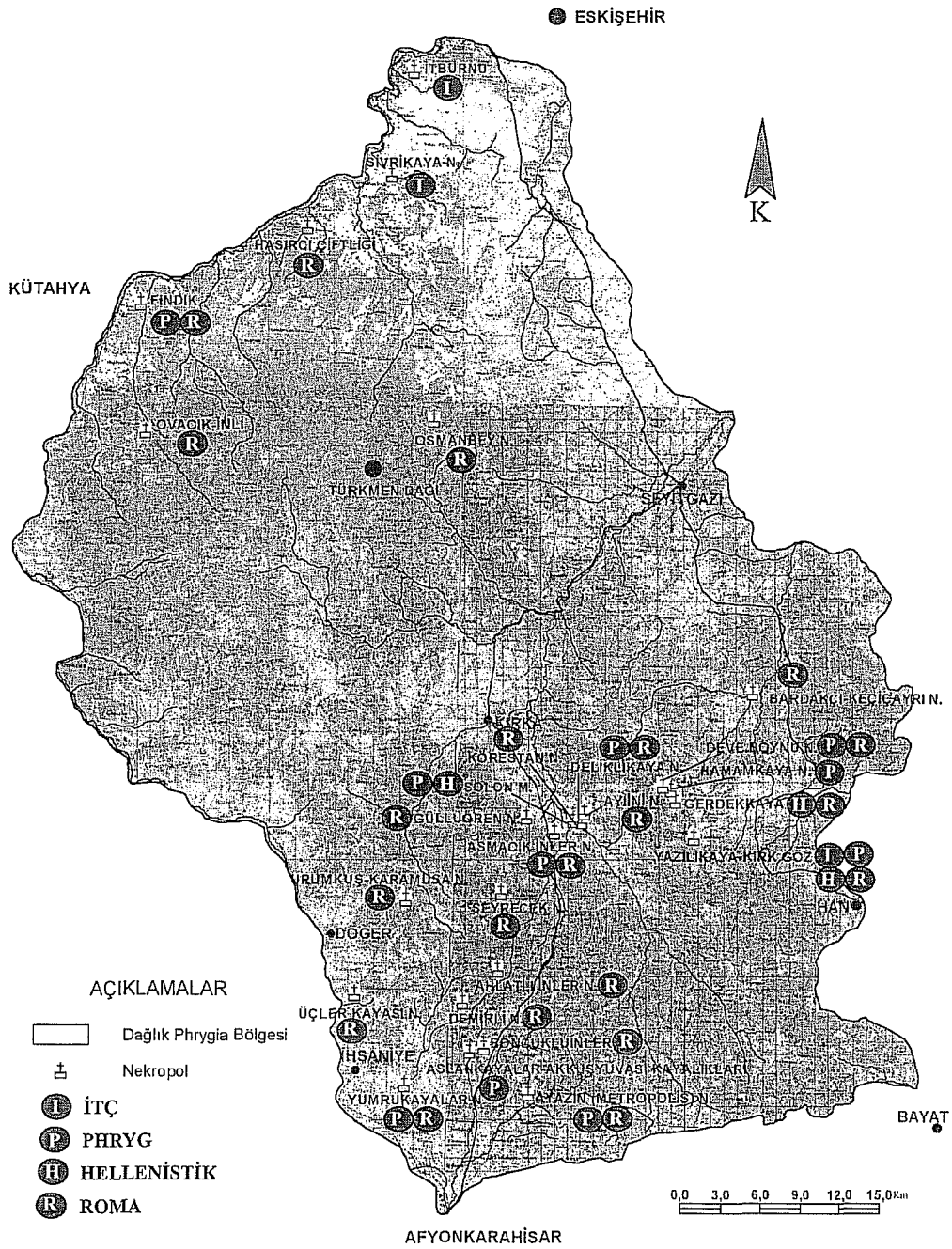
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Düz Yerleşmeler

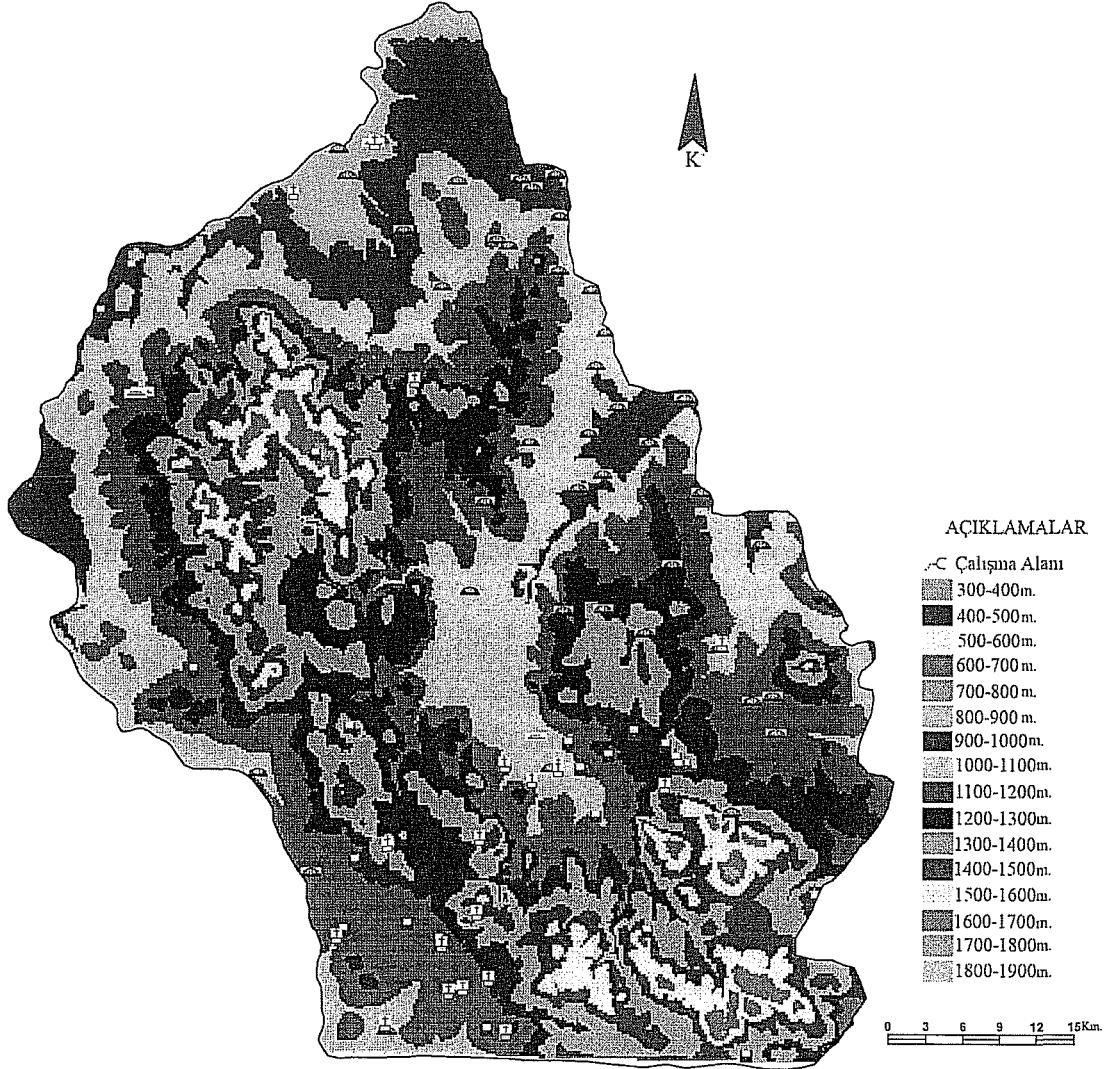
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Kaleler ve Kullanım Evreleri

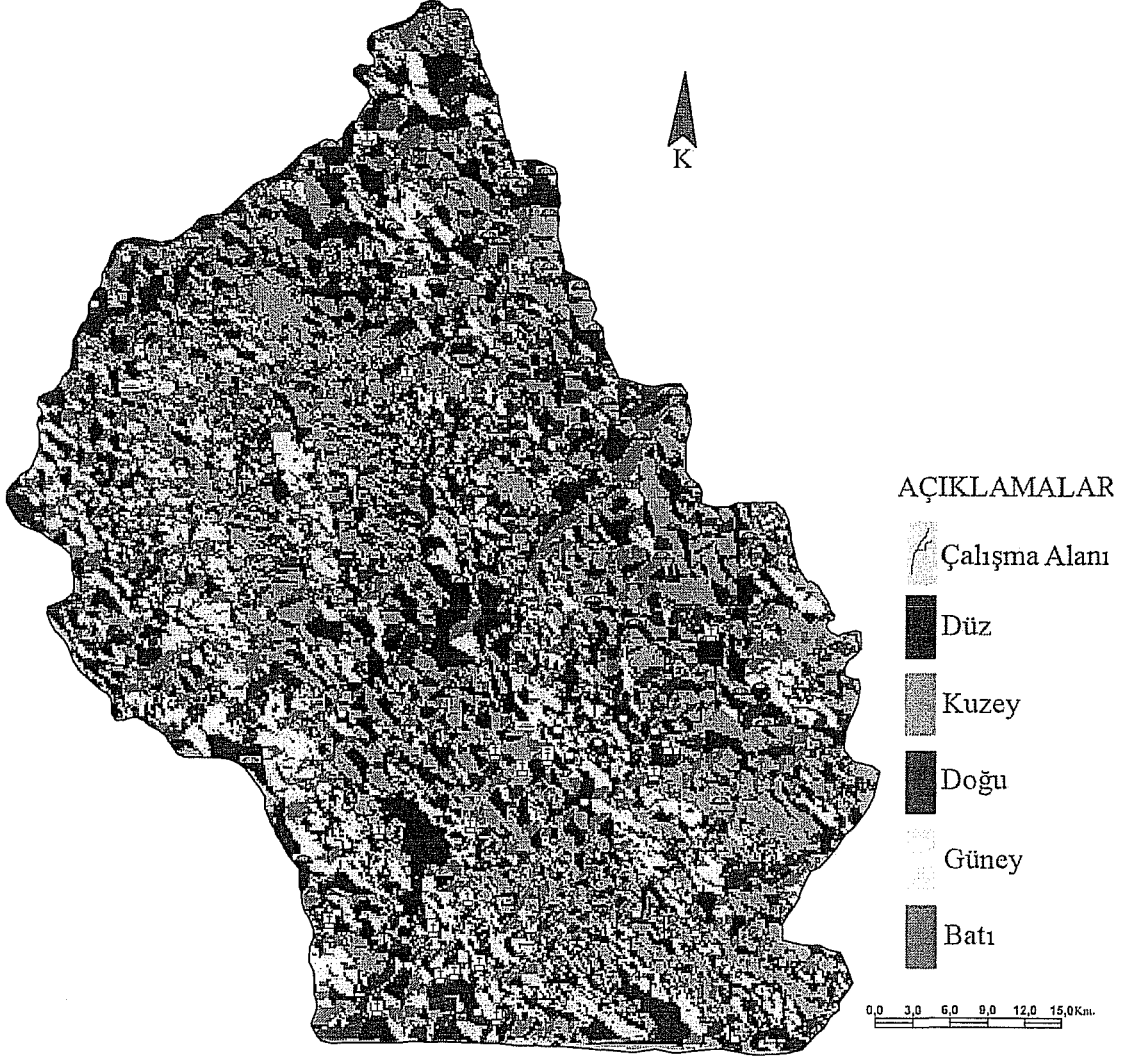
Doğanlı, Yazılıkaya-Midas ve Kümbet Vadilerinde Bulunan Phryg Kaleleri

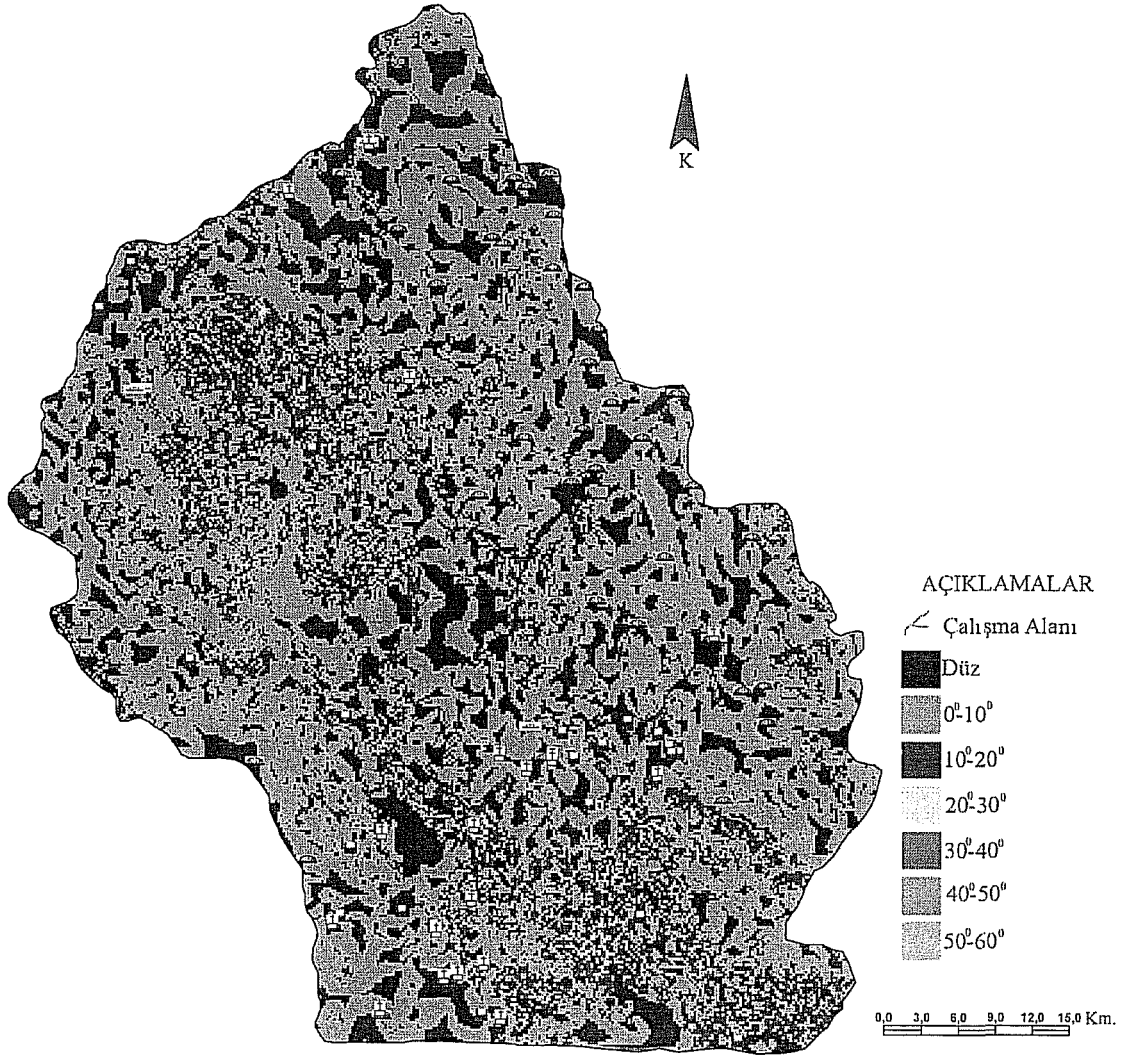
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Nekropoller ve Kullanım Evreleri

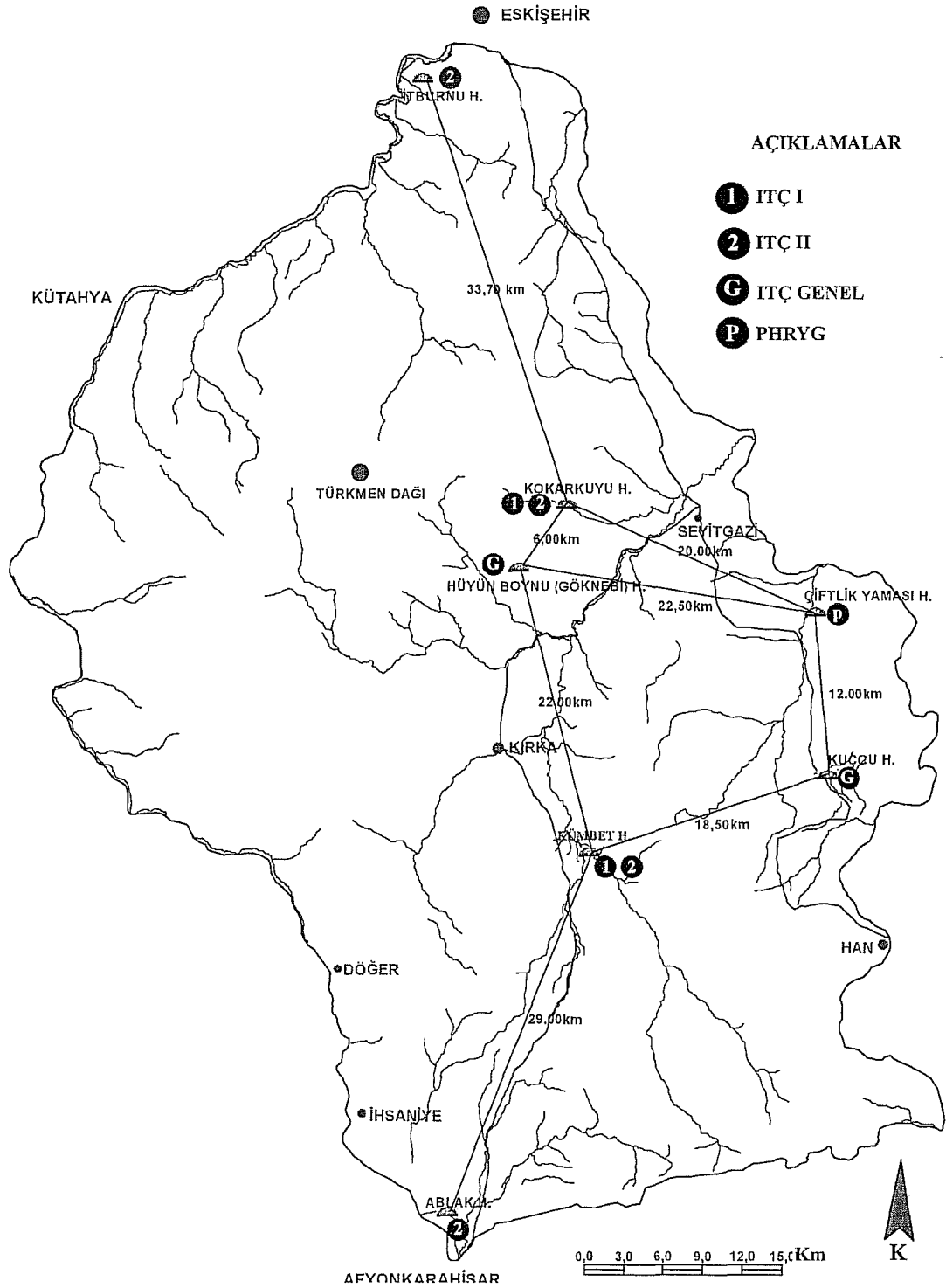
Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Yükseklik Haritası

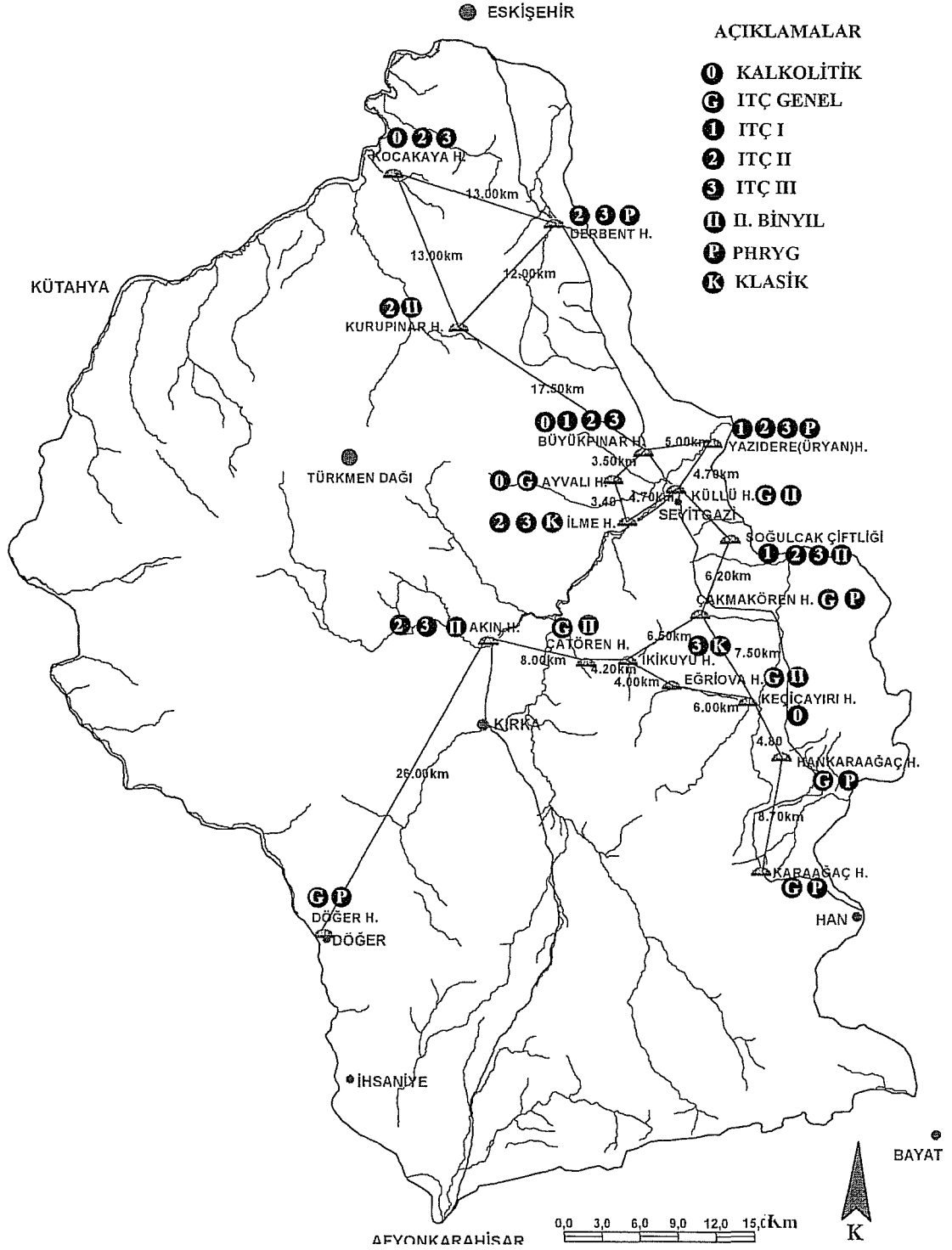
Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Bakı Haritası

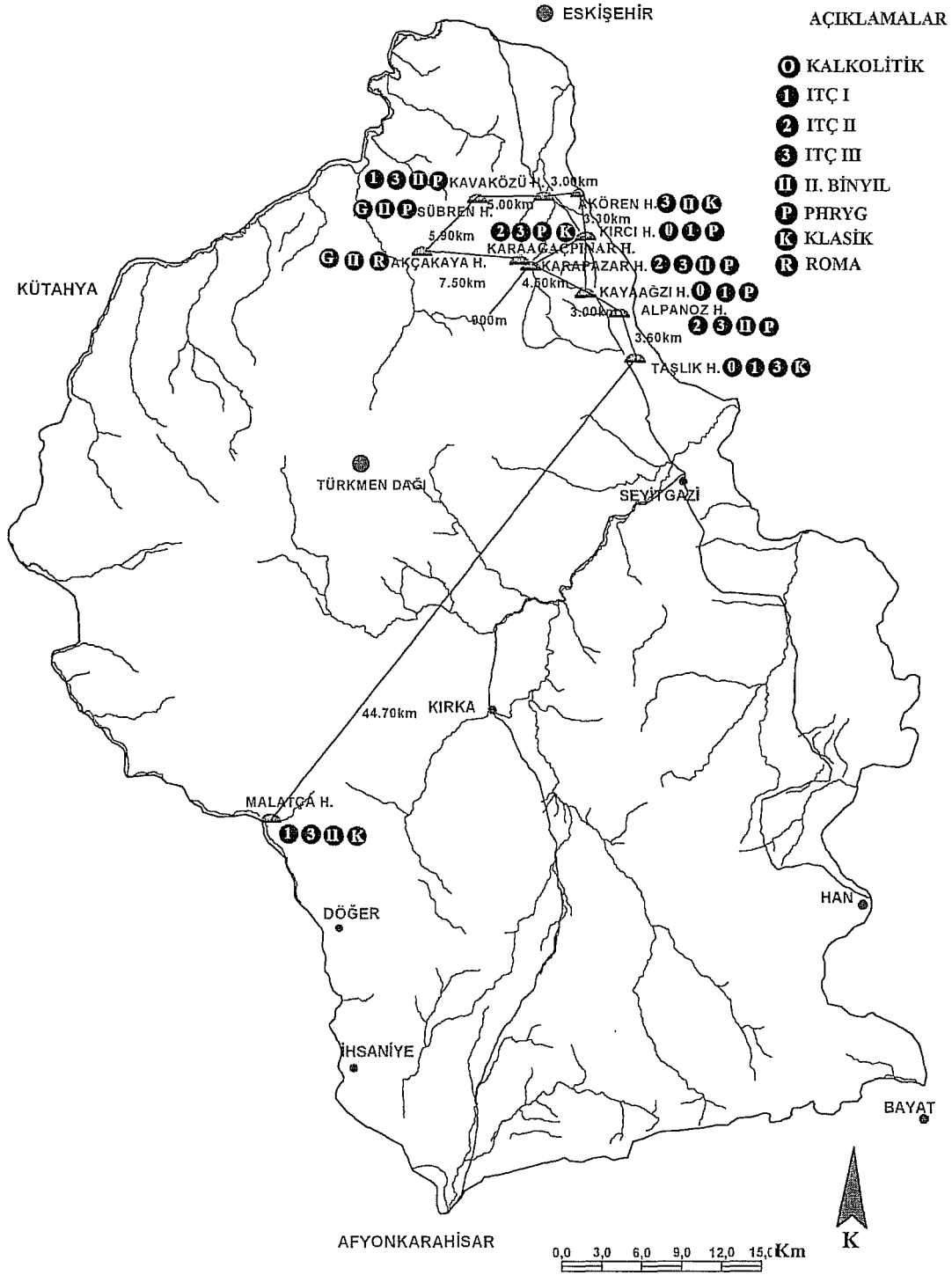
Dağlık Phrygia Bölgesi'nin Eğim Haritası

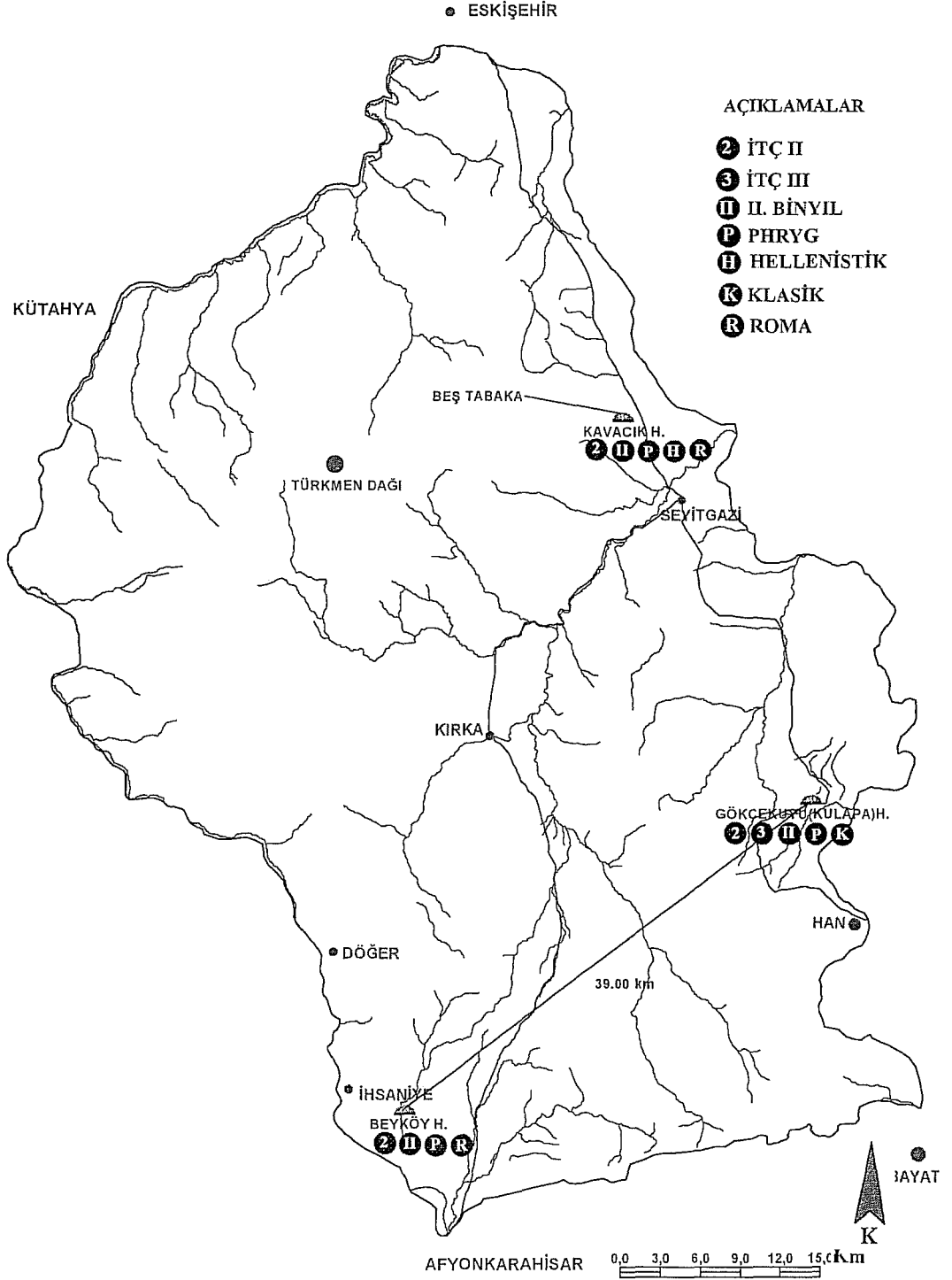
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Tek Tabakalı Höyükler

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan İki Tabakalı Höyükler

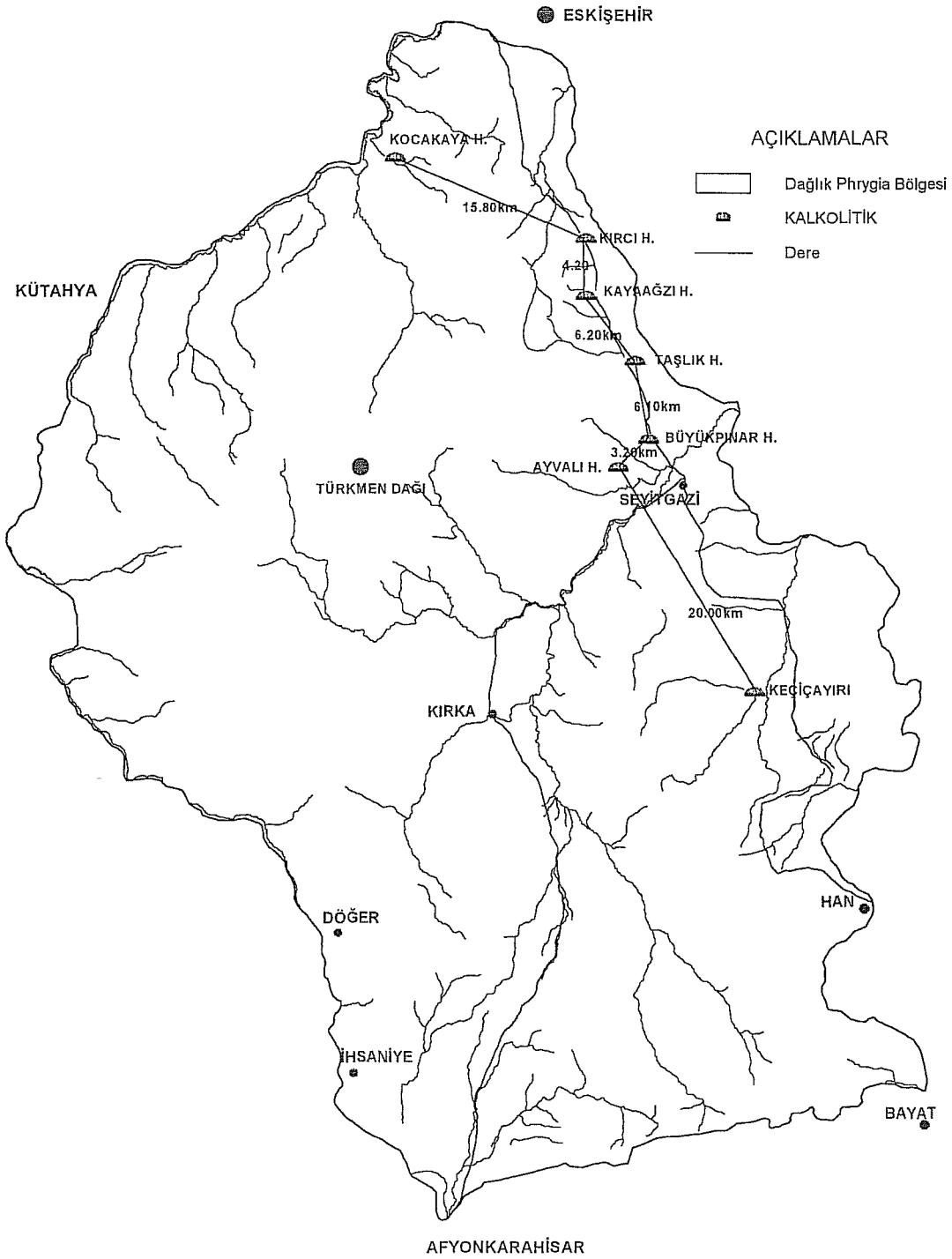

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Üç Tabakalı Höyükler

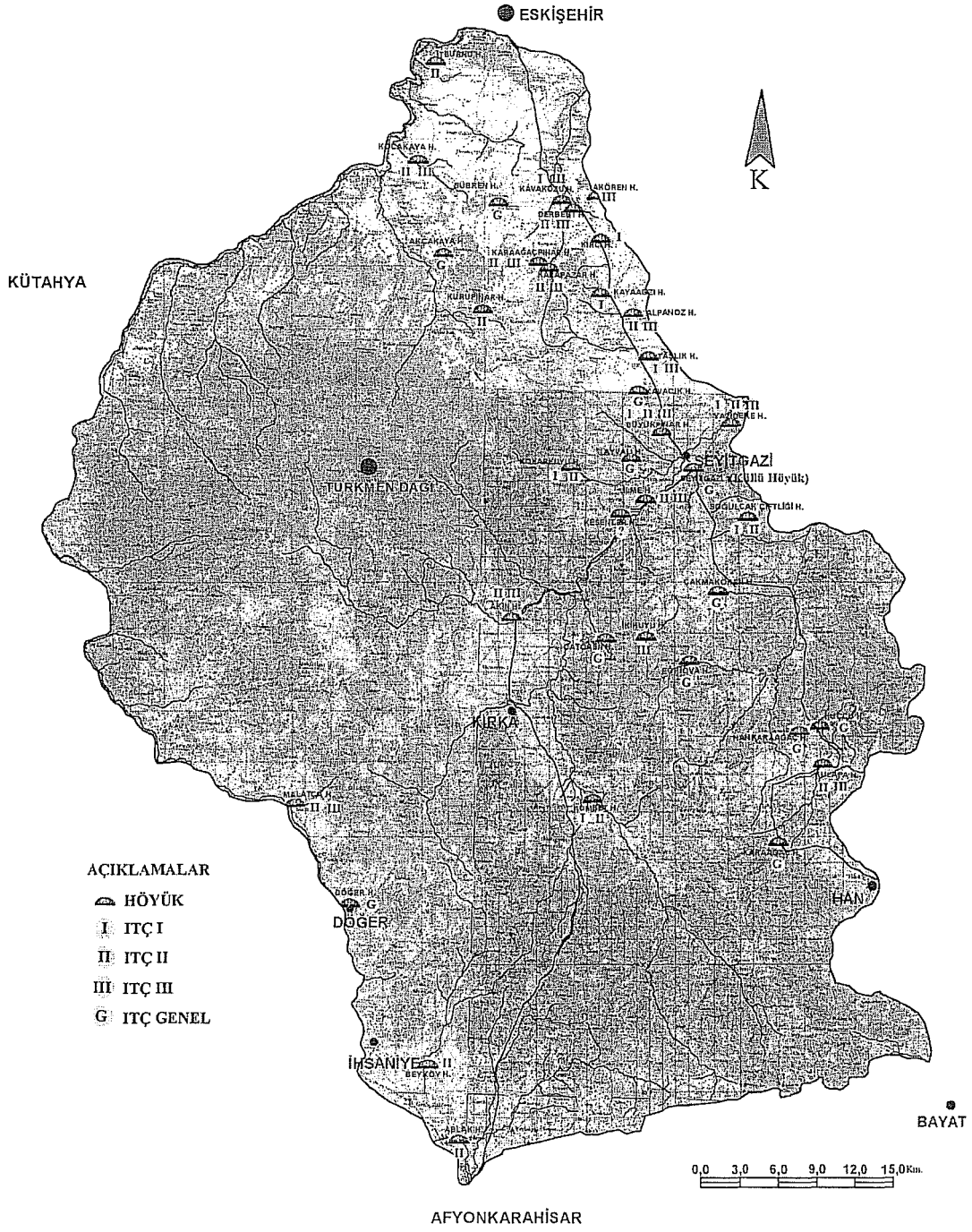

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Dört ve Beş Tabakalı Höyükler

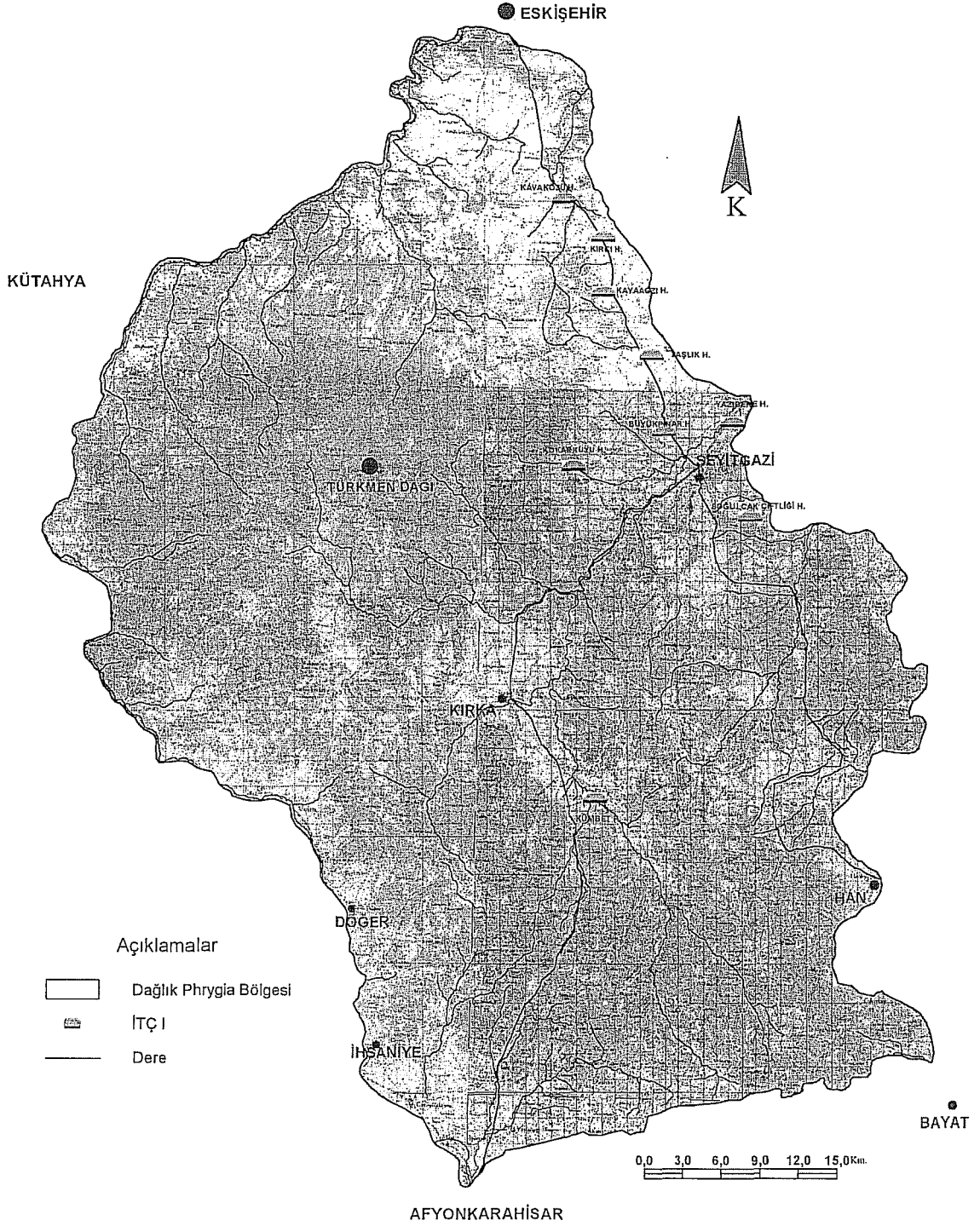
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Höyüklerin Birbirlerine Uzaklıkları

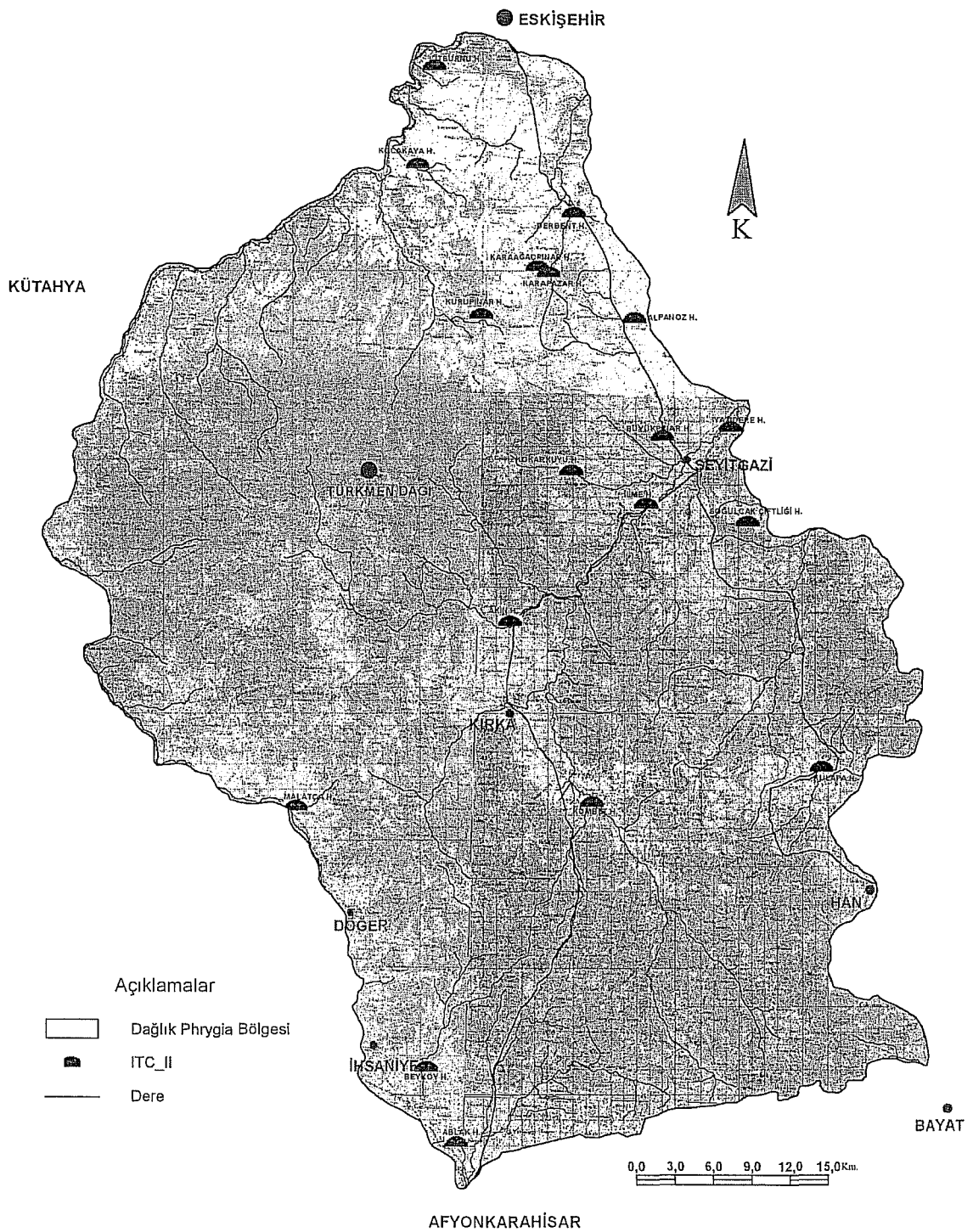
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Kalkolitik Dönemde İskân Edilmiş Höyükler ve Birbirlerine uzaklıkları

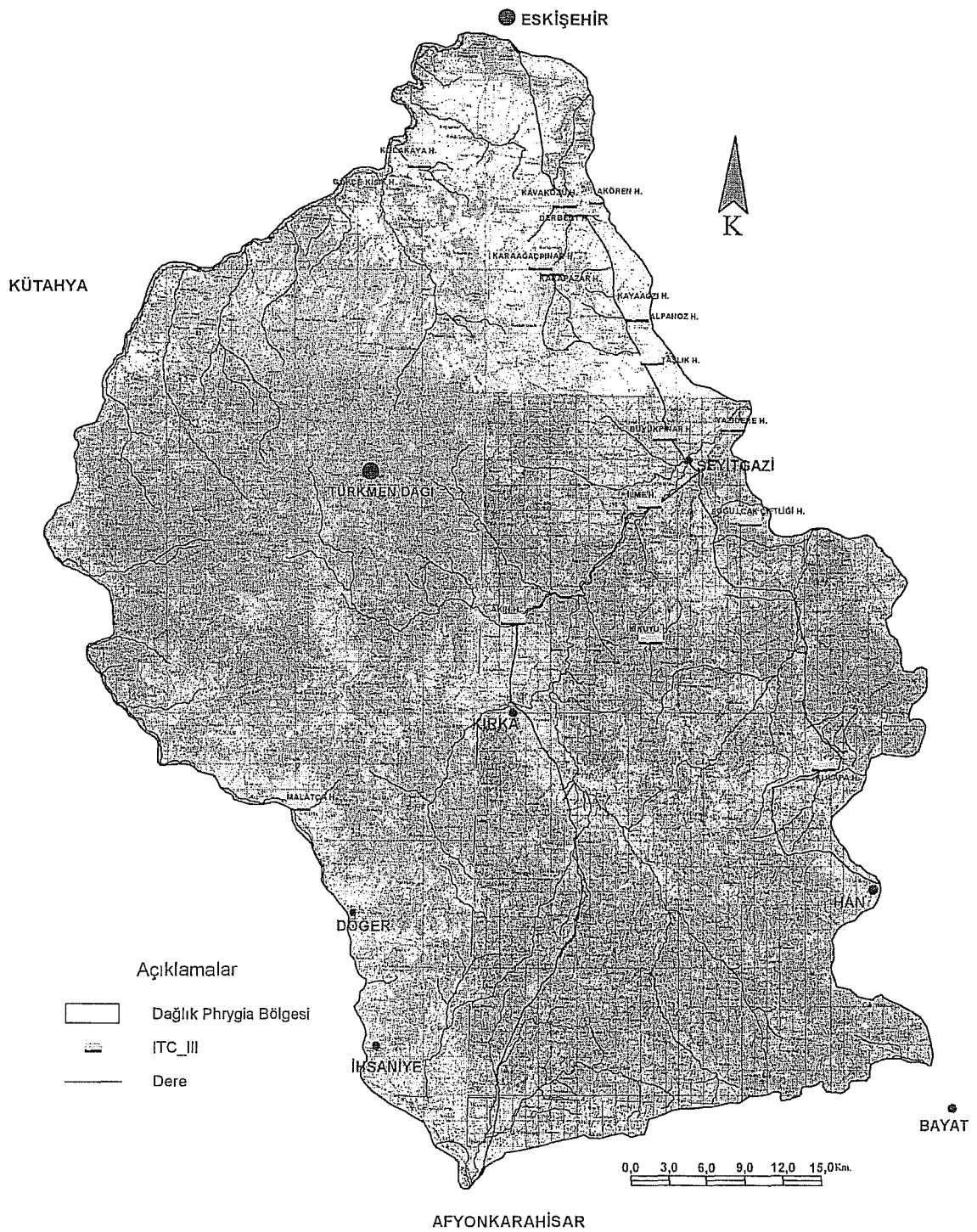
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İskan Edilmiş İTÇ' Höyükleri ve Kullanım Evreleri

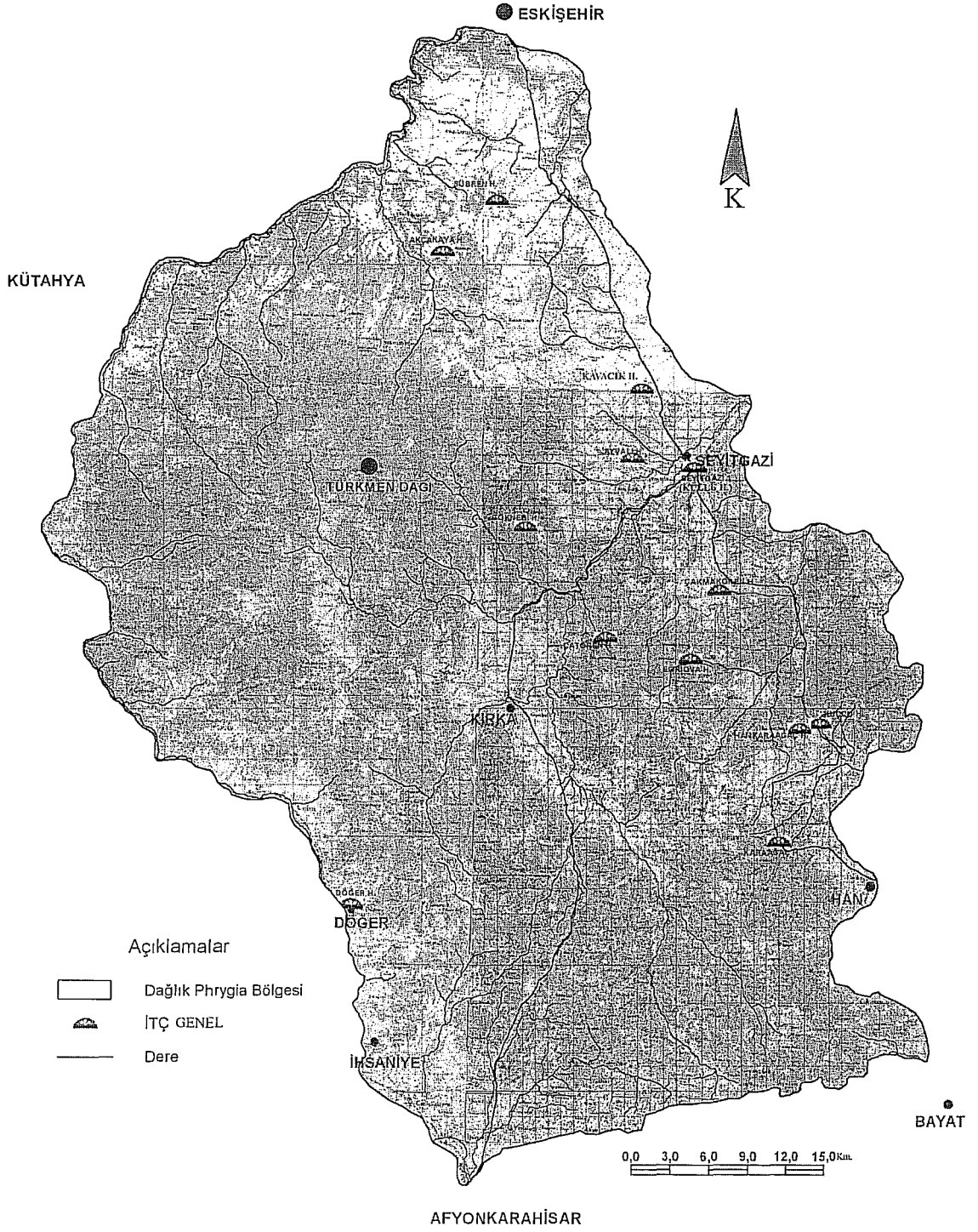
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ I Döneminde İskân Edilmiş Höyükler

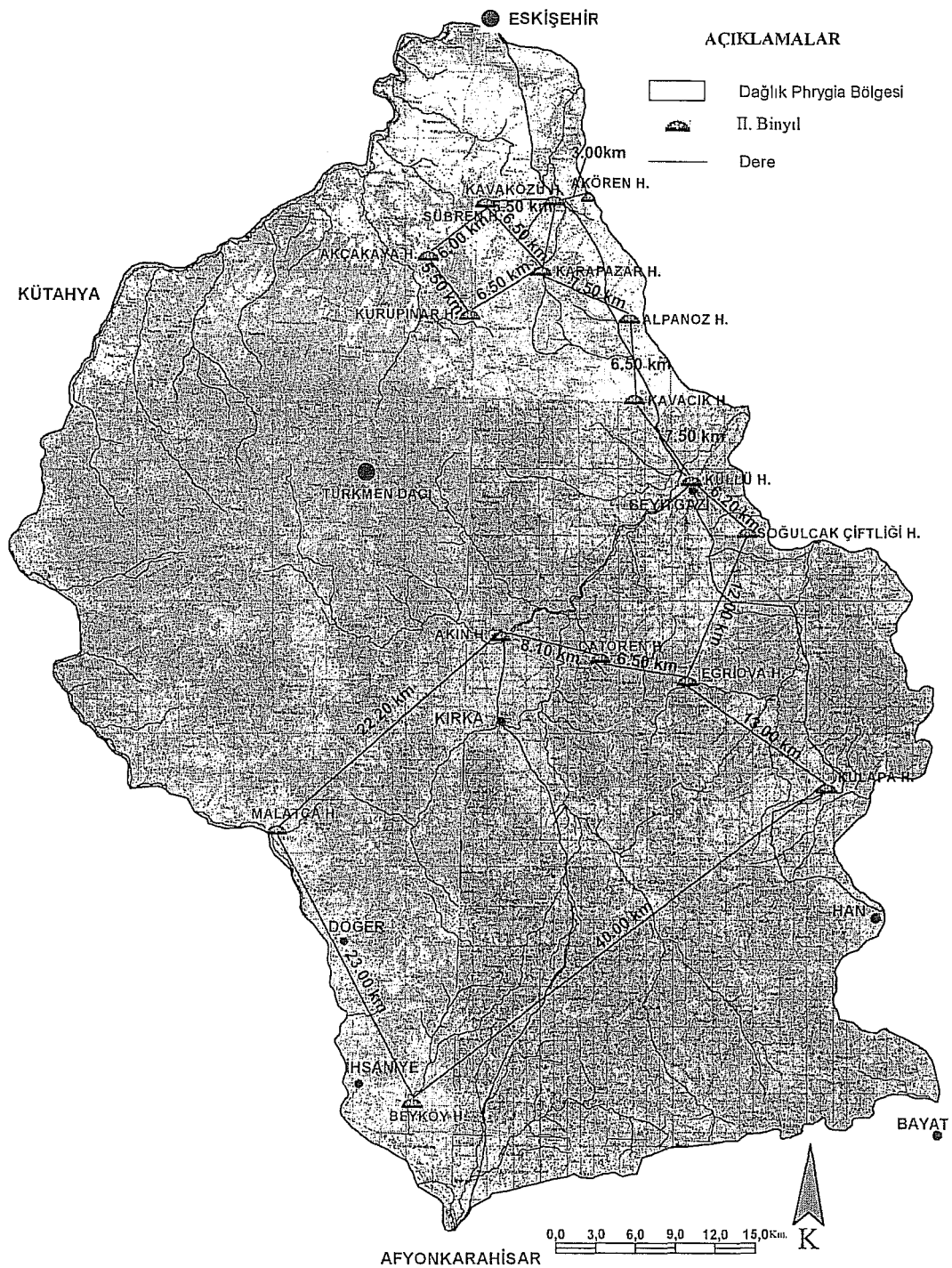
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ II Döneminde İskân Edilmiş Höyükler

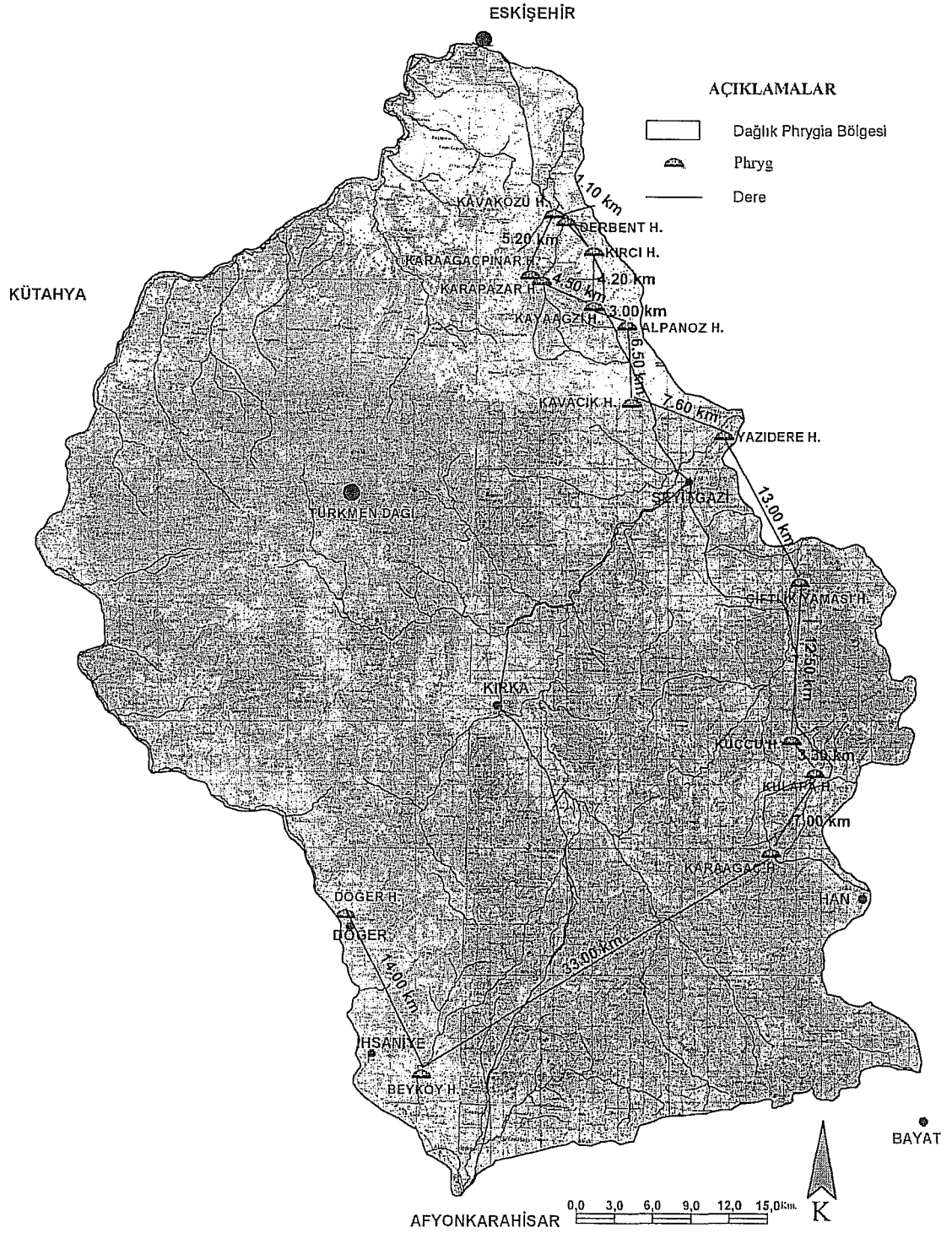
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ III Döneminde İskân Edilmiş Höyükler

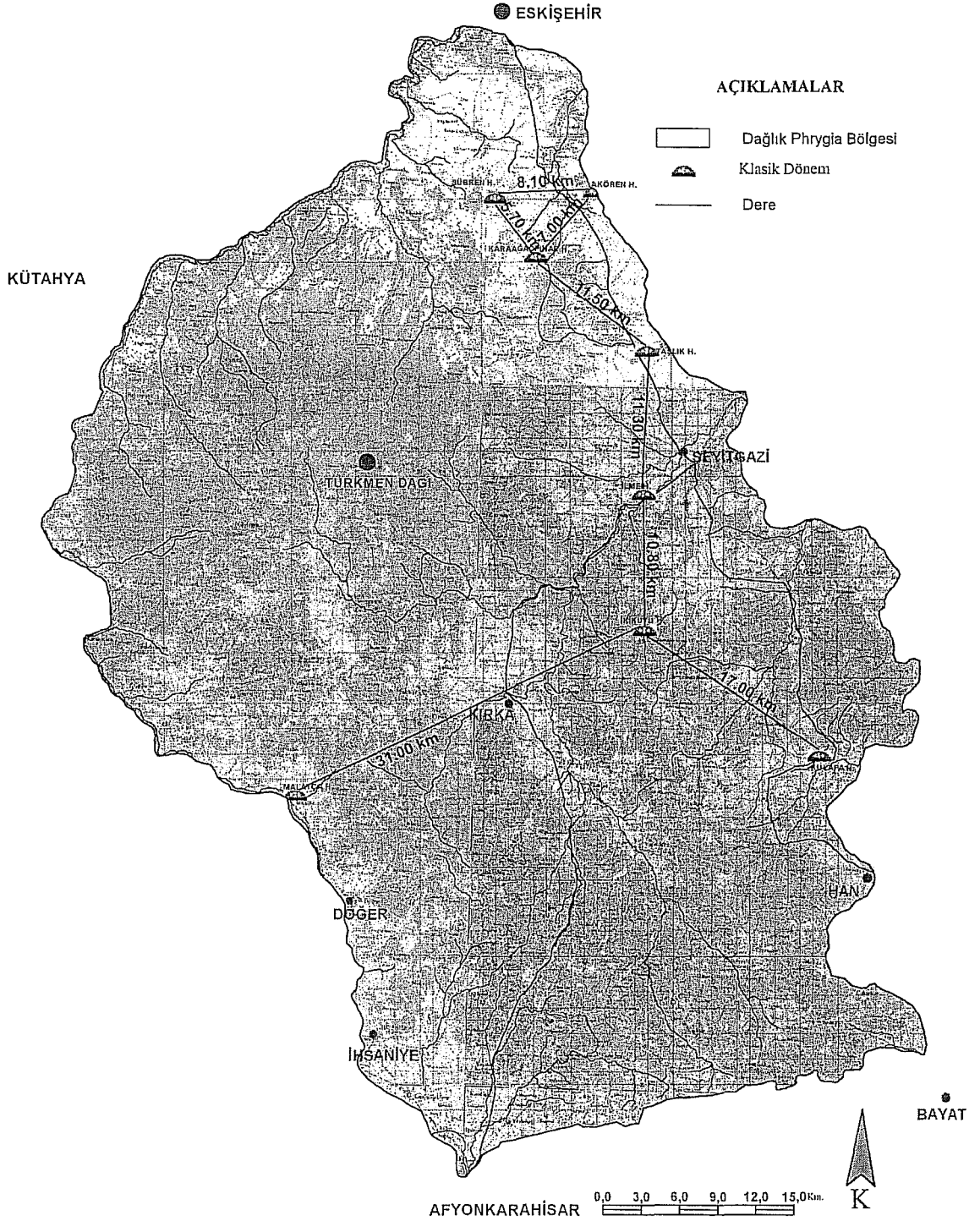
Dağlık Phrygia Bölgesi'nde İTÇ'nin Alt Evrelerine Ayrılmamış Höyükler

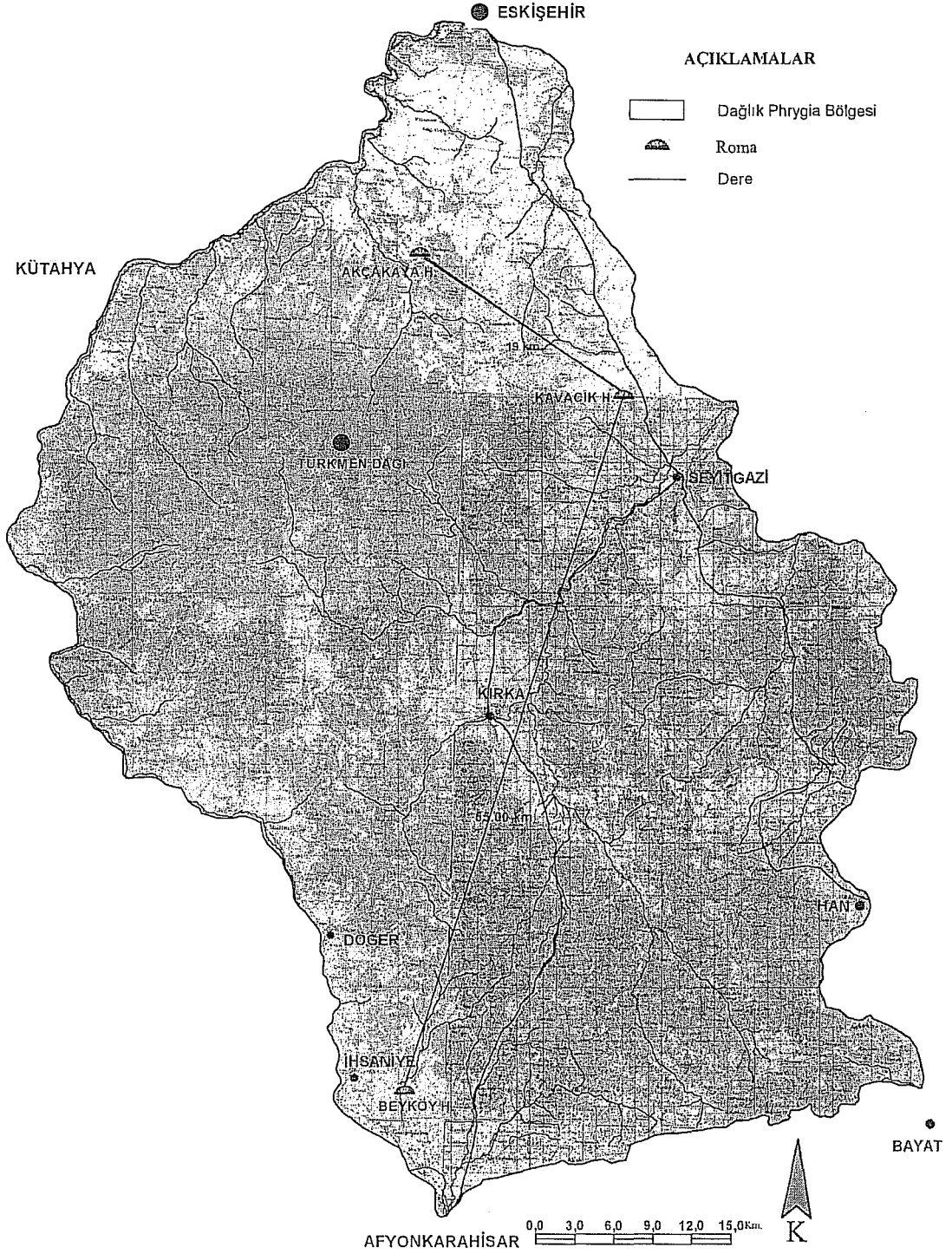

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde II. Binyıl'da İskân Edilmiş Höyükler

Harita 28: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Phryg Döneminde İskân Edilmiş Höyükler

Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Roma Döneminde İskân Edilmiş Höyükler

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Höyükler ve Kullanım Evreleri (Y. Polat).

Tablo 2: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan İTÇ Dönemlerine Tarihlenen Höyükler ve Alt Evreleri (Y. Polat).

Tablo 3: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Düz Yerleşmeler ve Kullanım Evreleri (Y. Polat).

Tablo 4: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Kaleler ve Kullanım Evreleri (Y. Polat).

Tablo 5: Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Bulunan Nekropoller ve Kullanım Evreleri (Y. Polat).

Pafta	X_koord	Y_koord	Yük.(m)	İl	İlçe	Köy	Tür	Buluntu İsmi	Çap	Yük.	Kal.	İTÇ	İL.Binyıl	Phryg	Klasik	Hellenistik	Roma
İ 25_d1	286106	4390096	1035	Eskişehir	Merkez	Sübren	Höyük	Sübren Höyük	125	12		X	X		X		
İ 25_d1	291195	4390258	954	Eskişehir	Merkez	Derbent	Höyük	Kavaközü Höyük	180	10		X	X	X			
İ 25_d1	292154	4389582	955	Eskişehir	Merkez	Derbent	Höyük	Derbent Höyük	100	3		X		X			
İ 25_c1	294034	4390574	971	Eskişehir	Merkez	Karapazar	Höyük	Akören(Ayran) Höyük	55	6		X	X		X		
İ 25_d1	294356	4387218	1025	Eskişehir	Merkez	Derbent	Höyük	Kırcı Höyük	140	15	X	X		X			
İ 25_d4	289330	4385368	1150	Eskişehir	Merkez	Karapazar	Höyük	Karaağaçpınar Höyük	66	9		X		X?	X		
İ 25_d4	290217	4384907	1060	Eskişehir	Merkez	Karapazar	Höyük	Karapazar Höyük	200	25		X	X	X			
İ 25_c3	284853	4381607	1098	Eskişehir	Merkez	Avdan	Höyük	Kurupınar Höyük	72	9,5		X	X				
İ 25_d4	294314	4382858	1108	Eskişehir	Seyitgazi	Sarayören	Höyük	Kayaagzı Höyük	75	12	X	X		X			
İ 25_d4	296893	4381326	1022	Eskişehir	Seyitgazi	Sarayören	Höyük	Alpanoz Höyük	100	5		X	X	X			
İ 25_d3	298062	4377905	1051	Eskişehir	Seyitgazi	Taşlık	Höyük	Taşlık Höyük	85	5	X	X			X		
J 25_d3	297280	4375246	1017	Eskişehir	Seyitgazi	Ayvalı	Höyük	Kavacık Höyük	?	?		X	X	X		X	X
J 25_a2	299061	4371928	979	Eskişehir	Seyitgazi	Merkez	Höyük	Büyükpınar Höyük	60	5	X	X					
J 25_a2	304422	4372641	890	Eskişehir	Seyitgazi	Yazıdere	Höyük	Yazıdere (Üryan) Höyük	240	12		X		X			
J 25_a1	296714	4369837	1009	Eskişehir	Seyitgazi	Ayvalı	Höyük	Ayvalı Höyük	50	5	X	X					
J 25_a1	291920	4369167	1060	Eskişehir	Seyitgazi	Yukarı Söğüt	Höyük	Kokarkuyu Höyük	80	3,5		X					
J 25_a2	301569	4369094	935	Eskişehir	Seyitgazi	Merkez	Höyük	Seyitgazi I	130	5	X	X	X				
J 25_a2	297808	4366587	964	Eskişehir	Seyitgazi	İlme	Höyük	İlme Höyük	130	5,5		X			X		
J 25_a2	295836	4365484	980	Eskişehir	Seyitgazi	Kesenler	Höyük	Kesenler Höyük	100	2,7							
J 25_a1	288319	4364418	1195	Eskişehir	Seyitgazi	Göknebi	Höyük	Hüyük Boynu(Göknebi)	100	4		X					
J 25_a2	305726	4365188	1085	Eskişehir	Seyitgazi	Soğulcak	Höyük	Soğulcak Çiftliği	120	11		X	X				
J 25_b4	310419	4361041	990	Eskişehir	Seyitgazi	Beykışla	Yerleşme	Çiftlik Yaması Höyük	?	?				X			
J 25_a3	303395	4359395	1247	Eskişehir	Seyitgazi	Cevizli	Höyük	Çakmak Ören	100	8		X	X				
J 25_a4	287101	4357354	1027	Eskişehir	Seyitgazi	Akın Köyü	Höyük	Akın Höyük	110	7		X	X				
J 25_a4	294598	4355687	1195	Eskişehir	Seyitgazi	Çatören	Höyük	Çatören Höyük	100	8		X	X				
J 25_a3	297863	4355842	1240	Eskişehir	Seyitgazi	Sarıca İlyas	Höyük	İkikuyu Höyük	?	?		X			X		
J 25_a3	301193	4353953	1238	Eskişehir	Seyitgazi	Sarıca İlyas	Höyük	Eğriova Höyük	85	6		X	X				
J 25_b4	307058	4352659	1072	Eskişehir	Seyitgazi	Bardakçı	Höyük	Keçi çayırı	110	7	X						
J 25_b4	309663	4348485	1174	Eskişehir	Han	Hankaraağaç	Höyük	Hankaraağaç Höyük	60	8		X		X			
J 25_c1	311545	4345870	1112	Eskişehir	Seyitgazi	Gökçekuyu	Höyük	Gökçekuyu (Kulapa) Höyük	240	4		X	X	X	X		
J 25_c1	311302	4348870	1219	Eskişehir	Han	Ağlarca	Höyük ?	Kuçcu Höyük-Yerleşme	?	?		X					
J 25_c1	308042	4339659	1280	Eskişehir	Han	Ağlarca	Höyük	Karaağaç Höyük	80	5		X		X			
J 25_d1	293528	4343119	1060	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Höyük	Kümbet Höyük	?	?		X					
K 24_b2	282816	4316330	1050	Afyon	İhsaniye	Ablak	Höyük	Ablak Höyük	220	10		X					
J 24_c3	280446	4322231	1089	Afyon	İhsaniye	Beyköy	Höyük	Beyköy Höyük	?	?		X	X	X			X
J 24_c2	274458	4334828	1125	Afyon	İhsaniye	Döğer	Höyük	Döğer Höyük	50	4,5		X		X			
J 24_c1	270222	4342786	1116	Kütahya	Merkez	Malatça	Höyük	Malatça Höyük	250	11,5		X	X		X		
İ 24_c3	281792	4386079	932	Eskişehir	Merkez	Akçakaya	Höyük	Akçakaya Höyük	150	10		X	X				X
İ 24_c2	279824	4393421	876	Eskişehir	Merkez	Karaalan	Höyük	Kocakaya Höyük	55	5	X	X					
İ 24_c2	281170	4401171	883	Eskişehir	Merkez	Karacaşehir	Höyük	İtburnu Höyük	120	4		X					

Tablo 1

Pafta	E koord	N koord	Rakım(m)	İl	İlçe	Köy	Tür	Buluntu İsmi	Çap	Yük.	ITC I	ITC II	ITC III
İ 25_d1	286106	4390096	1035	Eskişehir	Merkez	Sübren	Höyük	Sübren Höyük	125	12	ITC		
İ 25_d1	291195	4390258	954	Eskişehir	Merkez	Derbent	Höyük	Kavaközü Höyük	110	7	X		X
İ 25_d1	292154	4389582	955	Eskişehir	Merkez	Derbent	Höyük	Derbent Höyük	100	3		X	X
İ 25_c1	294034	4390574	971	Eskişehir	Merkez	Karapazar	Höyük	Akören(Ayran) Höyük	55	6			X
İ 25_d1	294356	4387218	1025	Eskişehir	Merkez	Derbent	Höyük	Kırcı Höyük	140	15	X		
İ 25_d4	289330	4385368	1150	Eskişehir	Merkez	Karapazar	Höyük	Karaağaçpınar Höyük	66	9		X	X
İ 25_d4	290217	4384907	1060	Eskişehir	Merkez	Karapazar	Höyük	Karapazar Höyük	200	25		X	X
İ 25_c3	284853	4381607	1098	Eskişehir	Merkez	Avdan	Höyük	Kurupınar Höyük	72	9,5	X	X	
İ 25_d4	294314	4382858	1108	Eskişehir	Seyitgazi	Sarayören	Höyük	Kayaağzı Höyük	75	12	X		
İ 25_d4	296893	4381326	1022	Eskişehir	Seyitgazi	Sarayören	Höyük	Alpanoz Höyük	100	5		X	X
İ 25_d3	298062	4377905	1051	Eskişehir	Seyitgazi	Taşlık	Höyük	Taşlık Höyük	85	5	X		X
J 25_d3	297280	4375246	1017	Eskişehir	Seyitgazi	Ayvalı	Höyük	Kavacık Höyük	?	?	ITC		
J 25_a2	299061	4371928	979	Eskişehir	Seyitgazi	Merkez	Höyük	Büyükpınar Höyük	60	5	X		X
J 25_a2	304422	4372641	890	Eskişehir	Seyitgazi	Yazıdere	Höyük	Yazıdere (Üryan) Höyük	240	12	X	X	
J25_a1	296714	4369837	1009	Eskişehir	Seyitgazi	Ayvalı	Höyük	Ayvalı Höyük	50	5		X?	X?
J25_a1	291920	4369167	1060	Eskişehir	Seyitgazi	Yukarı Söğüt	Höyük	Kokarkuyu Höyük	80	3,5	X	X	
J 25_a2	301569	4369094	953	Eskişehir	Seyitgazi	Merkez	Höyük	Seyitgazi I	130	5	X	X	X
J 25_a2	297808	4366587	964	Eskişehir	Seyitgazi	İlme	Höyük	İlme Höyük	130	5,5		X	X
J 25_a2	295836	4365484	980	Eskişehir	Seyitgazi	Kesenler	Höyük	Kesenler Höyük	100	2,7			
J 25_a1	288319	4364418	1195	Eskişehir	Seyitgazi	Göknebi	Höyük	Hüyük Boynu(Göknebi)	100	4	X		
J 25_a2	305726	4365188	1085	Eskişehir	Seyitgazi	Soğulcak	Höyük	Soğulcak Çiftliği	120	11	X		X
J 25_b4	310419	4361041	990	Eskişehir	Seyitgazi	Beykışla	Höyük	Çiftlik Yaması Höyük	?	?			
J 25_a3	303395	4359395	1247	Eskişehir	Seyitgazi	Cevizli	Höyük	Çakmak Ören	100	8		X	
J 25_a4	287101	4357354	1027	Eskişehir	Seyitgazi	Akın Köyü	Höyük	Akın Höyük	110	7		X	X
J 25_a4	294598	4355687	1195	Eskişehir	Seyitgazi	Çatören	Höyük	Çatören Höyük	100	8		ITC	

Tablo 2

J 25_a3	297863	4355842	1240	Eskişehir	Seyitgazi	Sarıca İlyas	Höyük	İkikuyu Höyük					X
J 25_a3	301193	4353953	1238	Eskişehir	Seyitgazi	Sarıca İlyas	Höyük	Eğriova Höyük	85	6			
J 25_b4	307058	4352659	1072	Eskişehir	Seyitgazi	Bardakçı	Höyük	Keçi çayırı	?	?			
J 25_b4	309663	4348485	1174	Eskişehir	Han	Hankaraağaç	Höyük	Hankaraağaç Höyük	60	8	X		
J 25_c1	311545	4345870	1112	Eskişehir	Seyitgazi	Gökçekuyu	Höyük	Gökçekuyu (Kulapa) Höyük	240	4		X	X
J 25_c1	311302	4348870	1219	Eskişehir	Han	Ağlarca	Höyük ?	Kuçcu Höyük-Yerleşme	?	?	X		
J 25_c1	308042	4339659	1280	Eskişehir	Han	Ağlarca	Höyük	Karaağaç Höyük	80	5	X		
J 25_d1	293528	4343119	1060	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Höyük	Kümbet Höyük			X	X	
K24_b2	282816	4316330	1050	Afyon	İhsaniye	Ablak	Höyük	Ablak Höyük	?	?		X	
J24_c3	280446	4322231	1089	Afyon	İhsaniye	Beyköy	Höyük	Beyköy Höyük			X		
J 24_c2	274458	4334828	1125	Afyon	İhsaniye	Döğer	Höyük	Döğer Höyük	50	4,5	ITC		
J24_c1	270222	4342786	1116	Kütahya	Merkez	Malatça	Höyük	Malatça Höyük	250	11,5		X	X
İ 24_c3	281792	4386079	932	Eskişehir	Merkez	Akçakaya	Höyük	Akçakaya Höyük	150	10	X		
İ 24_c2	277352	4390551	870	Eskişehir	Merkez	Uluçayır	Höyük	Uluçayır Höyük	?	?			
İ 24_c2	276652	4392652	862	Eskişehir	Merkez	Gökçekısıık	Höyük	Gökçekısıık Höyük					
İ 24_c2	279824	4393421	876	Eskişehir	Merkez	Karaalan	Höyük	Kocakaya Höyük	55	5		X	X
İ 24_c2	281170	4401171	883	Eskişehir	Merkez	Karacaören	Höyük	İtburnu Höyük	120	4		X	

pafta_no	x_koord	y_koord	rakim(m)	il	ilce	koy	buluntu_turu	buluntu_ismi	KAL	ITC	ikinci_bin_yil	PHRYG
J 24_a2	260598	4372985	1095	Kütahya	Merkez	İnli	Düz_Yerleşme	Kayabaşı	E_Kal	X	X	
J 24_a2	261117	4373139	1100	Kütahya	Merkez	İnli	Düz_Yerleşme	Asmainler	E_Kal			
J 25_d1	292377	4345609	1060	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Düz_Yerleşme	Berberini	G_Kal			
J 24_c2	279334	4393114	878	Eskişehir	Merkez	Karaalan	Düz_Yerleşme	Keskaya	G_Kal			X

Pafta	x_kord.	y_kord.	Rakım(m)	İl	İlçe	Köy	Buluntu	B.İsmi	İTÇ	II. Binyıl	Phryg	Hellenistik	Roma
J 25_d2	300318	4345933	1278	Eskişehir	Seyitgazi	Çukurca	Kale	Doğanlı			X		X
J 25_d2	300362	4345761	1293	Eskişehir	Han	Yazılıkaya	Kale	Deve Boynu			X		X
J 25_d2	302838	4344903	1402	Eskişehir	Seyitgazi	Çukurca	Kale	Akpara Kale			X		
J 25_d2	303843	4343347	1400	Eskişehir	Han	Yazılıkaya	Kale	Pişmiş Kale			X		
J 25_d2	303659	4343898	1349	Eskişehir	Han	Yazılıkaya	Kale	Gökgöz Kale			X		
J 25_d2	304395	4343373	1368	Eskişehir	Han	Yazılıkaya	Kale	Kocabaş Kale			X		
J 25_d2	302679	4341324	1338	Eskişehir	Han	Yazılıkaya	Kale	Midas Kale	X	X	X		X
J 25_d1	295018	4345028	1201	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Kale	Kümbet Asar Kale			X		
J 25_d2	298269	4344052	1200	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Kale	Demirkapı Kale			X		
J 25_d1	295936	4342971	1181	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Kale	Ballıkaya Mevkii			X		
J 25_d2	297214	4339228	1109	Eskişehir	Seyitgazi	Yapıldak	Kale	Yapıldak Asar Kale			X		X
J 25_d2	277494	4346286	1365	Kütahya	Merkez	Ovacık	Kale	Deliktaş Kale			X		
J 25_d2	301324	4330126	1403	Eskişehir	Seyitgazi	Kümbet	Kale	Dübecik Kale			X		
J 25_d4	285860	4325365	1169	Afyon	İhsaniye	Kayhan B.	Kale	Köhnüş Kale			X		X
J 25_d4	284587	4329447	1280	Afyon	İhsaniye	Demirli	Kale	Demirli Kale			X		X
J 24_c3	282038	4330618	1272	Afyon	İhsaniye	Bayramaliler	Kale	Kalatepe			X		
J 24_c3	277064	4330201	1152	Afyon	İhsaniye	Üçlerkayası	Kale	Üçler Kaya			X		
J 24_c2	277918	4335724	1250	Afyon	İhsaniye	Döğer	Kale	Döğer Asar Kale			X		X
J 25_d4	288424	4322216	1190	Afyon	İhsaniye	Ayazin	Kale	Avdalaz Kale			X		X
J 24_b4	265049	4350903	1180	Eskişehir	Merkez	Göçeri	Kale	Göçeri Kale			X		
İ24_d3	260306	4383152	977	Kütahya	Merkez	Fındık	Kale	Fındık Asar Kale			X		X
İ24_d3	257752	4379519	962	Kütahya	Merkez	Doğuluşah	Kale	Doğuluşah Kale			X		X
J25_c4	309223	4320150	1500	Afyon	İhsaniye	Bavurdu	Kale	Cabana Kale				X	
J 24_b2	274844	4368123	1826	Eskişehir	Merkez	Merkez	Kale	Kırk Kız Kale				X	

Pafta	E_Koord.	N_Koord.	İl	İlçe	Köy	Tür	Buluntu_İsmi	ITC_II	ITC_III	PHRYG	HELENISTIK	ROMA
J 25_b4	307271	4353018	Eskişehir	Seyitgazi	Bardakçı	Nekropol	Körestan Nekropolü					X
J25_d2	302721	4341733	Eskişehir	Han	Yazılıkaya	Nekropol	Yazılıkaya_Kırk Göz			X	X	X
İ25_d4	289950	4322042	Afyonkarahisar	İhsaniye	Ayazın	Nekropol	Ayazın (Metropolis)			X		X
J25_d4	288534	4326359	Afyonkarahisar	İhsaniye	Basırlar	Nekropol	İn Deresi Nekropolü					X
J 25_d4	285361	4325285	Afyonkarahisar	İhsaniye	Kayıhan B.	Nekropol	Aslankayalar-Akkuş Yuvası			X		
J24_c2	286463	4325593	Afyonkarahisar	İhsaniye	Kayıhan B.	Nekropol	Boncuk İler					X
J25_d4	284775	4329066	Afyonkarahisar	İhsaniye	Demirli	Nekropol	Demirli Kale Nekropolü					X
J24_c3	276467	4329729	Afyonkarahisar	İhsaniye	Üçlerkayası	Nekropol	Üçlerkayası Nekropolü					X
J25_d4	287587	4331579	Afyonkarahisar	İhsaniye	Demirli	Nekropol	Ahlacı İler					X
J24_c2	280428	4337007	Afyonkarahisar	İhsaniye	Döğer	Nekropol	Urumkuş-KaramusaNek.					X
J 25_d4	287815	4337535	Eskişehir	Han	Seyrecek	Nekropol	Seyrecek Nekropolü					X
J25_d2	292033	4342157	Eskişehir	Seyitgazi		Nekropol	Asmacık İler					X
J25_d2	294159	4343304	Eskişehir	Seyitgazi		Nekropol	Deliklikaya			X		X
J25_d1	289845	4343384	Eskişehir	Seyitgazi		Nekropol	Güllü Ören					X
J 24_b2	282677	4374045	Eskişehir	Seyitgazi		Nekropol	Osmanbey					X
İ24_c4	273032	4389083	Eskişehir	Merkez	Yenisofça	Nekropol	Hasırcı Çiftliği					X
İ24_c3	280269	4322732	Afyonkarahisar	İhsaniye	Beyköy	Nekropol	Yumrukayalar			X		X
İ24_c2	279443	4393121	Eskişehir	Merkez	Karaalan	Nekropol	Sivrikaya Mevkii	X	X			

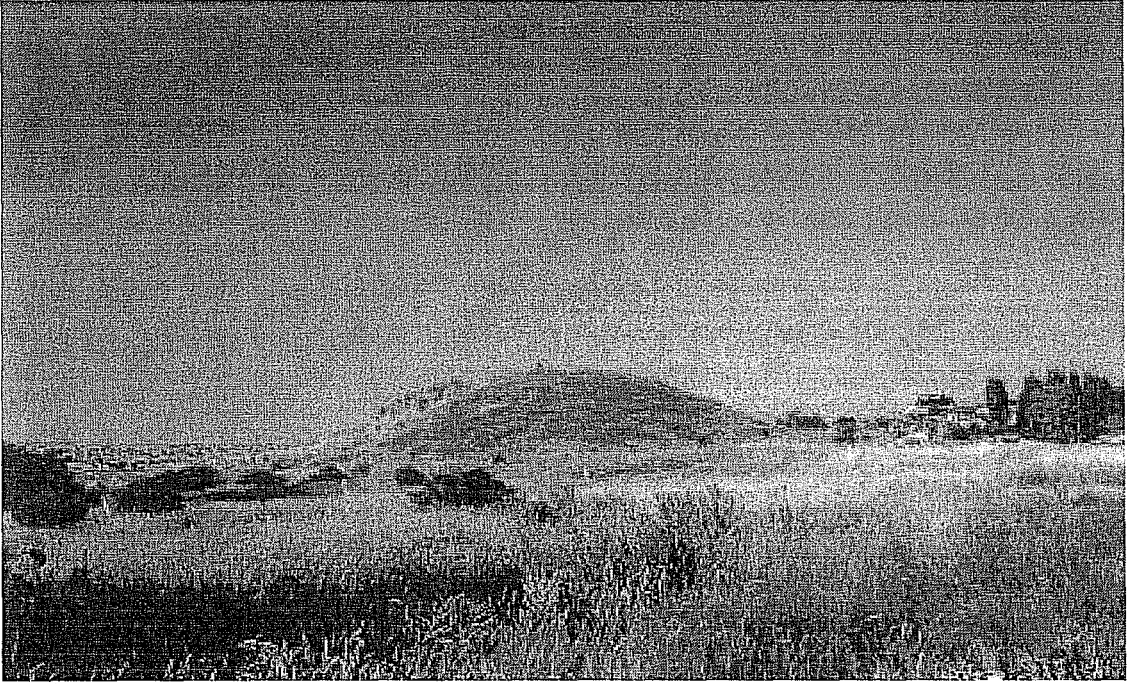
LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1 a:	Sübren Höyük (www.tayproject.org).
Levha 1 b:	Kavaközü Höyük (www.tayproject.org).
Levha 2 a:	Derbent Höyük(www.tayproject.org).
Levha 2 b:	Akören/Ayran Höyük (Tüfekçi Sivas-Sivas 2004, 113, res.6).
Levha 3 a:	Kırcı Höyük(www.tayproject.org).
Levha 3 b:	Karaağaçpınar Höyük(www.tayproject.org).
Levha 4 a:	Karapazar Höyük(www.tayproject.org).
Levha 4 b:	Kurupınar/Avdan Höyük(www.tayproject.org).
Levha 5 a:	Kayaagzı Höyük(www.tayproject.org).
Levha 5 b:	Alpanoz Höyük(www.tayproject.org).
Levha 6 a:	Taşlık Höyük(www.tayproject.org).
Levha 6 b:	Büyükpınar Höyük(www.tayproject.org).
Levha 7 a:	Yazidere (Üryan) Höyük(www.tayproject.org).
Levha 7 b:	Ayvalı Höyük(Tüfekçi Sivas-Sivas 2004,114, res.14).
Levha 8 a:	Kokarkuyu Höyük (www.tayproject.org).
Levha 8 b:	Seyitgazi 1 (www.tayproject.org).
Levha 9 a:	İlme Höyük(www.tayproject.org).
Levha 9 b:	Soğulcak Höyük(www.tayproject.org).
Levha 10 a:	Çiftlik Yaması Höyük(www.tayproject.org).
Levha 10 b:	Akin Höyük(www.tayproject.org).
Levha 11 a:	İkikuyu Höyük(www.tayproject.org).
Levha 11 b:	Keçiçayırı Höyük(www.tayproject.org).
Levha 12 a:	Kümbet Höyük(www.tayproject.org).
Levha 12 b:	Ablak Höyük(www.tayproject.org).
Levha 13 a:	Beyköy Höyük(www.tayproject.org).
Levha 13 b:	Döğer Höyük(www.tayproject.org).
Levha 14 a:	Akçakaya Höyük (Tüfekçi Sivas-Sivas 2004, s.113, res.7).
Levha 14 b:	İtburnu Höyük(www.tayproject.org).

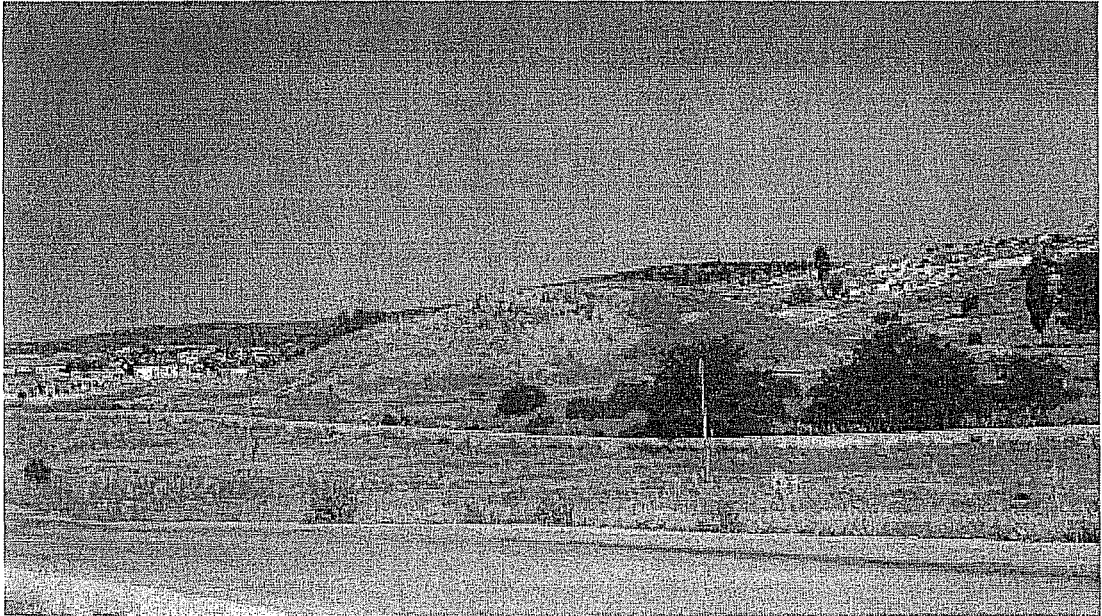
Levha 15 a:	Berberini Düz Yerleşmesi (Efe, 1997, s. 229, res. 8).
Levha 15 b:	Kayabaşı-İnli Düz Yerleşmesi (www.tayproject.org).
Levha 16 a:	Asmainler Düz Yerleşmesi (www.tayproject.org).
Levha 16 b:	Gökçekısıık(www.tayproject.org).
Levha 17 a:	Keskaya Düz Yerleşmesi(www.tayproject.org).
Levha 17 b:	Keskaya Düz Yerleşmesi'nin Planı (Haspels 1971, res. 506)
Levha 18 a:	Orman Fidanlığı Düz Yerleşmesi (www.tayproject.org).
Levha 18 b:	Orman Fidanlığı Düz Yerleşmesi (Efe 2001, s.2, pl.1)
Levha 19 a:	Doğanlı Kale (Berndt 2002, s. 67, res.115).
Levha 19 b:	Doğanlı Kale Çizim (Francovich 1990, 574).
Levha 20 a:	Deve Boynu (Haspels 1971, 91).
Levha 21 a:	Akpara Kale (Francovich 1990, 188).
Levha 21 b:	Akpara Kale Çizim (Haspels 1971, 46).
Levha 22 a, 2:	Pışmış Kale(Fotoğraf: Y. Polat).
Levha 22 b:	Pışmış Kale Çizim (Haspels 1971, res. 496)
Levha 22 a, 3:	Gökgöz Kale(Fotoğraf: Y. Polat).
Levha 22 a, 1:	Kocabaş Kale(Fotoğraf: Y. Polat).
Levha 23a:	Yazılıkaya-Midas Kale (Fotoğraf: Y. Polat).
Levha 23 b:	Yazılıkaya-Midas Kale(Çizim: Y. Polat).
Levha 24 a:	Kümbet Asar Kale (Sivas 2002 b, s.112).
Levha 24 b:	Kümbet Asar Kale Çizim (Haspels 1971, res. 497, 2).
Levha 25 a:	Demirkapı Kale (Haspels 1971,108–109).
Levha 25 b:	Ballıkale (Haspels 1971,107).
Levha 26 a:	Yapıldak Kale (Francovich 1990, 245).
Levha 26 b:	Yapıldak Kale Çizim (Haspels 1971, res. 498).
Levha 27 a:	Dübecik Kale (Haspels 1971, res.120).
Levha 27 b:	Dübecik Kale Çizim (Haspels 1971, res. 497, 1).
Levha 28 a:	Köhnüş Kale (Fotoğraf: Y. Polat).
Levha 28 b:	Köhnüş Kale Çizim (Haspels 1971, res. 500, 1).
Levha 29 a:	Demirli Kale (http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=31).
Levha 29 b:	Demirli Kale Çizim (Haspels 1971, res. 500, 2).

- Levha 30 a:** Bayramaliler Kalesi
(<http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=22>).
- Levha 30 b:** Üçlerkaya (Üçkayacık)
<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=3480>
- Levha 31 a:** Üçlerkaya (Üçkayacık) Çizim (Haspels 1971, res. 501,1).
- Levha 31 b:** Döğer Asar Kaya(Sivas 2002 b, s.112).
- Levha 32 a:** Döğer Asar Kaya Çizim (Haspels 1971, 503).
- Levha 32 b:** Avdalaz Kale (<http://www.frigvadisi.org/ktv.php?l=tr&id=48>).
- Levha 33 a:** Göçeri Kale(Haspels 1971, 208).
- Levha 33 b:** Göçeri Kale Çizim (Haspels 1971, 502, 2).
- Levha 34 a:** Deliktaş Kale (Haspels 1971,200).
- Levha 34 b:** Deliktaş Kale Çizim (Haspels 1971, res. 501,2).
- Levha 35 a:** Fındık Asar Kale (Sivas 2002 b, s.112).
- Levha 35 b:** Fındık Asar Kale Çizim (Haspels 1971, 505).
- Levha 36 a:** Doğuluşah Kale (Fotoğraf: Y. Polat).
- Levha 36 b:** Kırkız Kale(Haspels 1971, 254).
- Levha 37 a:** Kırkız Kale Çizim (Haspels 1971, 546).
- Levha 37 b:** Cabana Kale(Haspels 1971, 265.1, 266).
- Levha 38 a:** Bardakçı-Keçiçayırı Nekropolü (Kortanoğlu 2006, Lev. 74 res. 4).
- Levha 38 b:** Deve Boynu (Haspels 1971, res. 91).
- Levha 39 a:** Hamamkaya Nekropolü (Haspels 1971, res. 90).
- Levha 39 b:** Gerdekkaya Mezarı (Fotoğraf: Y. Polat).
- Levha 40 a:** Yazılıkaya- Midas Kale Nekropol(Fotoğraf: Y. Polat).
- Levha 40 b:** Kırkgöz Kayalığı (Fotoğraf: Y.Polat).
- Levha 41a:** Kümbet-Solon Mezarı (Fotoğraf: Y. Polat).
- Levha 41b:** Kümbet-Solon Mezarı (Fotoğraf: Y. Polat).
- Levha 42 a:** Kümbet-Ayıni Nekropolü (Kortanoğlu 2006, Lev. 40, res. 2).
- Levha 42 b:** Kümbet-Körestan Mevkii Nekropolü (Kortanoğlu 2006, Lev. 97, res. 1).
- Levha 43 a:** Delikkaya Nekropolü (Kortanoğlu 2006, Lev. 65, res. 2).
- Levha 43 b:** Asmacık Tepesi (Kortanoğlu 2006, Lev.46, res. 2).
- Levha 43 c:** Asmacık Tepesi (Kortanoğlu 2006, Lev. 47, res. 1).
- Levha 43 d:** Asmacık Tepesi (Kortanoğlu 2006, Lev. 47, res. 2).

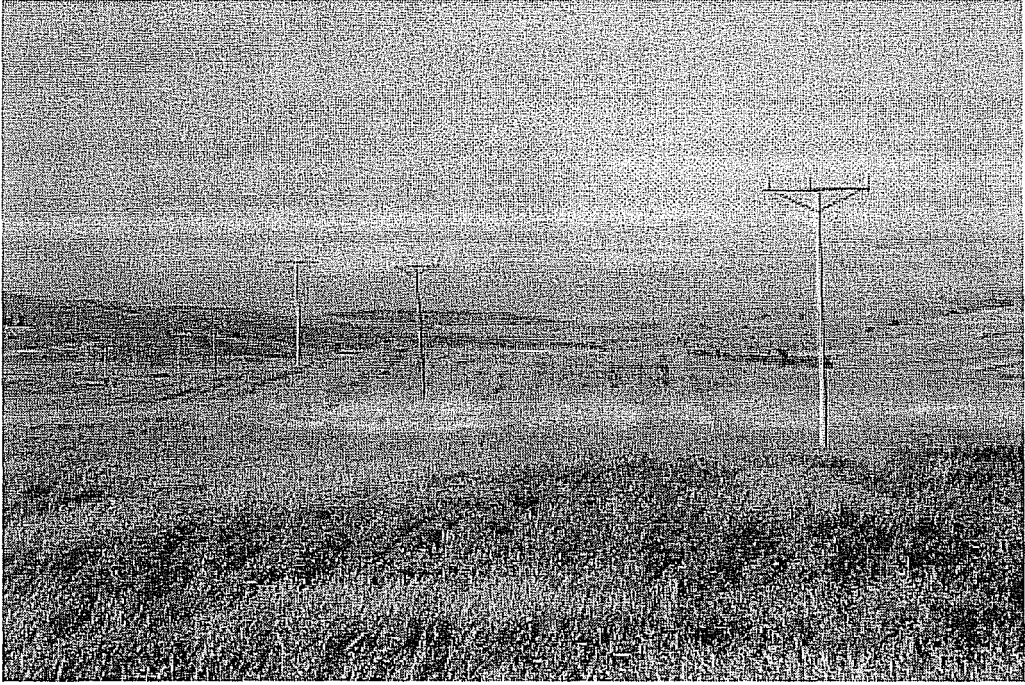
- Levha 44 a:** Güllüören Nekropolü (Kortanoğlu 2006, Lev. 46, res. 1).
- Levha 44 b:** Seyrecek Nekropolü
(<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=4496&f=1&l=tr>) .
- Levha 45 a:** Ahlatçı İnler Nekropolü(Kortanoğlu 2006, Lev. 112, res. 4).
- Levha 45 b:** Demirli Kalesi Nekropolü:
(<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=1658&f=1>).
- Levha 46 a:** Boncukinler (Kortanoğlu 2006, Lev. 17, res. 1).
- Levha 46 b:** Akkuş Yuvası – Aslankayalar
(<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=107>).
- Levha 47 a:** Ayazın Nekropolü(Fotoğraf: Y.Polat).
- Levha 47 b:** Beyköy/Yumrukayalar Nekropolü
(<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=3733&f=1>).
- Levha 48 a:** Üçler Kayası Nekropolü
(<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=3515&f=1&l=tr>).
- Levha 48 b:** Üçler Kayası Nekropolü(Kortanoğlu 2006, Lev.29 , res. 3).
- Levha 49 a:** Urumkuş-Karamusa Nekropolü
(<http://www.frigvadisi.org/KtvResimb.php?id=1658&f=1>).
- Levha 49 b:** Ovacık-İnli Nekropolü (Kortanoğlu 2006, Lev.53 res.3.
- Levha 50 a:** Fındık (Berndt 1986, s. 7, res.8).
- Levha 50 b:** Fındık (Berndt 1986, s. 12, res.15).
- Levha 51 a:** Hasırcı Çiftliği(Kortanoğlu 2006, Lev.148 res.1).
- Levha 51 b:** İtburnu Nekropolü (www.tayproject.org).

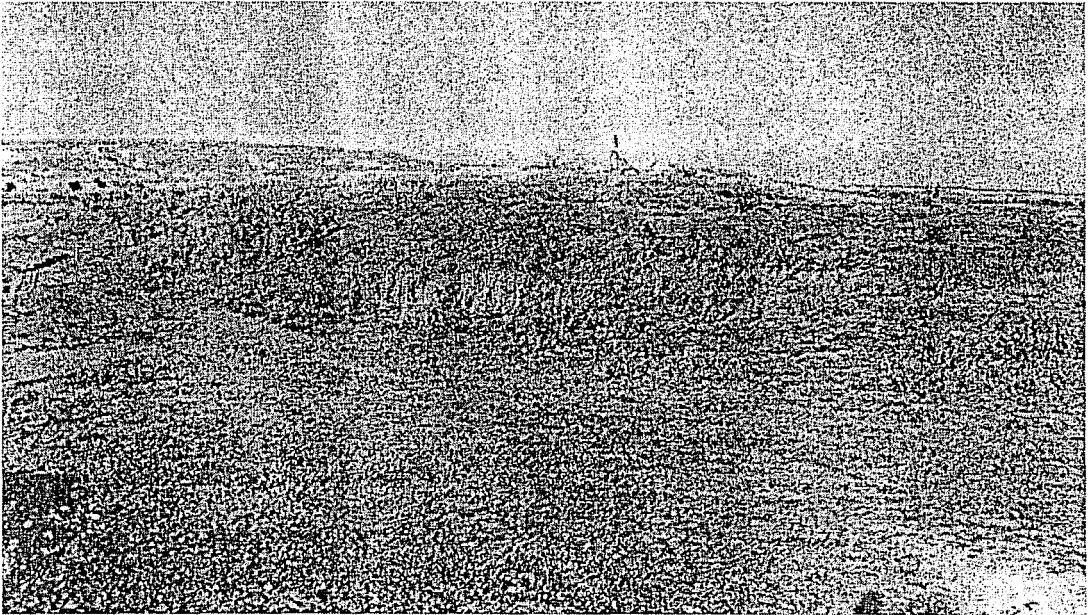
a

b

a

b

a

b

a

b

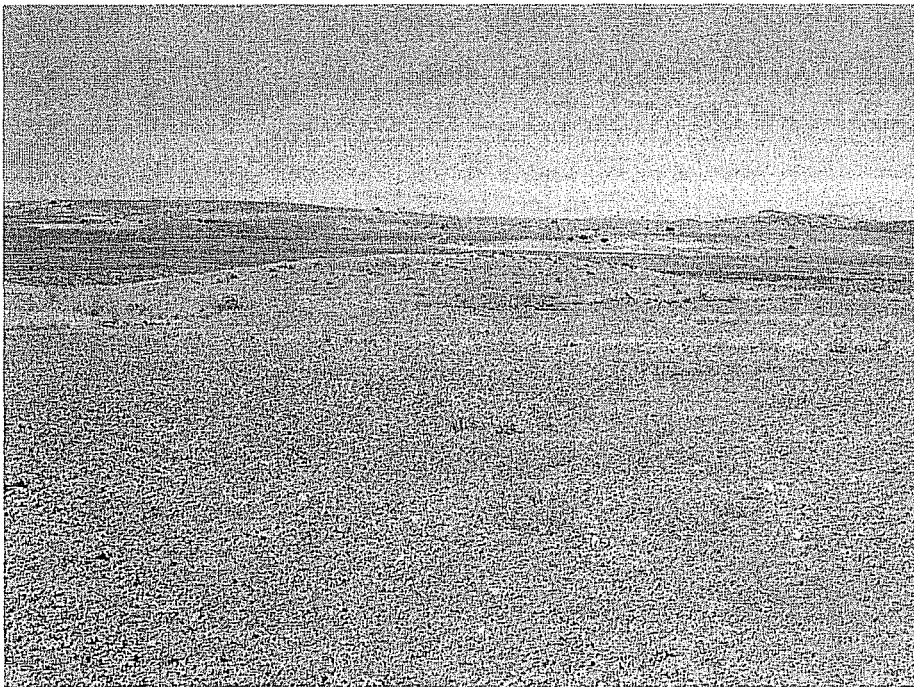
a

b

a

b

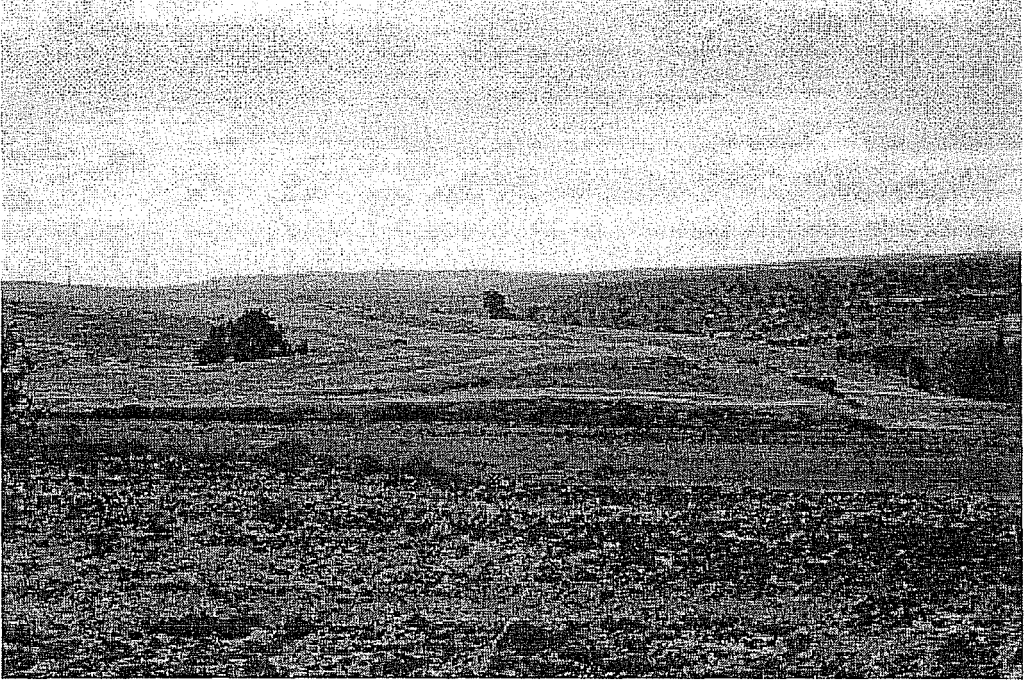

a

b

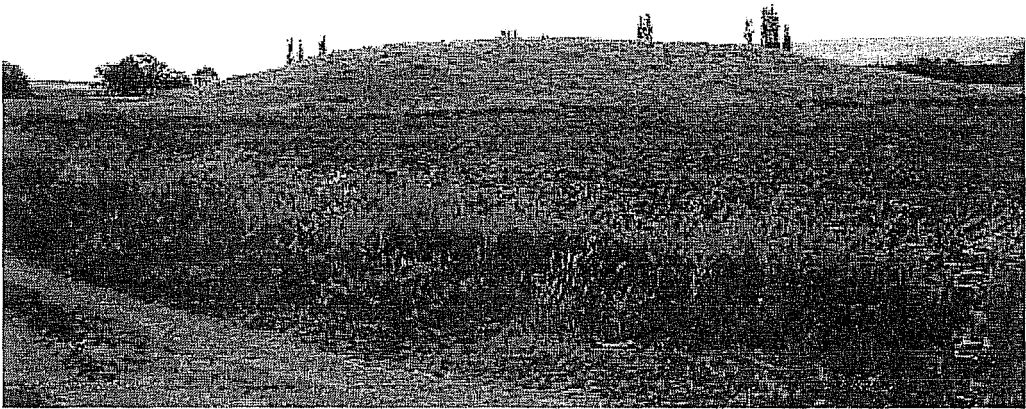
Levha 8

a

b

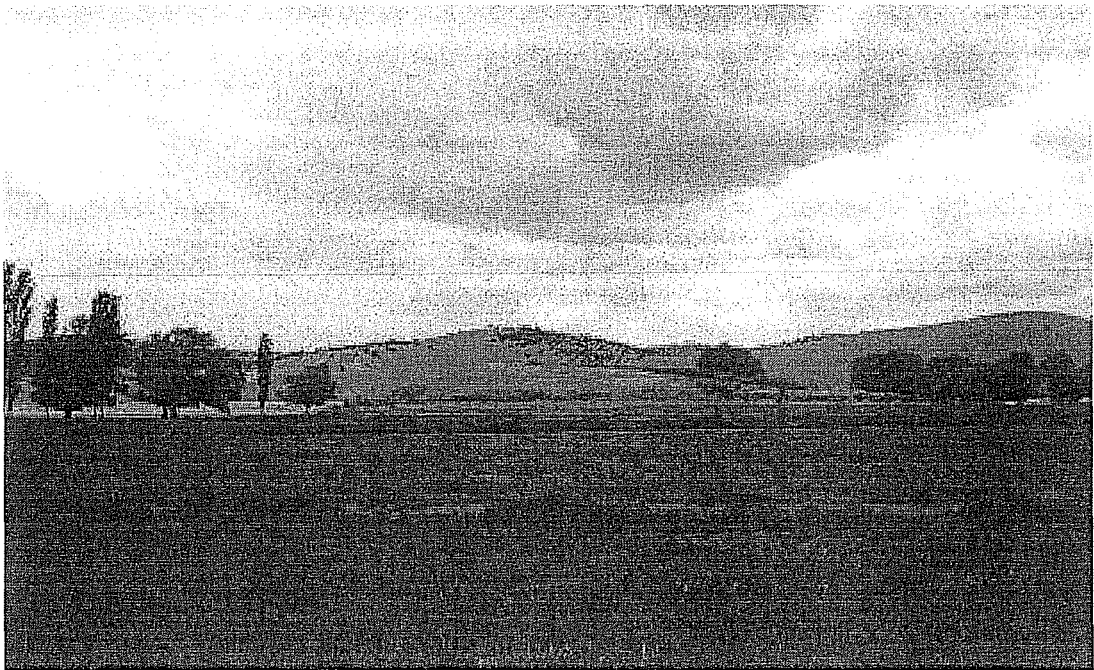
a

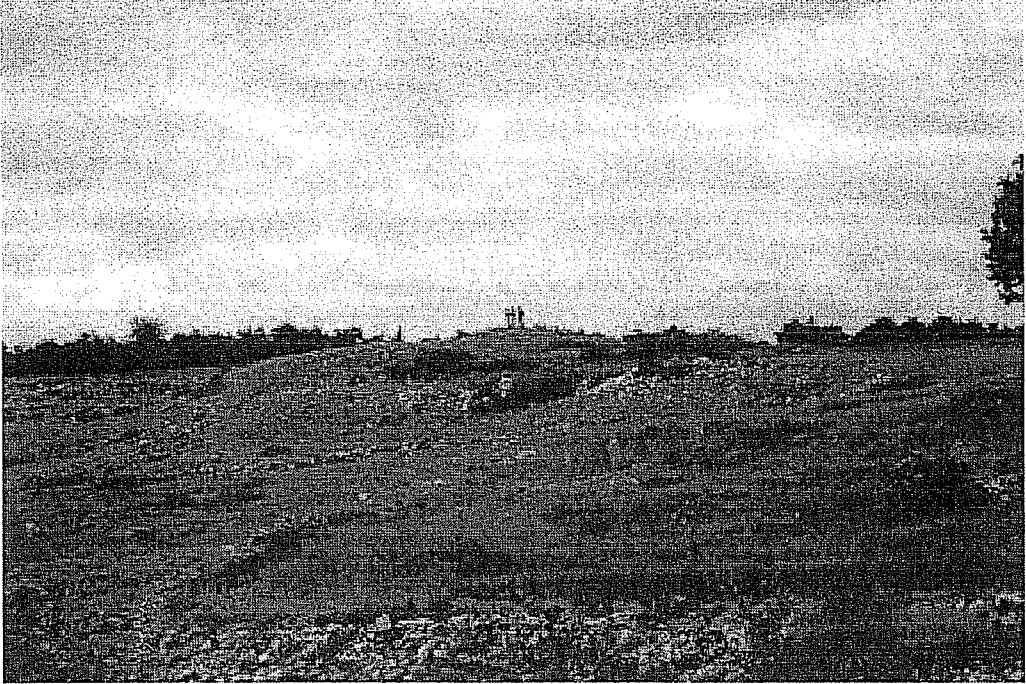
b

a

b

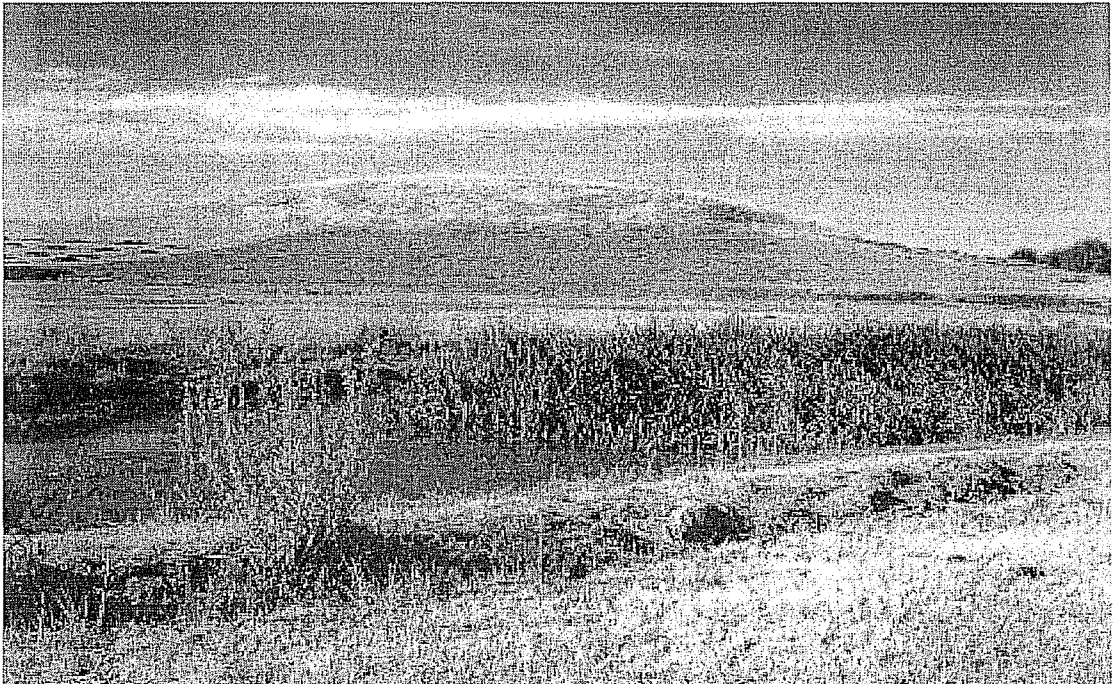
a

b

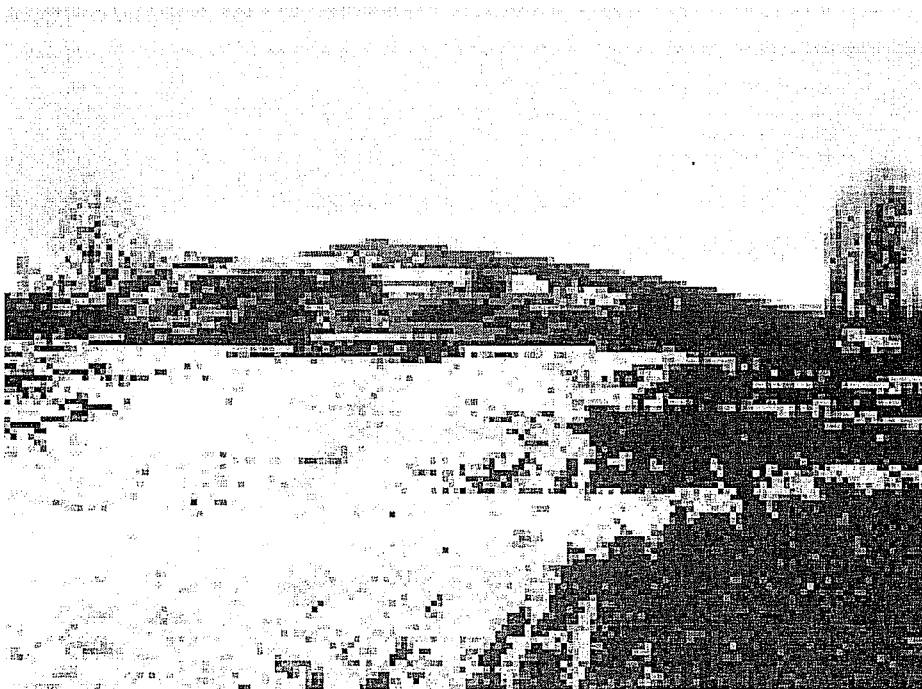
a

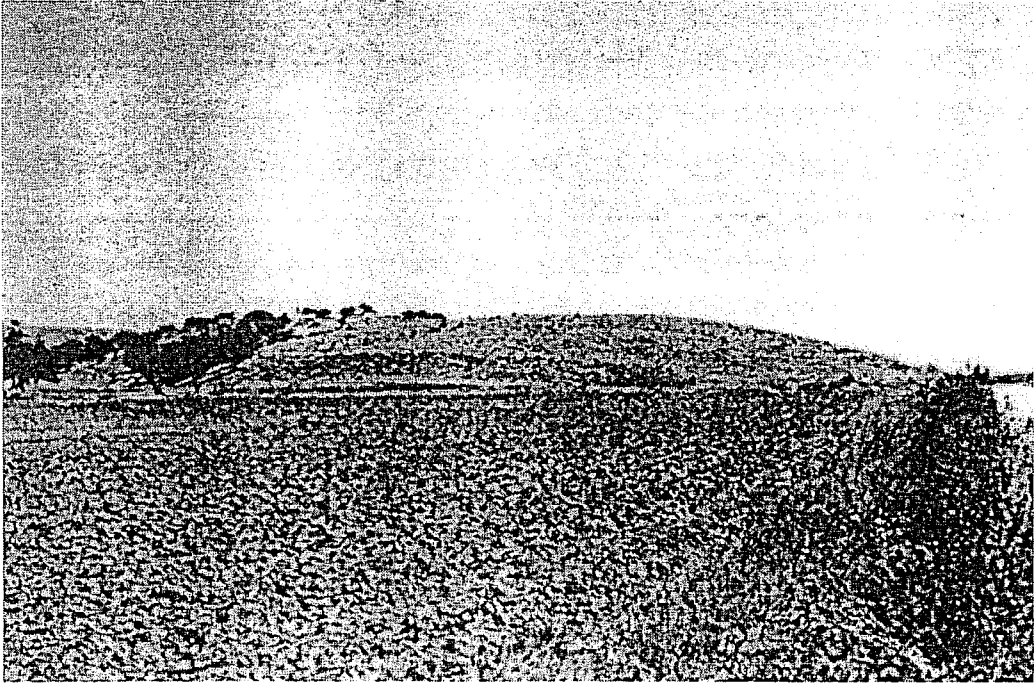
b

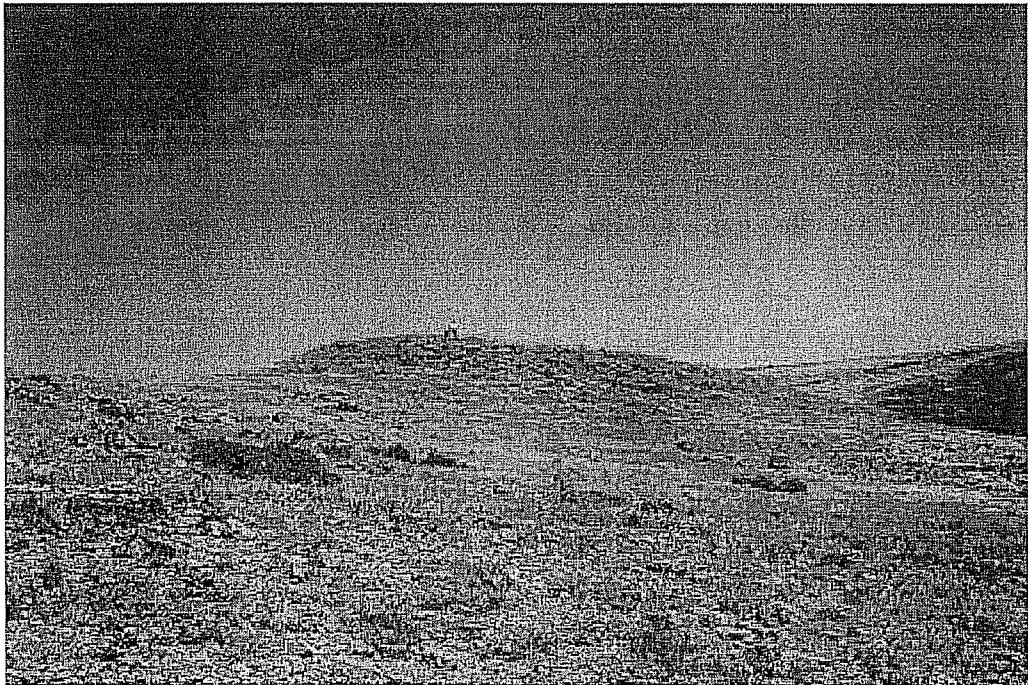
a

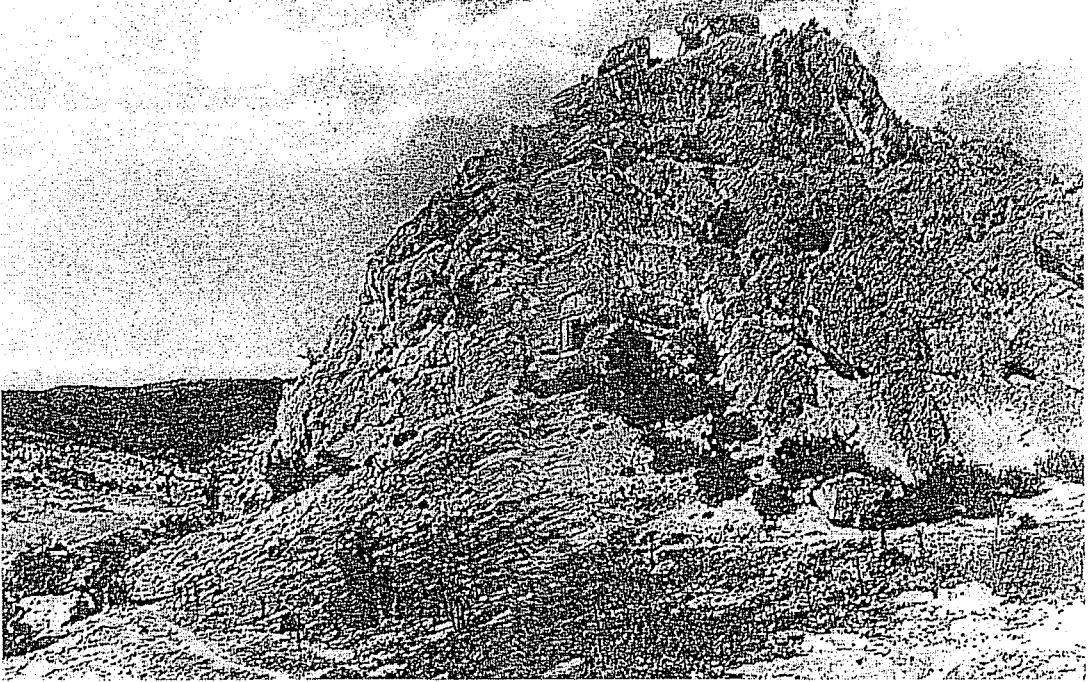
b

a

b

a

B

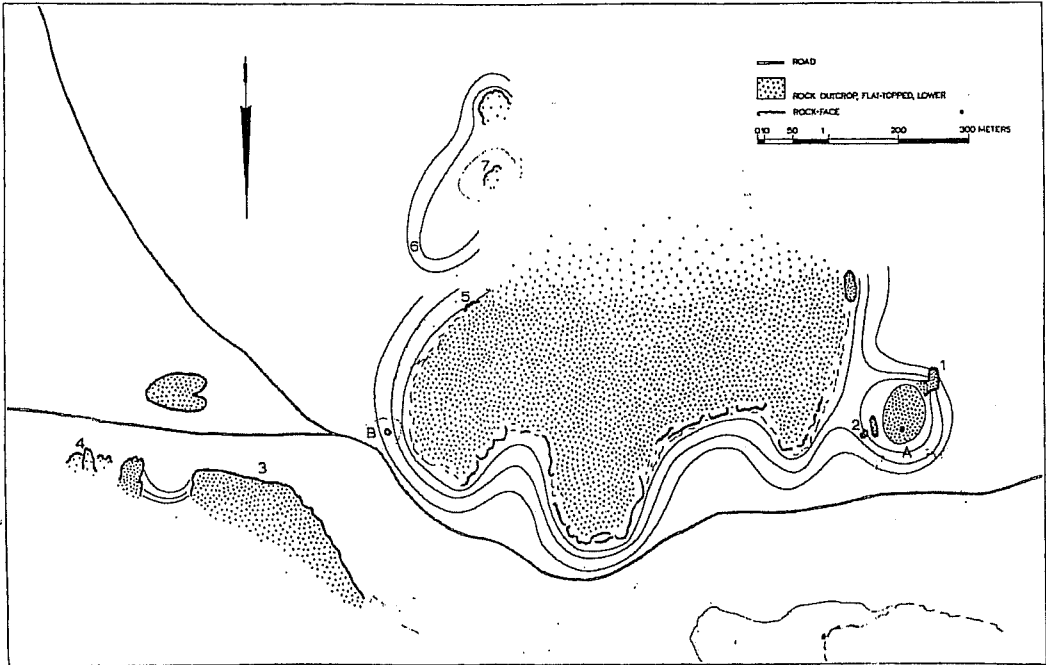
a

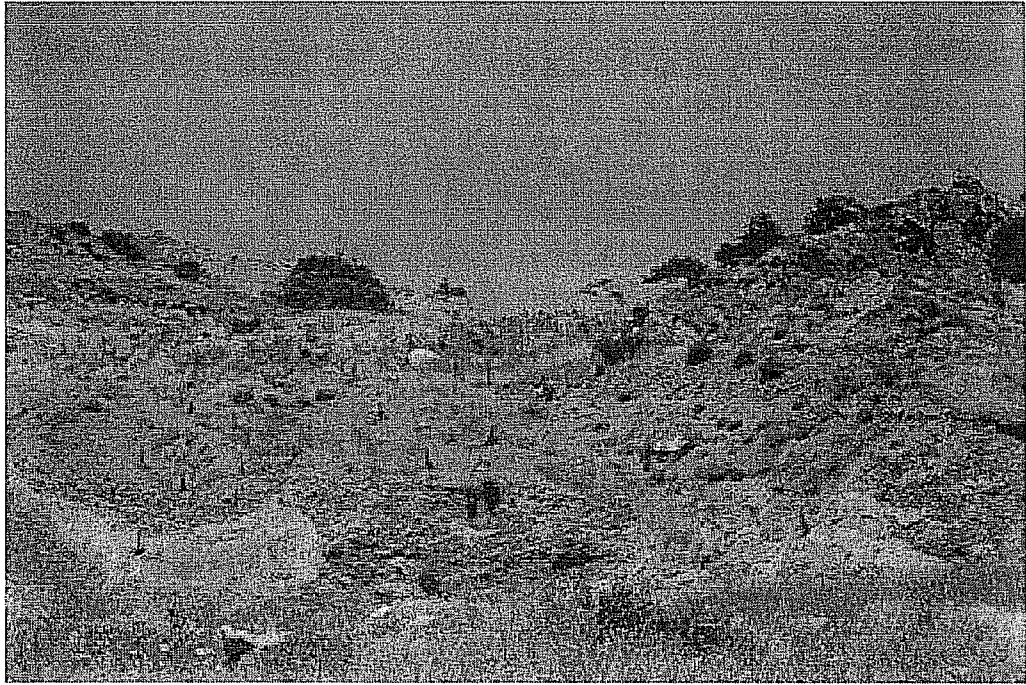
b

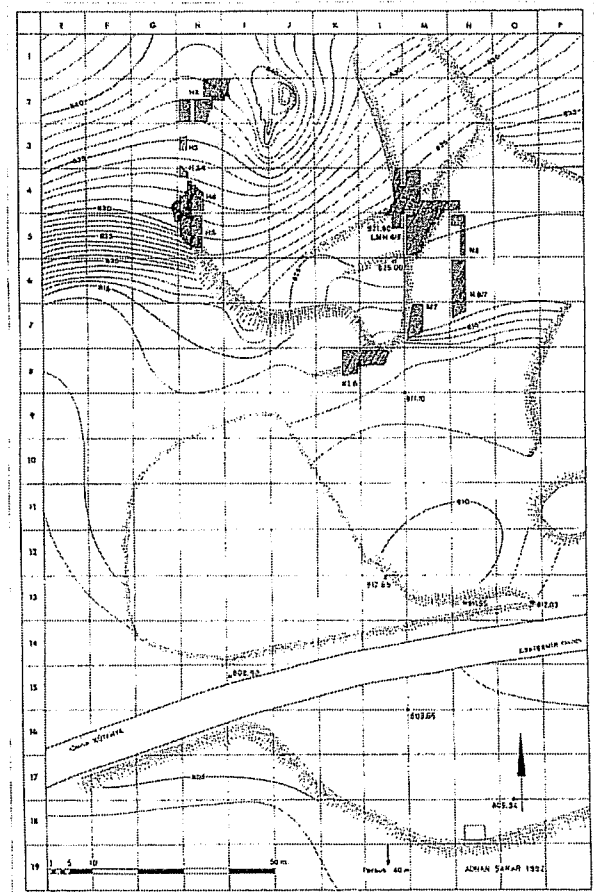
a

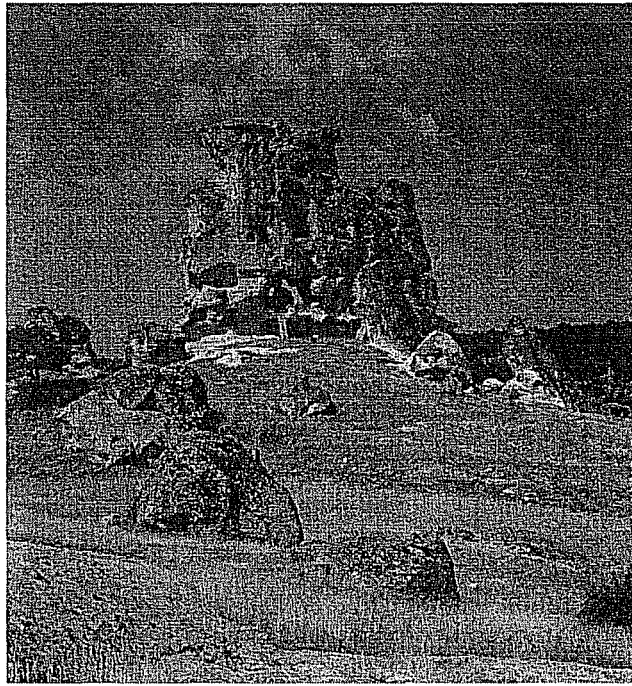

b

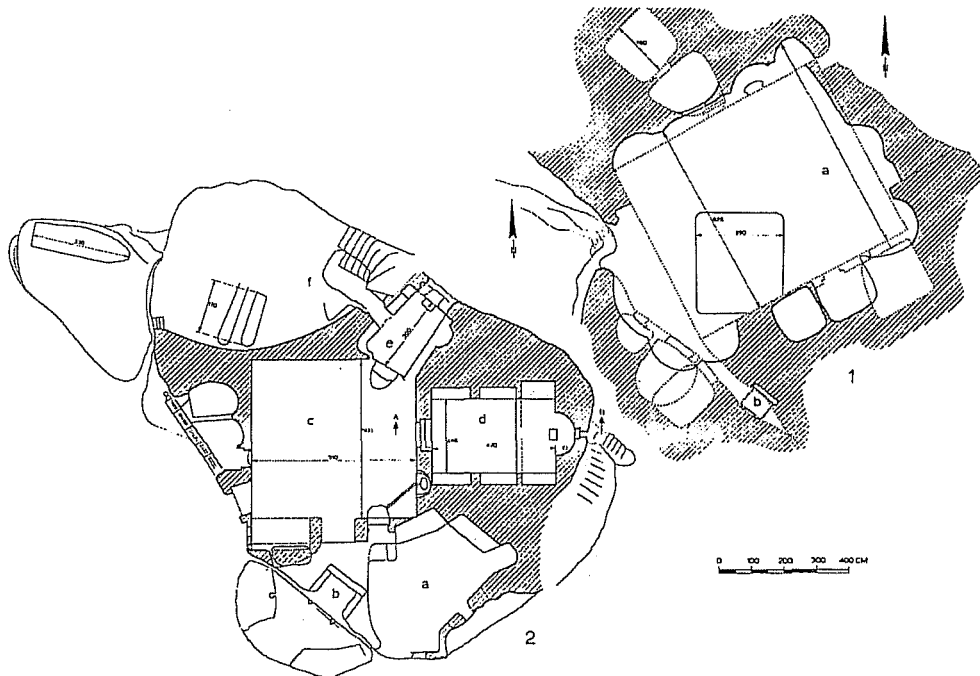

a

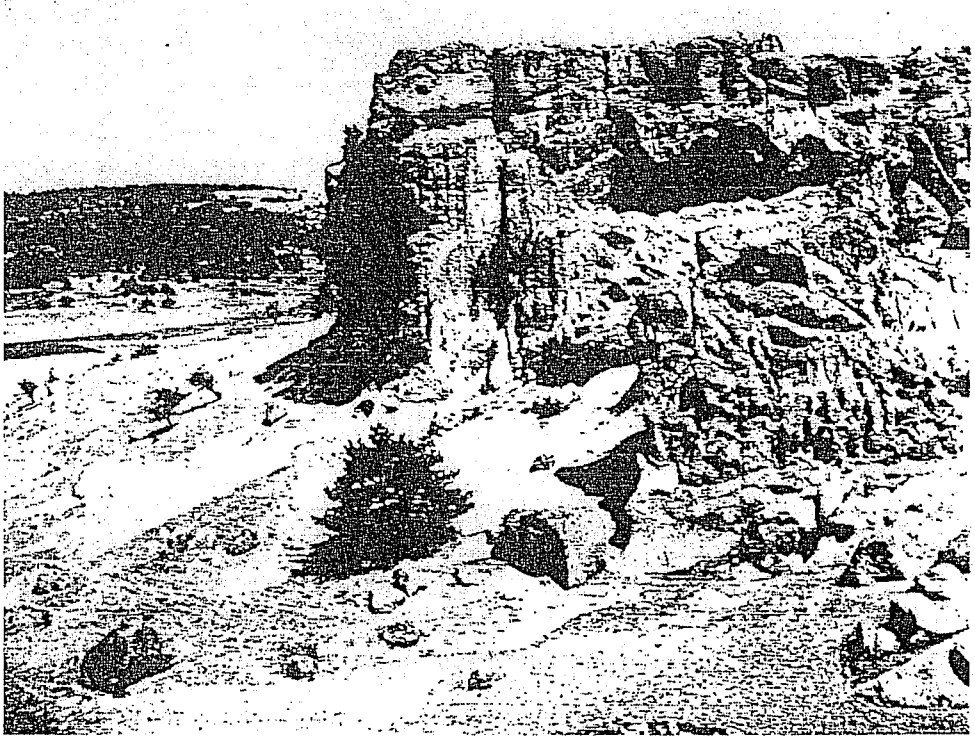
b

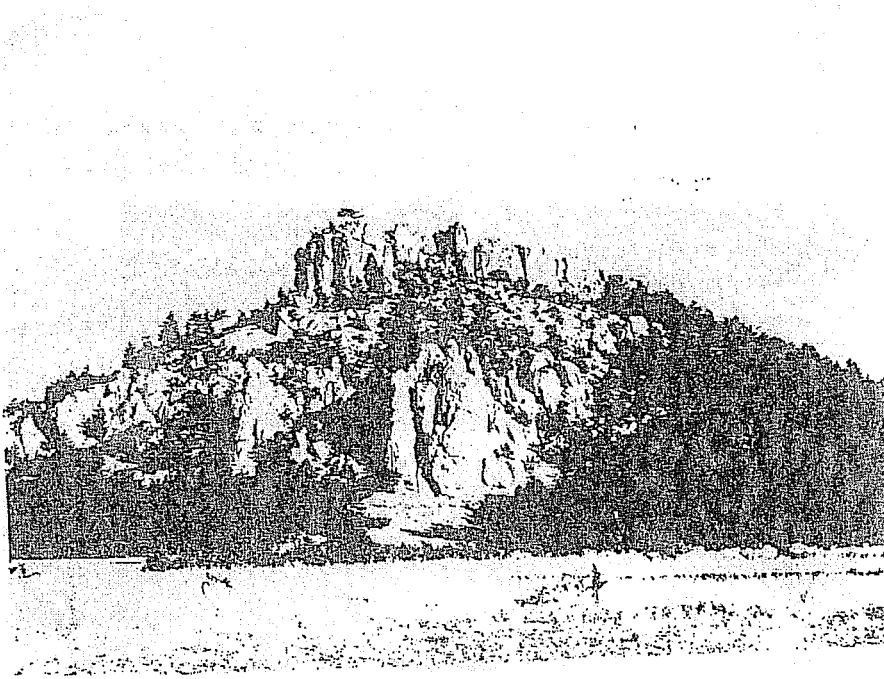
a

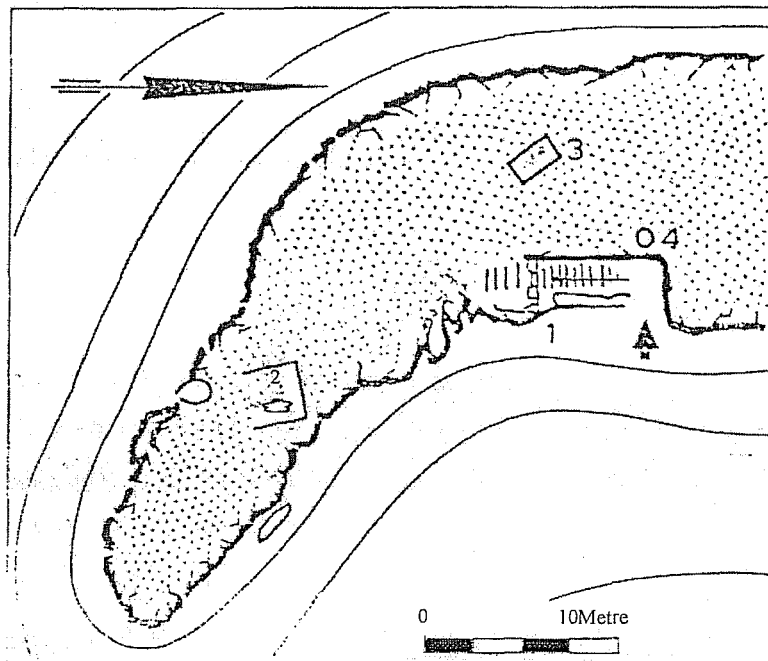
b

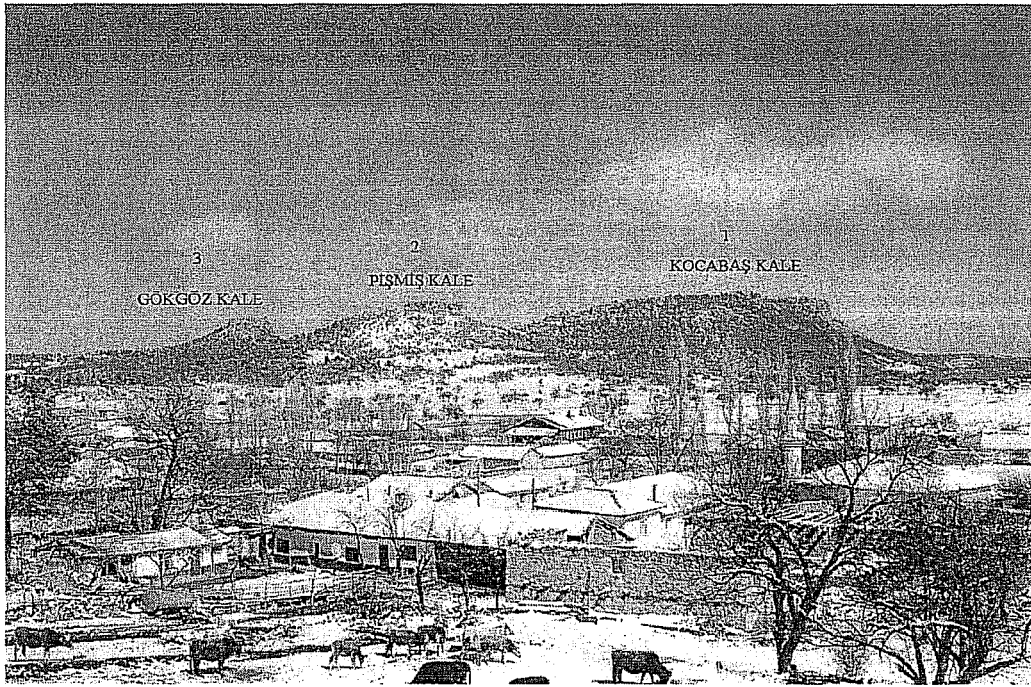
a

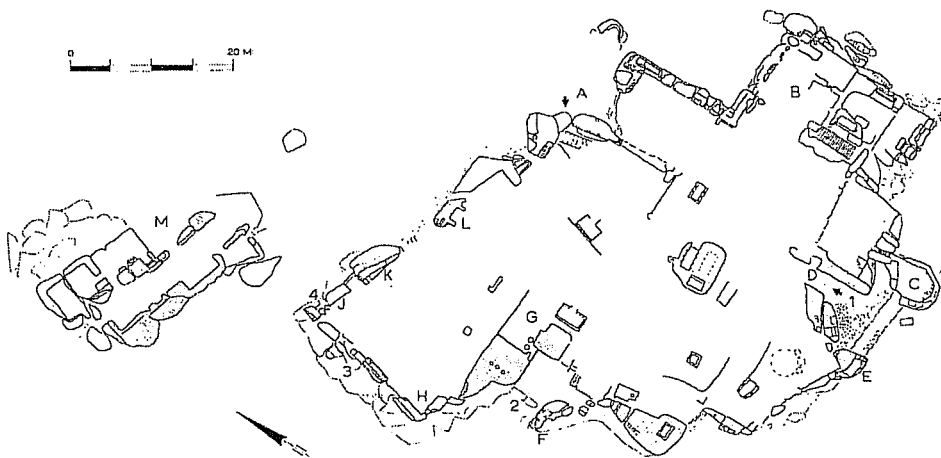
a

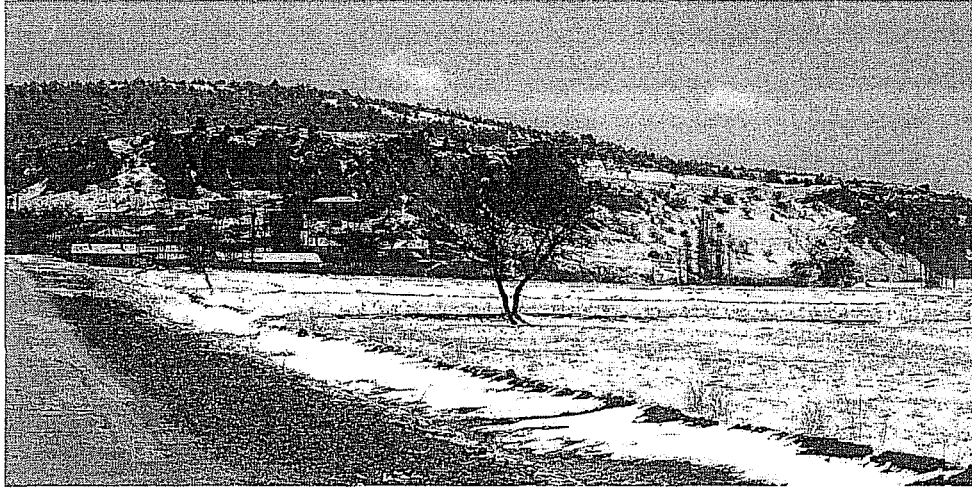
b

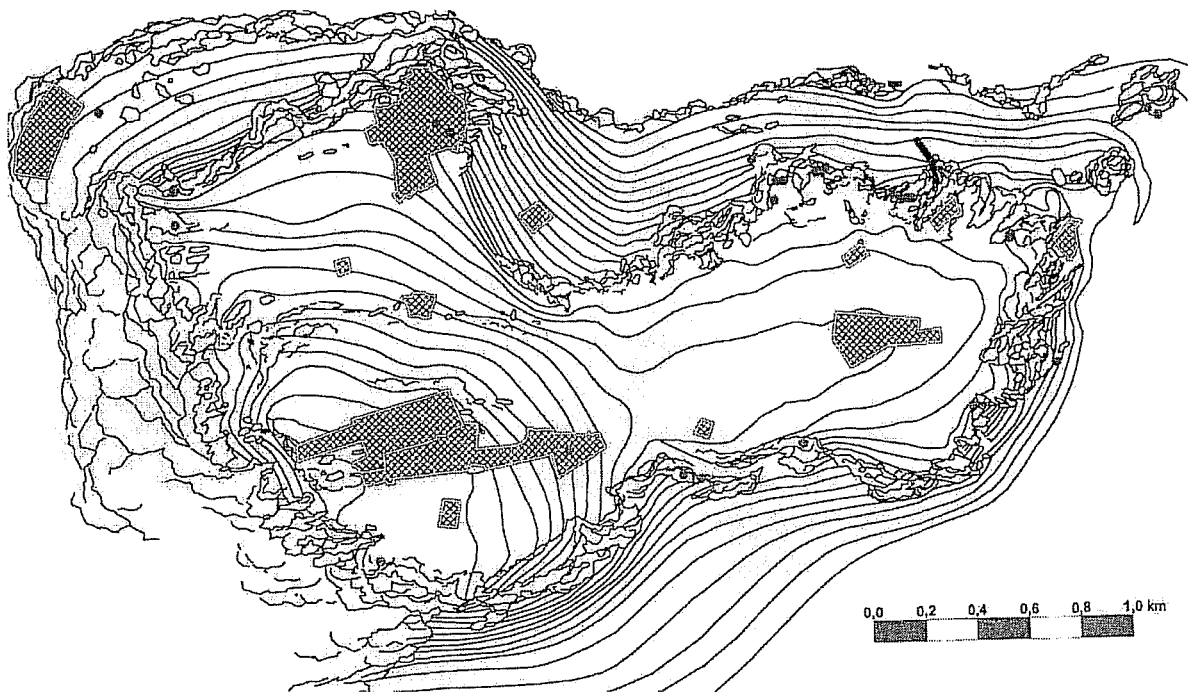
a

b

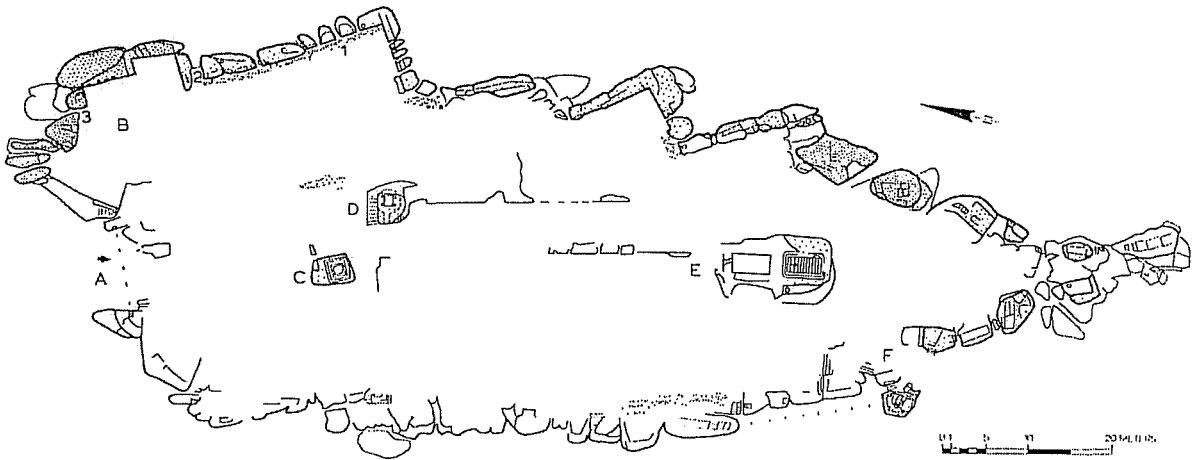
a

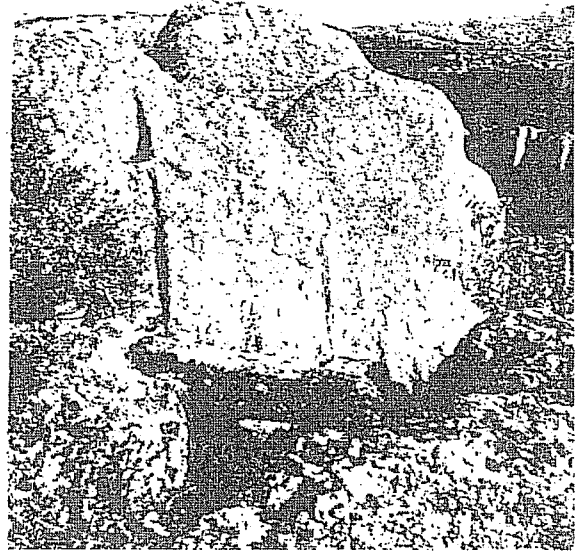
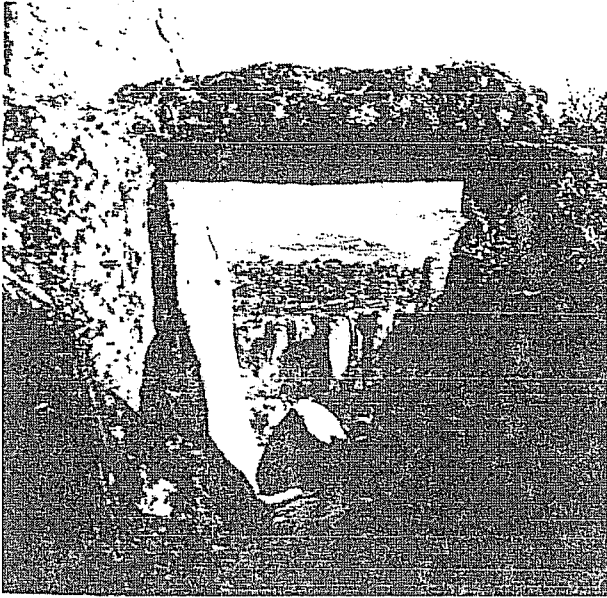
b

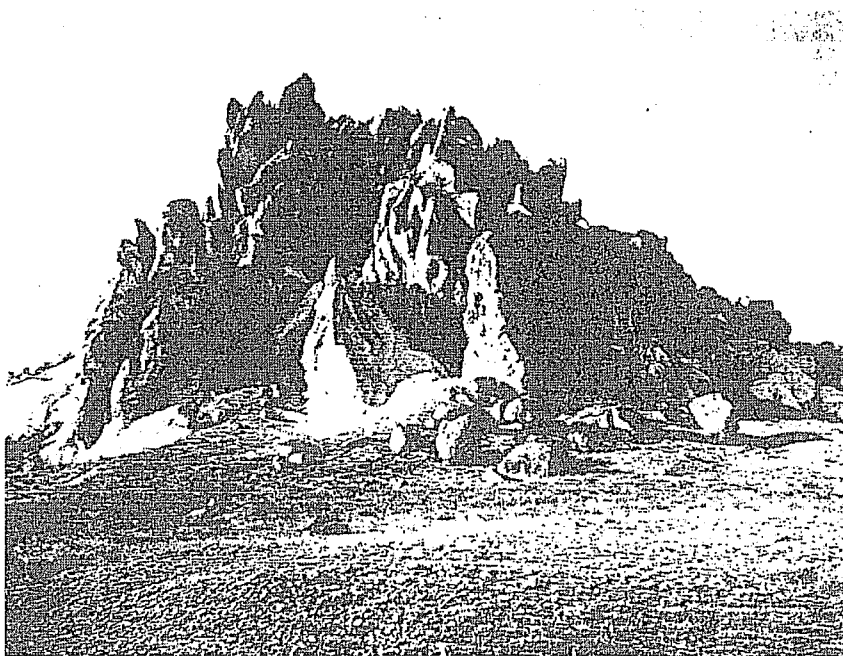
a

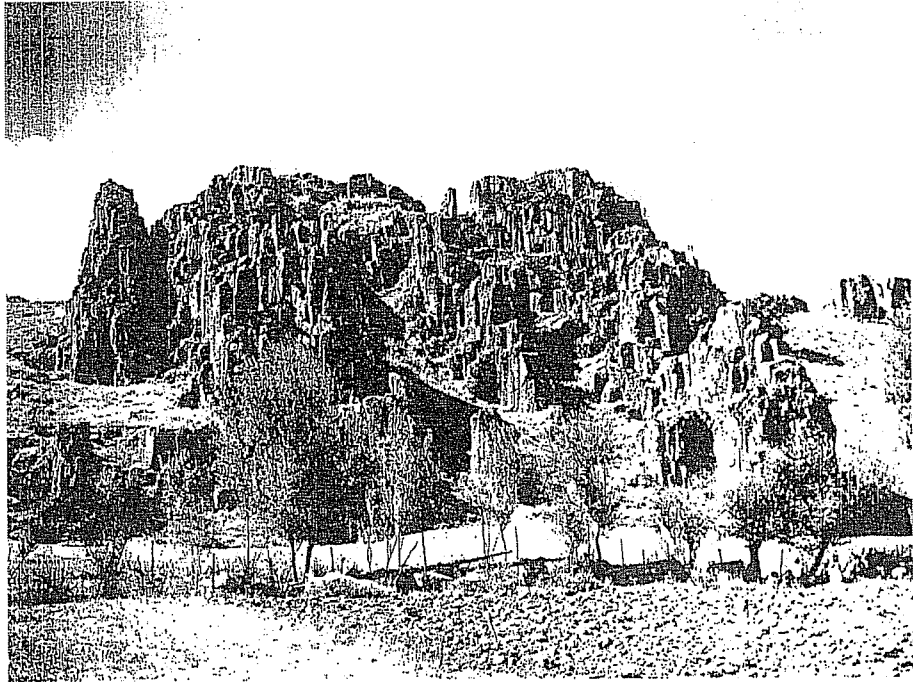
b

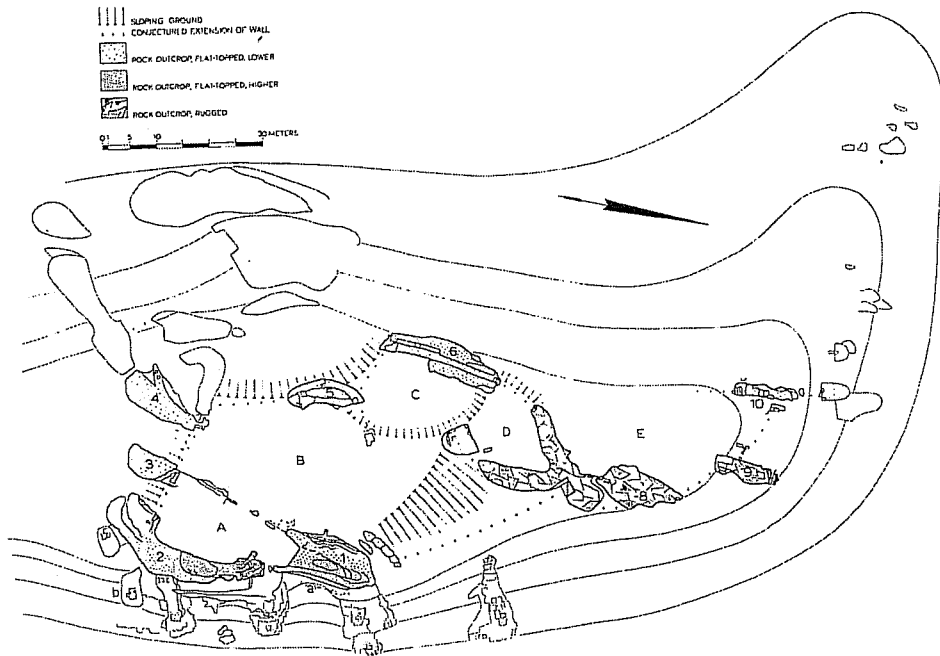
a

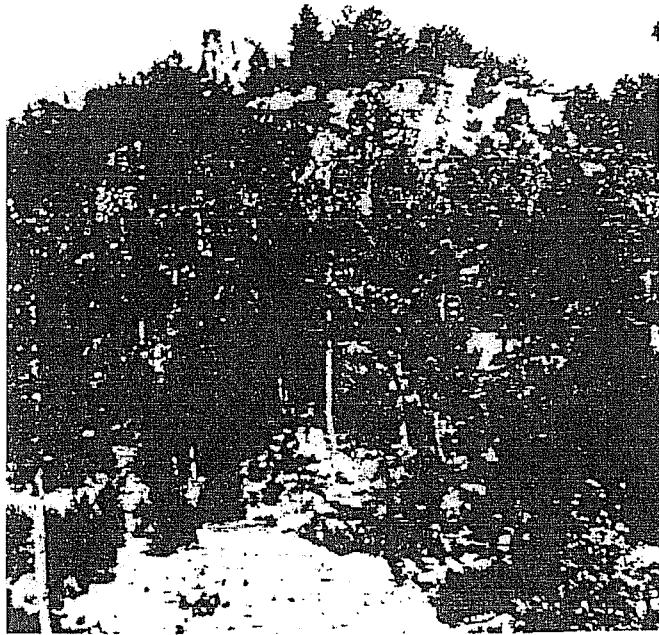
b

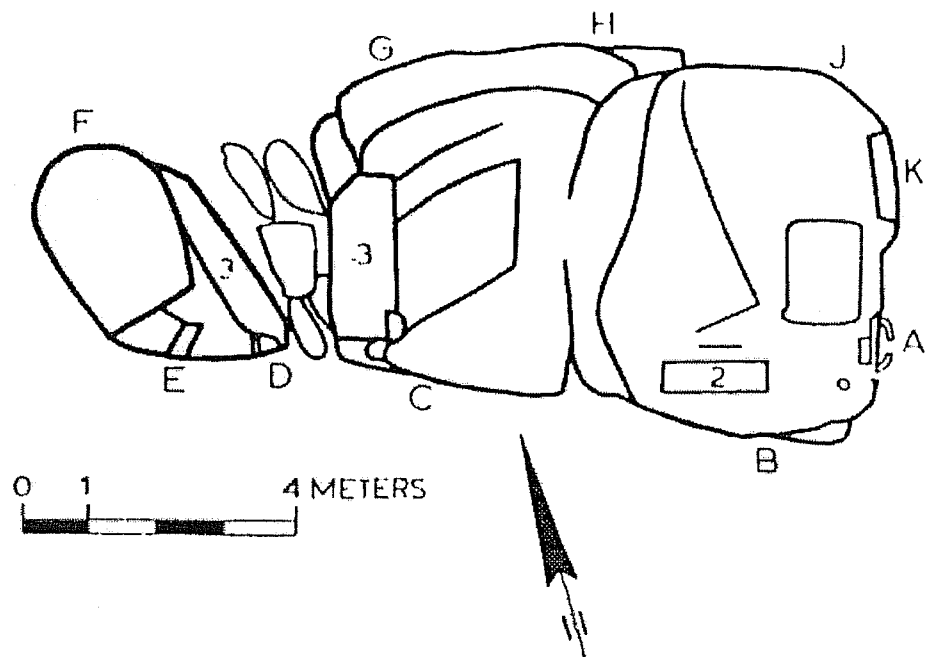
a

b

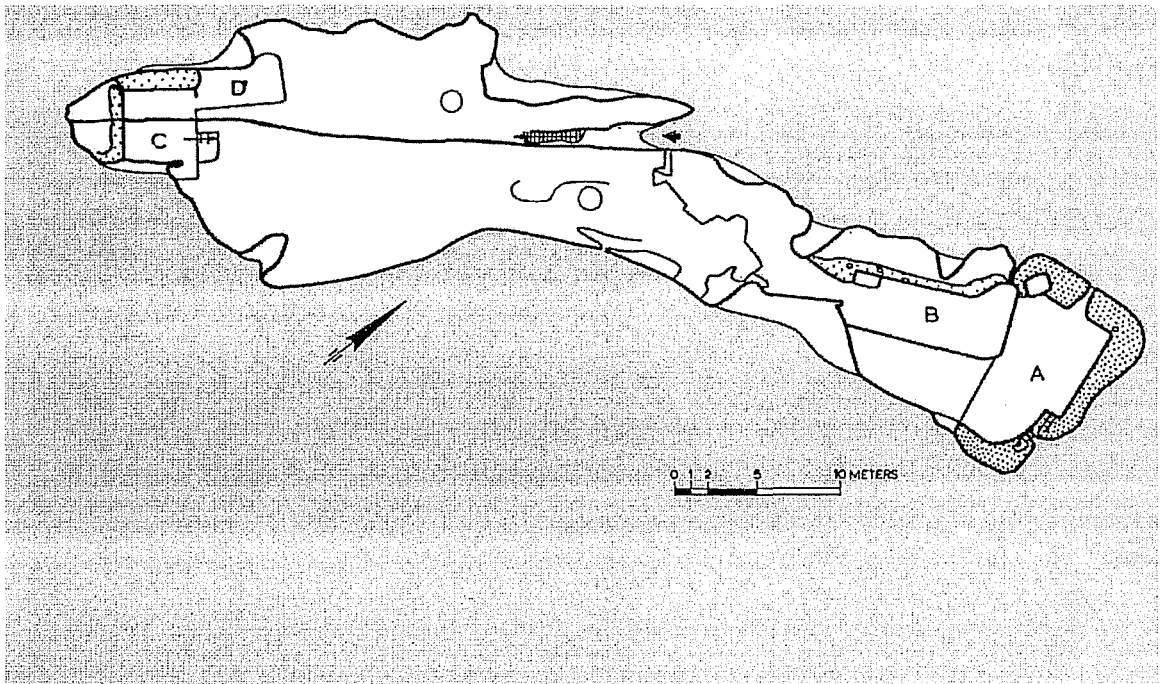
a

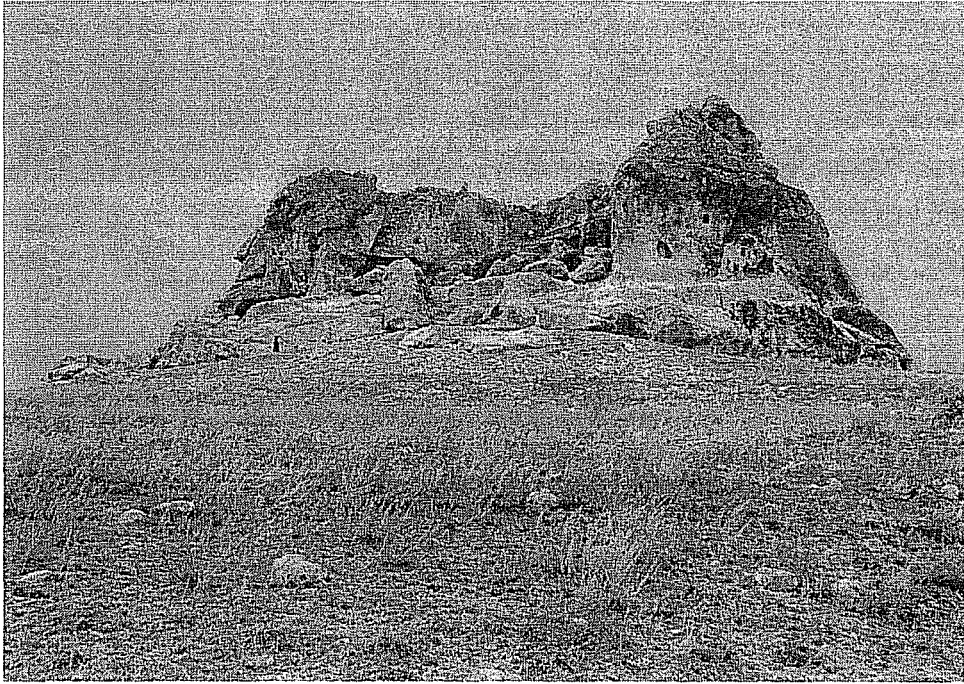
b

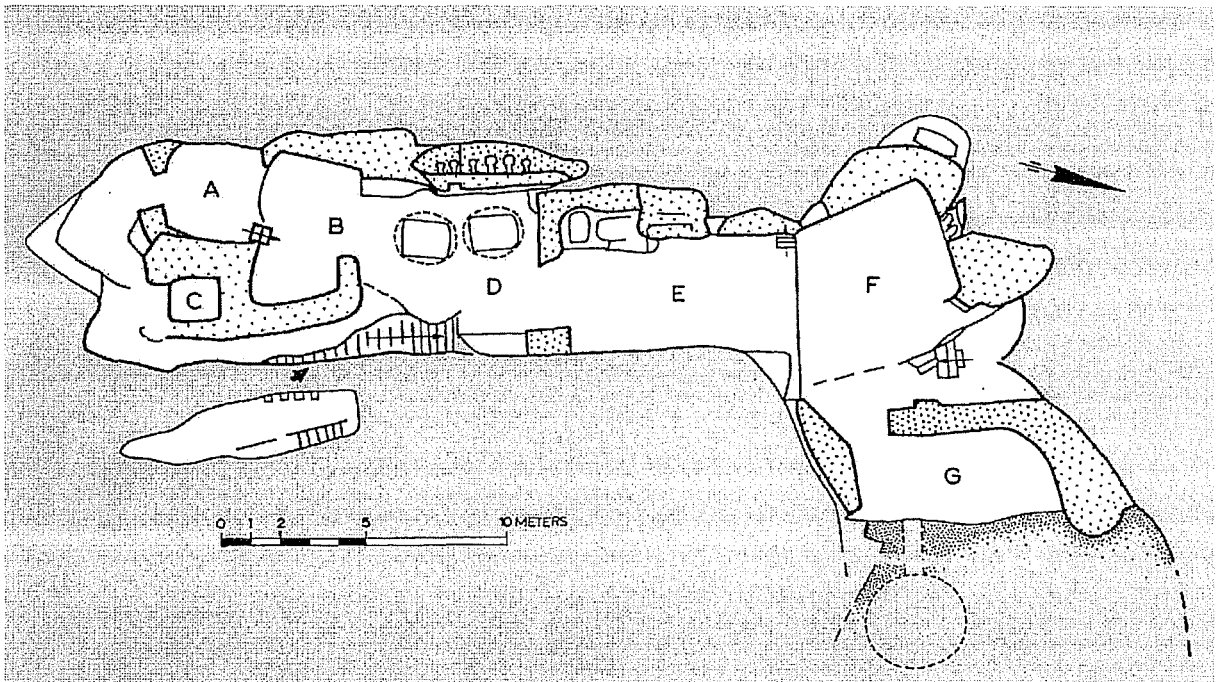
a

b

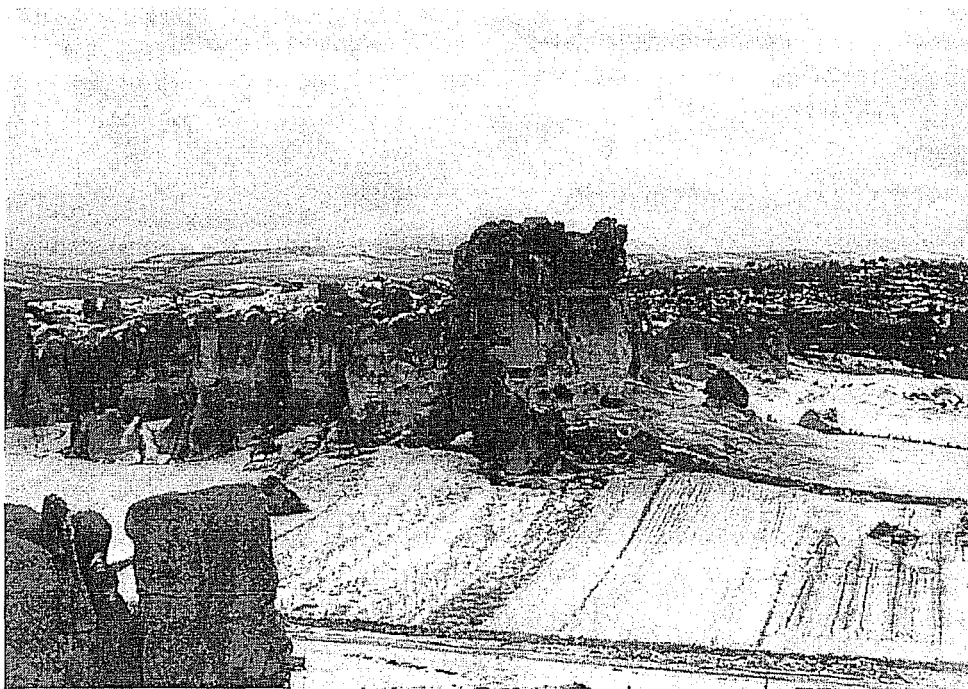
a

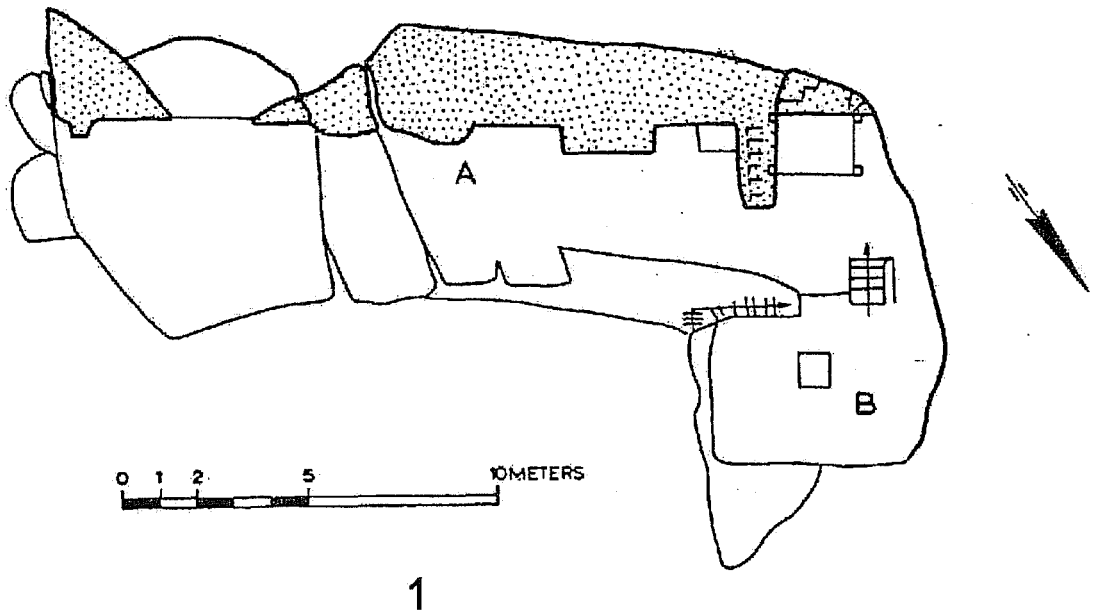
b

a

b

a

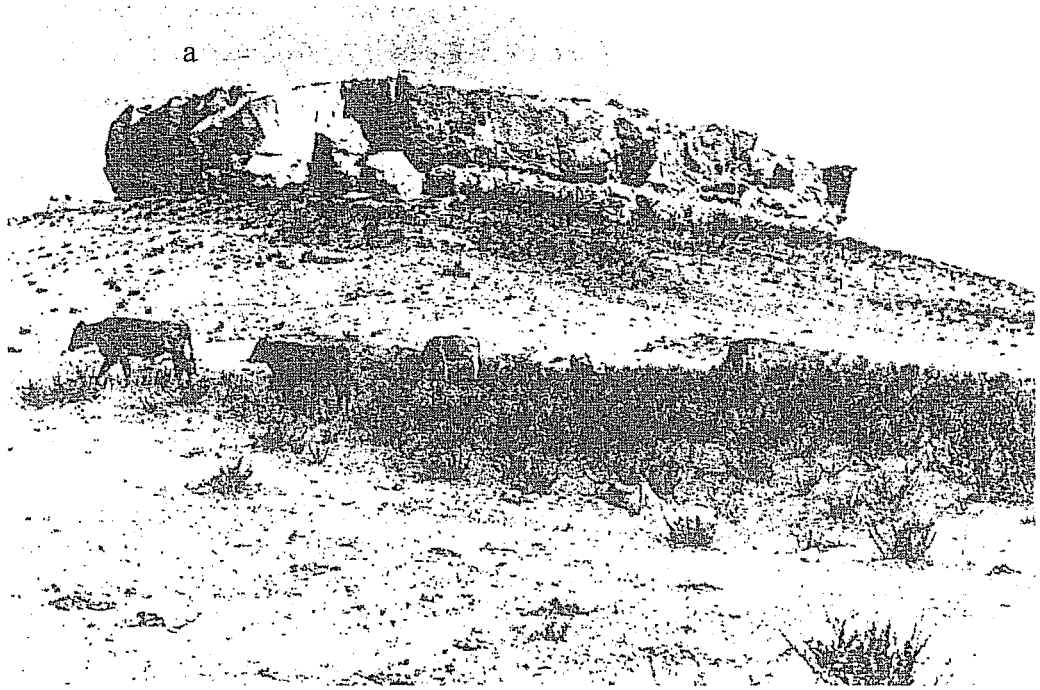
b

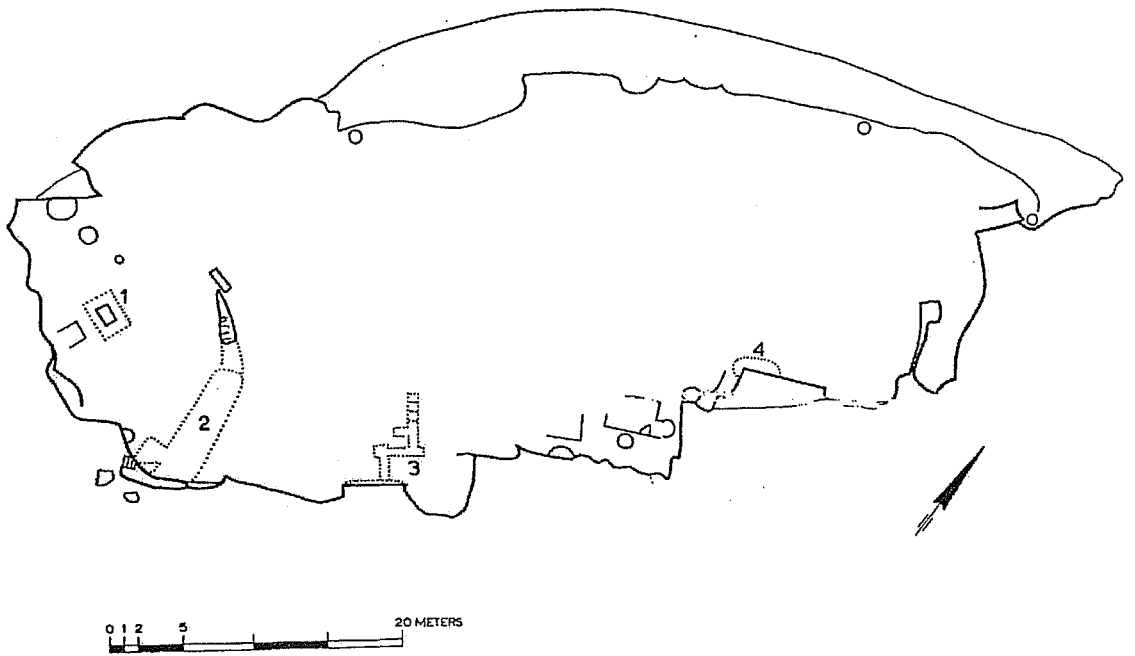
a

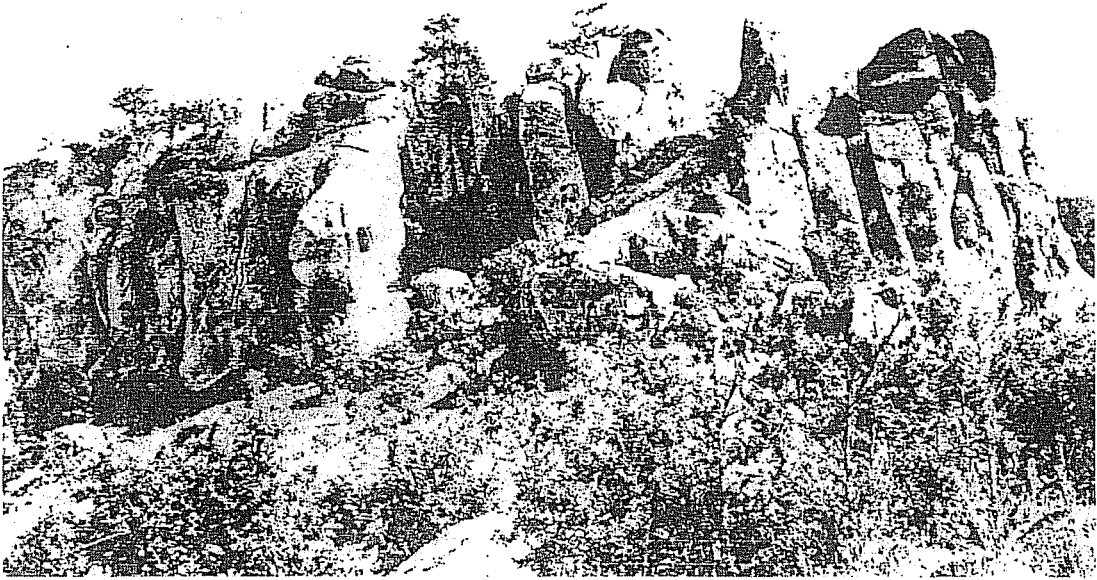
b

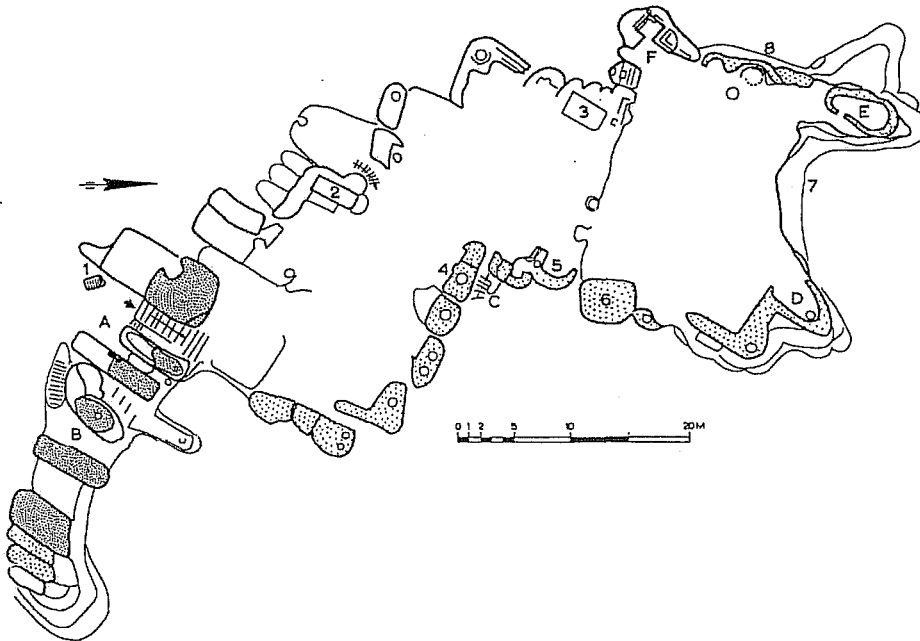
a

b

a

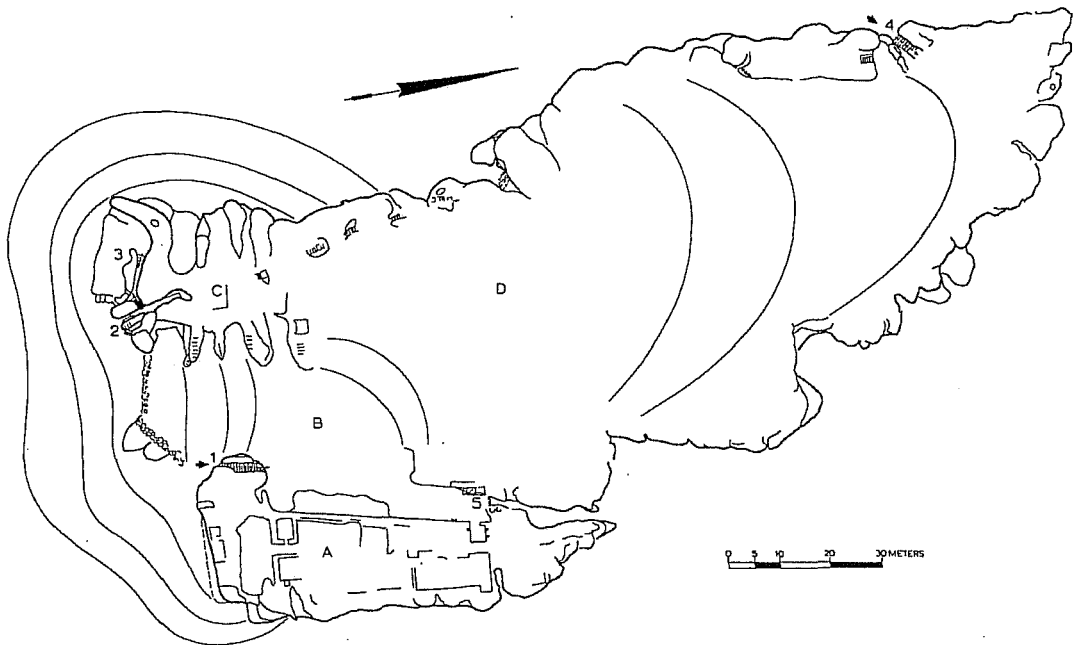

b

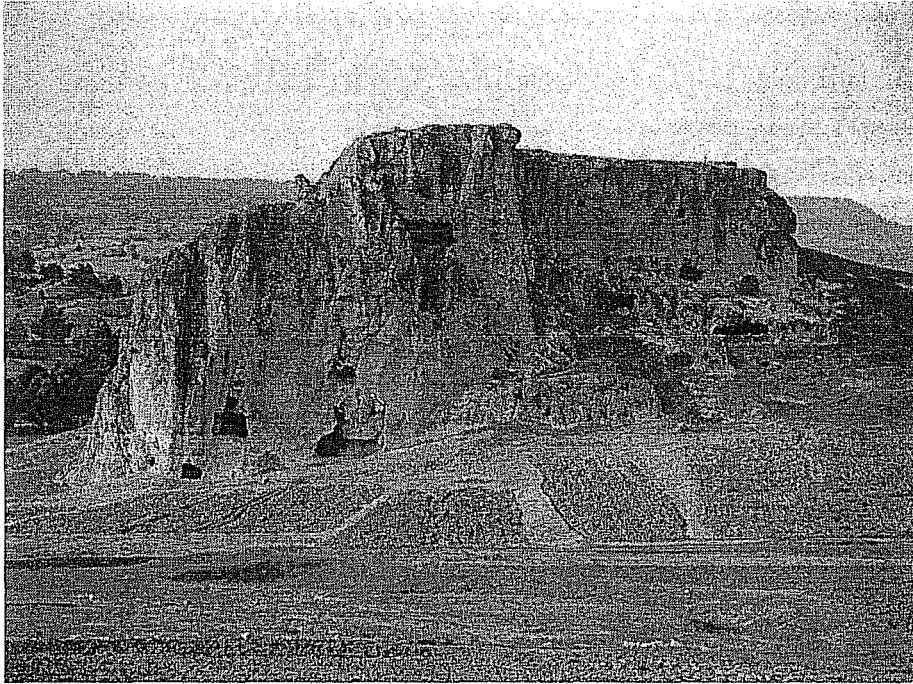
+

a

b

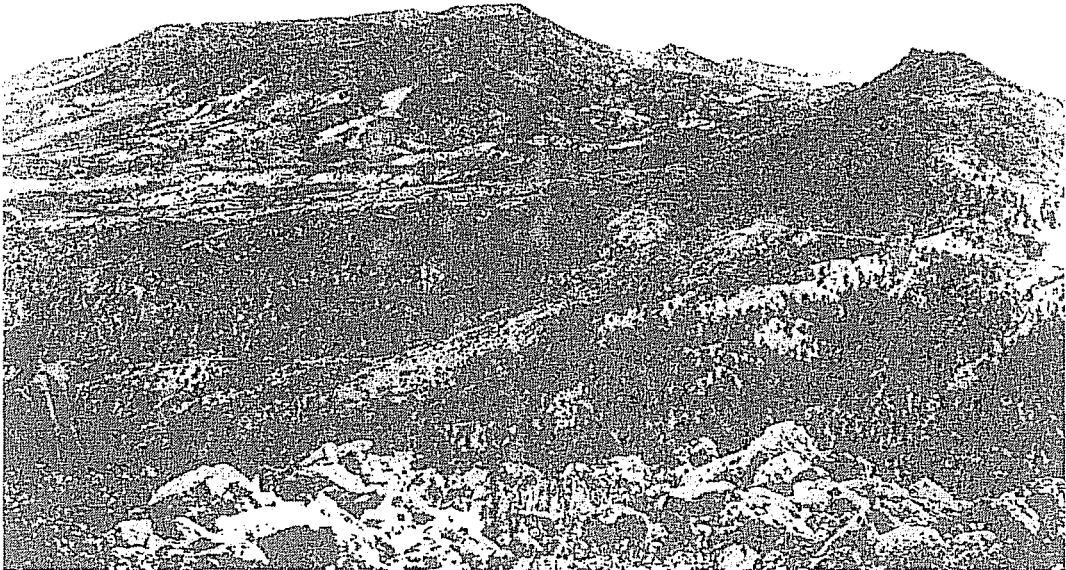
a

b

a

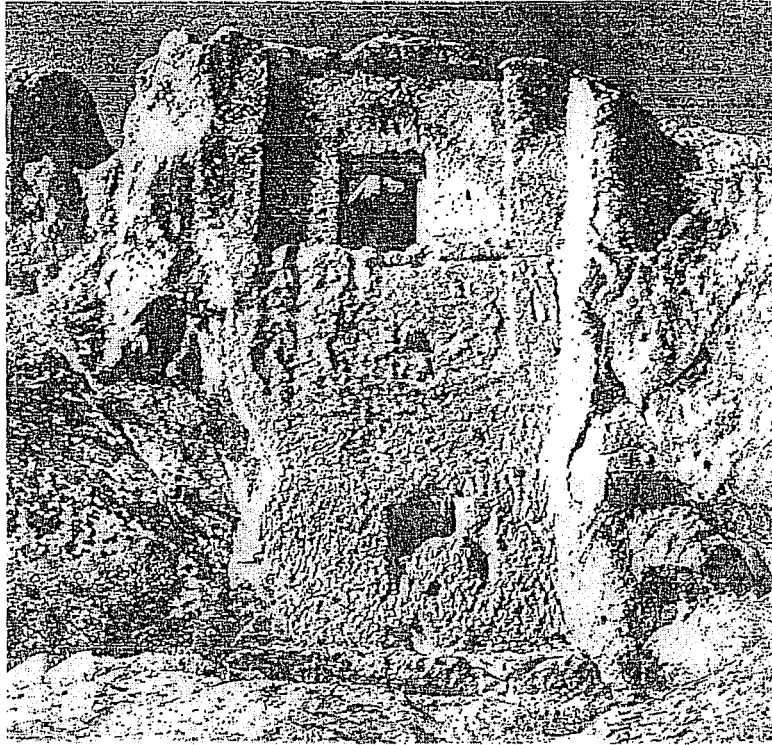
b

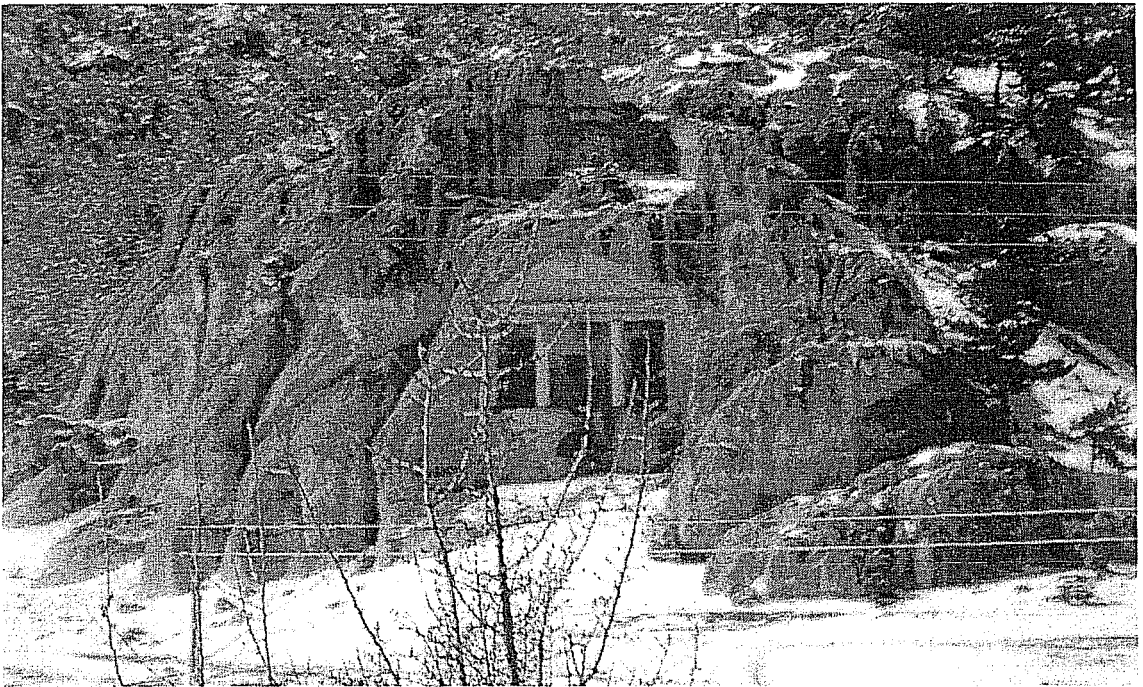
a

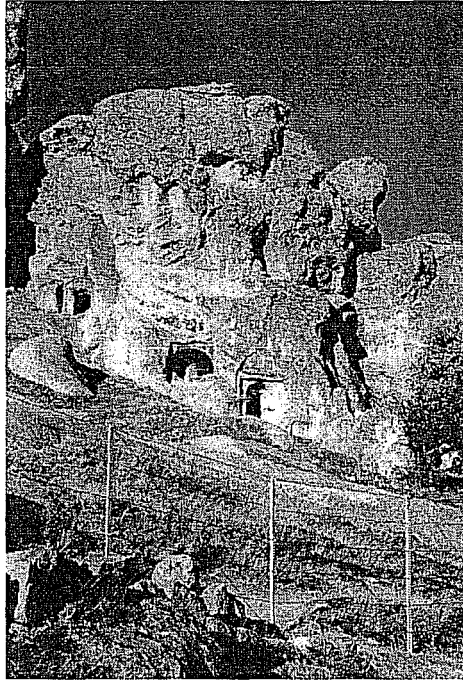
b

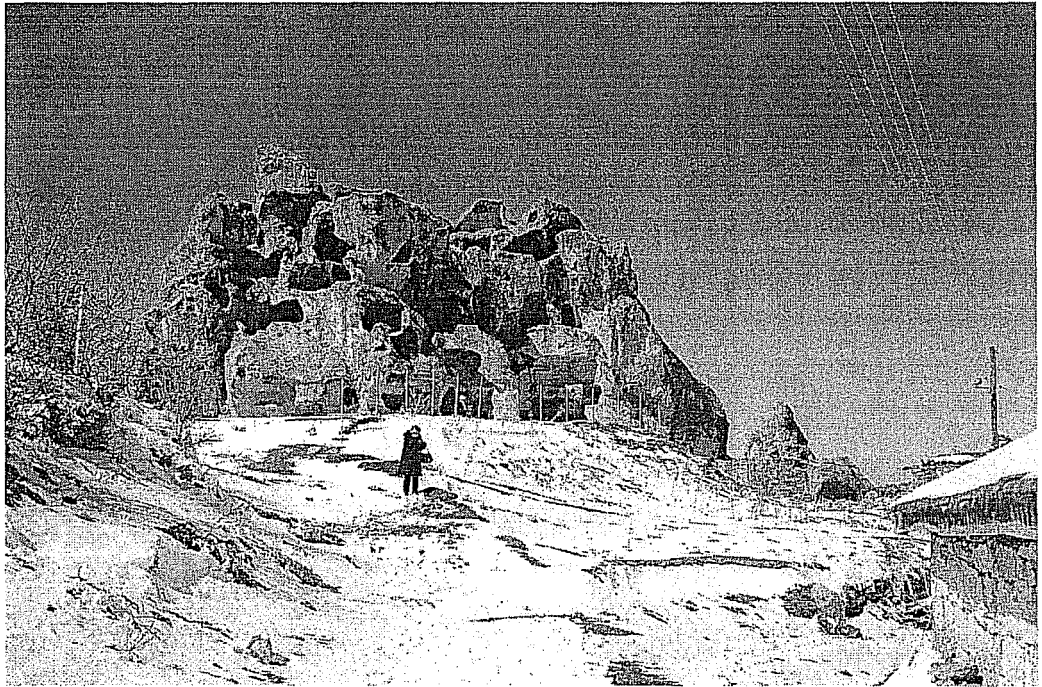
a

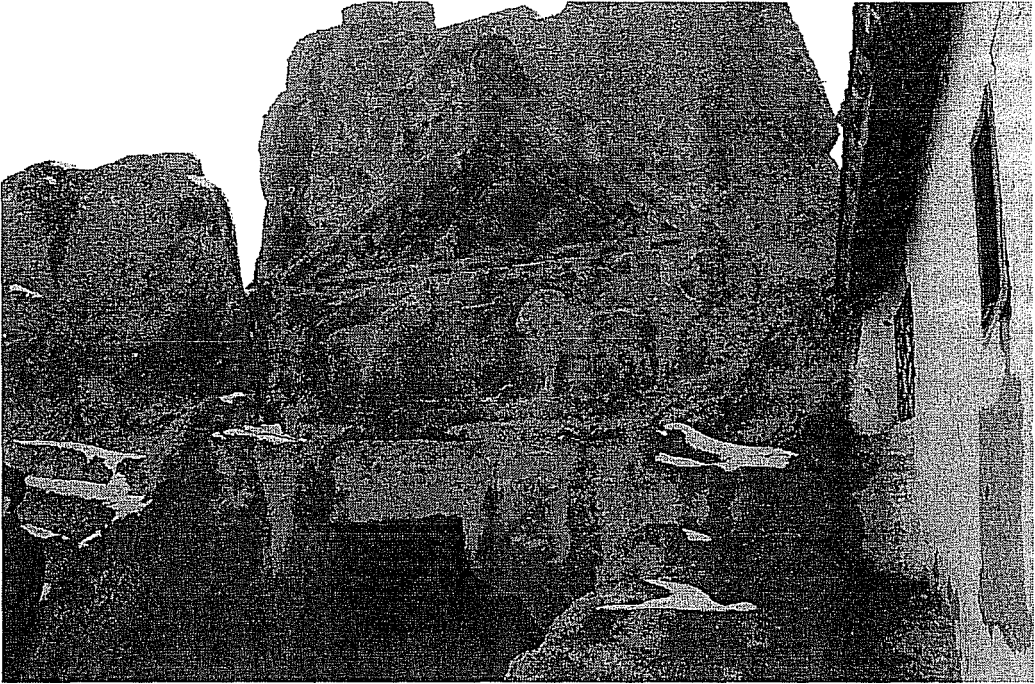
b

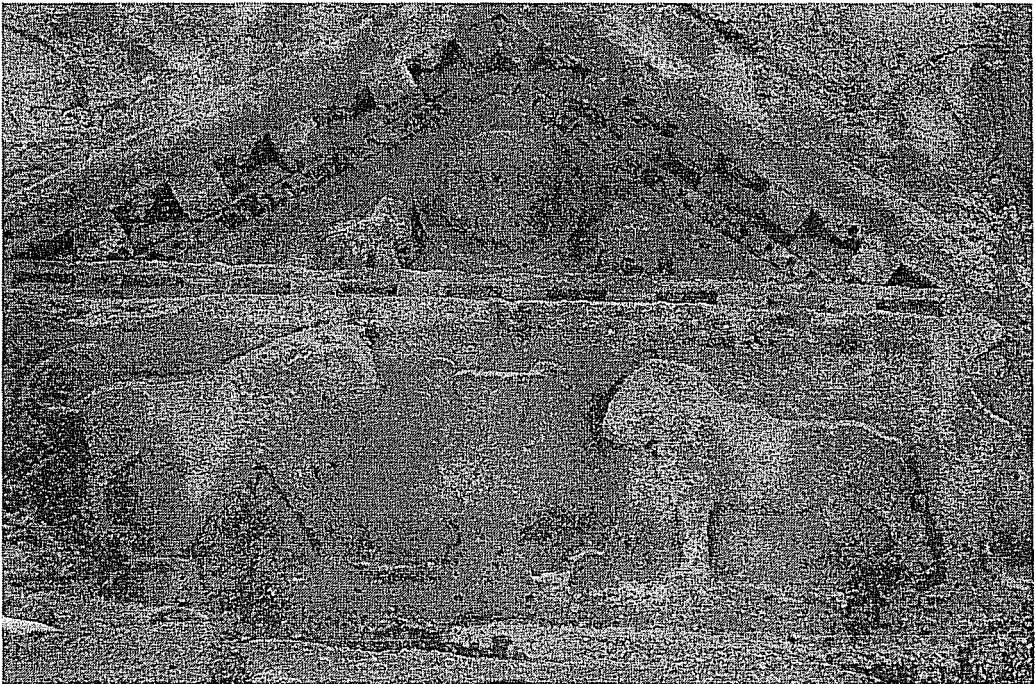
a

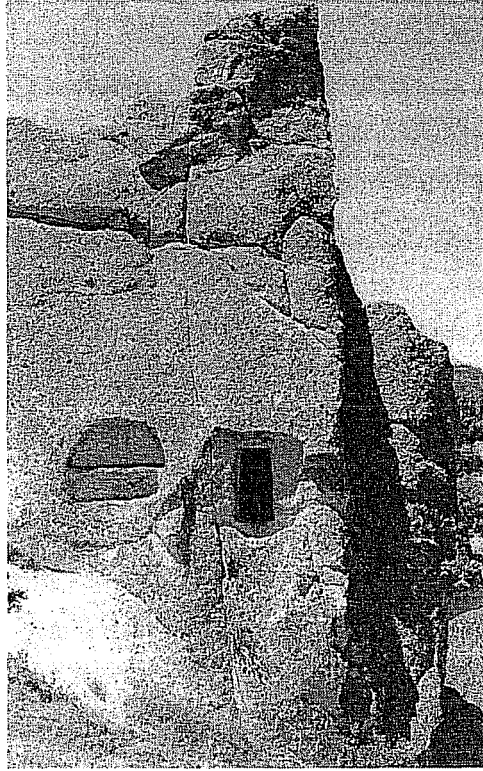
b

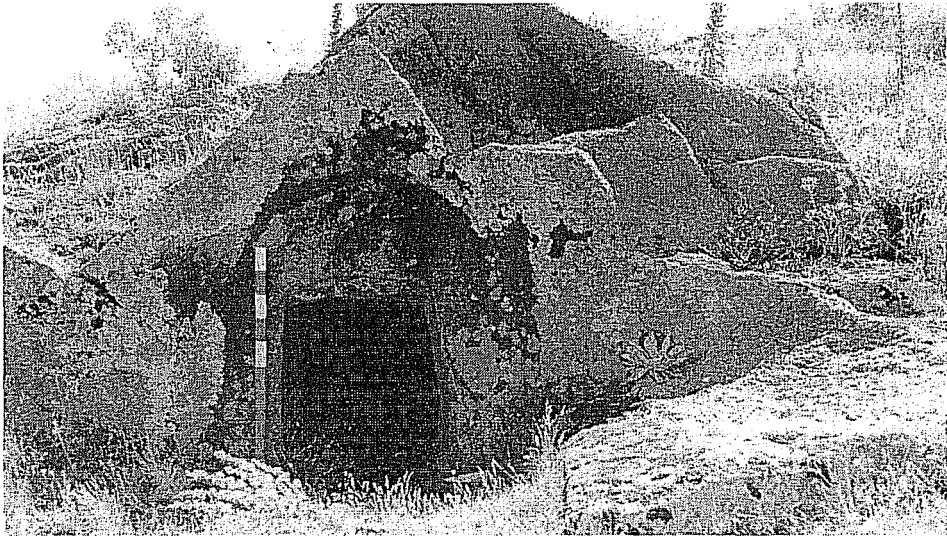
a

b

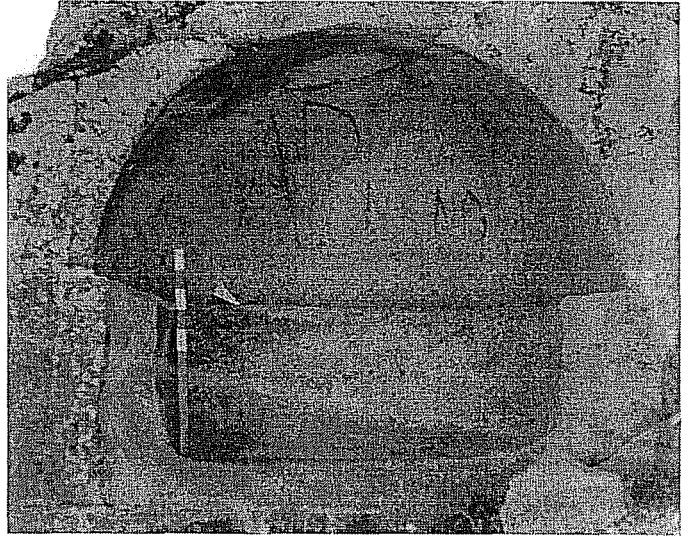
a

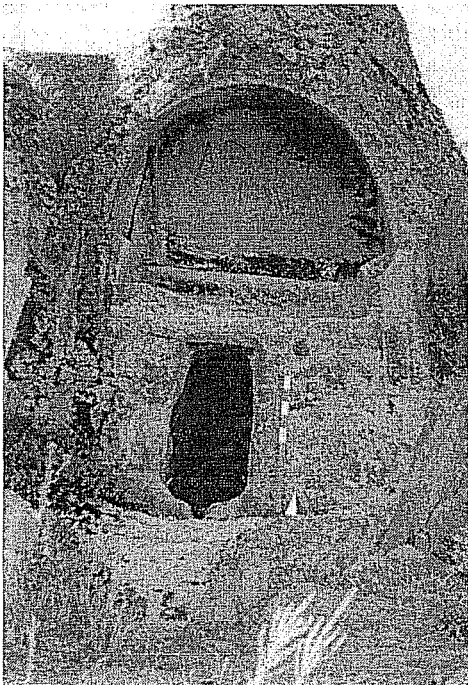
b

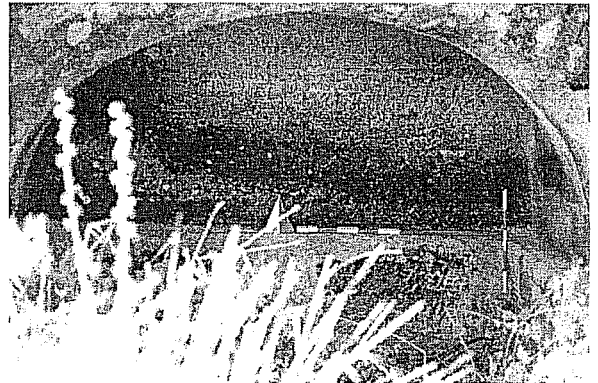
a

b

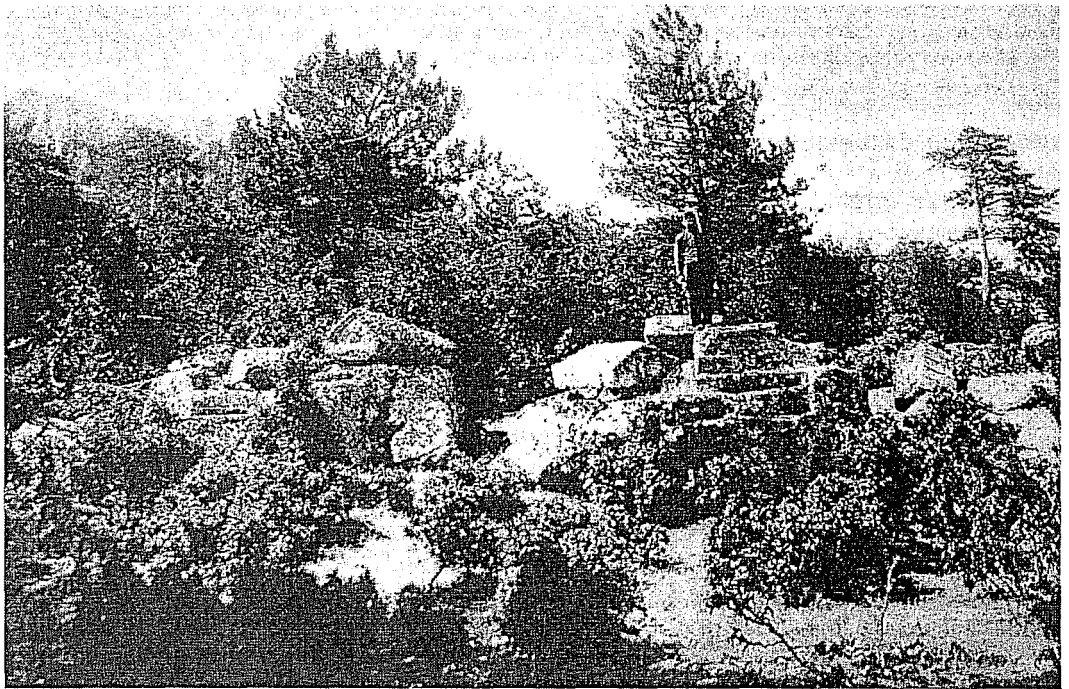
c

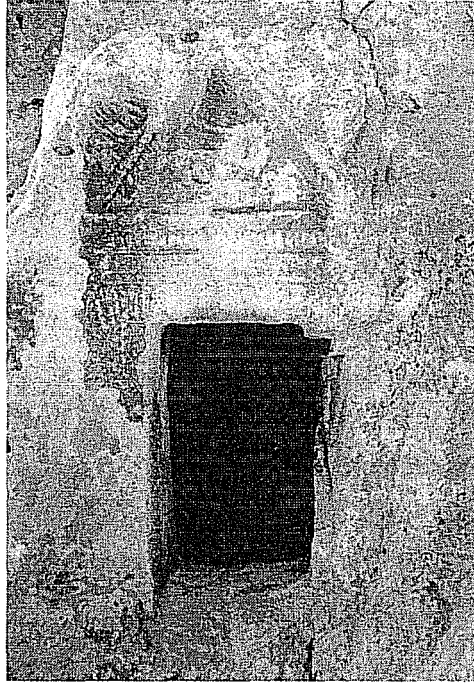
d

a

b

a

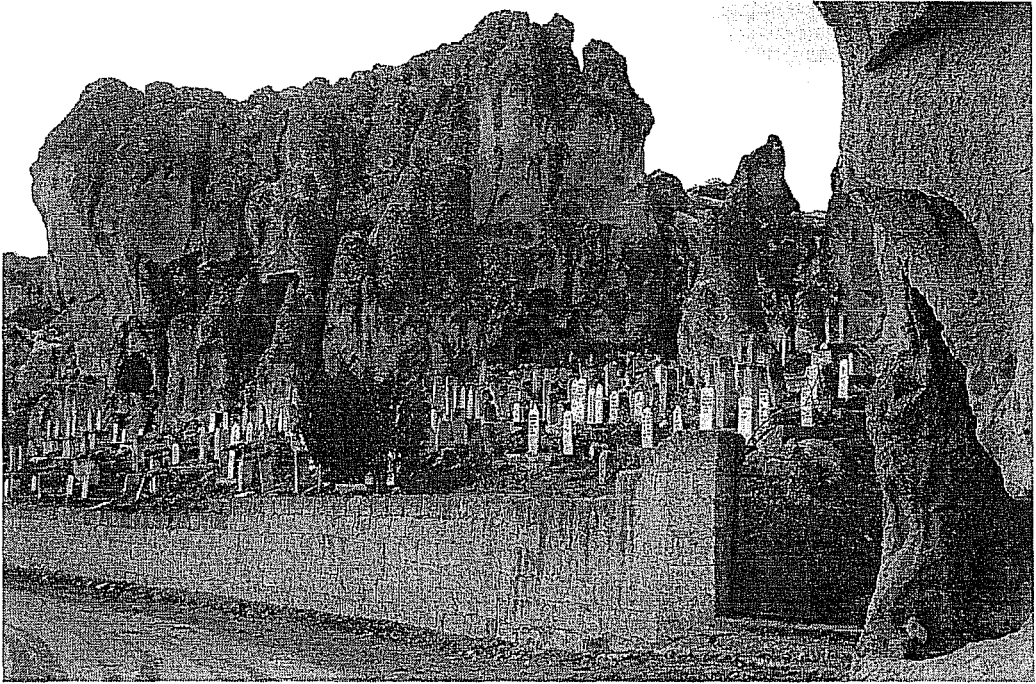
b

a

b

a

b

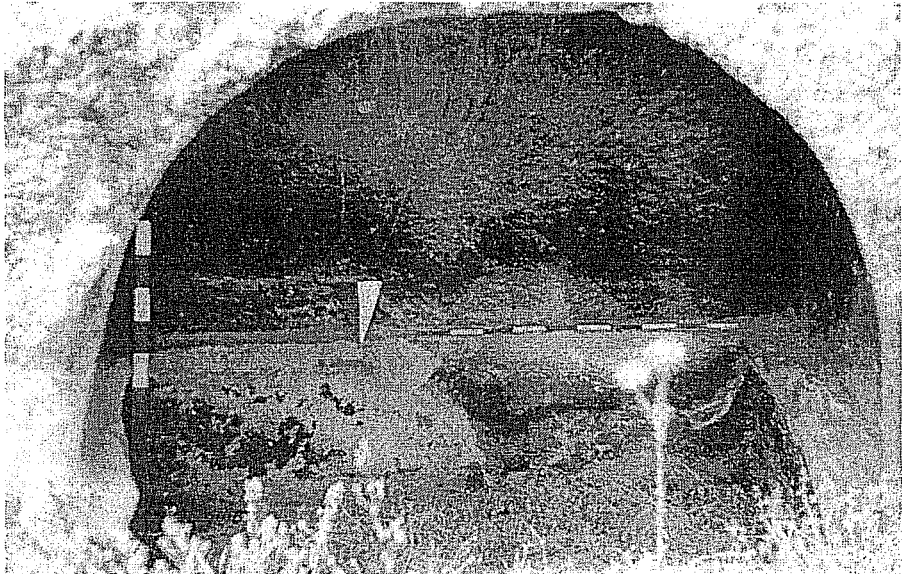
a

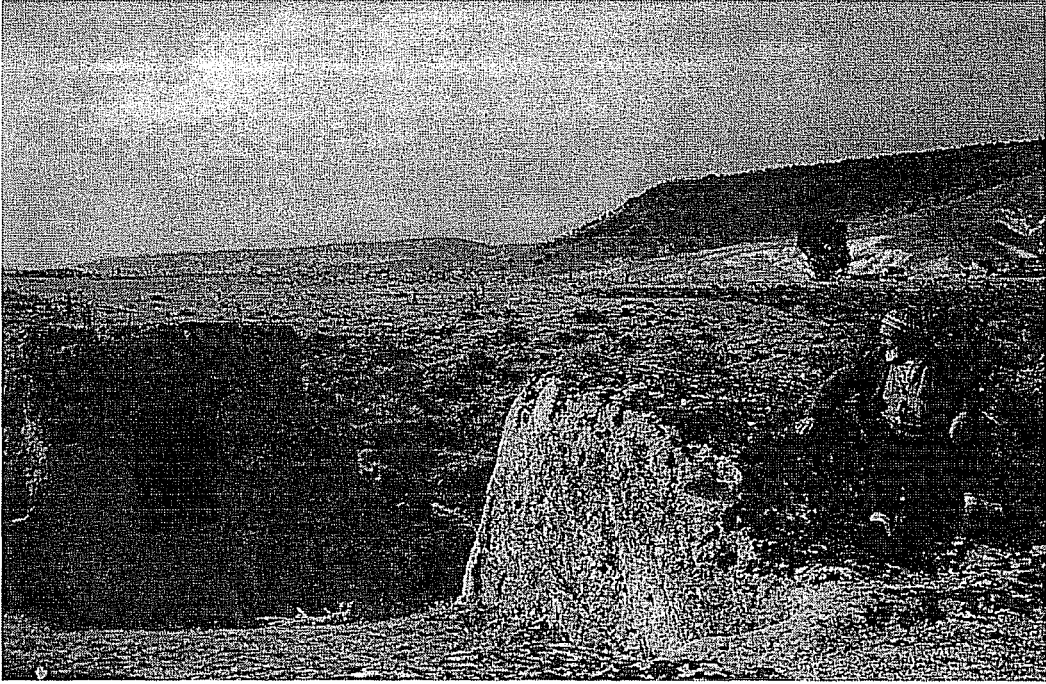
b

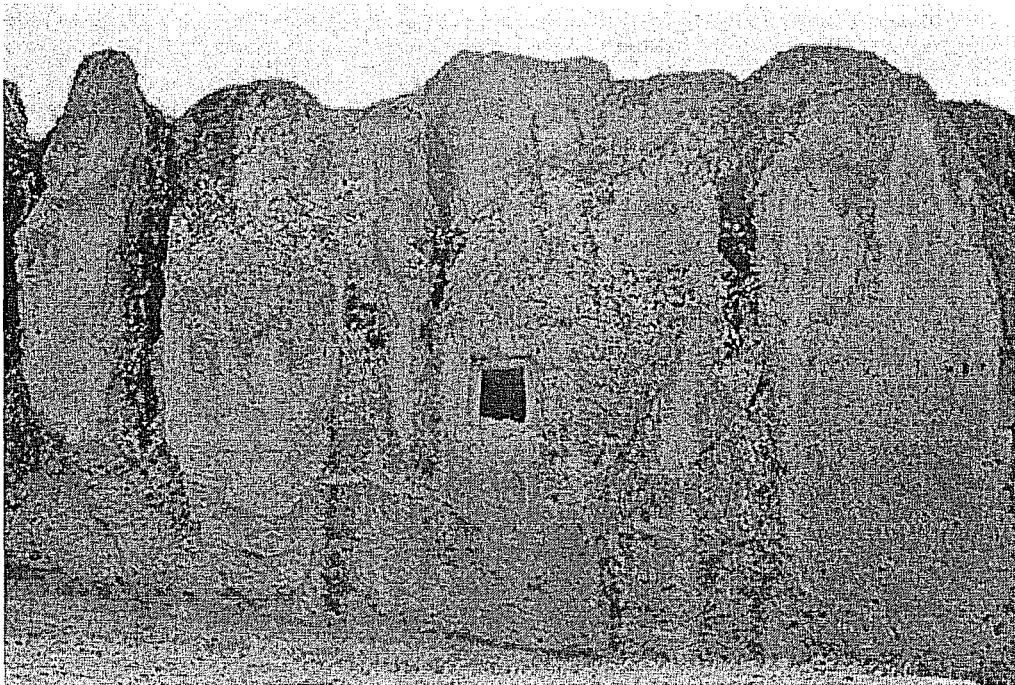
a

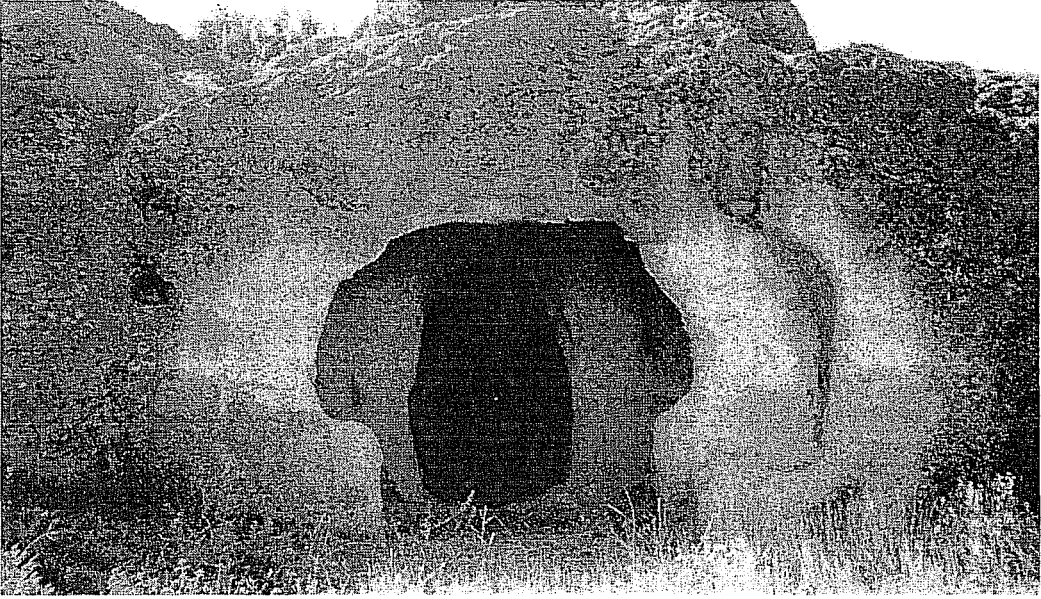
b

a

b

a

b

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Diodoros Siculus. **Bibliotheka Historike**, Çev.: Russel M. Geer, Ed.: T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, L.A. Post, E.H. Warmington, Londra: The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd., 1947.
- Homeros. **İlyada**. Çeviren: A. Erhat ve A. Kadir. İstanbul, 1993.
- Herodotos. **Herodot Tarihi**. Çeviren: Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
- Plinius **Historia Naturalis**, (ed. H.Rackham-W.H.S. Jones) , London, 1947, (Loeb)
- Strabon. **Antik Anadolu Coğrafyası. Geographika: XII-XIII-XIV**, Çev.: Adnan Pekman (XII-XIII-XIV. Kitaplar), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.

Modern Kaynaklar

2004 Yılı Eskişehir İl Çevre Durum Raporu, Eskişehir Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Eskişehir, 2005.
http://www.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/eskisehir04.pdf

Afyonkarahisar İli Phryg Vadisi Kültür ve Turizm Kuşağı, T.C. Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, 2006.

Afyon 2001 İl Yıllığı, T.C. Afyon Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü.

Ahunbay, Zeynep. **Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon**, Yem Yayınları, İstanbul, 1996.

Akurgal, Ekrem. “Forschungen und Phrygien”, **Universite D’Ankara-Faculte des Lettres Institut D’Archeologie**, DTCF, Ankara, 1958, s. 145–155.

Akurgal, Ekrem.a **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak, Ankara, 2000.

_____b **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yayınları, İstanbul, 2000.

Aktüre, Sevgi. **Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Aktüre, Sevgi. **Anadolu’da Demir Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.

Albek, Suzan **Dorylaion’dan Eskişehir’e**, Anadolu Üniversitesi

Basımevi, Eskişehir, 1991.

Ardos Mehmet.,

Afyonkarahisar Bölgesinin Jeomorfolojisi, İstanbul Üniversitesi yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.

Türkiye Ormanlarının Jeomorfolojisi, Cilt: II, İstanbul, 1995.

Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi, Cilt: II, İstanbul, 1995.

Astin, A.E.

Walbank, F.W.

University

M.W. Frederiksen,

Ogilvie, R.M.

The Cambridge Ancient History, Rome and the Mediterranean to 133 B.C., Volume: VIII, Cambridge Press, United Kingdom, 1999.

Atalay, İbrahim

Mortan Kenan.

Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1997.

Ayday, Can

Göktan, R. M.

“Yazılıkaya (Midas) Anıtı Civarında Gözlenen Kaya Blok Devrilme Ve Kayma Mekanizmaları”, **Türkiye Jeoloji Kurultayı Bülteni**, 8, (Edit. Tuncay Ercan-Sefer Örcen), Ankara, 1993, s.155–159.

“A Preliminary Engineering Geology Study Directed To The Conservation Of Midas Monument”, **International Earth Sciences Congress On Aegean Regions**, Vol:1,

- (Edit. M.Y. Savaşcın-A.H.Eronat), İzmir, 1990, s. 102-108.
- Aydınğün, Şengül, G. “Kentleşme ve Tuncun Keşfi:İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri ”, **Tunç Çağının Gizemli Kadınları**, YKY, İstanbul, 2005.
- Bahar, Hasan
Karağuz, Güngör
Koçak, Özdemir **Eskiçağ Konya Araştırmaları I (Phrygia Raroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular**, İstanbul, 1996.
- Bağana-Gönnet. Hatice. “Friky’a da Geç Bronz Çağına Tarihlenebilecek Kaya Eserleri Üzerine Gözlemler”, **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: IX, TTK Basımevi, 1986, s. 273–278.
- Bağana-Gönnet. Hatice. “Beyköy Yüzey Arkeoloji Araştırmaları”, **KST**, Sayı: IV, Sayı: IX, TTK Basımevi, 1983, s. 151–154.
- Barnett, R. D. “Phrygia and The Peoples of Anatolia in The Iron Age”, **The Cambridge Ancient History**, Volume: II, Chapter XXX, Cambridge At The University Press, London, 1967, s. 3–33.
- Belke, Klaus
Mersich, N. **Tabula Imperii Byzantini 7: Phrygien und Pisidien**, Viyana, 1990.
- Berndt, Dietrich “Findık Eine antike Stätte im Phrygischen Bergland”, **AW**, Heft 1, 1986, s.1-12.
- Berndt, Dietrich **Midasstadt İn Phrygien Eine Sagenumwobene Stätte im Anatolichen Hochland**, Philip von Zabern, Mainz, 2002.

- Binal, Adil
Kasapoğlu, K. Erçin
Gökçeoğlu, Candan
“Eskişehir-Yazılıkaya Çevresinde Yüzeyleyen
Volkanosedimanter Kayaçların Donma- Çözülme Etkisi
Altında Bazı Fiziksel Ve Mekanik Parametrelerin
Değişimi”, **Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri
Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni**, Ankara,
1997, s. 41–52.
- Bosch, Clemens.
“Tarihte Anadolu”, **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: II,
İstanbul, 1943, s.801- 811.
- Brandenburg, Erich.
**Neue Untersuchungen im Gebiet der Phrygischen
Felsenfassaden**, K.B. Akademie der Wissenschaften,
Münih, 1906.
- Branting, Scot.
“2004 yılı Ulaştırma Üzerine CBS Çalışmaları”
[http://www.metu.edu.tr/home/wwwkerk/kerk2/17
downlds/KNewsPdf/KNews2004.pdf](http://www.metu.edu.tr/home/wwwkerk/kerk2/17downlds/KNewsPdf/KNews2004.pdf)
- Calder, M.W.
Bean E., George,
A Classical Map Of Asia Minor, London, 1958.
- Calder, W.M.
“Phrygia”, **The Oxford Classical Dictionary**, Oxford,
1964.
- Carrington, P.
“The Heroic Age of Phrygia in Ancient Literature,”
AS, XXVII, 1977, 117-127.
- Chapman, Henry.
Landscape Archaeology and GIS, Tempus Publishing,
2006.
- Chaput. Ernest,
Phrygie, Exploration Archeologique I, Geologie et

Geographie Physique, Paris, 1941.

Türkiye’de Jeolojik ve Jeomorfojenik Tetkik

Seyahatları, (Çev:Ali Tanoğlu), İÜCE, İstanbul, 1976.

Clough B., Shepard.

Uygurlik Tarihi, (Çev: Nihal Öno), Varlık Yayınevi, İstanbul, 1965.

Childe, Gordon.

Tarihte Neler Oldu, Alan Yayıncılık, (Altıncı Basım, Çev: Mete Tuncay, Alaaddin Şenel), İstanbul, 1998.

Conolly, James
Lake, Mark

Geographical Information Systems in Archaeology,
Cambridge University Press, New York, 2007.

Cox, C.W.M.-Cameron,A.

MAMA V. Monuments from Dorylaeum and Nacolea,
Manchester, Manchester University Press, 1937.

Çambel, Halet.

“Pişmiş Kale Kazısı”, **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: III,
TTK Basımevi, 1948, s. 586–587.

“Frikya’da, Midas Şehri Yanında Bulunan Prehistorik
Mezar”, **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: IV, TTK Basımevi,
Ankara, 1952, s. 228–229.

Çapar, Ömer:

“Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri”, Ankara
Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,
C.XXXI, No:1–2, 1987, s. 43–73.

Çevik, Özlem.

Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci, Arkeoloji ve
Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

- Çölaşan, U.Emin. **Türkiye İklimi**, Ankara, 1960.
- Darkot, Besim. “Yurdumuzda İklim Tarihinin Son Safhalarına Dair Bazı Görüşler”, **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: II, İstanbul, 1943, s.634–645.
-
- Türkiye İktisadi Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sermet Matbaası, İstanbul, 1958.
- Defay, Alexandre. **Jeopolitik**, Çeviren: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, 2005.
- Demir, F. “Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemlerini Kullanarak Ceyhan Ovasında Test Alanı Höyüklerin İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı, Adana, 2002.
- Desti, Marc **Anadolu Uygarlıkları**, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.
- De Vries, Keith. “Grek Pottery and Gordion Chronology”, **The Archaeology of Midas and The Prgians Recent Work at Gordion**, Edited by Lisa Kealhofer, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, 2005., s. 36–55.
- Dmitriev, Sviatoslav. “Memnon on the Siege of Hreclia Pontica by Prusias I and the War Between the Kingdoms of Bthynia and Pergamum”, **JHS**, Volume:127, Published by the Council of the Society for the Promotion of Hellenic Studies, London, 2007, s. 132–138.

Drews, Robert.

The End Of The Bronze Age; Changes in Warfare and the Catastrophe CA. 1200 B.C., Princeton Univesty Pres, Princeton, New Jersey, 1995.

Duru, Refik.

Kuruçay Höyük II, TTK Basımevi, Ankara, 1996.

Efe, Turan.

“1983 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, VII, 1990, 405–424.

“1988 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **Anadolu Araştırmaları**, Sayı: XII, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s.1–19.

“1989 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, VIII, 1991, s. 163–177.

“1991 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, X, 1993, s. 345–364.

“1992 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, XI, 1994, s. 571–592.

“1993 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, XII, 1995, s. 245–267.

“1994 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **AST**, XIII, 1996, s.131–152.

“1995 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *AST*, XIV, Sayı II, 1997, s. 215–232.

“Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İlleri Yüzey Araştırmaları Ve Orman Fidanlığı Kurtarma Kazıları”, **Türkiye Arkeolojisi Ve İstanbul Üniversitesi**, (Editör: Oktay Belli), Ankara, 2000. s. 103–109.

“Seyitgazi/Küllüoba”, **Türkiye Arkeolojisi Ve İstanbul Üniversitesi**, (Editör: Oktay Belli) Ankara, 2000. s. 118–122.

“The Settlement, Its Architecture and Pottery”, **The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia**, Editor: Turan Efe, Task, İstanbul, 2001, s. 1–125.

“Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu”, Tunç Bakışlar, **ArkeoAtlas**, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul, 2003, s. 92–129.

“ Keçiçayırı’nda Ölü Hediyesi Olarak Bulunmuş Olan İki Geç Kalkolitik Kap”, **Muhibbe Darga Armağanı**, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008, s. 243–250.

Frankovich, De Geza.

Santuari e Tombe Rubestri dell’antica Frigia e un’indagine Sulle Tombe Della Licia, L’erma di Bretschneider, Roma, 1990.

- Friedrich, Johannes. "Phrygia (Geschichte)", **RE**, C.XX, No:1, 1941, sütün 882–891.
- French, Charles. **Geoarchaeology in Action**, London and New York, 2003.
- Gabriel, A. "Friky'a'da Midas Şehri Kazıları", **Türk Tarih Kongresi**, Sayı: IV, TTK Basımevi, Ankara, 1952, s. 225–228.
-
- Phrygie Exploration Archeologique**, Paris, 1965.
- Greene, Kevin. **Archaeology:An Introduction**, London, 2004.
- Gonnet, Hatice: "The Cemetery and Rock-Cut Tombs at Beyköy in Phrygia", **Anadolu Demir Çağları Sempozyumu III**, Edit. A.Çilingiroğlu, D.H. French, The British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara, 1994, s. 75–90.
- Gözler, M.Ziya
Cevher, Fahrettin **Orta Sakarya ve Güneyinin Jeolojisi**, (Yayınlanmamış Rapor), MTA, Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara, 1996.
- Asutay, H.Jerf.
Ergül, Erdem Güner
Ş.Teoman. **Türkmen Dağı (Eskişehir, Kütahya) Sarıçam Ormanlarının Yükseltiye Bağlı Büyüme Beslenme İlişkileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, 2006.
- Güngördü, Ersin. **Türkiye'nin Coğrafyası**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Harmankaya- B. Erdoğan,a **TAY**, Klasör 4a (İlk Tunç Çağı), Task Yayınları, İstanbul,

- 2002.
- _____ b TAY, Klasör 4b (İlk Tunç Çağı), Task Yayınları, İstanbul, 2002.
- Harmankaya, Savaş. “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, TAY, , Klasör 4b (İlk Tunç Çağı), Task Yayınları, İstanbul, 2002.
- Haspels, C.H.E. “Phrygia’da Midas’ın Kentinde Yapılan Kazılar”, **Belleten**, Sayı: III, TTK Basımevi, Ankara, 1948, s. 535–537.
- _____ **The Highlands of Phrygia. Sites and monuments.** Princeton, 1971.
- _____ “Midas Şehri Kazısı”, **Belleten**, XLV, 1981. s. 1–5.
- Hinton.A., David, **Archaeology, Economy and Society**, London, 1990.
- H. McNeill, William. **Dünya Tarihi**, (Çev: Alaaddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- Işık, Adem. **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, TTK, Ankara, 2001.
- İlhan, Suat. “Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri”, **Belleten**, Cilt: XLIX, Sayı: 195, TTK Basımevi, Ankara, 1985, s. 607–646.
- İplikçioğlu, Bülent. **Eskibatı Tarihi I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

- İzbırak, Reşat. **Türkiye**, İstanbul, 1984.
- Kahraman, Arzu
Kılıç, Ali. “İklim Ve Coğrafya Etmenlerin Yerleşme Dokularına Etkisi Ve Dönüşümü”, **Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim Ve Konut**, (Ege Yayınları, İstanbul,1999), s. 259–265.
- Kınay, Cahit. “Phrygiaka; Phrygv Arkeolojisi Üzerine Yeni Araştırmalar”, DTCFD, Cilt:II, Sayı: 1, Ankara, 1943, s. 83-87.
- Koçak Özdemir
Şahin Hamdi. “Eskiçağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri”, **Anadolu Araştırmaları**, XVI, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2002), s.337–373.
- Kortanoğlu, Eser.R. **Helenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji, Bilim Dalı, İstanbul, 2006.
- Körte, Alfred. “Kleinasiatische Studien III, Die Phrygischen Felsdenkmaler”, **AM.**, 23: 80-153, 1898.
- Kütahya İl Çevre Durum Raporu**, Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kütahya, 2005.
- Leake, William Martin. **Journal of a Tour in Asia Minor. With Comparative**

- Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country**, Londra, John Murray, 1824 (Georg Olms Verlag, Hildesheim-New York, 1976).
- Lloyd, Seton. **Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, (Çeviri: Ender Varinlioğlu), Tübitak, Ankara, 2000.
- Lock, Gary. **Using Computers In Archaeology**, London and New York, 2003.
- Magie, David **Anadolu'da Romalılar**, Çeviri: Neziha Başgelen-Ömer Çapar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.
- Mallory, J.P. **In Search of the Indo- Europeans: Language, Archaeology and Myth**, London, 1989.
- Mellart, James. "Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey", **AS**, Sayı:4, London, 1954, s.175–240.
- Memiş, Ekrem. **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- McEvedy, Colin. **İlkÇağ Tarih Atlası**, (Çev: Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2005.
- Nauman, Rudolf. **Eski Anadolu Mimarlığı, TTK**, (Çeviren: Beral Marda)Ankara, 1998.
- Neumann, G. "Phryger", **Der Kleine Pauly**, 4, 1972, s. 822–825.

- Nesbitt, Mark. “Anadolu’da Akeobotani”, **Tarihe Işık Tutan Tarım Ürünleri**, Çev.: Ebru Bilun Akyıldız, Bilim ve Teknik Dergisi, Sayı: 336, Kasım, 1995, s. 26–29.
- Olshausen, Eckart. “Phryges, Phrygia”, **Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike**, C. IX, 2000, Stuttgart, Verlag J.B. Metzler, sütun 966–967.
- Orton, Clive. **Sampling In Archaeology**, Cambridge University Press, New York, 2000.
- Ozulu, İ.M. “Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Arkeolojiye Uygulanması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Ana Bilim Dalı, Eskişehir, 2005.
- Ökse, A.Tuba. “Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demirçığ Yerleşim Tarihi / Siedlungsgeschichte des Oberen Kızılırmak Gebietes von der Frühbronze –bis zur Eisenzeit”. **Belleten**, cilt. LXII, sayı, 234, s. 299–390, (Ankara, 1998)
-
- “Bölgesel Yüzey Araştırmaları Veri Değerlendirmesinde Bir Uygulama: Yukarı Kızılırmak Havzası Hitit Çağı yerleşim Düzeni Rekonstrüksiyonu”, **İdol**, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi, Sayı:8, (İstanbul, 2001), s. 12–15.
- Özçatal, M. Fuat. “Gerdekkaya ve Yazılıkaya’da 1991 Yılı Çalışmaları”, **III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, (Ankara

- Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993), s. 419–439.
- Özdoğan, Mehmet. “Çanak Çömlekli Neolitik Çağ”, **ArkeoAtlas (Anadolu’nun Tarihöncesi)**, Sayı: 1, (İstanbul, 2002), s. 88–105.
- Özdoğan, Mehmet “Halet Çambel Tarafından Gerçekleştirilen Çalışmalar-Özet”, **Türkiye Arkeolojisi Ve İstanbul Üniversitesi**, (Editör: Oktay Belli), Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti, Ankara, 2000. s. 39–41.
- Özgüç, Tahsin. **Demirci-Hüyük**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: III, Sayı:1, Ankara, 1944, s. 94–100.
- Özer, Yılmaz. **Afyon ve Çevresinin İklim Özellikleri**, Afyon, 1999.
- Özsait, Mehmet. “Anadolu’da Roma Egemenliği”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, 1982, s. 380–414.
- Parman, Ebru. **Ortaçağda Bizans Döneminde Phrygia ve Bölge Müzelerindeki Taş Eserleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.
- Perrot, Georges. **History of Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia**, Longwood Pres, Boston, 1977.
- Radet, M. Georges. “En Phrygie Rapport Sur Une Mission Scientifique en Asie Mineure”, **Nouvelles Arrchives**, VI, Paris, 1895, s. 425–594.

- Reber, Franz von. **Die Phrygischen Felsendenkmäler**, Münih, Verlag der k. Akademie, 1897.
- H. Pamir ve C. Erentöz, **1/500.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası, Ankara Paftası**, MTA Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1975, s.111
http://www.mta.gov.tr/mta_web/500.000/image/ankara.asp
- Ramsay, William M. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev.: Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- _____ "The Rock Necropolies of Phrygia", **JHS**, III, London, 1882, s.1-68,.
- _____ "A Study of Phrygian Art II", **JHS**, X: 147-189, London, 1889.
- Rapp, George L.Hill, Christopher. **Geoarchaeology The Earth-Science Approach to Archaeological Interpretation**, Yale Universty Pres, New Haven and London, 1998.
- Saraçoğlu, Hüseyin. **Türkiye Coğrafyası Üzerine Etütler; Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, Cilt II, MEB Basımevi, İstanbul, 1962.
- Saraçoğlu, Hüseyin. **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1990.
- Sefa, Sami. **Afyon, Bilecik, Eskişehir, Kütahya Yöresi Sulanır Şartlarında Yüksek Verimli Bazı Buğday Çeşitlerinin Azotlu ve Fosforlu Gübre İsteği İle Olsen Fosfor Analiz Metodunun Kalibrasyonu ve Uygulanacak Tohum Miktarının Tesbiti**, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eskişehir Araştırma

- Sergün, Ümit. Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Eskişehir, 1991.
 “Yeryüzünün Nüfuslanma Sürecinde Gelişme Evreleri”,
Coğrafya Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat
 Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı: 3, İstanbul, 1992.s. 27-
 36.
- Sevin, Veli. “Frygler”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, Cilt: II,
 Görsel Yayınları, İstanbul, 1982, s. 248–274.
- Sevin, Veli. “Demir Çağında Anadolu-Batı İlişkileri”, **Zafer**
Taşlıkkoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları
 I, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1991, s. 13–121,.
- _____ **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I, TTK**
 Basımevi, Ankara, 2001.
- _____a **Eski Anadolu Ve Trakya Başlangıcından Pers**
Egemenliğine Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____b **Anadolu Arkeolojisi**, Der Yayınları, İstanbul, 2003.
- Sevinç, Naci A. **Eskişehir-Karapazar-Çayır Deresi Havzası Akımları**,
 Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel
 Müdürlüğü, Eskişehir Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
 Yayınları, Eskişehir, 1991.
- Sivas, Hakan. “Afyonkarahisar Çevresinde Yeni Bulunan Roma Dönemi
 Nekropoller”, **VII. Afyonkarahisar Araştırmaları**
Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi
 Yayınları, Ankara, 2007, s. 333–352.
- Sivas, Taciser. “Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey

Araştırması”, **20. AST**, Cilt:2, Ankara, 2003, s. 285–298.

“Geçmişten Günümüze Eskişehir”, **Kentimiz Eskişehir**, (ETO Yayınları, 2002).

“Yeni Araştırmalar Işığında Afyonkarahisar Bölgesi Frig Kaya Anıtları”, **VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu** Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayını, Ankara, 2007, s. 315–331.

Solmaz, M. İsmail.

“Çukurova Bölgesinde Höyük ve Arkeolojik Kalıntıların Saptanması ve Bazı Höyüklerin İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı, Adana, 2003.

Steuart, John R.

A Description of Some Ancient Monuments With Inscriptions Still Existing in Lydia and Phrygia Several of Which are Supposed to be Tombs of the Early Kings, London, 1842.

http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?parent_id=341395&word=

Şahin, Sencer.

“Phrygia Epictetos”, **AST**, Sayı, IV, Ankara, 1986, s. 265-268.

Şenel, Alâeddin.

İlkel Topluluktan Uygar Topluma, Dördüncü Basım, Bilim ve Sanat, Ankara, 1995.

Şengörür, Bülent

İsa, Dilşat

“Sakarya Nehrine Ait Su Kalite Gözlemlerinin Faktör Analizi”, **Türk J Engin Environ Sci** **25**, Tübitak, 2001, s.

415- 425.

- Sungur, A.Korkut
Günel, Nurten. **Türkiye'nin Fiziki Coğrafyası**, Eskişehir, 1991.
- Talbert A.-Richard, J. **Barrington Atlas of The Grek and Roman World Map by Map Directory**, Volume: II, Princeton University Pres, 2000.
- Tüfekçi Sivas, Taciser. **Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Kaya Anıtları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Tüfekçi Sivas, Taciser. "Phrygler Ve Çevresindeki Phryg Vadileri", **ETO**, Sayı: 77, Eskişehir, 2000, s. 14- 19.
- Tüfekçi Sivas, Taciser. "Frig Mimari Terracottaları ve Eskişehir Çevresinden Yeni Örnekler", **II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayını, Eskişehir, 2002, s. 152–157.
- Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., "Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması Arkeolojik Envanteri", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi, İstanbul, 2003, s. 2–32.
- Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., "2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması", **21. AST**, Cilt:2, Ankara, 2004, s. 155–166.
- Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H.a, "2003 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri

Yüzey Araştırması”, **22. AST**, Cilt:2, Ankara, 2005, s. 285–298.

Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H.,b “Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanteri 2003”, **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi, İstanbul, 2005, s. 101–119.

Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., “2004 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması”, **23. AST**, Cilt:2, Ankara, 2006, s. 163–174

Tüfekçi Sivas, T.-Sivas, H., **Frig Vadileri (Frigler’den Türk Dönemine Uzanan Kültürel Miras**, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Eskişehir Şubesi, Eskişehir, 2007.

Texier, Charles. Description de l'Asie Mineure,faite par ordre da gouvernement Français, De **1833a- 1837** , **I**, Paris, 1839.

Texier, Charles. **Küçük Asya “Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi”**, Cilt:2, Ankara, 2002.

Tuncay, Çağlar. **Uygarlığın Seyir Defteri**, İkinci Basım, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1996.

Turoğlu, Hüseyin. “Yoncatepe (Van) Arkeolojik Sahası ve Onun Yakın Çevresi İçin CBS ve UA Teknolojileri ile Paleo-Landuse Analizi”, **4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri**, Fatih Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 1–8.

Umar, Bilge. **Türkiye’de Tarihsel Adlar**, İstanbul, 1993.

- Ünal, Ahmet. "M.Ö. II. Binyıl Anadolu'sunda Doğal Afetler", **Belleten**, Cilt: XLI, Sayı: 163, (Türk Tarih Kurumu, Temmuz, 1977).
- Walkens, Mark. "Phrygian Votive and Tombstones As Sources Of The Social and Economic Life in Roman Antiquity", **Ancient Society**, 8, 1977, s.277–317.
- Westcott, L. Konnie.
Brandon, Joe, R. **Practical Applications of Gis For Archaeologist**, London, 2000.
- William, Hazlitt. **The Classical Gazetteer**, 1851
(<http://www.ancientlibrary.com/gazetteer/>)
- Voight, M. Mary. "Old Problems and New Solutions", **The Archaeology of Midas and The Prygians Recent Work at Gordion**, Edited by Lisa Kealhofer, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, 2005., s. 22–35.
- Yakar, Jak. "The Socio-Economic Significance of Regional Settlement Pattern in Early Bronze Age Anatolia-An Archaeological Assesment", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim Ve Konut**, (Ege Yayınları, İstanbul,1999), s. 505–511.
- Yalçınlar, İsmail. "Türkiye'de Eski Çağ İnsanlarının bazı Faaliyet ve Eserlerinde Coğrafi Etkiler", **X. Türk Tarih Kongresi**, Cilt 1, TTK Basımevi, 1990, s. 25–31.

- Yanakieva, S. “The Name Of the River Sangarious”, **Epicrafica Anatolica**, Heft:34, Bonn, 2002, s. 139–142.
- Yazıcı, Hakkı. **İç Anadolu Bölgesi Coğrafyası**, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.
- Yılmaz, Özer. **Afyon ve Çevresinin İklim Özellikleri**, Afyon, 1999.
- Yörükan, Ayda. **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, (Derleyen: Turhan Yörükan), Nobel, 2006.